

serol teber
İLK TOPLUMLARIN
DEĞİŞİMLERİ

İLK TOPLUMLARIN DEĞİŞİMLERİ / SEROL TEBER

Yayımlayan: SAY Kitap Pazarlama / Kapak düzeni: Derman
Över / Birinci Baskı: Şubat 1985 / Dizgi Baskı: Onur Basımevi
Genel Dağıtım / SAY DAĞITIM — Nuruosmaniye Cad. Türbedar
Sok. 4/1 — Cağaloğlu-İST. Tel: 528 17 54

SEROL TEBER

İLKTOPLUMLARIN DEĞİŞİMLERİ

Birinci Basım: Şubat 1985

Serol Teber'in diğer eserleri:

Davranışlarımızın Kökeni 3. baskı

İşçi Göçü ve Davranış Bozuklukları

Doğanın İnsanlaşması

İÇERİĞİ

ÖNSÖZ	9
1. BÖLÜM	
TARİHSEL ANIMSATMA	11
2. BÖLÜM	
İNSANLAŞMA VE TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİ	55
2.1. Üretimin Toplayıcılık Aşaması İnsanlar Arası İlişkilerde Sürü-Toplumu Dönemi	55
2.2. Üretimin Toplayıcılık-Avcılık-Balıkçılık Aşaması Sürü-Toplumundan Toplumsallaşmaya Geçiş Evresi	65
2.3. İlktoplumlarda Üleşim Biçimlerinin Gelişmesi	81
2.4. Güneybatı Asya'da, Anadolu'da ve Orta Avrupa'da Yeni Toplumsal Ekonomik Biçimlenmelerin Ortaya Çıkışları.	87
3. BÖLÜM	
İLKTOPLUMLAR ÜZERİNE BUDUNBİLİM VERİLERİ	
3.1. Mesolitik Üretim Biçimlerinde Yaşayan Toplumlara Avustralya Yerlileri	159
3.2. Mesolitik-Neolitik Üretim Biçimlerinde Yaşayan Toplamların Özgün Bir Örneği	177
Eskimolar	177
3.3. Neolitik Üretim Biçimlerinde Yaşayan Toplumlara Yeni Gine Yerlileri	195
Papua'lar, Eipo'lar	195

3.4.	İlktoplumların Çözölme Dönemleri Örnekleri ...	209
3.4.1.	Güney Afrika Göçebe Toplumlari	209
3.4.2.	Polinezya Adaları Toplumlari	235
4.	BÖLÜM	
	İnsanlık Tarihinin Gelişmesinde Yeni Bir Toplum- sal Ekonomik Aşama	265
	Sınıflı Toplamların Oluşumu	265
5.	BÖLÜM	
	GENEL TARTIŞMA	
	Saban'dan Bilimsel Teknik Devrime	319
6.	BÖLÜM	
	Kaynaklar	331

Bizim tarih anlayışımız her şeyden önce, araştırma sırasında bir yol göstericidir; yoksa, hegelcilik türünden bir yapının devindirici gücü değil. Tüm tarih yeniden gözden geçirilmelidir; ancak, farklı toplum biçimlerinin varlık koşulları, bu toplum biçimlerine uyan, siyasal, özel hukuksal, estetiksel felsefi, dinsel, vb. gibi görüş biçimlerini türetmeye kalkışmadan önce tek tek araştırılmalıdır...

F. Engels (Ausgewahlte Werke. VI. s. 549)

Yüzeyde büyük bir kargaşanın gözlendiği dünyada, gerçekte, evrensel düzeyde, daha yeni ve güzel bir toplumsal ekonomik biçimlenmeye geçiş süreci yaşanıyor. İçinde yaşanan günlerin yorumlanmaya çalışılması, hemen her zaman, zorunlu olarak insanlık tarihinin geçmişinin tartışılmasını da birlikte getirmektedir... Tarih, hep söylendiği gibi, hiçbir zaman ölü bir geçmiş değil, yaşanan günleri yorumlamada en önemli kaynaklardan birini oluşturmaktadır...

Günümüzün sorunlarını saptamada, gündemimizin maddelerini, insanlık tarihinin «sıfır noktasına» kadar indirgeyip, sonra yeniden üretmek dirimsel bir zorunluluk olmaktadır...

Engels, toplumsal devinimlerin görece durgunlaştığı, ya da öyle görüldüğü dönemleri, yaşamın sıcak geçen günlerinde karşı karşıya gelinen kişilerin ya da sınıfların gerçek niteliklerinin ve sürdürülen savaşımın nedenleri olan toplumsal ilişkilerin kökenlerini açıklamak için kullanmak gerektiğini vurgulamıştır...

Hızlı bir değişim sürecinin yaşandığı Türkiye’de, güncel sıkıntıların temelindeki tarihsel gizleri, yasallıkları kavrayamayanlar, bir yandan, kaba aşağılık duygularından kaynaklanan çağdışı bir şövenizmle, Sümer, Antik Yunan, Roma, vb. gibi eski uygarlıklara sahip çıkmaya ve bu bölgeleri «tapulaştırmaya» çalışırlarken, öte yandan, «Güzel, İstanbul»

yontusunun nerelerde olduğunu bir türlü bulamamakta hatta giderek Hitit yapıtlarına saldırmaktadırlar ...

Bir kesim, ilk insanların da «bizden» olduklarını belgelemeye çalışırken, diğer bir bölüm, uzun sürülerden beri dillerinin ucuna gelip de bir türlü söyleyemediklerini Bernsteine, Kautsky'e söyleyip, bir anlamda, «diz çökerek başkaldırmaya» çalışıp, Hegel'in diyalektiğini bile, aşırı, geçersiz, hatta çağdışı göstermenin arayışı içine girmişlerdir...

Bu koşullarda, iyimserliğimizin hiç de boşuna olmadığını sağlanmasını bir kez daha vurgulamak için, bilimsel dünyaya görüşünün kuramcılarının tüm insanlık tarihini, fakat özellikle, Kapitalist toplumu inceledikleri diyalektik materyalist yöntemle, «Ailenin, Özel mülkiyetin ve Devletin Kökenlerini» araştıran Engels'in bu ünlü başyapıtının 100. yılında, ilktoplumlar üzerine olan bilgilerimizi tazelemeyi yararlı gördük...

Daha önceki «Doğanın İnsanlaşması» adlı çalışmamızın bir uzantısı niteliğinde olan bu uğraşımızda da tüm amacımız, inorganik, organik ve toplumsal devinim biçimlerindeki değişim ve dönüşümleri bir kez daha anımsatmak, ve yüreğimizin ve de beynimizin elverdiği ölçülerde yan tutup, buna katkıda bulunabilmektedir...

serol teber

Mayıs 1984

1. BÖLÜM

TARİHSEL ANIMSATMA

Ünlü düşünür Diogenes'in köleci Yunan devletlerinin başkent sokaklarında, elinde lambasıyla, aşılımış ya da kimilerine göre yitirilmiş bir çağın insanlarını boşuna aramaya başlamasından çok önceleri sınıflı toplum aşamasına gelmiş Sümer'ler, ağıtlarında...

çok eski zamanlarda,
yılan yoktu,
akrep yoktu,
çakal yoktu,
arslan yoktu,
vahşi köpek yoktu,
kurt yoktu,
korku yoktu, kötülük yoktu,
insanların düşmanları yoktu ...
diye yakarırlar;

ve yazılı papiruslara göre, yoksul Mısırlılar, kimi törenlerde,
eski tanrılar zamanında,
ülkede hırsızlık yoktu,

hiçbir timsah saldırmazdı,
hiçbir yılan ısırılmazdı,
diye ağlarlarmış... (71, 17)

Ancak, insanlık tarihinin ilk dönemlerinin bilimsel tanımını ve kimi evrelere ayrılarak tartışılması hiç kuşkusuz Antik Yunan düşünürlerinin yapıtlarında yeni bir niteliğe ulaşmıştır.

Ünlü ozan, *Hesiod*, «Günler ve İşler» adlı yapıtında, insanların önceleri, sıkıntıdan uzak, mutluluk içinde, cennette ya da cennet gibi yerlerde, yaşadıklarını yazmıştır...

Acıyı bilmeyen, mutlu insanların çalıştıkları, varıl, altın çağın yitirilişini ve ardından gelen, kölelik düzeninin olumsuzluklarını uzun dizelerle sergileyen, *Hesiod*,

Yazık, demek ki, gökyüzünün acımasızlığı
beni alçakça yaşanan bu acılı günlere atması gerekiyormuş.
Daha önce, ya da sonradan gelememişti, bu dönem...
Oysa bugün,
yeryüzünde varsıllığın yitirildiği,
acı ve kederli yoksul bir dönem yaşanıyor... (56)
diye yakınmıştır.

Hesiod'un kanısına göre, *Prometheus*'un tanrısal ateşi çalıp insanlara vermesine kızan *Zeus*, insanların mutluluk içinde yaşadıkları bu altın çağlara, «onurlu devirlere» son vermiştir...

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinin evriminin, başlıca üç aşamadan geçerek sürdüğünü (üç aşama kuramını) anlatan ilk düşünür, *Dikaiarch* olmuştur.

Yapıtları günümüze değin ulaşamadığından, düşüncelerini ancak, *Porphirus* aracılığıyla öğrenebildiğimiz, *Dikaiarch*, ilk toplumların öykülerini inanılmaz bir öngörüyle tanımlamıştır.

Dikaiarch'a göre,... en eski dönemlerde, insanlar, henüz Tanrılara yakınmışlar; hiçbir canlıyı öldürmezler, ancak doğanın kendilerine armağan ettiği, sunduğu şeyleri yiyerek yaşarlarmış... Bu nedenle de, o dönemlerde insanlar çok doğ-

ru, erdemli, yardım sever imişler. Savaş, hastalık nedir bilmezlermiş...

Sonraki dönemlerde, insanlar, çobanlığa, avcılığa başlamışlar... birçok şey değişmiş... Savaşlar, kavgalar, tartışmalar olmuş...

Ve tüm sıkıntılar, savaşlar, kölelik başlamış...

Dikaiarch'a göre, Tanrılara yakın olarak sürdürülen cennet yaşamı, özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla başlayan kötülükler nedeniyle son bulmuştur...

Dikhaiarch, özel mülkiyet ve bununla koşullu olarak ortaya çıkan savaşları, toplumsal dönüşümlerin nedenleri olarak betimleyen ilk düşünürlerden biri olmuştur.

Antik Çağ'da, tüm dinsel, mitolojik, doğaüstü güçleri yadsıyan ve bu tür nedenlerden arınmış, salt materyalist nedensel - gerekirci bir yöntemle insanların ve insan toplumlarının evrimlerini açıklamaya çalışan ilk düşünür Demokritos'dur.

Demokritos, ilk kez, hayvan yaşamından insan yaşamına, ve hayvan sürüsünden, insan toplumlarına geçişi, doğal koşullar ile açıklamaya çalışmış ve bu iki ayrı yavam biçimleri arasında benzerliklerden çok ayrıcalıkların bulunduğunu söylemiştir. Demokritos, organik doğanın, canlıların tarihinin yerküresinin tarihinden ayrılamıyacağını, ve gelişmelerin aşağı düzeylerden yukarı düzeylere doğru evrimleştiğini; insanların ve insan toplumlarının ortaya çıkışlarını ve gelişmelerinin temel nedenlerinin onların doğal gereksinimleri olduğunu betimlemiştir ...Demokritos, ayrıca «toplumsal atomizm» savını öne sürmüş ve insan bedeninin fiziksel atomlardan oluşması gibi, toplumların da bireysel-insan atomlarından oluşan özgün bir yapı olduğunu tartışmıştır.

Demokritos, toplumsal yaşamın başlangıç dönemlerinde insanların da hayvanlar gibi, düzensiz, amaçsız dolaşarak otlar, bitkiler ile beslendikleri bir vahşi dönemden geçtikten sonra, gereksinmelerinin artması ve doğal koşulların zorlamasıyla daha yoğun bir şekilde biraraya geldiklerini, dinsel bir varoluş savaşı sürdürdüklerini, bu toplu yaşamın in-

sanlara büyük yetenekler kattığını ve onları güçlendirdiğini söylemiştir. Demokritos, ayrıca, diğer pek çok düşünürün düştüğü yanlışlığa katılmayıp, insanlığın bu ilk dönemlerini hiçbir zaman bir «altın çağ» olarak görmemiştir...

Demokritos, insan toplumlarının gelişimlerini zorlayan, koşullayan somut nesnel gereksinimleri, temel itici güç olarak görmüş ve nesnel gereksinimler arttıkça, insan toplumlarının da geliştiğini vurgulamıştır.

Demokritos, Darwin'den 2500 yıl önce, insan toplumlarının doğal koşullara karşı sürdürdükleri varoluş savaşımlarını görmüş ve doğal ayrışım kuramına yaklaşmıştır...

Antik Çağ Yunan düşünürlerinden Varro'da, Dikaiarch gibi, insanlık tarihinin ilk evrelerini üç aşamaya ayırarak tartışmıştır.

Varro, insan toplumlarının tarihinin, bir süreç içinde ve yavaş yavaş evrimleştiğini betimliyerek, doğa koşulları içinde hayvanlarla birlikte yaşanan dönemlerden sonra çobanlığın geldiğini, sonra da, toprağın işlenmeye başlanmasıyla tarım dönemlerine geçildiğini belirtmiştir...

Aristoteles, ilk toplumların evriminin tartışılmasına devlet sorununa ağırlık vermiş; ve insan toplumlarının doğal doğal yapıları gereği, doğadaki diğer nesneler gibi, erkek-dişi biçiminde, yönetenler ile yönetilenlerden oluştuğunu söylemiş; ve buna karşıt olarak Yunanlı olmayan bazı barbar toplumların yönetici organlarının bulunmadığını vurgulamıştır.

Aristoteles, toplumların temelinde ailenin bulunduğunu varsaymış, ve ilk ailenin, erkeklerin kadın ve köle edinmeye başlamasıyla oluştuğunu, bu birliğin doğa yasası uyarınca kurulduğunu söylemiştir.

Aristoteles, ilk doğal birlik olan aileye, oğulların, torunların, ve diğer evlerin eklenmesiyle, gene doğal bir süreç içinde köylerin oluştuğunu ve bu koşullar altında gelişen köy üyelerine «bir sütten emzirilenler» anlamına gelen «homogalakte» denildiğini anımsatmıştır... Ünlü düşünür, bu koşullarda oluşmuş köylerde, her evi, aileyi, en yaşlı üyenin yönettiğini ve bütün evler topluluğunu, köyleri de, aralarında

kan ilişkileri nedeniyle aynı biçimlerde yönettiklerini söylemiştir.

Aristoteles, ilk toplumların evrimlerinin daha ileri aşamalarında, çeşitli köylerden oluşan kent ya da kent devletlerinin (Polis'lerin) oluştuğunu, ve böylece toplumsal gelişmenin tamamlandığını belirtmiştir. Aristoteles, devletin, doğada varolan şeyler sınıfına girdiğini, devleti olmayan bir kimsenin ya çok iyi, ya çok kötü, ya insanlığın altında, ya üstünde olduğunu, savaş düşkünü eğilimler taşıdığını, tek başına kalmış dama taşı gibi hiçbir iş birliğine girmediklerini söylemiştir ...

Aristoteles ayrıca, bütünü parçaya göre önceliğinin bulunduğunu varsayıp, devletin de, insandan ve aileden önce geldiğini vurgulayarak, yüzlerce hatta binlerce yıl tüm egemen güçlerce benimsenen, ve Hegel'in felsefesinde doruk noktasına ulaşan ünlü devlet kuramını biçimlendirmiştir...

Romalı büyük ozan-düşünür, Lukrez (Titus Lucretius Carus, z.ö. 99-55) ile Antik Çağ maddecisi tarih düşüncesi doruk noktasına ulaşmıştır. Demokritos ve Epikuros'un atom kuramlarının ardıllarından olan; evrimsel toplumbilim kuramının kurucusu, Antik Roma'nın en orijinal beyni Lukrez'de, tüm Epikuros'cu düşünürler gibi, insanların mutlu olmalarını engelleyen güncel toplumsal sıkıntıların temellerinin tarihsel değişim ve dönüşümlerin içinde aranması gerektiğinden devinerek Antik Çağdaki en akılcı yorumlama biçimiyle, insanlık tarihinin ilk dönemlerini irdeleme gereğini duymuştur...

Lukrez'in, insanların tarihsel süreç içinde sürdürdükleri büyük yaşam savaşının öyküsünü, şaşılacak bir görkemle anlattığı, «Şeylerin Doğası Üzerine» ya da (de rerum natura) adlı, uzun uyaklı felsefi şiirsel yapıtı, bilim ve yazın dünyasında eşsiz bir yer tutmuştur.

Lukrez, günümüzden 2100 yıl önce yazdığı yapıtında, insanların tarihsel gelişmelerinin temelinde, onların doğaya karşı sürdürdükleri savaşımın bulunduğunu, ve bununla koşullu olarak toplumsal biçimlenmeler ile bedensel gelişmeler oluştuğunu belirtmiştir...

Lukrez, ilk insan toplumlarının geçirdikleri evreleri, onların kullandıkları aletlere göre aşamalandırmıştır. Buna göre, insanlar, tarihlerinin ilk dönemlerinde ellerini, dişlerini tırnaklarını ve doğada buldukları sopaları, taşları kullanmışlar; bu devinim içinde evrimleşmişler: sonra ateşi ve alet yapmak için madenleri ve bu arada bakırı kullanmaya başlamışlardır...

Lukrez'de, Demokritos gibi ,insanların ilk tarihsel dönemlerini hiçbir zaman bir «cennet» olarak tanımlamamış, insanların bu çağlarda, büyük bir yoksulluk, açlık korku içinde yaşadıklarını söylemiştir... Lukrez, ilk toplumsal birim olarak karı-koca ailesini görmüş ve bunların birleşmesinden, daha büyük toplumsal biçimlenmelerin oluştuğunu belirtmiştir...

Lukrez, insanların tarihsel devinimleri içinde geçirdikleri dönemlerin, dönüşümlerin nedenlerini tartışırken, toplumu sömüren zenginleri, soyluları eleştirmiş ve onların toplum ve tarih içindeki ikincil-asalak konumlarını sergilemiştir...

Orta Çağ boyunca, Yunan ve Roma topluluklarındaki parlak düşünürlere, büyük kuramsal çıkışlara pek rastgelinmemiştir..

Kilise ve feodalizm, büyük engizisyon aygıtının da, aracılığıyla tüm tartışmaları susturmuş ve «o zamandan beri Güneşin altında yeni bir şey yok» diye tek tümcede özetlenebilen, insanın, insan topluluklarının ve kültürlerin, bir keredede, ve de Tanrı tarafından yaratıldığını, resmi kilise kuramı olarak yüzlerce yıl tartışmasız benimsetmiştir.

Burjuva sınıfının gelişim süreci içinde, bu tutucu, gerici savlara karşı büyük direnişler gösterilmiş, ancak, insanlık tarihinin ilk dönemlerini irdeleme uğraşları ancak «Aydınlanma Çağında» yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamıştır. Kuşkusuz, Aydınlanma Çağının düşünürleri insanların ve toplumların olabildiğince «iyi» ve «akıllı» olmaları gereğini savunmuşsa da, bunlar, toplumun gelişmesini, «akılın ege-

menliğini kurmayı», çalışan yığınlar ile birlikte değil, aydınlanmış bir grubun, küçük bir elite'nin etkinliğinde düşlemişlerdir. Bu nedenle Engels, Aydınlanma Çağı düşünürlerinin savundukları, «aklın egemenliğinin» gerçekte burjuvazinin idealize edilmiş egemenliğinden başka bir şey olmadığını söylemiştir...

Bu tarihi dönemlerde, belki de ilk kez, J.J. Rousseau, toplumsal sorunların çözümünü için gerekli yanıtların ancak tarihte bulunabileceğini savunup, *insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynaklarını* gösterebilmek için, ilk insan toplumlarının incelenmesinin gereğini vurgulamıştır.

Rousseau, başlangıçta, ilk insanların, hayvanlar ile birlikte yaşayan gruplar oluşturduklarını ve bu ilk devirlerinde insanların hemen salt toplayıcılık ile geçindiklerini ve bu toplumsal ilişkilerinde tam bir eşitliğin, özgürlüğün bulunduğunu söylemiştir. Rousseau, *doğa durumu* (Naturzustand) olarak tanımladığı bu dönemi, insanlığın mutlu altın çağı olarak katımlamıştır...

Rousseau'ya göre, daha sonraları insanlar, avcılık, balıkçılık yapmaya ve giderek topraklar üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu yaşam koşulları uzantısında, önceki doğa durumu dönemlerinde varolan sınırsız eşitlik ve özgürlükler değişmiş, bozulmuş; insanlar arasındaki ilişkiler yozlaşmıştır. İlk toplumun üçüncü evresi olan, tarım ve metal üretimine geçiş süreci ile birlikte özel mülkiyet, eşitsiz varlıklar ve devlet ortaya çıkmıştır. Bu koşullarda, eski özgür ve eşitlik içindeki yaşam ile tüm insani ilişkiler son bulmuştur...

Rousseau, toprak üzerinde özel mülkiyetin başlamasıyla, doğa durumunun, eşitliğin, özgürlüğün son bulunduğunu, fakat, tarımsal üretime geçmek için de, toprak üzerindeki özel mülkiyetin zorunlu bir önkoşul olduğunu söylemiştir.

Rousseau,... Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip «bu benimdir» diyebilen, ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu ol-

muştur. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da, hemcinslerine «bu sahtekâra kulak vermekten sakının... Meyvaların herkese ait olduğu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız yitersiniz... diye bağırarak adam, insan türünü nice suçlardan, nice cinayetlerden, nice yoksulluklardan ve nice olaylardan korumuş olurdu... diye yazmıştır. (97).

Büyük çoğunluğun yaşadığı yoksulluğun, kültürsüzlüğün ardında, az sayıdaki büyük mülk sahibi varlıkların bulunduğunu söyleyen Rousseau, çağını ve Büyük Fransız Devrimini en çok etkileyen düşünürlerden biri, belki de birincisidir.

Fakat, Rousseau, insanlar arasındaki eşitsizliğin temelinde ekonomik nedenler olduğunu vurgulamasına karşın, bundan kurtulmak için, daha çok, eğitimsel, pedagojik önlemler göstermiş ve bu amaçla da, ünlü eğitim kitabı Emil'i yazmıştır.

Rousseau, toplumların gelişebilmeleri için, önkoşul olarak insanların eğitilmelerine özel bir önem gösterilmesi gerektiğini vurgulamış, bunun için de, çocukların kişiliklerinin geliştirilmesini zorunlu görmüş ve bu yolda, doğanın çocuğa verdiği doğal-iyi şeylere saygı göstermenin, ondan akla dayanmayan her türlü peşin yargıyı, batıl inancı çıkarıp atmanın, kısaca çocuğu kendi kendine karar verebilecek bir insan durumuna getirmenin gerekliliğini savunmuştur.

Rousseau, bu ünlü yapıtında, yurttaş Emil'in, 15 yaşına gelene değin ,diğer insanlardan, toplumdan yalıtıp doğa koşullarında eğitmenin, hatta onun, peşin yargılar edinmesini önlemek amacıyla, 12 yaşına gelene değin kitaplardan bile uzak tutulmasını öğütlemiştir.

Rousseau ,her ne kadar, tarihsel gelişmeleri tersine çevirmek, insanları yeniden vahşet çağına geri döndürmek özlemi içinde bulunmadığını söylemiş olmasına karşın, içinde yaşadığı çağın ortaya koyduğu büyük toplumsal eşitsizliklerin etkisiyle de, uygarlık öncesi vahşet dönemlerini kuşkusuz oldukça abartarak savunmuştur...

Rousseau'nun, insanlaşmanın ilk evrelerini bu den'i yücelterek savunması üzerine, Aydınlanma Çağının diğer ünlü

düşünürü, Voltarie, onun, İnsanlarda Eşitsizliğin Kaynakları adlı kitabını okuduktan sonra, 30 Ağustos 1755 de, Rousseau'ya yazdığı mektupta, «... Bizi yeniden hayvan yapmak için bunca zeka şimdiye değin hiç harcanmamıştı. Yapıtınızı okuyup bitirince ,insannı içinden dört ayak üstü yürümek isteği geliyor...» demiştir.

Diyalektik materyalist dünya görüşünün kuramcıları da, Rousseau'nun tarihsel konumuna karşı duydukları saygıya karşın ,onun, «doğa durumunu »nesnel toplumsal yaşamdan soyutlayarak yüceltmesini eleştirmişlerdir...

Kantda, akıllı dünya yurttaşı olabilmenin gizlerini irdeleyebilmek için, zorunlu olarak, insanlık tarihinin ilk toplumları çeşitli evrelerini tartışmak gereğini duymuştur.

Kant, ilk insanların çok yavaş süren bir evrim süreci içinde ve aşamayla hayvanlar dünyasından ayrılaştıklarını belirtmiştir.

Kant'a göre, bu evrim süreci içinde, insanlar, yine yavaş yavaş akıllarını kullanmayı, düşünmeyi öğrenmişlerdir... İnsanların ilk yaşamları, avcılık, toplayıcılık biçiminde başlamış; sonra meyva toplama, kök çıkarma etkinlikleri gelişmiş; sonra da ,toprak üzerinde çalışma ve çobanlık dönemlerine ulaşılmıştır... Daha sonraki evrelerde, insanlar, yerleşik düzenlere geçmeye, kentler oluşturmaya başlamışlardır. Kant insan toplumlarında tarım ve sürü yaşamı biçimindeki iş bölümü ayrışmasının en temel çelişkiyi oluşturduğunu; bu temel çelişkinin, devletin ortaya çıkışını koşulladığını; ve böylece de insanlık tarihinin ilktoplum döneminin son bulduğunu söylemiştir.

Kant, kuşkusuz, tüm çalışmaları boyunca ,ilktoplumsal dönemlerin genel geçerli yasalarını betimlemeyi amaç edinmemiş, buna karşın ,insanlık tarihinin evrimini tartışırken zorunlu olarak bu evrelere değinmiştir. Fakat, onun, ilktoplumu, devletin gelişmesinden önceki tarihsel bir aşama olarak tanımlaması, ve insanlar arasındaki temel uzlaşmaz çe-

lişkilerin toplum içinden çıktığını, bunların kökenlerinin daha tarım ve sürü alanlarındaki işbölümü ayrışmasına kadar uzandığını vurgulaması, kendinden sonra gelenlerin, özellikle Hegel'in yolunu aydınlatmıştır.

İskoçyalı düşünür ,ahlak filozofu, *Adam Ferguson*'da içinde yaşadığı çağın toplumsal tinsel çöküntüsünü insanların ahlaksal yozlaşmalarına bağlamış ve bunun nedenlerini araştırmak amacıyla, insanlık tarihinin ilk evrelerini irdelemeye başlamıştır.

Karl Marx tarafından, Adam Smith'in öncülerinden, hatta onun öğretmeni olarak gösterilen Ferguson, dünya tarihinde ilk kez, insan toplumlarının evrimlerinin ilk dönemlerini, vahşet, barbarlık ve uygarlık ya da uygarlığa geçiş olarak üç temel bölüme ayırarak tartışmıştır... Ferguson, ayrıca bu tarihsel bölümleri ayırmada, çok daha ileri bir öngörüyle, mülkiyet ilişkilerini ölçü olarak kullanmıştır...

Ferguson, insanlık tarihinin vahşet döneminde, mülkiyet düşüncesinin hemen hiç bulunmadığını, bu nedenle de, en erdemli, en özgür, en ahlaklı insanların bu dönemlerde yaşadıklarını vurgulamıştır. Ferguson'a göre, vahşet döneminde, salt giysi, alet, silah,.. vb. gibi kimi özel kişisel eşyaları kapsayan bir mülkiyetten sözedilebilirse de, evrimin daha bu evresinde çağdaş anlamda hiçbir mülkiyet ilişkisi yoktur.

İnsanlık tarihinin bu dönemlerinde, tüm toplum üyeleri için mutlak bir eşitlik söz konusu olmuştur... Vahşet dönemini izleyen barbarlık süresince, özellikle sürüler üzerinde bir mülkiyet ilişkisi belirmiş ve böylece, daha önceki çağların mutlak eşitliği ve iki yüzlülükten uzak ahlak ilkeleri bozulmaya başlamıştır...

Bu tarihsel gelişmelerin daha sonra aşamalarında ise, içinde yönetenler ve yönetilenler, yoksullarla varlıkların bulundukları toplumlar oluşmaya başlamıştır.

Ferguson'a göre, uygarlık ile birlikte daha önceki dö-

namlerin mutluluğu, eşitliği, özgürlüğu, erdemli ve ahlaklı yaşamı sona ermiştir .

Ferguson, araştırmalarında, diyalektik materyalist bir yöntem kullanmayı düşlememiş olmasına karşın, içinde yaşadığı çağın, ahlaksal-toplumsal çöküntüsünün nedenlerini irdetmek amacıyla yöneldiği tarih incelemelerinden oldukça doğru çıkarsamalara ulaşmış, kullandığı kimi kavramlar, sonraki yıllarda Morgan'ın, hatta Engels'in çalışmalarında da değerlendirilmiştir...

Sanayi devrimi süresince, hızla gelişmeye, değişmeye başlayan toplumlarda görülen büyük ahlaksal çözülmeler, tartışmaları temelde en çok bu konular üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu dönemlerde, ahlak ilkeleri üzerinde tartışmak, bir anlamda daha henüz bütünüyle ortadan kalkmamış feodalizm ile hesaplaşmak anlamına gelmiş ve özgün düşünürlerin hemen büyük bir çoğunluğu, ilk kez bu alanlarda çalışmalar vermişlerdir.

Bu koşullar altında, *Adam Smith'de*, başlangıçta, Ferguson gibi, sorunu ahlaksal yönlerden irdetlemenin gereğini duymuş, fakat özgün uğraşları, onu, toplumsal yozlaşmaların daha çok ekonomik kökenli oldukları noktasına ulaştırmıştır. Adam Smith, bundan sonra, çağının başlıca sorunlarının toplumsal-ekonomik yönlerini araştırmak amacıyla özellikle geri kalmış halkların, toplulukların ekonomik yapılarını incelemeyi zorunlu görmüştür.

Adam Smith, insan topluluklarının tarihsel evrimlerinin başlangıç dönemlerini başlıca üç aşamada değerlendirmiştir. Bunlar, 1. başlıca ekonomik uğraşların avcılık, balıkçılık olan vahşet dönemi..; 2. temel üretimin göçebe çobanlığa dayandığı barbarlık dönemi..; ve, Tarım ve bahçeciliğin başladığı 3. dönem...

Adam Smith, toplumların gelişmelerinin ilk dönemlerinde, üretimin, emeğin verimliliğinin çok düşük olduğunu, insanların ancak ekonomik bir birlik içinde yaşamalarını sürdürebildiklerini söylemiş, yaşa ve cinse dayalı biyolojik bir

iş bölümünün varlığını belirtmiş, ve avcı toplumlarda toplumsal ayrışımın bulunmadığını, burada henüz zorunlu bir eşitliğin varlığını savunmuştur. Bu evrede, salt kişisel kimi yeteneklerden, becerilerden ve yaşlıların deney birikimlerinden kaynaklanan bazı özelleşmiş etkinliklerin bulunduğunu, ancak bunların henüz toplumsal bir ayrışım oluşturmaya başlamadığını, beslenmenin en dirimsel sorunu oluşturduğunu, daha ne orduların, ne savaş durumlarının, ne de başkanlık kurumlarının bulunmadığını vurgulamıştır...

Adam Smith'e göre, toplumsal gelişmelerin 2. döneminde ,insanlar arası ilişkiler değişmeye başlamıştır. Göçebe çobanlık ,hayvan besleme ile birlikte emeğin üretkenliği önemli ölçülerde artmıştır. Adam Smith, gelişmelerin bu evresinde, toplum içinde, yetenekliler ile yeteneksizler arasında sürmekte olan zorunlu eşitliğin değişmeye başladığını vurgulamış, fakat giderek süreklilik kazanan bu toplumsal farklılaşmaların, toplumsal ayrışımaların, ve eşitsizliğin kaynağını oluşturduğunu savunmuştur... Bu temel noktadan devinen Adam Smith, çoğunluğun yoksulluğu, azınlığın var-sıllığını oluşturduğunu söylemiştir. Adam Smith, bu dönemde, az sayıdaki var-sıl tarafından baskı altında tutulan çok sayıdaki yoksul arasında görece bir eşitliğin varlığını savunmuştur. Adam Smith'e göre, az sayıdaki var-sıl arasında bu birlik yönetsel bir örgütlenmenin başlangıcını belirlemiştir. Bu var-sıl azınlık giderek zorbalık yolu ile de olsa, konumunu güvence altına almaya, ve gene zaman içinde, ve gene zorbalık yoluyla da olsa, bunu kalıtsal olarak kendinden sonra gelenlere aktarmaya başlamıştır... Böylece toplum içindeki eşitsizlikler, daha doğumdan önce, ana karnından itibaren başlar duruma gelmiştir...

Adam Smith, toplumsal gelişmelerin bu evresinde, var-sıllıkların daha çok büyük ve örgütlü ailelerce korunduğunu, savunulduğunu, çağdaş anlamdaki orduların henüz kurulmadığını açıklamıştır...

Tarımsal üretimin başladığı toplumsal gelişmelerin üçüncü aşamasında, önceki çelişkiler daha da artmıştır. Daha önceki tarihsel dönemlerde sürüler üzerinde egemen olan var-

sıl aileler, bu yetkinliklerini ve etkinliklerini topraklar üzerinde sürdürmüşlerdir. Yine bu süre içinde, emeğin üretkenliği, mal değış tokuşu, toplumsal iş bölümü artmış, para ve tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Giderek toplumsal ilişkiler karmaşılaşmış, genel yaşam koşulları gelişmiştir. İş bölümünün gelişiminin bu aşamasında meslekten savaşçılar, askerler ortaya çıkmış, devlet ve buna bağlı başlıca organlar örgütlenmiştir. Adam Smith'e göre, bu tarihsel dönemde, var-sıllar ile yoksullar arasındaki çelişkiler, devlet ve düzenli ordular aracılığı ile korunmaya başlanmıştır. Adam Smith de, Ferguson gibi sermayenin ahlakı bozduğunu söylemiş, ancak, devleti, üretimin sermayenin artışı, yoğaltımı için, insanların istemlerinden bağımsız ve zorunlu bir olgu olarak görmüştür...

Burjuvazinin feodalizm ile hesaplaşmasının henüz tamamlanmadığı ve Prusya Devletinin birliğinin kurulamadığı tarihsel çağlarda, nesnel idealizmin en son ve en büyük düşünürü *Hegel*, tarih kuramını ve yöntemini oluşturmaya başlamıştır.

Çağının düşünürlerinin hemen tümü, toplumsal tıkanıklıkları, çelişkileri, ahlaksal ya da kültürel eksiklikler, yozlaşmalar olarak açıklamaya çalışırken, Hegel, bütün bunların çok ilerisinde, toplumsal sorunların kuramsal çözümlemesine büyük katkılarda bulunacak yöntemini geliştirmiştir...

Hegel'in tarih kuramı, onun, temel öğretisinin, sisteminin düzeni içinde biçimlenmiştir.

Hegel öğretisinin ve tarih kuramının temelinde Mutlak Tin «absolut Geist» vardır. Hegel'in kuramına göre, insan düşüncesinden bağımsız olarak Varolan Mutlak Tin (idea ya da Tanrı), yine insan düşüncesinden bağımsız olarak evreni oluşturur... Evren, insan düşüncesinden bağımsız olsa da, Mutlak Tin'e bağımlıdır. Ya da, daha başka demeyle, evren, Mutlak Tin'in, deviniminin bir görünümü, evrimsel bir momentidir...

Hegel'in, hem evrenini hem de insan toplumlarını, devinim içindeki Mutlak Tin oluşturur. Fakat, Hegel, burada çok ileri bir adım atarak, Tin'in devinimini evrimci değil, devrimci diyalektik bir yöntemle açıklamış; ancak, diyalektiğin yasalarını tarihten değil, düşünceden çıkarmıştır. Diğer bir deyişle, Hegel, düşünceyi, bilinci, tarihle değil, tersine tarihi, düşünce ve bilinçle açıklamaya çalışmıştır...

Ayrıca, Hegel'de, diyalektik yasalar, pratikte, nesnel yaşamda değil, düşünce düzeyinde ,kavramsal alanlarda işlenmiştir. Örneğin, Mutlak Tin'in nesnel gerçeği yoktur; çelişki mantıksaldır, düşünce düzeyindedir... Hegel'in kuramında herşey karışına dönüşür; fakat, karıştı olarak kalmaz evrimleşip yine kendine döner. Hegel'e göre, karıştlar aynı zamanda özdeşleştiler; örneğin, Tin aynı zamanda doğadır, ya da yokluk aynı zamanda varlıktır...

Mutlak Tin, devinim süreci içinde, doğa, insan, insan tin'i... gibi çeşitli uğraklardan-momentlerden geçer... Gerek tarihin tümü, gerekse insan topluluklarının belli başlı tarihsel dönemleri, Mutlak Tin'in deviniminin başlıca bu uğrak noktaları, momentleridirler.

Bir kez daha anımsatırsak, Hegel'in düzeninde, Mutlak Tin'in evrimi ilk kez düşünce alanında olur. Tin, evrimleşir; kendini yadsır; kendi kendine yabancılaşır ve doğalaşır... Fakat, evrimini sürdürür; insan ,düşünce, bilinç, tin alanlarına s:çrır, ve yine kendi üstüne kapanır, halkayı tamamlar... Böylece, Mutlak Tin, ilk kez kendini yadsıyıp maddelenir, ve fakat, insanın ve insan topluluklarının bilincinde yine kavramlaşarak Tin'leşir, kendine ulaşır...

Hegel, tarihsel evrimi, nesnel Tin'in dönüşümü, «özgürlük bilincinin gelişmesi ...olarak tanımlamıştır. Buna göre, Tin'in maddesel alandaki evrimi ,«özgürlük bilincinin gelişmesi» insanda, insan topluluklarında ve de özellikle devlette doruk noktasına ulaşmıştır.

Böylece Hegel'de, devlet tüm düzenin kilit taşını oluşturur. Hegel'e göre, Tin, devlet aygıtında en üst düzeyde evrimleşir. Tin, deviniminin toplumsal sürecinde ulaştığı en üst aşama, hak kavramında belirir. Hak kavramı ,kendisini özel

mülkiyette, ya da özel mülkiyeti koruyan devlette açığa koyar... Hegel, özgürlük, hak, özel mülkiyetin tin'in özü oldukları için de yasaları, devleti tanımaları gerektiğini söyler...

Bütün bu büyük düzenin uzantısında, Hegel için tarih, karmaşık ve kaos içinde yaşayan insanların bilinçlenip, yasalar oluşturmaları ve devlet kurmalarıyla başlamıştır. Hegel'e göre, dünya tarihinde dört büyük aşamadan- dönemden geçilmiştir...

Bunlar, 1. Mısır, Babil, Pers,... gibi doğu despot devletleri, 2. Yunan Devleti, 3. Roma Devleti, ve 4. Gerimen Devleti'dir...

Hegel, devlet'in bulunmadığı dönemleri «tarih öncesi çağlar» olarak tanımlamıştır. Hegel'e göre, tarih öncesi dönemlerde yaşayan insanlar henüz devlet kuramadıklarından karışıklık ve kaos içinde yaşamışlardır.

Hegel, kaos ve karışıklığın egemen olduğu bu «tarih öncesi» ilktoplum dönemlerini dört evreye ayırmıştır.

Buna göre,

1. Dönem, insanın ,insan toplumlarının, doğadan-hayvanlar dünyasından ayrışım, oluşum sürecidir.

2. Dönem, bölgesel topluluklar içinde ataerkil aile-toplum düzenlerinin kuruluş sürecidir.

3. Dönem, bölgesel topluluklar içinde, halkların ve giderek despotik yönetimlerin oluşum sürecidir...

4. Dönem ,toplumsal örgütlenmelerin, ulusların oluşumu, örgütlü devletlerin ortaya çıkışı ve Hegel'in «gerçek tarihinin» başlangıcıdır...

Buna göre, Hegel ,tarih öncesi dönemleri doğu despotizminin ortaya çıkışına kadar getirir.

Hegel, insanı salt doğal değil, aynı zamanda toplumsal bir varlık olarak tanımlar. İnsanların evrim süreci içinde, devletin küçük bir öncülü olarak aileyi ilktoplumsal birim-ünite, ilktoplumsal hücre olarak alır. Hegel'e göre, aile, hayvansal ilişkilerden, töresel, ahlaksal ilkelere, insancıl ilişkilere geçişi sağlayan temel birimdir...

Hegel, insanların doğaya çok bağımlı bulundukları bu «tarih öncesi» dönemleri kapsayan ilktoplumların, ilk evre-

sini, ailenin gelişimi, oluşumuyla başlatır... Hegel, gensin kan akrabalığı düzeni üzerine kurulu olduğunu ve aynı zamanda politik bir niteliği içerdiğini ve gensin henüz ataerkil olmadığını ,burada bireyin, bütünü bir bölümünü oluşturduğunu söylemiştir. Hegel'e göre, «tarih öncesi» ilktopluların ikinci gelişim aşaması ataerkil aile aşamasıdır. Bu dönemlerde, insanlar konar göçer-göçebe biçimlerde yaşamaya başlamışlardır. Toplum görece büyümüştür. Temel geçiş kaynağı hayvan sürüsüdür. Bazı bölgelerde aileler görece büyük olabilir. Hegel, Hazar Denizi güneyinde yaşayan göçebe topluluklarını, ve özellikle «Moğol ilkesi» dediği. Moğol ataerkil ailesini bu duruma örnek olarak göstermiştir.

Hegel'de, ilk aileden, devlete geçişte, ataerkil aile en önemli ve gerekli bir aşamayı oluşturmuştur. İnsanlar, devlet düzeninde yaşayabilmek için gerekli olan temel ahlak ilkelerini, töresel erdemleri toplumsal gelişmenin ataerkil aşamasında öğrenmişlerdir... Hegel, devlet kuruluşlarının temelinde her şeyden önce ahlaksal ,töresel bir birlik görmüş ve bunların güvence verici belli ilkeler biçiminde şekillenmesinin ataerkil aile içinde başladığını ve bu geçiş süreci içinde kişinin bireysel bilinç ve istemler, toplumsal bilinç ve görevler biçimine dönüştüğünü söylemiştir...

Hegel'in «tarih öncesi» dönemlerinin özünü doğu despotik devletlerinin gelişimi oluşturmuştur. Fakat Hegel, bu despotik yönetim biçimlerinin salt doğu ülkelerine özgü olmadığını, Yunan ve Roma devletlerinde de benzer gelişmelerin bulunduğunu vurgulamıştır. Doğru despotizmi biçimi yönetimlerde, pek çok topluluk-klan, merkezi bir gücün-zorbalığın etrafında birleşmişlerdir. Ya da başka bir demeyle, merkezi zorbalık-güç, pek çok topluluğu kendi yönetimi altında toplamıştır... Bu merkezi güç, aynı zamanda ,konumunu sürdürebilmek için, merkezi savaş grupları da örgütlemişlerdir... Fakat, Hegel, bu koşullarda, kralların-despotların altında yaşayan toplumun-taba'nın, görece bir demokrasi içinde «İlktopluluk demokrasisi -urgemeinschaftlicher Demokratie» yaşadıklarını savunmuştur...

Hegel, burada, bir zorbanın, despotun, kralın yönetimi

altında birleşen topluluklardaki bireysel, bölgesel istemlerin, ilkelerin merkezi zorbalığın istemleri, ilkeleri içinde eridiğini, birleştğini, ve yeni sentezlere ulaştığını söylemiştir. Bu evrede, artık, kan-klan ilişkileri aşılmış, kişisel sorunlar, yasal ilişkilere dönüşmüştür...

Gerçekte, «tarih öncesi dönemleri», tarihsel dönemlerin zorunlu bir hazırlığı niteliğinde gördüğü için, «tarih öncesi dönemleri» biraz da istemiyerek tartışan Hegel, doğu despotizminin zorba yönetim biçimlerini, Mutlak Tin'in-Tanrı'nın deviniminin en yüksek evrim aşaması olarak gördüğü Prusya Devleti'nin örgütlenmesinde önemli bir önkoşul, örnek olarak değerlendirmiştir.

Hegel'in savları, kendisinden sonra gelen hem idealist ve hemde materyalist düşünürler üzerinde büyük etki yapmış, onların gelişmelerine katkıda bulunmuştur...

Tüm bu gelişim süreci içinde, insan toplumlarının ve ailenin tarihi gelişmesini irdeleyen en önemli araştırmalardan birini geçen yüzyılın ortalarında Bachofen yayınlamıştır.

Basel'li düşünür, özellikle Antik Çağ yazını ve mitolojik öyküleri üzerinde yaptığı yoğun çalışmalardan topladığı bilgiler ile, hemen salt varsayımsal çıkarsamalarda bulunmuş, ve günümüzün ataerkil karı-koca burjuva ailesinin, tarihi süreç içinde büyük değişiklikler geçirmiş olabileceğini öngörmüştür.

Sorunu bir üst yapı kurumu olan ailenin değişim süreci içinde tartışan *Bachofen*, 1861 yılında yayınladığı *Analık Hukuku* adlı yapıtında, insan topluluklarının tarihi süreç içinde, ilk kez, hiç bir cinsel kısıtlamanın bulunmadığı bir dönemden geçmiş olabileceklerini söylemiş ve bu evreye Hetarismus adını vermiştir... Bu ilk tarihsel dönemlerde, hiç bir kısıtlama gözetilmeden sürdürülen cinsel ilişkiler sonucu doğan çocukların analarının kesinlikle bilinmesine karşın, babaların saptanmasındaki zorluk, çocukların, toplumun ve

ailenin soy-ata zincirinin anaya göre belirlenmesini önkoşul getirmiştir,..

Bachofen, bu dönemlerde kadının-ananın toplum içindeki konumunun çok yücelmiş olduğunu, hatta uzun yıllar sürmüş olması düşünülen bir kadın-ana egemenliğinden bile sözedilebileceğini belirtmiştir. Bachofen, bu zaman sürecine Analık Hukuku dönemi adını vermiştir.

Bachofen'a göre, bu tarihsel dönem sonunda, kadınlar, toplum içindeki konumlarını yitirmişler, ve tek bir erkeğe bağlandıkları karı-koca ailesini oluşturmuşlardır.

Bachofen bu değişim sonucu, analık hukukundan, babalık hukukuna geçildiğini, ve bu süreç içinde, eski zamanların toprak-verimlilik Tanrıçası (Toprak Ana) Demeter, Gometer'in bu konumunu yitirdiğini ve yeni düzene Güneş-Sonnen kültünün egmen olduğunu vurgulamıştır...

Savını, konuya aydınlık getirmesi olası kimi yazından, fakat özellikle Yunan Mitolojisinden ve Aşilos'un trajedilerinden yaptığı alıntılarla temellendirmeye çalışan Bachofen, analık hukuku döneminden ,babalık hukuku dönemine geçişi koşullayan temel öğelerin, Tanrıların istemleri ve dinsel inançlar olduğunu savunmuştur .Bachofen'a göre, Tanrılar ve din, insan toplumlarını yönlendiren en önemli kaldıraçlardır...

Anımsanacağı gibi, Yunan Mitolojisinde Oidupus ve Orestes adlarında iki ünlü ana-baba katili vardır. Bunlardan, Oidipus, bilmeden babası Thebai kralı Laios'u öldürmüş, ve bunun karşılığında korkunç acılar içinde yaşamını sonlandırmıştır. Bu konuyu işleyen Sofokles'in ünlü trajedisi, Freud'un kuramının temel taşlarından biri olan Oidupus Kompleks'inin kaynağını oluşturmuştur...

Bachofen'a asıl esin kaynağı olan, Yunan Mitolojisinin diğer ünlü katili, Agamemnon'un oğlu, Orestes'dir. Fakat, Orestes, babasını değil ,tersine ve planlı bir yöntemle anasını ve Agamemnon'un karısı Klytimestra'yı öldürmüş, ve buna karşın köleci Yunan toplumunun Tanrılarınca aklanmış ,hatta ödüllendirilmiştir... Bu konu, özellikle Aşilos'un trajedilerinde çok görkemli biçimlerde sergilenmiştir...

Söylenceye ve Aşilos'un yapıtına göre, Klytaimestra, büyük bir olasılıkla, kıskançlık nedeniyle kocası Agememnon'u öldürmüş; bunu öğrenen oğlu Orestes, anasını öldürmeye karar vermiş ve bu amacını gerçekleştirmiştir... Yunan Mitolojisinin öç alan Tanrıçaları Erinys'ler, Orestes'in ardına takılmışlar ve onu ,öldürmeye çalışmışlardır. O zamanlara değin sürmekte olan anaerkil düzenin töresine, «Analık Hukukuna» göre, hangi koşul altında olursa olsun, aynı kandan gelen çocuğun anasını öldürmesinin cezası açık ve kesindir. Bu yazı değiştirilemez. Erinys'ler bu törenin, «Analık Hukukunun» uygulanmasını istemişlerdir...

Ancak, gelişen yeni üretim güçleri doğrultusundağ eski düzen ve toplumsal ilişkiler değişmiş, topluluk anaerkil dönemden, ataerkil döneme geçmiştir. Tek sorun, bunun üst-yapı kurumlarında, dinse!, ahlaksal düzeylerde uygulamalarını yapmaya kalmıştır... Bu koşullar altında, Orestes, savunmasını yapmış ve anasını planlı bir biçimde öldürdüğünü açıklayarak, «anam, babam Agememnon'u öldürmüştü, ben de onun öcünü aldım» demiştir...

Atina'da yerleşmekte olan yeni düzenin yandaşlarından olan Tanrı Apollon, Orestes'in savunmasını üstlenmiş, fakat sorunun olağanüstü önemini kavrayan diğer yargıç Tanrılar, davanın Atina'da, Akropolis Tapınağında görülmesini ve orada karara varılmasını istemişlerdir...

Dava, yeni bir toplumsal ekonomik yapıya geçişin mitolojik söylencesel düzeydeki yansıması olduğundan gerçekten tarihsel bir düzeyde sürmüştür...

Atina'daki davaya, baş Tanrıça Atena başkanlık etmiş, fakat, gine de, diğer yargıç Tanrıların verdikleri oylar birbirlerine eşit çıkmıştır. Bu kez Orestes'in yazgısı Atena'nın oyuna, tarihsel tavrına bağlı kalmıştır... Bu durumda, Atena, Apollon ile birlikte Orestes'den yana oyların kullanmışlardır. Böylece, ana katili Orestes aklanmış, anaerkil evrenin son noktası konmuş ve ataerkil düzen Tanrılar katında da kutsanmıştır. Yeni koşullara çok çabuk uyan Erinys'ler-koro halinde «...yaşasın yeni düzen, yaşasın yeni düzenin Tanrıları...» diye bağürmaya başlamışlardır.

Tek eşli burjuva karı-koca ailesinin tarihsel süreç içinde büyük değişimler geçirmiş olduğunu saptayan Bachofen, yazık ki, eski Yunan gensinin kölecî düzene geçiş sürecinin nedenlerini yanlış yorumlamış, ve bunu, Tanrıların istemlerine ve dinsel inançlardaki değişmeler ile açıklamaya çalışmıştır...

Bu koşullar altında, geçen yüzyılın en büyük araştırmacılarından biri olan *Lewis, H. Morgan*, 1877 yılında *Eski Toplum* (Ancient Society) adlı yapıtını yayınlamıştır. Kuşkusuz bu araştırmanın bir anda tüm dünyayı etkilediğini ve hak ettiği yankıyı bulduğunu söylemek olaanksızdır. Hatta, Morgan'ın kitabının Marx ve Engels'in ellerine geçmemiş olsaydı, bugünkü konumuna, ününe ulaşip ulaşamayacağı bile tartışmalıdır. Ancak, bugün, Morgan'ın Eski Toplum adlı yapıtı, Engels'in de vurguladığı gibi, Darwin ve Marx'ın ürünlerine yakın düzeylerde tanımlanmaktadır...

Morgan'ın bu ünlü araştırmasının ortaya çıkışı, üretilişi, onun yaşam öyküsüyle ayrılmayacak ölçülerde bağlantılı olduğundan, bu ikisini birlikte anımsamak daha yararlı olabilir.

Lewis, H. Morgan, 21 Kasım 1818'de Amerika Birleşik Devletleri New York kentinin Aurora bölgesinde doğmuştur. Öğrenimini yöredeki Cayuya Academy ve Union College'de sürdürmüş, ve 1842 yılında avukat olarak yaşama atılmıştır.

Morgan, ilk kez iki yıl kadar işsiz kalmış, ancak 1844 yılında, yeni taşındığı Rochester'de bir avukatlık bürosu açmıştır. 1851 yılında, Albany'li Mary Elisabeth Steel ile evlenmiş, ve bu birleşmeden ikisi kız, biri erkek üç çocukları olmuştur.

Morgan, 1856 yılında küçük bir birikim ile ünlü bir demiryolu şirketinden hisse senetleri alarak bu büyük tekele ortak olmuş. 1861-1869 yılları arasında, sonucu pek de başarılı olmayan politik kariyer girişimlerinde bulunmuştur...

Morgan, 1870-1871 yılları arasında ailesi ile birlikte 14

ay kadar süren bir Avrupa-İngiltere gezisine çıkmış, burada çağının ünlü düşünürleri, doğa bilimcileriyle tanışmak, tartışmak olanağını bulmuş, özellikle Darwin'in evrim kuramından çok etkilenmiştir.

Morgan, 1875 yılında, National Academy of Sciens'in antropoloji bölümü, ve 1879'da American Assciation for the Advencement of Sciences'in başkanlığına gelmiş ve 17 Aralık 1881'de 63 yaşında ölmüştür.

Pek çok araştırmacının vurguladığı gibi, Amerika İç Savaşı Morgan'ın ve onun yakın arkadaşlarının yaşamlarını derinden etkilemiş; hatta, White, Morgan için, «O, Amerika İç Savaşının çocuğudur» demiştir. Morgan ve Arkadaşları tüm içtenlikleriyle bu savaşın antifeodal ve antiaristokratik nitelikte demokratik bir içerik taşıdığına inanmışlar ve kısa sürede ,ekonomik eşitliklerin ve tüm özgürlüklerin geleceğini düşlemişlerdir. Hatta, Morgan, bir ara, her yurttaşın küçük bir birikim-sermaye ile de olsa, büyük tekellere ortak olarak, hem ulusun hem de tek tek yurttaşların kapitalleşerek kalkınabileceklerini düşünmüş ve bu amaçla kimi kişisel girişimlerde bulunmuştur.

Fakat, zaman içinde gerçekler tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmaya başlamış, tekellerin hızla merkezileşmesi, finans oligarşisinin saldırganlığını arttırması ve bu süreç içinde yerlilere uygulanan soy kırım girişimleri, Morgan'ın düşüncelerini, çalışma yöntemlerini öncmli ölçülerde etkilemiş, değiştirmiştir...

Morgan'm yakın dostu, çalışma arkadaşı, Adolp Banelier, «Morgan hiç bir zaman anadan doğma bir budunbilimci-Ethnolog değildir» diye yazmıştır...

Gerçekten de Morgan, yaşamına ilk kez bir hukukçu olarak başlamış, bu süreç içinde pek çok geziye çıkmış, sayısız yerli ile tanışmış, onlarla dostluk kurmuş, sorunlarını savunmuş, ve gelişen bu karşılıklı yakınlaşma sonucu, İrokesen yerlilerinin Seneca klanı tarafından kardeşliğe kabul edilmiştir... Morgan, karşılaştığı yerlilerin ve özellikle İrokesen'lerin yasal sorunlarıyla ilgilenirken onların, o zamanlar sürmekte olan aile ile akrabalık ilişkilerinin birbirlerine

uymadıklarını, büyük bir olasılıkla, görülen bu akrabalık ilişkilerinin, geçmişte varolan daha değişik bir aile, karı-koca, ya da daha doğru bir demeyele kadın-erkek ilişkilerinden kaynaklanmış olabileceğini düşünmüş, ve çalışmalarını bu gizlin aydınlanmasına doğru yöneitmiştir...

Morgan, 1851 yılında, genel olarak yerlilerin fakat özellikle Irokesen'lerin toplumsal örgütlenmelerini ve akrabalık ilişkilerini tartıştığı, iki ciltlik «Der Bund red Irokesen» adlı kitabını yazmıştır...

Morgan, burada saptadığı veriler ile yetinmemiş, hazırladığı soru kağıtları ile Uzakdoğu, Asya, Afrika gibi bölgele-
rindeki toplumların akrabalık ilişkilerini araştırmaya çalışmıştır. Morgan, 1971 de, Kandaşlık ve Akrabalık düzenleri... adlı kitabında, bugün kimi toplumlarda görülen akrabalık ilişkilerinin insanlık tarihinin geçmiş dönemlerindeki kadın-erkek ilişkilerini yansıttığını sergilemiş, ve bu verilerden çıkarak, insanların geçmiş dönemlerinde geçirdikleri toplum, aile, devlet ve özel mülkiyet ilişkilerini irdelemek olancağını tartışmaya başlamış, ve 1877'de temel yapıtı olan Eski Toplum «Ancient Society» yayınlamıştır.

Engels'in de vurguladığı gibi, Morgan burada, idealist ve materyalist yöntemleri kimi zaman ustaca bir birlik, kimi zaman da, oldukça eklektik bir yanyanalık içinde kullanmış, fakat, her şeye karşın, toplumların, ailenin, devletin ve özel mülkiyetin evrimleri ile ilgili bilgileri yeni bir niteliğe ulaştırmıştır... Engels, biyolojide Darwin'in evrim kuramı, ekonomi politik için Marx'ın artık değer kuramı neyse, analık hukukuna göre örgütlenmiş bulunan ve uygar toplulukların yaşadıkları şekilde babalık hukukuna göre örgütlenen genslerin önceki aşamalarını oluşturan ilk gens içinde yapılan bu buluşların da ilk tarih için taşıdığı önem odur... ve bu yapıt Marx'ın 40 yıl önce bulduklarını kendi yöntemi içinde yeniden bulunuşudur... demiştir.

Morgan, Eski Toplum adlı görkemli yapıtında, toplumların aşağı düzeylerden, yukarı düzeylere doğru evrimleştiklerini, bu süreç içinde insanların-kendinden önce pek çok düşünürün de değindiği gibi-vahşet, barbarlık ve uygarlık

aşamalarından geçtiklerini ve bu temel evrelerin de ayrıca, kendi içlerinde, aşağı, orta ve üst diye ara evrelerden devindiklerini söylemiştir. Morgan, kendi temel araştırma konusu gereği, sadece vahşet ve barbarlık ödnemleriyle ilgilenmiş, uygarlık döneminin ise hemen salt başlangıç evrelerine değinmiştir...

Toplumların gelişmelerini evrimci bir yöntemle araştıran Morgan, ailenin gelişmesini başlıca,

1. Kandaş aile (Blutsverwantschaftsfamilie),
2. Ortaklaşa aile (Punaluafamilie),
3. İkibaşlı aile (Paarungsfamilie),
4. Ataerkil (Patriarcalische) ve karı-koca ailesi (monogamische Familie)... aşamalarında tartışmıştır.

Bu ünlü yapıtında Morgan, toplumların, kadın-erkek ilişkilerinin, ailenin, toplumsal yönetim biçimlerinin, ve özel mülkiyetin, tarihi gelişim süreci içinde, üretim güçlerinin, üretim araçlarının, teknik gelişmelerin durumuna göre ve bunlarla koşullu olarak büyük evrimsel değişiklikler, dönüşümler göstermiş olduklarını tüm açıklığıyla somut bir biçimde sergilemiştir...

Marx-Engels, diyalektik materyalist yöntemi oluşturma süreçlerinin başlangıcında, daha 1845 yılında birlikte ürettikleri ilk önemli çalışmalardan olan Alman İdeolojisi'nde bile özgün tarih kuramlarına açıklık getiren en temel savları belirlemeye başlamışlardır. Marx-Engels, salt insanların ve insan toplumlarının değil, doğanın bile sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olduğunu, doğal koşulların tarihselliğini, insan ile doğa arasındaki mücadelede hem doğanın ve insanların, hem de toplumların değiştiklerini yazmışlardır... Marx-Engels ayrıca, üretimin insanlık tarihinin başlangıcını belirlediğini ve insanların, ilk tarihsel etkinliklerin geçim araçlarını üretmek olduğunu göstermişlerdir...

Marx-Engels, maddi üretim süreci ile, bu üretimin tarzının toplumsal yaşamın belirleyici yanını oluşturduğunu saptamışlar, ve insanlık tarihinin başlıca devindirici gücü-

nün, üretim araçları ve güçleriyle, üretim ilişkileri arasındaki diyalektik mücadele olduğunu belirtmişlerdir...

Bu temel betimlemelerin uzantısında, insanlık tarihini, üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki karşılıklı etkileşimlerden kaynaklanan kimi *toplumsal ekonomik biçimlenmelere* -formation'lara- ayırmak olası kılınmıştır.

Marx ve Engels'in geliştirdikleri bu yöntem ile insanlık tarihini araştırmaya önemli bir aydınlık, açıklık gelmiştir. Buna göre, tarihsel evrimin gelişim çizgisini, üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki büyük çelişkileri çözen, toplumsal değişimler, dönüşümler belirlenmektedir...

Marx-Engels, ilktoplumsal ekonomik biçimlenmeleri, değişim ve çözülmelerinde, üretim güçlerinin ve toplumsal işbölümlerinin gelişmelerini en temel belirleyiciler olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca, fizyolojik-biyolojik kökenli olan yaşa ve cinse bağlı işbölümlerinden nitelikçe farklı toplumsal işbölümünün ilk kez, tarım ve hayvancılık, sonra da, kır ve kent yaşamı ile el sanatları arasındaki ayrışım olduğunu göstermişlerdir...

Marx, daha sonraki çalışmalarında da kapitalizm öncesi ekonomi biçimleriyle özellikle ilgilenmiş ve 1857 yılı sonbaharı ile 1858 yılı ilkbaharı arasında bu konularda yazdıklarını 7 defterlik notlarda toplamıştır. Kendi tanımlamasına göre, yayınlanmak için değil, aydınlanmak, kendi kendilerini eğitmek, geliştirmek için toplanan bu notlar, ancak, 1939 yılında, Moskova'da, Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından, Grundrisse-Ekonomi Politîğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, adı altında yayınlanmıştır.

Diyalektik materyalizm yazının başyapıtlarından olan bu notlar içinde özellikle Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri Formen... adlı bölüm, günümüzde bu konular üzerinde yapılan tüm tartışmaların en temel yolgöstericisi niteliğindedir... (79)

Marx, daha sonraki yıllarda da bu alanlardaki çalışmalarını yoğunlaştırmış, ve bütün bu birikimler Kapital'de doruk noktasına varmıştır. Onun, Ekonomi Politîğin Eleştirisi...

adlı yapıtına yazdığı Önsöz'de ,bu alanda ulaştığı düzey somut olarak görülür...

...İnsanlar, yaşamlarının toplumsal üretiminde, maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişim aşamasına uyan, zorunlu, belirli ve kendi istemlerinden bağımsız üretim ilişkileri kurarlar. Bu üretim ilişkilerinin tümü, belirli toplumsal bilinç biçimlerine uyan, hukuki ve siyasi üst yapısının üzerinde yükseldiği, toplumun somut ekonomik temelini oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, toplumsal, siyasi ve genel olarak tinsel yaşam sürecini koşullar. İnsanların varlıklarını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilinçlerini belirleyen toplumsal varlıklardır. Gelişmenin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri o zaman değin içinde devindikleri mevcut üretim ilişkileriyle ya da bunların hukuksal yansımasından başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkileriyle çelişkiye düşerler. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişmesi sonucu biçimlenmeler olmaktan çıkıp, bu gelişmeleri engelleyecek niteliklere dönüşürler. O zaman toplumsal devrim çağı başlar. Ekonomik temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, çok ya da az bir hızla devirir. Bu gibi alt üst oluşların incelenmesinde her zaman, bilimsel olarak da kesinlikle saptanabileceği gibi, hukuksal, siyasi, dini estetik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojileri ayırt etmek gerekir. Nasıl, bir kimsenin kendisi için taşıdığı düşünceye dayanılarak bir yargıya varılamazsa, böyle bir altüst oluş dönemi de, bu dönemin, kendi kendisini değerlendirmesi gözönünde tutularak onun hakkında bir yargıya varılamaz; tam tersine, bu değerlendirmeleri maddi yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile, üretim ilişkileri arasındaki çatışmalar ile açıklamak gerekir. İçerdiği tüm üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal biçimlenme kesinlikle yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplum içinde çiçek açmadan asla gelip yerlerini almazlar. Bu nedenle, insanlar, kendi önlerine ancak çözüme bağlayabilecekleri sorunları koyarlar. Yakından bakıldığında görülecektir ki, her

zaman sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların varolduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar. Geniş çizgileriyle, asya üretim tarzı, antik çağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal-ekonomik biçimlenmenin ileriye doğru gelişen dönemleri olarak nitelenirler.

Burjuva üretim ilişkileri, bireysel bir çatışma niteliğinde değil, bireylerin toplumsal varlık koşullarından doğan bir çatışma anlamında, toplumsal üretim sürecinin son çelişkili biçimidir; bununla birlikte, burjuva toplumunun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu çelişkiyi çözüme bağlayacak olan maddi koşulları yaratırlar. Ve bu toplumsal biçimlenme ile insan toplumunun tarih öncesi sona ermiş olur... (bkz.80)

Karl Marx, Morgan'ın kitabını büyük bir olasılıkla, Aralık 1880 ile Mart 1881 ayları arasında okumuştur. Ayrıca, Karl Marx, 16 Şubat 1881 de, kendisine gönderdiği mektupta, «Rus Tarım Komünlerinin Geleceği Üzerine...» görüşlerini isteyen Vera Zasulic'e, Şubat-Mart 1881 yazdığı mektuplarda, «o sıralarda» Morgan'ı incelemekte olduğu anlaşılmaktadır... Karl Marx, bu konuda özgün bir yapıt üretmek amacıyla uzun notlar çıkarmış, ancak işlerinin yoğunluğu ve ölümü, böyle bir çalışmanın yapılmasına olanak vermemiştir...

Karl Marx, Morgan'ın kitabından başka, John Budd Phear'in «The Aryan Village in India and Ceylon, 1880 London», John Lubbock'un «The Origin of Civilisation and the Primitive Condition of Man, 1870 London», vb. gibi araştırmalardan çıkardığı notlar ve bunlara kendisinin getirdiği yorumlar, katkılar, yakın zamanlarda, belli başlı tüm dünya dillerinde «Karl Marx'ın Budunbilim Etnoloji Notları» adı altında yayınlanmıştır... (70)

Marx'ın ölümünden sonra, Engels, bu alanda yazdığı pek çok yazı, mektup, vb. ek olarak, kendi tanımlamasıyla, bir

anlamda Marx'ın vasiyetini yerine getirmek için, konunun üzerinde çalışmaya başlamıştır.

Engels, ilk kez, Morgan'ın kitabını tanıtmak için bir di-zi yazı derlemeyi düşünmüş, ancak «elinin altında Marx'ın da notları olduğu halde» yoğunlaşan bilgi birikimi sonunda, «Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni» adlı yapıtı ortaya çıkmıştır...

Engels'in bu kitabı «Bismark Almanyasındaki» kısıtlamalar nedeniyle ilk kez, Ekim 1884 de Zürich'te basılmıştır...

Engels'in yapıtının 4. baskısına yazdığı önsözde, şaşıl-sı bir alçak gönüllülük ve öngörü ile vurguladığı gibi, ki-ta-bın içinde, gerek Morgan'dan aktardığı bölümler, gerekse kendisinin eklediği verilerin bir kısmı zaman içindeki yeni buluşlar ile değişmiştir. Ancak, Engels'in burada kullandığı yöntem, bu yapıta her zaman bir başucu kitabı niteliğini ka-zandırmıştır. Engels'in bu yapıtı, klasik yazın içinde, Ma-ni-fes-to'dan sonra, belki de en çok okunan ve ünlenen ürünlerden biri olmuştur... İçinde yaşadığımız günlerden, tam 100 yıl ön-ce yazılmış olan bu kitabı temel almadan, bugün bile, gerek genel olarak tarih, gerekse ilktoplumların, ailenin, devle-tin,... gelişmeleri, evrimleri üzerine sağlıklı bir şey söylemek olanaksızdır.

Engels'in, kitabının 1. baskısının önsözünde vurguladığı noktalar bugün de, konu üzerinde düşünmeye çalışanların başlıca devrim noktalarını oluşturmaktadır...

Çalışmanın erişmiş bulunduğu gelişme aş-a-ması ne kadar düşük, toplam çalışma ürünü ve bunun sonucu toplumun sahip bulunduğu servet ne kadar az ise, kan ilişkilerinin üstün etkisi, toplum düzeni üzerinde o kadar belirleyici gö-rünür. Ancak, kan ilişkileri üzerine dayanan bu toplumsal yapı çerçevesinde, çalışmanın üretken-liği gittikçe artar; ve onunla birlikte, özel mül-kiyet ve değişim, servetler arasında eşitsizlik, başkalarının çalışma gücünden yararlanma ola-nağı nedeniyle, sınıflar arasındaki ilişkilerin

temeli gelişir. Bütün bu toplumsal ögeler kuşaklar boyunca eski toplumsal kuruluşu yeni koşullara uydurmak için, bunların arasındaki bağdaşmazlık tam bir devrim sonucu verene kadar tüm güçleriyle etkide bulunurlar. Kan ilişkileri üzerine kurulmuş yeni toplum, yeni yeni gelişmiş toplumsal sınıfların çatışması sonucu değişir; yerini, artık dayanaklarını kan ilişkileri üzerine kurulmuş topluluklar değil, belirli bir ülkede yaşayan toplulukların oluşturduğu devlet içinde örgütlenen, aile düzeninin tümüyle mülkiyet düzeni tarafından belirlendiği günümüze kadar gelen yazılı tarihin tüm özünü biçimlendiren sınıfların çatışması ve sınıflar mücadelesinin bundan böyle içinde serbestçe geliştiği yeni bir topluma bırakır... (30)

Lenin de, başta «Devlet ve Devrim» adlı kitabı olmak üzere yazdığı pek çok yazıda, başta Engels'in yapıtı olmak üzere bu konudaki tüm klasik yazından yararlanmış ve sorunu 1917 günlerinin güncel yaşamına da ışık tutacak biçimlerde somutlaştırmıştır...

Klasik yazında, ilktoplumlar, ilk insanlar, hayvan ya da insan sürüleri çok kez değişik kavramlarla tanımlanmıştır. Örneğin, Karl Marx (*Formen, die der kapitalistischen Produktion vorhergehen*, Berlin 1952, s. 34), değişik yerlerde birbirlerinden ayrılması bizim için hiç de kolay olmayan *Türsel Varlık* «Gattungswesen», *Kabileye Özgü Varlık* «Stammwesen», *Sürüye Özgü Varlık* «Herdenwesen» kavramlarını kullanmıştır. Ayrıca, *Sürüye Özgü Varlık* «Herdenwesen» kavramıyla, *Doğal Kabil'e Topluluğu* olarak çevirebileceğimiz «naturwüchsiges Stammgemeinschaft» birbirleriyle eşdeğer kullanmıştır.

Marx-Engels (Alman İdeoloji'inde), *Kabileye Özgü Varlık* «Stammwesen» ile *Sürüye Özgü Varlık* «Herdenwesen» bir-

birlerine koşut anlamlarda kullanmışlar, ancak aynı zamanda, *Katıleēe Özgü Varlık* «Stammwesen» kavramı ile devletin oluşumuna kadar geēen dönem içindeki evrim süreci anlatılmıştır...

Engels, Lavrov'a yazdıēı mektupta (MarxEngels, Ausgewahite Briefe, Berlin 1953, s. 359) *Hayvanlar Dünyasından*, «Tierreich», *İnsanlara Özgü Duruma* «Menschlichen Zustand» kadar geēiř sürecindeki yaşam biçimini belirtmek için *Sürü* «Rudeln» kavramını kullanmıştır...

Lenin, Gorki'ye yazdıēı bir mektupta (W. İ. Lenin, Brife an Gorki, Wien 1924, s. 95) hangi dönemleri kapsadıēı kesin olarak belirtilmeden, *İlk Komün* «ursprungliche Kommune» ve *İlk Sürü* «ursprungliche Herde» kavramlarını kullanmıştır...

Stalin, bahēe ēalıřmalarının (Bodenbau) başlamasıyla anaerkil düzenlere geēildiēini yazmış ve bu dönemi, *İlk Komün* «Urkommunismus» olarak tanımlamıştır (J. W. Stalin, Anarchismus oder Sozialismus. Werke, bd. 1, s. 272)

Morgan'ın, Eski Toplum «Ancient Society» adlı yapıtını, W. Eichoft-Karl Kautsky, 1906 da «Urgeselleschaft» adı altında Almancaya ēevirmişlerdir...

O zamanlardan beri Almanca yazınında ve özellikle de diyalektik materyalist yöntemi uygulayan yayınlarda hemen salt bu kavram kullanılagelmiştir. «Urgesellschaft», Türkēeye genellikle «İlkel toplum» olarak ēevrilmiştir. Kanımızca, bu tür ēeviriler, gerek bu tarihsel dönemlerin özünü, gerekse Almancasının iēeriēini yansıtmamaktadır... Sorunun tarihsel iēeriēini de göz önüne alarak, ilk toplumsal ekonomik biçimlemeleri (formation) de kapsayan bu tarihsel dönemleri *İlktoplumlar* olarak tanımlamanın gerēēe daha yakın olabileceēini düşündük. Kuşkusuz sorun her tür tartışmaya açıktır...

Kowalewski'de, Morgan'dan sonra, 1900 yıllarında, tarihsel gelişmede, ailenin ve özel mülkiyetin gelişimini temel

olarak, ilktoplumu yine evrimci bir yöntemle zamanlandırmaya çalışmıştır. Ancak, Kowalewski, evrimci okulun çoğu temsilcilerinden daha ileri bir görüşle, mülkiyet ile ailenin ilktoplum içindeki evrimlerini ve gelişmelerini yanyana değil, birbirlerinden ayrılmayan bir bağlamlılık içinde olduklarını söylemiştir...

Kowalewski, toplumların ilk evrim aşamasında, grup halinde evliliğin ve anaerkil ailenin varlığını savunmuş ve bu dönemler içinde, çok az kişisel mülkiyete rast gelinmesine karşın, temel mülkiyet ilişkilerinin toplumsal olduğunu varsaymıştır...

Kowalewski, ilktoplumların evriminin ikinci büyük aşamasında, sürüler üzerindeki özel mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan, ataerkil bir aile biçiminin ortaya çıktığını söylemiştir. Kowalewski, anaerkil aile düzeninden, ataerkil aile düzenine geçişte sürüler üzerindeki özel mülkiyetin önkoşul olduğunu vurgulamış, ve bu süreç içinde, en önemli toplumsal gelişmelerin, kadınlara özgü olan toprak üzerindeki çalışmalardan (Bodenbau), erkeklere özgü olan, hayvan sürüleriyle ilgili uğraşılara geçişle birlikte başladığını sergilemiştir. Yazar, toplumsal gelişmelerin bu aşamasında, insanlar arasındaki ilişkilerde kişisel mülkiyetin önemli etkinlikler kazanmaya başlamasına karşın, karşılıklı yardımlaşmaların, toplumsal üretimin etkin biçimlerde sürdüğünü savunmuştur. Ancak ,daha bu devrelerde bile, toplumsal yaşamın yoğun bir birlik ve dayanışma içinde sürmesine karşın, kaman dilimleri içinde, değişim ve toplumsal ayrışmalar ile koşullu devlet aygıtının ortaya çıkışıyla birlikte, toplumsal yaşamda ,insanlar arası ilişkilerde önemli değişiklikler olmuş, toplumca yapılan üretim, üleşim ve tüketim ortadan kalkmıştır...

Gine evrimci okuldan, White, toplumların tarihsel evrimlerini, onların kullandıkları enerji türlerine göre sınıflandırma girişiminde bulunmuştur. White göre, evrimsel tarih, 1. Enerji olarak salt insan gücünden yararlanılan tarihsel dönem...; 2. Bitki üretimi için güneş enerjisinin kullanıl-

dığı, ve bunun yanında hayvansal enerjinin-gücün kullanıldığı tarihsel dönem...; 3. Buhar gücünün-elektirik enerjisinin kullanıldığı tarihsel dönemler...; 4. Atom enerjisinin kullanıldığı tarihsel dönemler...

White, ilk bakışta biraz çarpıcı, ve ilginç görünen bu evrim zamanlandırmasında, toplumsal gelişmeyi hemen hiç göz önüne almamıştır. Belli tarihsel zaman dilimleri içindeki toplumsal biçimlenmeler, üretim güçleri, ilişkileri göz ardı edilmektedir. Örneğin, güneş enerjisini ve hayvan gücünü kullananlara, hem ilktoplumlarda, hem kölecî, hem de feodal toplumlarda rast gelinmektedir. Ayrıca, bugün, atom enerjisini, hem kapitalist, hem de sosyalist toplumlar kullanmaktadır... White, tüm bu dirimsel noktalara, savlarında ikincil derecelerden ağırlık vermektedir...

Varagnac da, benzer yöntemle, insanlık tarihini, 1. 300.000 yıl önceleri ateşin kullanılmaya başlanması...; 2. 4500 yıl önceleri, bitkiler ve hayvanlar için güneş enerjisinin kullanılmaya başlanması...; 3. Rüzgâr, endüstriyel amaçla ateşin kullanımı, hayvansal enerjinin kullanımı...; 4. 1347 yıllarda patlamalı enerjinin kullanımı...; 5. 1560 yıllarından sonra buhar gücünün kullanılmaya başlaması...; 6. 1880 yıllarından sonra elektirik enerjisinin ve petrolün kullanılmaya başlanması ve 7. 1945 yıllarından sonra atom enerjisinin kullanılmaya başlanması... diye sınıflandırmaya çalışmıştır...

Yeni Pozitivist, yeni kantcî düşünürlerin en etkinlerinden biri olan Max Weber de, düşlediği tarih kuramını, «ideal tip'ini» temellendirmek için ilktoplumları irdelemek gereğini duymuştur...

Max Weber, ilktopları, 4 aşamada atmıştır. Buna göre, ilktoplumların 1. döneminde, insanlar toplayıcı, avcı ve balıkçı olarak yaşamışlardır. Kadın grupları genellikle toplayıcılık, erkekler avcılık balıkçılık yapmışlardır. Toplum temelini aile birimi oluşturmuştur, aile genellikle göçebedir. Ancak, insanlar daha büyük topraklar üzerinde çalışmaya başladıkları zamanlar yerleşik düzenlere geçmişlerdir... İlk-

toplumların 2. dönemlerinde, küçük ailelerin birleşmesiyle klan düzenleri oluşmuştur. Bunlarda sıkı bir dayanışma, ortak toprak mülkiyeti ve dıştan evlenme-eksogami vardır. Aileler kendi iç ekonomik toplumsal sorunlarında görece bir bağımsızlık-otonomi içinde olmalarına karşın dış dünyaya klan düzeyinde bir birlik oluşmuştur... Weber, klan düzeninin yerleşik düzene geçmesiyle başladığını, ancak evcil hayvan besleyenlerde görülebileceğini söylemiştir... İlk toplumların, 3. dönemlerinde, klan birlikleri örgütlenmiştir. Burada ev ekonomileri gene görece bağımsızlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak, daha güçlü bir denetim oluşmaya başlamıştır... İlk toplumların 4. döneminde, merkezi bir yönetim ve vergi toplama oluşmuştur. Bunun daha sonraki aşamalarında artık devlet düzenine geçilmeye başlanmıştır.

Max Weber, ilk toplumların evrimlerin, gelişmiş dönemlere doğru, irrasyonel düzenlerden, rasyonel düzenlere doğru geçtiğini, örneğin bu arada egemenlik biçimlerinin (Herrschaftsform) de değiştiğini, önceleri, ataerkil ailelerde geleneksel baskının, yönetimin zorbalığının yerini, daha sonra devletin-rasyonel yönetim biçimlerinin zorbalığının aldığını söylemiştir...

Tarihsel gelişmenin ancak irrasyonel olmaktan kurtulup, amaca yönelik rasyonel yöntemler geliştirmek ve bunları uygulayacak «ideal tip»ler oluşturmak ile olası kılınabileceğini söyleyen Max Weber, ilk toplumları tartışırken görece materyalist yöntemler kullanmış olmasına karşın, sonraki kapitalist toplumları fantaziye varan varsayımsal yorumlar ile tartışmaya çalışmıştır...

İnsanlık tarihini, ruhselbilimsel araştırmalar, psikolojik veriler ile açıklama eğilimleri özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde geniş yankı bulmuştur.

Bu akımların önde gelen savunucularından biri, F. Bosas'ın ardıllarından, Ruth Benedict, somut nesnel koşulları göz ardı ederek, her kültürün, onu oluşturan insanların tinsel ya-

pıllarının bir kalıbı (Konfiguration) olduğunu ve bir kez daha yenilenemeyeceğini savunmuştur...

Benedict'e göre, toplumların, kültürlerin yazgıları bir anlamda, bu toplumları oluşturan insanların tinsel yapılarına, eğilimlerine bağlıdır... Bu insanların iyi ya da kötü niyetlilik durumlarına göre, kültürlerin de gelecekleri değişik olabilecektir...

Ruth Benedict'in bu savları, A. Kardiner'de yeni bir niteliğe ulaşmıştır. Kardiner, «Ulusal Karakteri» belirleyen bir «Temel Kişilik» (basic Personality) kavramını geliştirmiştir. Kuşkusuz onun bu, «Temel Kişilik» kavramı, Max Weber'in «ideal Tip»ini çok anımsatmaktadır. Kardiner'e göre, ulusun geleceğini belirleyecek olan bu «Temel Kişiliği», Freud'un psikoanaliz yöntemiyle araştırıp, saptamak olasıdır... Bunun için de, örnek kişilerin, özgeçmişleri, yaşam öyküleri, uykuları, düşleri, vb. analiz edilmeli, fantazileri yorumlanmalıdır. Kardiner, bu savlarını temellendirmek için, çeşitli toplumlardan, budunbilim araştırmalarından, nörozlu, psikozlu hastalardan topladıkları verileri kaynak olarak göstermiştir...

Günümüz Amerika Birleşik Devletlerinde, giderek büyük ilgi çeken bu tür yöntemler ile, tarihin nesnel yasallıkları, bireysel istemler, düşler, fantaziler, hezeyanlar, sanrılar, vb. ile açıklanmaya çalışılmaktadır...

Toplumların üretim tarzlarındaki gelişmeleri, onların, tarihsel gelişmelerinin belirleyicisi olarak değerlendiren Gorbaceva, ilk toplumların evrimlerini diyalektik materyalist yöntemle zamanlandırma uğraşlarına güçlü bir yaklaşımda bulunmuştur...

Gorbaceva, kimi eleştirmenlere göre, büyük bir ölçüde Morgan'ın da etkisinde kalarak, ilktoplumun evrim süreci içinde saptanan üretim tarzı değişimlerine, genel bir nedsel bağlam (kausalzusammenhangs) ilkesinden kalkarak,

bunlara uygun, kabul edilebilir (makul) «Folgerichtigkeit» toplumsal ilişki biçimleri varsaymıştır...

Gorbaçeva, ilk toplumların tarihsel evrimlerini, ilk sürü (Urhorde), Gens, ve Kabile (Stammes) ve kabile birlikleri (Stammesverbände) aşamalarında tartışmıştır...

Belli üretim tarzlarıyla ,buna uyan toplumsal yapıların görece bir özdeşliğini savunan, Gorbaçeva'ya göre, her bir tarihsel aşama, kendini koşullayan üretim tarzlarının ürünüdür.

Yazar, tarihsel gelişmenin ilk dönemlerinin, avcılık, balıkçılık, bahçecilik, tarım, metal üretimi gibi. çeşitli üretim tarzı evrelerinden geçtiğini ve de bunların kendilerine uygun belli toplumsal yapılar, insanlar arası ilişkiler koşulladığını savunmuştur. Örneğin, ilk sürü döneminde, insanlar ancak yaşamlarını sağlayabilecek kadar üretimde bulunabildiklerinden, bu süre içinde, ne mal değiş tokuşu, ne de savaş olmuştur.

Çünkü ,daha bu evrelerde, ne değiş tokuş yapılacak mal vardır ortada, ne de uğrunda savaşılacak bir ürün...

Toplayıcılık, balıkçılık, avcılık üretim tarzları benzer toplumsal ilişkileri koşullamışlardır...

Ancak, tarım ve hayvancılığın başlaması ve yeterli ürün çoğaltımına ulaşılmasıyla birlikte, savaşlar zorbalıklar ortaya çıkmış, ve bu dönemlerde gens, en gelişmiş konumunu almıştır...

Metal üretiminin ve mal değiş tokuşunun artmasıyla, ilk toplumların evrimlerinin en ileri, ve hatta çok yerlerde, son aşamasına gelinmiştir... Bu tarihsel dönemlerde insanlar kabileler-âşiretler biçiminde örgütlenmişlerdir. Daha gelişmiş aşamalarda mal değiş tokuşu ,savaşlar artmış, kabile-âşiret birlikleri ortaya çıkmış ve ilktoplumlar, çözülme dönemlerine girmişlerdir...

Kosven'de, Gorbaçeva gibi, ilktoplumların çeşitli dönemlerindeki değişimleri koşullayan nedenleri diyalektik materialist bir yöntemle çözmeye çalışmış, fakat, ondan farklı ola-

rak, ilktoplumu bir bütün olarak değerlendirip, salt üretim tarzı ayrıcalıklarını değil, aynı zamanda üstyapı kurumlarındaki değişileri de göz önüne alarak sorunlara yaklaşmıştır...

Kuşkusuz, Kosven'den ilktoplumların değişimlerinin temellerinde ekonomik etkenler görmüş, bunlara uygun düşen bir zamanlama girişiminde bulunmuştur...

Buna göre, Kosven, ilk kez, ilktoplumları, 1. İlk sürü dönemleri, ve 2. Gens düzeni dönemleri diye iki temel aşamaya ayırmıştır. Gens dönemini de, sonradan, anaerkil ve ataerkil evrelere ayırmıştır. Kosven'e göre, anaerkil dönem süreci de, erken anaerkil dönem ve gelişmiş anaerkil dönemler üzerinden devinmişlerdir...

Buna göre ilktoplum,

- I. İlk sürü dönemi,
- II. Gens düzeni dönemi,

- 1. anaerkil dönem,
 - a) erken anaerkil dönem,
 - b) gelişmiş anaerkil dönem,

- 2. ataerkil dönemlerden geçerek devinmiştir...

Kosven, ilktoplumların, bu her kendine özgü dönemleri içinde de, yine özgün üretim güçleri, işbölümü, toplumlar arası ilişkiler bulunduğunu sergilemiştir... Örneğin, erken anaerkil dönemde, ekonomik temel yapı, toplayıcılık, ilkel balıkçılık, avcılık üzerine kurulmuştur; işbölümü biyolojik niteliktedir; toplumsal ilişkilerde kadın-erkek eşitliği, genellikle grup evliliği, ya da daha az olarak iki başlı kadın-erkek ilişkisi, ve ana üzerinden giden bir soy zinciri vardır...

Kosven, ayrıca, gensin bölgesel bir birliği oluşturduğunu söylemiştir...

Tolstovda, üretim güçlerinin gelişmelerini temel alarak, kazı ve budunbilim verilerinin ışığında, ilktoplumların evrimlerini, zamanlandırılmalarını tartışmıştır.

Tolstov da, Kosven gibi, ilktoplumların evrimlerini ilk kez, ilk sürü (Urhörde) ve ilktoplum (urgesselschaft) diye iki temel bölüme ayırmış, ve ilktoplumların çözülme süreçlerini kapsayan aşamayı askersel demokrasi evresi olarak tanımlamıştır...

Böylece Tolstov, sınıflı toplumların ortaya çıkışlarına kadar evrimsel dönemleri üç aşamada değerlendirmiştir...

1. Tolstov'a göre, ilk sürü dönemi, ilk insanlaşma süreciyle birlikte başlamakta ve Homo Neandertalisler'in sonu ile Homo sapiensler'in başlangıçları arasındaki evrelerde son bulmaktadır. Bu dönem, Morgan'ın sınıflandırmasındaki, aşağı vahşet dönemine uymaktadır...

2. Tolstov'un zamanlamasındaki ikinci önemli bölümü, sürü döneminden sonra gelen, ilktoplum evresi kapsar... Burada toplum, analık hukukuna göre örgütlenmiştir...

Tolstov, bu bölümü, ayrıca dört ikincil evreye ayırarak tartışmaktadır.

2. 1. Dönem, Ok ve yayın henüz kullanılmaya başlanmadığı avcılık dönemleridir. Bu evre, Morgan'da, orta vahşet aşamalarına uymaktadır. Bu dönem içinde, başlıca Aurignacien, Solutrén ve Magdalénien gibi kültür aşamalarından geçilmiştir. Tolstov'a göre, günümüzde yaşayan kimi Avustralya toplumları bu tarihsel evrenin canlı kanıtlarını oluşturmaktadırlar... Ok ve yayın kullanılmaya başlanmasıyla bu dönem son bulmuştur...

2. 2. dönemde ok ve yayın kullanılmaya başlamasıyla yeni bir toplumsal aşamaya geçilmiştir. Bu evre, Morgan'daki vahşet'in yüksek aşamasına uygun düşmektedir. Kazı bilimlerinde, Mesolithikum olarak tanımlanmaktadır. Buşmanlar, Weddalar, Alelalar, Feurlandlılar günümüzde de benzer koşullarda yaşamaktadırlar... Bu süreç içinde ok-yay ve çeşitli harpunların yanında, seramik yapımına başlanmıştır.

2. 3. Dönem Yerleşik düzenlere geçmeye başlamayla birlikte, sürdürülen avcılık ve balıkçılıktır... Gene bu dönem Morgan'da barbarlığın aşağı aşamasına uymaktadır. Kazı bilimlerinde Neolitikum olarak tanımlanmaktadır. Hayvanlar yakalandıktan sonra hemen öldürülmeyip, görece uzun süreler beslenmektedirler. Toprak üzerindeki çalışmalar başlamıştır. Kuzey yarım kürede, tundralık yörelerde kızak kullanılmaya başlanmıştır. Seramik yapımı, soğuk metal işlemesi, planlı ev, ya da yerleşim yerlerinin yapımı yaygınlaşmıştır.

2. 4. Dönemde, çeşitli araçların yardımıyla yapılan tarım ekimi, sürü ekonomisi, avcılık, balıkçılık gelişmiştir. Bu dönem, Morgan'da barbarlığın orta aşamasına uymaktadır. Kazı bilimlerinde Neolitikum ile bronz devirleri arasındaki «Kalkolitikum» dönemler arasında yer alır. Günümüzde, Kongo ve dolaylarındaki kimi yerliler, İrokesen, Pueblo indianalarının yaşamları bu koşullara benzerlikler gösterir. Bu aşamada, temel ekonomiyi tarım ve hayvancılık oluşturmuştur. Metal üretimi, işlenmesi yoğunlaşmıştır...

3. Tolstov'da ilk toplumun evriminin son dönemlerini askersel demokrasi oluşturur. Bu evre, Morgan'a barbarlığın en üst aşamasına uymaktadır. Tarım üretimi sabanın da kullanımıyla çok gelişmiştir. Bu dönemle birlikte sınıflı toplumlara geçilmeye başlanmıştır...

Perschitz, ilktoplu mu, ilk sürü dönemi, gens toplumu, ve köy toplumu evrelerine ayırarak tartışmıştır. Perschitz, eski taş devirlerini kapsayan, ilktoplumun, sürü dönemlerinde bile bir kişisel-özel mülkiyetin başladığını vurgulamıştır. Ona göre, toplumsal yaşamın en ilk evrelerinde bile, kişisel ve toplumsal mülkiyet birlikte gelişmişlerdir...

Perschitz'e göre, gens toplumu dönemlerinde de bu iki tür mülkiyetin evrimi sürmü ş, fakat daha bu evrede, kişisel ve toplumsal mülkiyet arasında uzlaşmaz bir çelişki ortaya çıkmamıştır...

İktoplumun üçüncü ve son evresini belirleyen, köy toplumu döneminde, artan üretim güçlerinin koşulladığı toplumsal ortam içinde kişisel mülkiyetin etkinliği daha çok belirginleşmeye başlamıştır... Perschitz'e göre, tarihsel gelişmenin daha bu evresinde bile, tek kişi üretiminden bir artık değer oluşmaya başlamış, ve gene bu süreç içinde, kişisel mülkiyet, giderek özel mülkiyete dönüşmeye yönelmiştir...

Ayrıca, Penschitz, kişisel mülkiyetin özel mülkiyet biçimine geçişin ,çok hızlı büyüyen ve fazla artık değer üreten, sürü mülkiyeti üzerinden olduğunu vurgulamıştır...

Irmgard Sellnow, daha çok budunbilim verilerine dayalı iktoplum sınıflandırmasında,

1. Eski Paleolitik çağlara uyan ve zamanımızdan önce, 600.000 ile 70.000 yıl öncelerini kapsayan ilk dönemler,

2. Genç Paleolitik ile Mezolitik çağları içeren, 70.000 ile 5.000 (Önasya için) yılları arasındaki iktoplumların orta zamanları,

3. Zamanımızdan önce, Önasya için, 9.000 ile 3.500 yılları arasındaki Neolitik dönemleri kapsayan, iktoplumların geç dönemleri,

4. Kalkolitik, erken bronz ve demir çağlarını kapsayan iktoplumların çözülme dönemleri... betimlemiştir.

Heinz Grünert yönetiminde bir yazarlar kurulunca hazırlanan ve Demokratik Almanya Cumhuriyetin de yüksek okullar için temel eğitim kitabı olarak önerilen bir başyapıt 1982 yılında yayınlanmıştır «İktoplumların Tarihi» adlı bu kitapta, iktoplumların gelişimleri başlıca 4 aşamada tartışılmıştır,

1. Asamada, insanların ve toplumların oluşumu.

2. Dönemde, toplayıcı ve avcı toplumların gelişmeleri.

3. Dönemde, tarım ve hayvancılık koşullarında iktopsal ilişkiler,

4. Dönem. iktoplumların çözülüşü, ve sonradan oluşan sınıflı toplumlar...

Toparlarsak:

İnsanlık tarihi, hemen her zaman, belli ekonomik toplumsal biçimlenmelerin yasal düzenliliklerine uygun bir devrim, gelişme ve değişme göstermiştir...

Toplumsal ekonomik biçimlenmelerin temelini üretim güçleri, üretim tarzları, üretim ilişkileri oluşturmuştur. Toplumsal ekonomik biçimlenmelerin temelindeki, üretim güçleri, üretim tarzları, her zaman birincil ve belirleyici olmuştur... Bir toplumsal ekonomik biçimlenmeyi, *nelerin, nasıl* üretildikleri belirlemiştir...

Bu temel yöntemle, ilktoplumların evrimleri tartışıldığında, buralardaki üretim güçlerini 3 temel bölümde irdelemek olasıdır...

1. Bunlardan birincisini, öznel üretim güçleri oluşturmuştur. Burada, tartışılan tarihsel dönemlerde ve bölgelerdeki insanların, evrimsel, biyolojik, fizyolojik konumları, gelişmişlik düzeyleri, çalışma nitelikleri, yetenekleri, tinsel, bilimsel, teknik, estetik dinsel, ideolojik birikimleri, işbölümü, kooperasyon,... vb. belirleyici olmaktadır.

2. İktoplumların üretim güçlerinin diğer bir önemli bölümünü, üretim ve çalışma süreci içinde kullanılan araçlar, aletler, taşıma olanakları, sulama sorunları, hayvanlar, sürü, kullanılan enerjinin türü, varsa makineler; ayrıca, bölgede bulunan doğal hammadde olanakları, toprak, bitki ve hayvan dünyası oluşturmaktadır.

3. İktoplumların üretim güçlerinin tartışılmasında diğer önemli bir konuyu, o tarihsel dönemlerde ve sözkonusu edilen yerlerdeki, geçici ya da sürekli doğa-iklim koşulları belirlemiştir...

Bunlardan geçici olan doğa-iklim koşullarını, bölgenin sıcaklığı ya da soğukluğu, yağışlar, sulama olanakları, kuraklık, toprağın durumu,... vb. oluşturmuştur.

Sürekli doğa-iklim koşullarını, bölgenin yerbilimsel, coğrafik durumu, bitki ve hayvan dünyası, toprağın niteliği, hammadde kaynakları,... vb. belirlemiştir...

Ancak, bir kez daha vurgulamak gerekir, tüm bu üretim

güçlerinin birbirlerine etkileşimini, mekanik değil, diyalektik bir biçimde tartışmak zorunluluğu vardır. Ayrıca, bu üretim güçlerinin biri ya da diğerinin önemi, içinde bulunduğu çağa, koşullara göre önemli değişiklikler göstermektedir. Örneğin, günümüzden 10.000 - 12.000 yıl önceleri, belli bir gelişmişlik düzeyindeki insanların, belli iklimsel koşulların, yaban yetişen bitki ve hayvanların, sulama olanaklarının görece belli bir uygunluk ortamı içinde birleşmeleri sonucu Neolitik Devrim denilen tarım ve hayvancılık üretim biçimleri gelişmiş; ve sonradan yine Dicle, Fırat, Nil vadileri gibi belli bölgelerde, sınıflı toplumlara geçişi koşullayacak üretim düzeylerine ulaşmıştır...

Ancak, tarihsel gelişmeler sonucu, önceleri dirimsel sorun olan kimi üretim güçleri, zaman içinde eski önlemlerini yitirmişlerdir. Örneğin, taşımacılığın gelişmesi, ticaretin artması sonucu, hemen hiç bir doğal ham madde kaynağı bulunmayan Mezopotamya bölgesinde büyük uygarlıklar, kentler kurulabilmiş, fakat zaman içinde, toprağın niteliğinin değişmesi sonucu bazı önemli toplumsal ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır...

İlktoplumların tarihsel evrimlerini tartışırken, bugün elimizde bulunan, insanbilim, kazıbilim, yerbilim, budunbilim, vb. gibi, çok ve çeşitli bilgi birikimleri içinde ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmelerdeki genel ile özel arasındaki ayrıcalıkları ve özellikleri birbirlerinden çok iyi ayırmak ve aralarındaki diyalektik etkileşimleri göstermek gerekmektedir...

Elimizde toplanan bilgilerden yapabildiğimiz dolaylı ya da dolaysız çıkarsamalarda, artık çeşitli ilktoplum örnekleri olduğunu söyleyebilmekteyiz...

Saptanan bilgiler, nicelikce çok, nitelikce çeşitlidirler. Bunlar içinden pek çoğu, çeşitli toplumların özel niteliklerini oluşturmaktadır. Bunları iyi saptamak, sergilemek gerekmektedir...

Ancak, hemen tüm ilktoplumlar da, onları, diğerlerinden ayıran, hem çok ve çeşitli yanlar, hem de, onları, diğerleri-

ne bağlayan ortak özellikler, genel nitelikler bulunmaktadır...

Bu konuyu tartışırken, özel ile genel nitelikleri ayırma-da, genel bulguları abartmadan, ancak özel bulguları da gözardı etmeden ne birini, ne de ötekini mutlaklaştırmamak gerekmektedir...

Tarihsel evrim süreci içinde, üretim güçlerinin gelişme-si hemen hiç bir yerde tek düze gitmemiştir. Toplumların evrimleri, büyük değişiklikler sergilemiş; zaman içinde ki-mi kez önemli yavaşlamalar, gerilemeler hatta tümüyle yi-tip gitmeler, ya da önemli sıçramalar göstermişlerdir...

Ayrıca, bir toplumsal ekonomik biçimlenmeden diğeri-ne geçerken çeşitli ara aşamalar görülmüştür. Ancak, çok kez bu ara aşamaları-dönemleri betimlemek, temel biçim-lemeleri tanımlamaktan çok daha zor olmuştur. Bu neden-lerle, toplumsal ekonomik biçimlemeleri çok kez aynı pay-da altında toplayabilmek sanıldığından daha karmaşık so-runlar içermektedir... Örneğin, tarım devrimini tek bir pay-da altında toplamak çok da kolay olmamaktadır. Tarım dev-rimi, çeşitli ara aşamalardan geçerek evrimleşmiştir. Örneğin 1. Salt tahıllı yaban tanelerin toplanması, öğütülme-den ya da öğütülerek tüketilmesi; 2. Tahıllı tanelerin yeni-den yetiştirilmeleri, üretilmeleri; bu süreç içinde, hayvan-ların yakalanıp yenmesi; ya da yakalanıp bir süre beslenip, sonradan yenmesi; ya da salt yavruların, dişilerin saklan-ması, sütlerin sağılması,... 3. Basit araçlar ile yapılan bah-çe tarımı; tahıllı bitkilerin yeniden üretimi... Hayvanların doğal çoğalmalarını sağlamaya çalışma... Ya da hayvanla-rı amaca yönelik üretme... Özel türler geliştirme çabaları... 5. Sulu tarım. Hayvanların çektikleri sabanlı tarım... 6. Su kanallarının açılması, yapay sulama, baraj, drenaj yöntem-lerinin gelişmesi... İşbölümlerinin ayrımı... vb. gibi. Bütün bu gelişmeler, birbirlerinden nitelikce ayrı ancak yine de, çok kez aynı paydalar altında toplanabilen toplumsal ekono-mik biçimlemeleri koşullamışlardır...

Bütün bu anımsatmaların uzantısında, ilktopların tarih-sel devinimleri sorunun gerçekten karmaşık olduğunu, an-

cak elimizdeki tüm olanaklarla da üzerine eğilmemiz gerektiğini bir kez daha vurgulayabiliriz...

İktoplumlar üzerine olan bilgilerimizin yeteri düzeylerde somutlaşmadığı koşullarda, gerek Türkiyenin gerekse dünyanın toplumsal ekonomik sorunlarını tartışmada yanlış bir gündem düzenliyeabiliriz...

2. BÖLÜM

İNSANLAŞMA VE TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİ

2. 1. ÜRETİMİN TOPLAYICILIK AŞAMASI İNSANLAR ARASI İLİŞKİLERDE SÜRÜ-TOPLUMU DÖNEMİ

İnsanlaşma sürecinin tarihsel-biyolojik kökenleri ilk primatların, yarı maymunlardan ayrılmaya başladığı 70 milyon yıl öncelerine kadar uzanır. Bu gelişim süreci içinde, günümüzden 25-30 milyon yıl kadar önceleri ilk insanımsı maymunlar ve insanlar-Hominidler ortaya çıkmaya başlamışlardır.

Genelde biyolojik çevre koşullarının belirleyip yönlendirdiği bu evrimsel gelişmeler zinciri, 14-18 milyon yıl önceleri, Proconsul'lar, Ramapithecus'lar üzerinden Australopithecus'lar aşamasına ulaşmıştır.

Günümüzden ortalama 5 milyon yıl önceleri, Güneydoğu Afrika'nın ormanlık savanlık bölgelerinde yaşayan Australopithecus'lar, giderek önemli insansı nitelikler göstermeye başlamışlardır.

Günümüzün genel kanısına göre, evrim zincirinin hayvan- insan geçiş sürecini oluşturduğu varsayılan Australyophtecus'lar ilk insanlardan önceki en gelişmiş biyolojik-bedensel ve sürü-toplum ilişkilerini oluşturmuşlardır.

Avustralyophtecus'ların kalıntılarına hemen salt mağaralarda rast gelinmiş olmasına bakarak, bunların, artık yaşamlarının hiç olmazsa bir bölümünü, özellikle geceleri, göreceli güvenceli yerlerde geçirmeye başladıkları varsayılmaktadır. Ayrıca, Avustralyophtecus'ların konaklama yerlerinde, mağaralardaki kazılarda, bunların antilop zürafa, yaban domuzu gibi hayvansal besi maddelerini çokca kullandıkları görülmüştür .Gelişmiş sürü ilişkileri içinde yaşadıkları varsayılan Avustralyophtecus'ların iki ayak üzerine dikilmeye başladıkları, beden çatısını oluşturan kemiklerde önemli işlevsel-yapısal değişiklikler meydana geldiği, özellikle kas sinir düzeni, el-göz dış-sindirim düzenlerinde insanlara benzer önemli gelişmeler olduğu, ve beyinlerinin hacimlerinin 500 cm. küpe ulaştığı saptanmıştır...

Bugün, hemen tüm araştırmacılar tarafından, ilk insanlar olarak tanımlanan Homo habilis'lerde de, çalışmanın düzenlenmesinde, amacın saptanmasında, etkinliklerin yönlendirilmesinde biyolojik gereksinimler ağır basmıştır. Gerçekte bu dönemlerde, amaçlı planlı çalışmalar yeterli bir yoğunluk ve düzenlilikteki geleneksel tarihsel aşamasına henüz ulaşmamıştır.

Homo habilis'ler de, gelişmelerinin bu aşamasında, doğada bulduklarını ancak «çok az» değiştirerek kimi çay taşı aletlerini üretmişler, ve büyük bir olasılıkla, kullanma gereksinimi ortadan kalktıktan sonra, yine araçsız-aletsiz eski geleneksel yaşamlarını sürdürmüşlerdir... Ancak tüm tarihsel belirleyici yanlarına karşın, bu dönem içinde üretilen taş aletlere uygulanan yöntemlerde belli bir düzenin, kültürün varlığını belirlemek oldukça zor olmaktadır...

Homo habilisler'in, çalışmaları henüz düzenli, planlı bir üretimden uzaktır. Ancak tüm bunlara karşın, Homo habilisler, görece kısa zaman dilimleri içinde, öncüllerine oran-

la daha çok ayağa kalkmaya, dikilmeye, yetkin ve etkin bir beden yapısı oluşturmaya başarmışlar, ve beyin hacimlerini 100 cm. küp daha büyütmuşlerdir...

Homo habilisler'in, insanlaşmanın ilk başlangıç dönemlerindeki evrimleri uzun sürmüştür. Çalışmanın, üretimin henüz yeterince gelişmedi, *toplayıcılığın* temel beslenme biçimi olduğu bu dönemlerde, ilk insanların *sürü toplumu* ilişkileri içinde yaşadıkları varsayılmaktadır.

Bir kez daha anımsatırsak, insanlaşma sürecinin başlamasından sonraki dönemleri, toplumsal biçimlenmeleri «sürü» ilişkileri olarak tanımlama sorunu oldukça tartışmalıdır. Pek çok araştırmacı, daha çok benimsenen, daha «makul» tanımlamalar getirmemekle birlikte, «sürü» biçimi ilişkilerin salt hayvanlara özgün olduğunu ve insanlaşma aşamasından sonra, artık, bir «insan sürüsünden» söz edilemeyeceğini söylemektedirler...

Kuşkusuz, çalışmanın verimliliğinin çok düşük olduğu, doğal benzerlerinden «birazcık» değiştirilerek üretilen Çay Taşı aletleriyle sürdürülen toplayıcılığın, ve ancak zorda kalındığında, son seçenek olarak başvurulmuş avcılığın koşulladığı toplumsal ilişkileri açıklayacak yeni tanımlamalara ivedi gereksinim vardır.

Ancak, her şeye karşın, bugünkü bilgi birikimlerimizin uzantısında, çalışmanın verimsizliği, üretim tarzlarının yetersizliği gözönüne alındığında, Homo habilisler'in, ilk insanların, milyonlarca yıl süreyle, hayvanlardan, gelişmiş maymunlardan, ileri düzeyde ve nitelikce farklı biçimlerde olsa, bir *insan sürüsü* ilişkileri içinde yaşadıklarını savunanların savları ağır basmaktadır... Bu özgün durumu, hayvan ya da maymun sürülerinden genel olarak ayırmak için, sürü toplumu olarak tanımlamak olasıdır...

Sürü, gelişmiş hayvanlarda-insanımsı maymunlarda, ve insanlaşma sürecinin en ilk başlarında, göreceli yüksek düzeylerde gelişmiş, biyolojik-sosyal bir örgütlenme, üretim biçimidir...

Sürü biçimindeki örgütlenme koşullarında, beslenme, öğ-

renme iletişim, bedensel gelişmeler,... vb. gibi kimi yetenekler çok daha kolay gelişmiş, ortalama yaşam süresi uzamış,zor koşullara karşı direnme gücü artmıştır. Sürü dışına çıkan hemen tüm canlılar, evrim düzeyleri ne denli yüksek olursa olsun, kısa bir zaman dilimi içinde yaşamlarını yitirmişlerdir...

Canlılar arasında, sürünün varlığının korunması, her şeyden önce bir varoluş, bir yaşam sorunu olmuştur...

İnsanımsı maymunlar, örneğin şempanzeler, somut yaşam koşullarına göre değişen bir sürü düzeni içinde yaşarlar. Gelişmiş dişi ve erkekler ile yavru şempanzelerden oluşan sürü düzenini somut ortam, ve biyolojik koşullar belirlerler ...Sürüler, doğal çevre koşullarına bağlı olarak 20-30 kadar şempanzeden oluşmakta, ve ortalama 5-20 km karelik bir alanda yaşamaktadırlar...

Beslenme genellikle otoburlukla sürdürülür. Temel besimaddeleri, kökler, taze yapraklar, meyvalar, tohumlar, ağaç sürgünleri, yumurtalar,.. vb. dır... Hayvanlar, ancak zorda kaldıklarında, en son seçenek olarak avcılığa .baş vurnmuşlar ya da, bir saldırı sonucu, genellikle savunma amacıyla başka bir yırtıcı hayvanı öldürdüklerinde, besi maddesi olarak kullanmışlardır. Fakat bu durum, hemen her zaman otoburluğa ek bir etoburluktur...

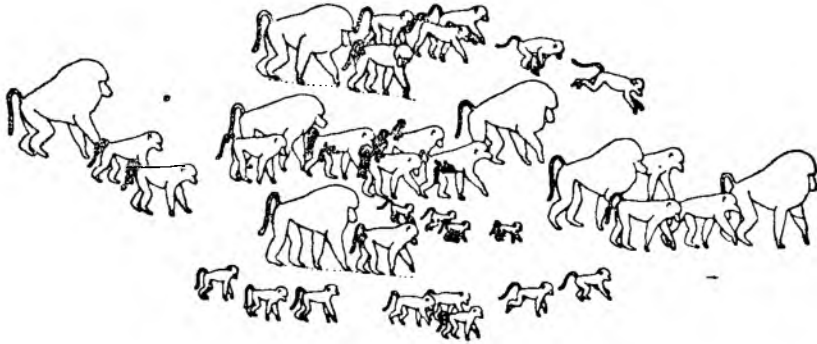
Sürüyü oluşturan şempanzeler, günlük yaşamlarında birbirlerinden ayrılmamaya özen gösterirler. Görsel ilişki koparılmak istenmez. Hele, birbirlerinin seslerini duymayacak kadar hiç uzaklaşmazlar. Geride kalanları, sürü, oturur bekler. Tüm üyeler tamamlandıktan sonra, sürü normal devinimini, yürüyüşünü sürdürür...

Doğal koşulların elverişli olduğu dönemlerde, besi maddelerinin ortaklaşa üleşildiği sıklıkla görülür. Hatta, başka sürülerin üyelerine bile kendi besi maddelerinden verebilirler. Bu tür karşılıklı yardımlaşmalar özellikle şempanzelerde oldukça sık rast gelinen bir olgudur. Fakat, gelişmenin

bu aşamasında, hiçbir zaman bir işbölümünden, üretim ve iletişim ortaklığından söz edilemez. Bu biyolojik kökenli bir yardımlaşmadır.

Günlük yaşam süresince, çeşitli sürüler, su kaynaklarını, gölgelikleri, sığınma kovuklarını genellikle ortaklaşa kullanabilirler. Normal koşullarda, çeşitli sürüler, birbirleriyle karşılaştıklarında kavga etmezler, oynasrlar, hatta karşılıklı cinsel ilişkide bile bulunabilirler. Çeşitli sürüler arasındaki az görülen kavgalarda, bedensel yaralanmalara hemen hiç rast gelinmez. Kimi zamanlar, dişilerin ya da erkeklerin, kendi doğdukları, geliştikleri sürüleri bırakıp, başka sürüler ile gittikleri sıkça görülür.

Gelişmiş maymunların oluşturdukları sürülerde belli bir grup içi düzen vardır. Kuşkusuz burada da, grup-sürü içi düzen ilişkileri biyolojik düzeyde, biyolojik niteliklidir. Bu evrim aşamasında, toplumsal gereksinimlerden, toplumsal yasalardan henüz söz edilemez...

Yürüyüş durumundaki bir Pavian sürüsünün grup içi düzeni (37).

Gelişmiş maymunlarda, sürü içi yürüyüş düzeni, örneğin, pavianlarda oldukça öğretici bir şekilde görülür. Yürüyüş durumundaki bir Pavian grubunda sürünün geleceğini güvenceye alacak olan yavrulu dişiler, ve kimi yönetici ko-

numundaki genç erkekler en ortada, çekirdek grubunu oluşturlar. Bu çekirdek grubu diğer yetişkin dişi ve erkeklerden oluşan-örgütlenen pavianlar korurlar. Favian sürülerinin, hemen her zaman, bu tür güvenceli bir yürüyüş düzeni içinde devindikleri izlenmiştir. Herhangi bir tehlike durumunda tüm sürü, yavrulu dişileri koruyabilecek biçimde bir savunma düzeni oluşturur.

Özellikle gelişmiş maymunlarda artmaya başlayan doğum sonrası dönemlerin uzunluğu, yoğun bir ana-yavru ilişkisini zorunlu kılmıştır. Bu biyolojik kökenli ilişki giderek, dişi-yavru-erkek birliğini, sürü grup ilişkilerinin kimi kurallarını koştulamıştır. Sürü içi yardımlaşmalar, özellikle *ana-yavru* düzeyinde oldukça iyi gelişmişler, örgütlenmişlerdir.

İnsanımsı maymunlardan, örneğin, şempanzelerde, yavrulu dişiler beslenme sorunlarıyla pek ilgilenmezler. Genellikle, erkekler ve diğer yavrusuz dişiler, onları beslerler. Hatta, dinlenme yerlerinde, yatmaya uygun yerlerin seçilmesinde, ve buraların uyumaya elverişli durumlara getirilmesinde yine yavrulu dişilere yardım edilir. Fakat hasta ve yaralıları yardım görecelidir. Uzun süreler, kendilerini besleyemez durumdaki hayvanlar yitirilir. Bu aşamada maymun sürüleri içindeki yardımlaşma görecelidir.

Gelişmiş maymunlarda evrim düzeyi yükseldikçe çoğalan öğrenme gereksinmesi ana-yavru ilişkilerini zorunlu olarak uzatmış, sürü ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Bu evrede, özellikle küçük yavru yaşamlarının daha büyük bir bölümünü anlarıyla birlikte geçirmeye ve onlardan daha çok şeyler öğrenmeye çalışırlar...

Daha, primatlar düzeyindeki sürü ilişkilerinde bile, dişi-ana, sürünün-grubun önemli odak noktasını oluşturur. Sürünün bu evresinde cinse ve yaşa bağlı bir grup düzeni oldukça belirgindir. Bu biyolojik-doğal ilişki, sonradan, nitelikle de farklılaşarak, insanlar arasında toplumsal işbölümünün ortaya çıkışına kadar sürer...

İnsansı maymunlardaki biyolojik kökenli sürü düzenleri, insanlaşma sürecinin başlangıç dönemlerinde de, önem-

li niteliksel değişiklikler göstererek gelişimini sürdürmüştür.

İnsanlaşma sürecinin ilk evrelerinde de kadınlar, doğal zorunlulukları gereği, çocuk doğurma çocukları, büyütme görevleriyle yükümlü olduklarından, beslenme sorunlarının büyük bir bölümüyle erkekler ilgilenmişlerdir. Bir anlamda, erkekler, çocuk doğuramadıklarından, daha çok toplayıcılık, avcılık yapmışlardır. Kuşkusuz bu evrede çalışma daha doğal-biyolojik niteliklidir. Ancak topluca, birlikte sürdürülen çalışmayla sürünün-grubun-toplunun yaşam güvencesi sağlanmaya çalışılır. Ancak, birlikte ve topluca bir çalışmayla beslenme sorunlarına görece çözümler getirilebilinmiş, av hayvanlarının, etin günlük beslenmedeki oranları artmıştır.

Birlikte, çalışmanın yoğunlaşması, üretimin verimliliğinin gelişmesi, insanlaşma sürecinin başlangıç dönemlerinin öldüresi zorluklarının aşılmasında tek güvence olmuştur.

Kadınların, gebelik, doğum, yavrularla uzun süreler ilgilenme, birlikte yaşama zorunluluğu, onları sürünün biyolojik-tinsel merkezi durumuna getirmiş buna karşın, toplumsal üretimdeki etkinliklerini sınırlamıştır.

Bu nedenle, bu tarihsel dönemlerde, ananın-dişilerin toplum içindeki etkinliklerinden sözedilebilir, ancak bu hiçbir zaman, ya da genellikle, kadınların egemenliği biçiminde yorumlanmalıdır ...Toplum içinde etkin bir rol, oynamak ile, topluma egemen olmak ayrı kategorilerdir. Bu ikisinin karıştırılması çok kere ilktoplum aşamalarındaki tartışmalara önemli zorluklar getirmektedir.

Erkekler gibi ava çıkamıyan kadınlar, daha çok, toplayıcılık, ateşin korunması, yemek pişirme, çadır, giysi diki-mi, yaşlı erkekler ile birlikte av araçlarının üretilmesi, onarımı gibi işlerde çalışmışlardır. Fakat, onların toplum içindeki etkinliklerini belirleyen olgu, bütün bu toplumsal alanlarındaki çalışmasından çok biyolojik üretimleri, doğurganlıkları olmuştur... İnsanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması, cinsel değinmelerin sıklık ve süresinin artmasını, uzamasını birlikte getirmiştir. Cinsel ilişki, artık,

hayvanlarda olduğu gibi, salt belli kızgınlık dönemlerinde yapılan biyolojik bir işlev olmaktan çıkmış, sıklığı ve süresi istenildiği gibi değiştirilebilen, biyolojik-toplumsal bir eylem niteliğine- etkinliğine dönüşmüştür. Cinsel ilişkilerin, kızgınlık dönemleri dışında hemen her gün yapılabilen toplumsal-tinsel bir işlev-eylem biçimine gelişmesiyle kadın erkek ilişkileri de yeni bir niteliğe ulaşmışlardır...

Toplumsal yaşam koşulları, üretim tarzları, cinsel ilişkilerin salt niceliğini, değil niteliğini de belirlemişlerdir. Örneğin, kırsal kesimlerde yaşayan insanların cinsel ilişkilerinin sıklığı ve süreleri ile, bu işlevden sağladıkları doyum, sanayi toplumlarında yaşayan insanlarınkinden çok daha sınırlıdır, azdır. Bu çok önemli biyolojik-toplumsal-tinsel kökenli davranış, insanlar arası ilişkilere yeni boyutlar getirmektedir...

Yaygın araştırma ve kalıntı bulgularının verilerine göre, ilk insan sürü toplumlarının, somut doğa koşullarına göre değişen, ortalama 40-60 kadar insandan oluştukları varsayılmaktadır.

Ancak, bir kez daha anımsatırsak, sürü toplumunu, biraraya gelmiş, ailelerden oluşmuş bir birlik, bir üretim ünitesi gibi görmek olası değildir. Sürü toplumu ve aile, birbirlerini dışlayan kategorilerdir. Bunlar birbirleriyle çelişirler. Ne ede aile varsa, orada sürü toplumu yoktur. Ya da başka bir deyişle, sürü toplumunun varolduğu söylenen yerlerde, aileden söz edilemez...

Toplumsallaşma sürecinin bu evresinde, kadın erkek arasındaki cinsel değinmelerden herhangi bir sınırlandırma-dan, kısıtlanmadan söz edilemez. Bu olgu, kimi değişmeler ile yüzbinlerce, hatta milyonlarca yıl etkinliğini sürdürmüştür...

Evrimsel gelişmelerin bu dönemlerinde, sürü toplumu tek bir üretim ünitesi oluşturduğundan, burada, insanların birbirleriyle sürdürdükleri koşulsuz-kısıntısız cinsel ilişkiler, sürü-toplumunun gelişmesini ya da üretimin verimliliğini olumlu ve arttırıcı yönde etkilemiştir. Bu nedenle de, bu

altyapı koşullarında bu tür bir koşulsuz-sınırsız cinsel ilişki en doğal ve en üretken bir üstyapıyı oluşturmuştur.

Gelişmelerin bu aşamasında, kadınlar ya da erkekler, doğdukları sürü toplumlarını bırakıp, başka sürü toplumlarına gidebilmişlerdir. Sürü-toplumu, kimi zamanlar, diğer katılmalarla çoğalabilmiş, ya da gidenlerin veya yitirilenlerin yerleri doldurulamadığından küçülmüş, hatta bütünüyle dağılmıştır.

İnsanımsı maymunlar evresinde, maymun sürülerinde günlük yaşam, hemen tümüyle toplayıcılık ile sürdürülmüştür. En gelişmiş insanımsı maymunlar bile, günlük yaşamlarında hiçbir alet kullanmadan, doğanın kendilerine sunduğu verileri, hemen hiç değiştirmeden, kullanmaya yemeye, özümlemeye çalışmışlardır. İnsanımsı maymunlar, ancak dımsel bir zorunluluk altında, sopa, taş gibi doğal nesneleri hemen hiç değiştirmeden, saldırgan hayvanlara karşı kullanmışlardır. Fakat bu evrede avcılık günlük yaşamı etkileyen bir beslenme yöntemi olmamış, maymunlar otobur olarak kalmışlardır...

İnsanlaşma sürecinin ilk dönemlerinde, Homo habilis'ler zamanında, üretilen aletler, hemen salt toplayıcılık işlerini görece kolaylaştıracak biçimlerde yapılabilmışlerdir. Bu çay taşı aletleri avcılık araçları değildirler.

Ancak, bunların yardımıyla bile, insanlar artık toplayıcılığı daha kolay ve güvenceli, daha çabuk yapabilmışlerdir. Homo habilisler, bu çay taşı araçlarıyla, artık, kabuklu yemişleri, kabuklu hayvanları daha kolay ve çabuk yenecek durumlara getirmişler, yumru kökleri daha kolay çıkarmışlar, yumurtaları daha kolay kırmışlardır...

Tüm bu gelişmelerin biyolojik-toplumsal izdüşümünde, insanlar, bir yandan bedensel yapılarını değiştirip iki ayak üzerine dikilmeye, beyin-el-göz gibi başlıca işlevlerinde yetkinleşmeye başarlarken, bir yandan da, önceki dönemlerin sürü-toplum ilişkilerinde yeni çalışma ve üretim koşullarının doğrultusunda önemli gelişmeler göstermişlerdir...

Üretimin hemen salt toplayıcılıktan avcılığa doğru geçişiyle, bunun hem nedeni hem de sonacı olarak, ortaya çı-

kan topluca çalışma zorunluluğu toplumsal ilişkileri daha da yoğunlaştırmış, ileri düzeylere getirmiştir.

Ancak tüm toplumca yapıldığı sürece güvenceli ve verimli olan avcılıktan sağlanan üretim, günlük bes gereksinimlerinin % 20-40 ını sağlayacak düzeylere ulaştığı aşamalarda bir «avcılık devriminden» bile söz edilmeye başlanmıştır.

İnsanlararası birlikte çalışmanın, birlikte üretimin, toplumsallaşmanın önemli bir aşamasını simgeleyen bu yeni yaşam biçimi, evrim tarihinde, Homo habilis'lerden Homo erectus'lara giden niteliksel sıçrama sürecini koşullamıştır.

İnsanlık tarihinin, bir ölçüde yazgı belirleyici, bu yeni aşamasında, biyolojik-toplumsal-tinsel tüm yetenekler değişmiş, gelişmiştir.

Beyin hacımları 200 cm. küp kadar daha artan insanlar, artık daha uzun süreler iki ayakları üzerlerinde yürümeye, koşmaya, ve o zamanlara değin görülmemiş yetkinlikteki aletleri, el baltalarını, üretmeye başlamışlar, ve insanlık tarihinde ilk kez, günlük yaşamlarında ateşi kullanmışlardır...

2.2. ÜRETİMİN TOPLAYICILIK-AVCILIK-BALIKÇILIK AŞAMASI SÜRÜ TOPUMUNDAN TOPLUMSALLAŞMAYA GEÇİŞ EVRESİ...

Günümüzden 600.000 yıl önceleri insanlık tarihinde sürü toplumu ilişkileri aşıp, toplumsal örgütlenmelere doğru gelişme başlamıştır. Bu dönemler, Morgan ve Engels'in aşağı vahşet olarak tanımladıkları evrelere uymaktadır.

Bu gelişim süreci içinde, çalışmanın, üretimin nicelik ve niteliği artmıştır. Çalışma, ilk kez, Homo erectus'larda görece sürekli, düzenli, planlı ve vazgeçilmez bir yaşam biçimine dönüşmüş, insan-çalışma-alet-toplumsallaşma arasındaki diyalektik birlik oluşmuştur.

Kuşkusuz, insanların evriminde yine de biyolojik yasalar ve gereksinimler egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Fakat, bu süreç içinde insanların biyolojik yetenekleri artmış, beyin hacımları son iki milyon yılda iki katından çok büyümüştür.

Homo erectus'lar, eskiye oranla çok daha yetkin ve kullanışlı aletler yapmışlardır. Ham madde olarak gene çoğunlukla çeşitli taşlar kullanılmış, fakat artık bunların en çok işe yarayanları, daha dikkatle ve çözümleyici bir titizlikle seçilmeye, hatta kimileri uzak yerlerden getirilip konaklama yerlerinin, mağaraların yakınlarına depolanmaya başlanmıştır. Bu dönemler içinde örneğin, Pekin Adam'ları en çok kuars ve obsidyen taşlarını kullanmışlar, bunları çok uzaklardan getirip mağaralarının yakınlarına depolamışlardır...

Bu tür ham maddelerden yapılan el baltaları, görece keskin kenarlı, sivri uçlu olmaya, ezme, kesme, post yüzme işlerinde daha kolaylıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Homo habilis'lerin hemen sadece Güneydoğu Afrika yörelerinde yaşamış olmalarına karşın, Homo erectus'ların, Güneydoğu Asya'dan, Avrupa'ya kadar yeryüzünün pek çok yerine yayıldıkları saptanmıştır...

Homo erectus'lar, üzerinde daha çok uğraş vererek, çalışarak ürettikleri aletlerinin yardımıyla, toplu avcılığa başlamışlar ve birlikte çalışmanın, topluca etkinlikte bulunmanın niteliğini değiştirmişlerdir.

İnsanların yaşamlarında önemli ve hatta dirimsel bir yer tutmaya başlayan avcılığın, ancak tüm toplumca yapıldığı zamanlarda, güvenceli ve verimli olabileceği gerçeğinin pratik yaşamda da sınanmasından sonra, toplumsal ilişkilerin daha da yoğunlaşması koşullanmıştır...

Çalışmanın, üretimin bu niteliksel değişim süreci içinde, insanlar arasındaki sürü toplumu ilişkilerinin de, toplumsal ilişkilere dönüşmeye başladığı varsayılmaktadır. Gelişen bu yeni toplumsal ilişkiler de, aynı zamanda, insanların birlikte çalışmalarına, topluca etkinlikte bulunmalarına yeniden yansımıştır.

Bugünkü bilgilerimizin uzantısında, Homo erectus'ların üretim tarzlarına uygun bir sesli konuşmayı ve soyutlama yeteneğini geliştirdikleri varsayılmaktadır.

Bu yeni üretim ve toplumsallaşma süreci içinde insanların, artık, belli hedeflere yönelik, amaçlı, planlı, düzenli, ritmik- sistematik çalışmalara doğru yöneldikleri izlenmiştir. Bu gelişmelerin ürünleri olan taş aletler ve diğer kalıntılar üretim tarzlarındaki bu değişimleri oldukça somut biçimlerde yansıtmaktadır...

İnsanlık tarihinin bu önemli gelişim evreğinde, avcılık devrimiyle birlikte, kuşkusuz bundan ayrılmayan, en önemli gelişme, ateşin kullanılmaya başlanması olmuştur. Başlangıçta, ateş, orman yangınları gibi doğal yollardan sağlanmışsa da, sonraki zaman dilimleri içinde, insanlar, ateşi yapay koşullarda da üretmeye başlamışlardır... Ateşin gün-

lük yaşama girmesi insanlar arasındaki ilişkileri çok yönlü etkilemiştir. Örneğin, ateş ocağı, toplumun bulunduğu, birlikte yemek yedikleri, konuştukları, bilgi-deney değiş tokuşu yaptıkları «kutsal» bir yer olmuştur. İnsanlara bir anlamda büyük bir güvence ve mutluluk veren ateşin-ateş ocağının bu *doğal-biyolojik-toplumsal* işlevi günümüz koşullarında bile sürmektedir...

Homo erectus'ların, avcılık ve yapı-y yollardan ateşi üretme yöntemlerini geliştirmeleri uzantısında artık otoburluktan, etoburluğa doğru geçtikleri, ve bu yeni gelişmenin de, onların biyolojik-ekonomik-toplumsal evrimlerini daha da hızlandırdığı görülmüştür.

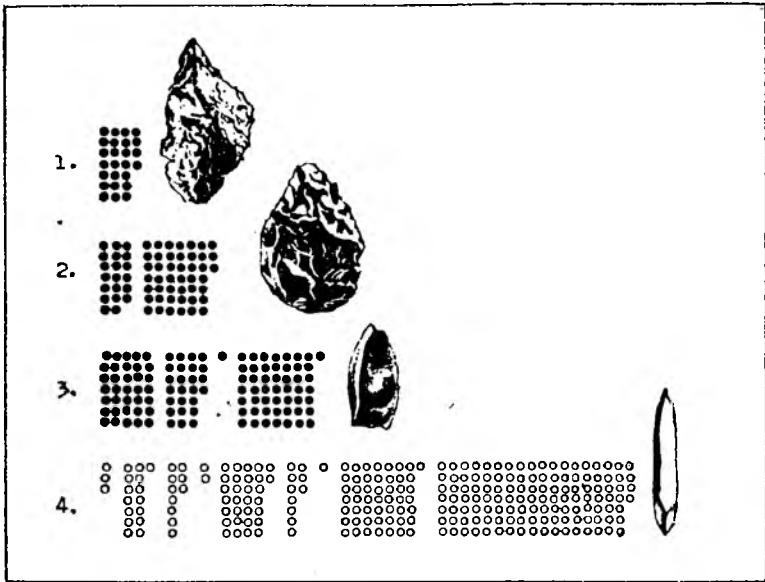
Toplumca çalışmanın, avcılığın, konuşmanın ve düşünmenin biyolojik gelişmelerin uzantısında, eski dönemlerin sürü toplumu ilişkilerinin aşılp, toplumsal ilişkilerde büyük gelişmeler olmuştur. Toplumsal gelişmelerin bu aşamasında, Homo erectus'lar arasında, büyük bir olasılıkla, grup halinde evliliğin gelişmeye başladığı varsayılmaktadır...

İlk toplumların evrimleri, Morgan ve Engels'in, orta vahşet dönemi olarak tanımladıkları, insanlık tarihinin son 100.000 yıllarında yeni ve önemli gelişmeler göstermiştir. İlk ata soydaşlarımızdan, Homo Neandertalisiler, bu dönemlerde ilk kez, ucu sivriltilmiş, ateşte yakılarak sertleştirilmiş ya da taş-kemik-boynuzdan yapılma uçluklar takılarak vurucu, delici gücü görece çok arttırılmış mızrak-harpun gibi aletler ile *uzaktan avcılığa* başlamışlardır...

Bu yeni üretim tarzı, avcılık yöntemi, tüm toplumu, çalışma yaşamını baştan başa etkilemiş, yeniden biçimlendirmiştir.

Homo Neandertalis'ler, hemen tüm coğrafi koşullarda avcılık yapmaya başlayan, günlük yaşamlarını yeniden üretebilen ilk insanlar, ilk ata soydaşlarımızdır. Homo Neandertalis'ler, Amerika ve Avustralya Anakaraları dışında, hemen tüm yerküresine dağılmışlar, ve her doğal koşulda yaşamaya, avlanmaya başlamışlardır.

İnsanlaşma süreci içinde, **Teknik Bilginin** evriminin taş el baltası üretimi örneğinde somutlanması... (670) Taş aletlerin yanındaki noktalar, o çağda, o aleti üretmek için gerekli ortalama vuruş sayısını göstermektedir. Burada, her yeni alet üretme sürecinde, çalışmanın, bilgilenmenin, öğrenmenin getirdiği niteliksel birikimler ile ekonomik toplumsal ilişkilerde yeni niteliksel gelişmeler koşullanmıştır...

- . 25 vuruşla üretilen 1. Taş El baltası, H. habilis'leri ve sürü toplumu ilişkilerini koşullamıştır...
- . 65 vuruşla üretilen 2. Taş El baltası, H. erectus'ları ve daha gelişmiş toplumsal ilişkileri koşullamıştır...
- . 111 vuruşla üretilen 3. Yonga Taşlar Klasik Neandertaler'i ve onların gens öncesi toplumsal biçimlenmelerini koşullandırmıştır.
- . 244 vuruşla üretilen, sivri uçlu, keskin kenarlı taş yongalar, bıçak, mızrak ucu, ok ucuğu, vb. gibi yeni nitelikli aletlerin yapımına olanak sağlayarak, H. sapienslerin, gens'lerin, ve ilk toplumsal ekonomik biçimlenmelerin oluşumunu koşullandırmışlardır.

Bütün bu gelişmelere karşın, orta taş devirleri süresince, tüm Avrupa'da, bir düzine kadar insan toplumunun bulunduğu, ve bunların tümünde de ancak 1000 kadar insanın yaşadığı varsayılmaktadır. Başka bir deyişle, o dönemlerde, Orta Avrupa'da, on kilometre kareye ancak bir insanın düştüğü hesaplanmaktadır...

Bu dönemler içinde, avcılık, vahşi hayvanların saldırı- dıkları zaman yapılan zorunlu bir savunma olmaktan çıkmış, ve ilk kez, insanların, önceden, birlikte, topluca planladıkları, ve düzenli sürdürmeye çalıştıkları aktif-etken bir çalışma, eylem, üretim yöntemi, yaşam biçimi olmuştur.

İnsanların kendi istemleriyle başlattıkları aktif avcılık, ancak bu dönemlerde gerçekleşmiş ve avlanan hayvanların sayıları artmış, çeşitleri çoğalmıştır. Ayrıca, gene bu süreç içinde, birlikte ve topluca sürdürülen çalışma yöntemleriyle görece bol besin sağlanması, hatta kimi zamanlar, fazla gelen besin maddelerinin biriktirilmeye başlanması, toplumsal ilişkileri daha da etkilemiş, değiştirmiş, yoğunlaştırmıştır.

İnsan toplumlarının yerleşim yerleri, giderek, geçici ya da sürekli olarak, doğal barınakların, mağaraların dışına, avlanma alanlarına doğru yayılmaya başlanmıştır. İnsanlar, artık, yapay barınaklarda, çadırlarda, ateşin de etkisiyle, göçebe-konar göçer yaşamaya başlamışlardır...

Homo Neandertalis'ler, milyonlarca yıllık çalışma ve deney birikimlerinin uzantısında, birbirlerinden ayrı amaçlarda kullanılan 60 kadar değişik, yetkin ve kullanışlı üretim araçları, aletler üretmişlerdir... Özellikle, taş el baltaları, Homo Neandertalis'ler döneminde çok gelişmiş ve bir anlamda, klasik bir taş devri üretim aracı niteliğine dönüşmüştür. İnsanlar, yüzbinlerce yıl, Homo Neandertalis'lerin geliştirdikleri bu taş el baltalarını kullanmışlardır. Ayrıca, yine bu dönemlerde, kesici, kazıyıcı işlevleri daha etkin olan taş aletler, mızrak uçları yanında, kimi yabani hayvanların dişlerinden, boynuzlarından, kemiklerinden yapılmış çeşitli delici, kesici aletler kullanılmıştır...

Ayrıca, Homo Neandertalisler döneminde, mızrak atıcı-

ları. kemikten dişten yapılan mızrak uçlukları günlük yaşama girmiştir. Ucu ateşte yakılıp sertleştirilmiş ya da taştan, kemikten, dişlerden yapılma uçluklarla donanmış ve mızrak atıcılarıyla yüz metre kadar uzaklardan belli hedeflere atılabilen mızraklar ile yapılan uzaktan avcılıklar, insanlık tarihinin en önemli teknik, üretim, beslenme, avcılık yöntemlerinden biri olarak günlük yaşama girmiştir. Uzaktan avcılık, insanlık tarihinin en önemli gelişme, ve sıçrama noktalarından birini oluşturmuştur...

Homo Neandertalis'ler, özellikle 70.000 yıllarından sonra, hayvan derilerinden yapılma giysileri, çadırları kullanmışlar, çalışma üretim tarzlarını geliştirmişler, artık belli kültürel bütünlükler içinde tartışılabilecek yeni yaşam biçimlerine ulaşmışlardır.

Homo Neandertalis'ler, salt uzaktan avcılık yöntemleriyle değil, kuşkusuz bununla koşullu olarak geliştirdikleri sesli iletişim, konuşma yöntemleri, soyutlama yetenekleriyle de insanlık tarihinin önemli evrimsel sıçrama dönemlerinden birini oluşturmuşlardır.

Gene bu gelişim süreci içinde, ilk kez, gittikçe yoğunlaşan etkinleşen toplumsal bilinç içinde, dinsel ve sanatsal bilinç alanları da artık kendi özgün ürünlerini vermeye başlamıştır.

Homo Neandertalis'ler, insanlık tarihinde ölümlerini törenle gömmeye başlayan ilk ata soydaşlarımızdır. Bunlardan kalan mezar bulgularında, üzerleri kırmızı toprak-aşı boylarıyla boyanmış, oturur ya da yatar durumlarda ve kimi zamanlar çeşitli süs eşyaları, takılar ile bezenmiş, hatta kimi kereler günlük yaşamlarında kullandıkları eşyalarıyla birlikte gömülmüş ölümler, iskelet kalıntıları bulunmuştur...

Yine kalıntı-mezar bulgularına göre, bu dönemlerde insanlık tarihinde, belki de, ilk kez, kişisel-bireysel bir «mülkiyet» in ya da mülkiyet düşüncesinin gelişmeye başladığı, kimi ölümlerin, yaşam süreci içinde kullandıkları «sahip» oldukları, «özel mülkiyetlerindeki» aletler, bireysel eşyalar ile birlikte gömülmeye başladıkları saptanmıştır...

Kimi araştırmacılar, çalışmanın ve üretimin çok düşük,

doğaya bağlılığın çok fazla olduğunu göz önüne alıp, bu dönemlerdeki toplumları henüz, bir toplumsal ekonomik biçimlenme oluşturacak düzeye ulaşmadığını, ancak bunların göreceli dingin bir üretim birimi, toplumsal örgütlenme içinde olduklarını ve gens toplumlarının önaşmasına doğru yaklaştıklarını söylemişlerdir...

Gerçekten de, günlük yaşamın yeniden üretim sürecinin bu denli doğaya bağımlı kaldığı koşullarda, kan bağı akrabalık ilişkilerine dayalı toplumsal örgütlenmeler için uygun bir altyapı oluşmuştur...

Ayrıca, üretim güçlerinin yetersiz, üretimin tümünün bu denli düşük verimli olduğu, yaşamın sürdürülmesinin tek koşulunun, topluca çalışmaya bağlı olduğu bu tür toplumlar da, kişisel eşyalar dışında, gerçek bir «özel mülkiyet» ya da sınıfsal tabakalaşma düşünülmemektedir...

Bu dönemler içinde olası kişisel mülkiyet, av aletleri, balık sepetleri, mızrak ve mızrak atıcıları, süs eşyaları, balık ve dikiş iğneleri,.. v.b. gibi kişisel eşyaları kapsamıştır. Ayrıca, yine bu dönemlerde, kişisel mülkiyet ile toplumsal mülkiyetin, henüz birbirleriyle uzlaşmaz bir çelişki içine girdiklerini düşünmek olası değildir...

Bu tür üretim ilişkilerinin kişisel mülkiyeti, ne başkalarını sömürme sonucu oluşmuş, ve ne de yine başkalarını sömürme amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca, bu toplumsal koşullar içinde, ister kişisel, ister toplumsal araçlar ile sağlanan ürünler, avlar, yine hiç bir ayrıcalık gözetilmeden tüm toplumca bölüşülmüş, tüm toplumca eşit biçimlerde tüketilmiştir...

Toplumsal gelişmelerin bu evresinde, biyolojik kökenli bir işçölümünün sürdüğü, birlikte yapılan avcılığın, topluca çalışmanın giderek yoğunlaştığı, ve tüm bunların uzantısında yaygın bir grup halinde evliliğin bulunduğu varsayılmaktadır...

Bu dönemlerden kalma kimi kalıntı bulgularında saptanan «kadın-dişi» yontularına bakarak, kadınların toplum içinde, biyolojik kökenli, saygın ve önemli konumlarının sürdüğü görülmektedir...

Bir kez daha özetlemeye çalışırsak, Homo Neandertalis'ler döneminde, insanlar, biyolojik toplumsal tarihlerinde çok önemli gelişmeler yapmışlardır. Bir yandan bedenleri inceliyor daha hafif ve hareketli bir duruma geçerken, bir yandan da, beyin hacımları ilk kez 1400-1600 cm. küpe ulaşmıştır.

Uzaktan avcılığın başlaması, hiç tartışmasız insanlığın evrimine yeni bir nitelik getirmiştir. Ortalama ömür uzamış ve tüm yerküresi üzerinde yaşayan insanların sayısı çoğalmıştır.

Ateşin kullanılması, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuş; insanların beslenmesinde pişmiş etin yeri çoğalmıştır. İlk kez büyük av hayvanları derileri, dişleri, kemikleri ve tonlarca etleriyle insanların gereksinimlerinden de fazla üretilmeye başlanmıştır. Örneğin, bu dönemlerden kalma, La Solutré yerleşme bölgesinin yakınlarında, 4000 metre yükseklikte bir alana ve 1,5-2 metre kalınlığında bir tabaka oluşturacak kadar çok, yabani at kemiklerinden oluşan bir yığıntı saptanmıştır. Araştırmacılar, ancak topluca yapılan bir sürgün avı sonucu böylesine büyük bir avlanmanın sağlanabileceğini belirtmektedirler...

İnsanların konuşma, soyutlama, ve düşünme yetenekleri niteliksel sıçramalar göstermiştir. Toplumsal bilinç, ilk kez dinsel ve sanatsal alanlarda, kimileri günümüze değin kalabilen somut ürünler verebilecek düzeylere ulaşmıştır. Duvar resimlerinden, yontu ve mezar bulgularından kimileri, ölü gömme törenlerinin hızlı bir toplumsal bilinç gelişmesinin dolaysız kanıtları olarak bugüne değin ulaşmışlardır...

Ancak, herşeye karşın, bu dönemlerde de insan toplumlarının evriminde yine de biyolojik yasalar, biyolojik gereksinimler etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Ancak, doğada, tarihi ve yeni bir güç olarak, ilk kez toplumsal gereksinimler, toplumsal yasalar ortaya çıkmaya başlamışlardır...

Yine bu dönemlerde, yerküresi üzerinde yaşayan insan sayısı çok az olduğundan, toplumlar arasında çözülmez bir

«sınır sorununun», «özel mülkiyetin» ve de sınıfsal ayrışım-
ların varlığı söz konusu edilmemektedir...

Homo Neandertaler'ler döneminde ileri boyutlara ulaşan üretimsel, toplumsal kültürel, biyolojik gelişmeler son elli bin yıllarında yeniden niteliksel sıçramalar göstermiştir. Toplumsal, teknik, kültürel, tinsel ilerlemeler, insanların evrimini günümüzün düzeyine ulaştıracak önkoşulları hazırlamaya başlamıştır.

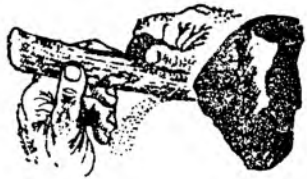
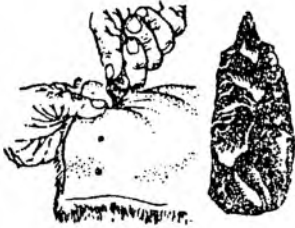
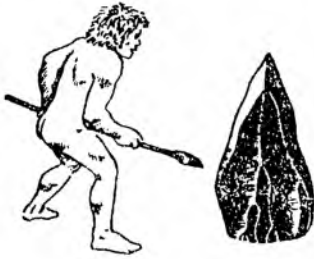
Bu evrede, ok sapanı adı verilen atıcıların yardımıyla mızraklar 130-140 metre uzaklara atılabilecek durumlara gelinmiştir. Artık, çekirdek taş aletler yerine, bunların yanlarından çıkan, çok daha keskin ve sivri kenarlı aletler yapmaya elverişli yonga taşlar kullanılmaya başlanmıştır... Bu süreç içinde evrimleşen, Homo sapiens'lerin yaptıkları taş bıçaklar, kazıyıcılar, kesiciler, ok uçları yakın zamanlara değin yerküresinin pek çok yerinde kullanılmıştır.

Balık ve dikiş iğneleri günlük yaşama girmiş, çadır ve giysi yapımı sürekli bir uğraş, bir «endüstri» niteliğine dönüşmüştür.

Çeşitli büyüklükteki balık iğneleriyle yapılan balıkçılık, Homo sapiens'ler döneminde çok gelişmiş, balık etinin beslenmedeki yeri artmıştır.

İlk kez bu dönemlerde kullanılmaya başlanan sap delikli baltalar, bu çağların en önemli teknik, kültürel sıçramasını simgeleyen aletlerden biri olmuştur... Bacalı ateş ocaklarının günlük yaşama girmesi, ateşin giderek bir sanayi dalı oluşturmaya yol açmıştır. Sonraki bin yıllarda, bu kapalı bacalı ateş ocaklarında bir yandan toprak kaplar pişirilip seramik endüstrisi oluşturulurken, bir yandan da, bakır kalay ve hatta demirin eritilerek işlenmesine başlanmıştır...

Son buzul dönemlerinin sonlanmasıyla birlikte yitirilen, mamut, tüylü gergedan, yabani at, yabani domuz, gibi büyük av hayvanlarının yerine, çoğalan geyik, karaca, gibi, görece küçük ve hızlı koşan hayvanları avlamak zorunlulu-

Homo sapiens'lerin, gens'lerin ve insanlık tarihinde ilk kez, ilk toplumsal ekonomik biçimlenmelerin oluşumunu koşullayan, çalışma, alet, beyin, el,... düzenlerinin gelişimi (67. b).

şu, Homo sapiens'leri ilk kez daha etkin avlanma araçlarını geliştirmeye zorlamış, ve giderek ok ve yay kullanılması koşullanmıştır.

Böylece, insanlık tarihinde ilk kez, *ısı enerjisinden* sonra, yay ve ok aracılığıyla *mekanik enerji* de insanların günlük yaşamlarına girmiştir.

Ok ve yayın kullanılmaya başlaması tarihsel gelişimi, üretimi, topluca çalışmayı ve de toplumsallaşmayı yeniden ve yeni boyutlarda etkilemiştir...

Konar göçer biçimde, yapay barınaklarda yaşayan, toplayıcı-avcı-balıkçı toplumların üretim güçlerinin evriminde son 40.000 yıllarından sonra önemli gelişmeler olmuştur.

Bu evrim süreci içinde birlikte çalışma, toplumsal, kolektif üretim tarihsel üstünlüğünü tartışılmaz biçimde kanıtlamıştır... Kuşkusuz buradaki birlikte çalışma, bilinçli bir biraraya geliş değildir. Bu, insanların doğal güçleri karşısındaki güçsüzlüklerinden kaynaklanan, yaşamın sürdürülmesi için zorunlu bir birleşme, bir arada çalışmadır.

İnsanlaşma sürecinin başlangıcındaki sürü toplumları belli bölgelerde yaşayan, az sayıdaki insanlardan oluşmuştur. Bunlar, zorunlu olarak bir araya gelmiş küçük gruplardır. İçinde yaşadıkları doğa koşullarına çok bağımlıdırlar. Temel üretim biçimleri toplayıcılık, avcılık, balıkçılıktır. Üretim güçlerinin yetersizliği, beslenme sorunları, iklimsel değişimler,... vb. gibi egemen olunamıyan güçler, biyolojik ya-salar, insan sürü toplumlarının yazgısını etkileyebilmiştir...

Sürü toplumları içinde üretim çok basittir. İşbölümleri daha farklılaşmamıştır. Uzmanlık söz konusu değildir. Fakat, yaşa ve cinse dayalı doğal bir işgölümü gelişmeye başlamıştır. Gelişmenin bu aşamasında ancak grup halinde evlilik, daha doğrusu, kadın erkek ilişkisi söz konusu olmuştur. Burada, cinsel ilişkilerde kısıtlama gözetilmemiş tüm erkeklerle kadınlar birbirleriyle dolaysız ve koşulsuz ilişki içinde olmuşlardır. Bu koşullar altında doğan çocuklar, salt

analarını tanıyabilmişler, ve tüm toplumun çocukları olarak benimsenmişlerdir...

Sürü toplumu, zaman içinde üretim güçlerinde görülen gelişmelere yanıt veremez duruma gelmiştir. Sürü toplumu, her şeyden önce dayanıklı olamamıştır. Toplumu oluşturan insanlar arasında birliği, dayanışmayı sağlayacak güçlü bağlar kurulamamıştır. Toplum herhangi bir nedenle kolayca dağılabilmektedir. Bu koşullar altında, toplumu oluşturan insanları birbirlerine sürekli bağlayacak birarada tutacak, biyolojik ya da toplumsal yasalar, düzenlemeler oluşamamıştır.

Toplumsal yapıdaki bu düzensizlikler, gelişmeye başlayan yeni üretim güçlerini, üretim ilişkilerini, sağlam, dayanıklı, sürekli bir toplumsal dayanaktan, örgütlemekten yoksun kılmıştır...

Bu gelişmelerin uzantısında, artık, üretim güçlerinin gelişmelerine yanıt verecek, onlara ayakbağı olmayacak, yeni toplumsal ekonomik örgütlenmeler zorunlu olmuştur. Yeni toplumsal ekonomik yapının her şeyden önce, dayanıklı kolay dağılmayan, çözülmeyen, sağlam temellere, vazgeçilemez kimi bağlara dayanması önkoşul olmuştur...

Bu koşullar altında sürü toplumlarındaki, karmaşıklık içinden, insanlar arasındaki en gözle görülür, somut, değişmez olan ana-çocuk arasındaki biyolojik-bedensel kan bağı kendini ön plana çıkarmıştır. Yeni toplumsal-ekonomik oluşumun sürekliliğini güvenceye alan bu yapının temelini ana ile çocukları arasındaki bedensel kan bağı ilişkileri belirlemiştir...

Böylece, ana'ya bağlı, ana'dan kaynaklanan ilk toplumun bu aşamasına, «ortak dölden türmek, doğmak anlamlarına gelen» *Genos*, *gens* ya da *canas* denmiştir...

Gens, birbirlerine kan bağı ile bağlı insanlardan oluşan göreceli dayanıklı toplumlardır. Gens'in ekonomik temelini komünal toplum biçimlendirmiştir. Gensler, insanlaşma süreci içinde oluşturulan ilk toplumsal ekonomik biçimlenmelerdir...

Gens, aralarında kanbağına dayanan akrabalık ilişkilerinin bulunduğu bir *üretim birimidir*. Gens, kan akrabalığı ilişkileri içinde aynı *ana-ata*'dan geldiklerine inanan insanların oluşturdukları bir toplumsal ekonomik biçimlenmelerdir.

Gensleri oluşturan tüm insanların, toplum içinde, cins ve yaş durumları ile koşullu olmayan, ayrıcalıksız eşit konumları vardır. Gensler sınıfsız toplumlardır. Genslerin temelini toplumsal mülkiyet oluşturmıştır. Av alanları, barınaklar, her şey gensin, komünün ortak mülküdür. Ortaklaşa avlanılır ve ortaklaşa tüketilir... Üretim ve üleşim görece ortaktır...

Genslerin, bölgesel koşullara göre önemli değişiklikler göstermesi olası bazı temel kurallarını bir kez daha anımsatırsak,

1. Gens üyeleri dışardan, başka genslerden kadın ya da erkeklerle cinsel ilişkiler kurarlar-«evlenirler». Böylece genslerin, diğer gensler ile yakın akrabalıkları ekonomik ilişkileri güçlenir; gensler arasında dayanışma kurulur. Eksogami (dıştan evlilik) denen bu olgu, genslerin temel yasasıdır.

2. Gens üyeleri arasında çok yönlü bir birlik ve dayanışma vardır. Bunun temelini, topluca ve birlik içinde çalışma koşullar...

3. Her gensin belli bir adı vardır. Ananın çocukları, genç üyeler, belli törenler ile gensin adını alırlar. Belli kurallara uyan, tutsaklar ya da dışardan gelen yabancılar da eğer isterler ise, gensin adını alabilirler. Gensin adını taşıyanlar, gensin olanaklarından eşitce yararlanırlar. Gens düzeni içinde köle yoktur. Gensin içine alınmayan yabancılar, düşmanlar, savaş tutsakları, dışlanırlar ya da öldürülürler...

4. Ölen erkeğin malı, kadının-ananın gensine kalır, ve gens üyeleri arasında paylaştırılır. Erkeğin geldiği gense kalıt gitmez. Kalıt, ananın gensine kalır...

5. Gens içinde, kişisel eşyalar dışında özel mülkiyet yoktur. Toprak, avlanma alanları, balık kaynakları, meyvalı ağaçlar, maden ve taş yatakları,... ortaktır. Gensin ortak mülküdürler. Başka gensler ile yapılan değiş-tokuşlar genellikle gens adına olur. Genslerin içinde toplumsal mülkiyet vardır. Gensler sınıfsız toplumlardır...

6. Genslerin içinde genel kararlar topluca alınır. Genslerin içinde demokratik bir yönetim vardır. Kadınlar ve yetişkin gençlerin önemli söz hakları vardır.

7. Genslerin, seçimle işbaşına gelen yönetim organları vardır. Bu organ toplum kararıyla gene geri alınabilir. Genslerin çözülme dönemlerinde, bu yöneticilerin haklarının babadan oğula geçmeye başladıkları saptanır. Gens yöneticileri genellikle erkektir. Fakat, gerçeğe, bu görevi ata-ana adına yapar...

Uzaktan avcılığın, gelişmiş balıkçılığın, bilinçli toplayıcılığın uzantısında, ileri bir ekonomik toplumsal ekonomik biçimlenmeler oluşturan, Homo sapiens'ler, son onbin yıllarda gens biçimi toplumsal ilişkiler içinde yaşamaya başlamışlardır...

Homo sapiens'ler, 30.000 yıl önceleri Amerika ve Avustralya Anakaralarına geçmişler ve yeryüzü üzerinde hemen her türlü iklim ve beslenme koşullarına uyum göstermişlerdir...

Günümüzden 15,000 yıl kadar önceleri yerküresi üzerinde önemli iklimsel değişimler olmuş, pek çok bölgelerde yeni bitki ve hayvan türleri ortaya çıkmıştır...

Dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış insan toplumları, bu yeni doğa koşulları ile yakından ilgilenmeye, bazı hayvan ve bitkiler ile, o zamanlara değin olduğundan daha değişik düzeylerde ilişkiler kurmaya başlamışlardır...

Bu gelişmeler uzantısında, insanlar bazı hayvanları ilk kez sürüler biçiminde bir arada beslemeye, sonra da evcilleştirmeye, ve bazı otsu bitkileri önceleri salt toplamaya, fakat, ardından bunları yeniden üretmeye ve bütün bunla-

rın doğrultusunda ilk kez göçebe yaşamdan yarı yerleşik yaşama, ve giderek yerleşik düzenlere geçmeye başlamışlardır...

Tarihsel olarak ortak bir payda altında toplanmalarına karşın, üretim güçlerinin ve yaşam biçimlerinin bu büyük niteliksel değişimleri, yerküresinin değişik yerlerinde, değişik zamanlarda ortaya çıkmışlar ve özellikle geçiş dönemleri süresince büyük ayrıcalıklar göstermişlerdir...

Bu nedenle, altından kalkılması kolay olmayacak büyük yanlışlıklara düşmemek için, insanlık tarihinin bu yeni sıçrama dönemini, yeryüzünde ortaya çıktıkları başlıca yerlerde ayrı ayrı tartışmak gerekmektedir...

2. 3. İLKTOPLUMLARDA ÜLEŞİM BİÇİMLERİNİN GELİŞMESİ

İlktoplumlardaki temel üretimlerin üleşimi, çalışmanın, üretim araçlarının, üretim tarzlarının gelişmesiyle koşullu olarak pek çok aşamalardan geçerek biçimlenmiş, evrimleşmiştir.

Son yıllarda toplanan pek çok ekonomik budunbilim (Ethnoökoncmie) verileri uzantısında, kuşkusuz her türlü karşı tartışmaya açık olarak, bu konu üzerinde de kimi var-sayımlarda bulunmak olası kılınmıştır...

İlktoplumlarda ilk ve en temel üretim, insanların yaşamlarını sağlayacak üretimdir. Bu temel üretim, bedensel yapının, insanların biyolojik-fizik varlıklarını ayakta tutmak, yaşamak için gerekli temel besi maddelerini kapsar.

İnsan toplumlarının gelişmelerinin bu aşamasında, bu temel üretimi, ancak tüm toplum, birlikte çalışarak üretebilir. Ve bu ürün, toplumun yaşaması için mutlak olarak gerekli, kimsenin vazgeçemiyeceği bir üründür. Bu temel-mutlak toplumsal ürün, hemen tümüyle besi maddelerini kapsar...

Bu, mutlak-temel besi maddelerinin toplumca üretilmemesi durumunda, toplumun yaşama olasılığı sözkonusu olamaz...

İlktoplumsal biçimlenme, ortak mülkiyetten başka bir mülkiyet biçimi bilmez. Burada, tüm toplumsal organizma, tüm olanaklarıyla, zorunlu besi maddeleri bulma yolunda

dirimsel bir çalışma içindedir. Ve bu koşullarda elde edilen ürün, tüm komün üyelerinin biyolojik varlıklarını yaşatacak biçimde ortaklaşa üleşilir, tüketilir...

Üretimin bu aşamasında, ortaya konan toplumsal ürün, genellikle hemen tüketilir. Bu ortak ürünlerin üleşiminde kullanılan temel ölçü, ağız gibi, mide gibi biyolojik-doğal ölçeklerdir.. Biyolojik gereksinimler için, toplumsal ürün, biyolojik ölçekler ile tüketilir. Bu konuda, Iglulig'ler gibi Eskimo toplumlarının kimi zamanki yaşam biçimleri, yakın geçmişteki görgü tanıklarının da yardımıyla örnek olarak gösterilebilir... Burada, ortaya konan bir et ya da av parçasını, tüm toplum üyeleri sırayla ısırlar, ağızlarına ağız büyüklükleri oranında bir parça alırlar. Eğer, et ya da av parçası küçükse, içinde yaşanan doğal toplumsal koşullara uygun olarak biçimlenmiş ahlak ilkeleri doğrultusunda, ısırlan parçalar da küçük olur... Eğer, besi maddesi biraz daha büyük ve tüm toplum üyelerinin birer parça ısırmalarından sonra da geriye birşeyler kalıyorsa, yeniden, herkes, birer kez daha ısırmaya başlar, ve bu köylece sürer. Bunda da son sınır, midelerin dolmasıdır. Midesi, daha fazlasını alamayanlar, toplumun ortak ürününden kendileri için özel paylar ayıramazlar. Arta kalan besi maddeleri sonradan ve yine topluca tüketilmek için saklanır.

Çorba gibi bazı besi maddeleri de aynı biçimlerde üleşilir. Ortaya konan kaptan herkes birer yudum alır. Tüm toplum üyeleri birer kez içtikten sonra, yeniden birer yudum alınmaya başlanır... Burada, biyolojik-fizik varlıkları ortadan kaldırmadan, kimsenin kimseyi sömürmesi ya da elde edilen ortak besi maddeleri üzerinden «artık değer», «özel mülkiyet» oluşturmaları söz konusu olamaz.

Toplumsal çalışmanın verimliliğinin artmasıyla, bu en temel ve vazgeçilemez mutlak üründen biraz daha fazlası (Überschüssig Produkt) üretilebilir durumlara gelmiştir. Bu ürün de, ilktoplum üyelerinin kullanamayacakları bir ürün değildir. Bu ürün, ilktoplum üyeleri tarafından kolayca tüketilebilir. Fakat, bu yeni ürün, ilktoplumun yaşaması için, fizik varlığını ayakta tutabilmesi için gerekli olan

mutlak temel üründen «biraz» fazla bir üründür. Bir anlamda, toplam üyeleri bu «fazla» üründen vazgeçebilirler. Yani ürünün bu bölümü olmadan da insanlar fizik-biyolojik varlıklarını ayakta tutabilirler... (103)

Toplumsal gelişmelerin bu aşamasında, besini kim üretmiş, avı kim yakalamış olursa olsun, ürün, tüm toplumca ortak olarak üleşilir, ortak olarak tüketilir. Bu aşamada, besi maddelerini bulanlar, bunlar üzerinde, hiçbir «mülkiyet» hakkı savunamazlar. Böyle bir sav, onların öz çıkarlarına ters düşer. Ancak böylesi bir ortak üleşim ve tüketimle hem tüm toplumun, hem de, tek tek bireylerin varlıkları güvenceye alınır...

Burada ayrıca, besi maddelerinin, avın üleşiminde hiç bir kimseye ayrıcalık tanınmaz. Burada, bir komün üyesi, besi maddelerinin, avın bulunmasında hiçbir katkıda bulunmamış olsa da, gene de toplumsal üründen ortak pay alır. Bu onun doğal hakkıdır. Bir insanın toplumsal üründen ortak pay alması için, komün üyesi olması, komün üyesi olabilmesi için de, toplumsal mülkiyeti benimsemesi gereklidir...

Bu aşamadaki toplumsal ve üretim ilişkilerinde, komün üyesi olmak önkoşuldur. Komün üyesi olanlar, ortak üründen alır. Bu nedenle, gelişmelerin bu aşamasındaki üleşime, *kommunalistische* dağıtım, ya da *alma* ilişkisini «Entnahmebeziehungen» denir... (103)

Toplumsal gelişmelerin daha sonraki aşamalarında, üretim görece artmaya, ayrıca, bireysel yetenekler toplumsal ürünün sağlanmasında daha etkin olmaya başlamıştır. Bu koşullarda, avı sağlayan kişi, gene avı toplum içinde dağıtır, ve bu arada kendisi için de bundan bir pay alır. Bu koşullarda da, ürünün toplumsallığı tartışılmaz; bu toplumlar da da kimse aç kalmaz. Ancak, burada artık, ortaya konan toplumsal üründen pay alma değil, ürünü sağlayanın, onu dağıtması, *paylaştırması* (Zuteilbeziehungen) söz konusudur. (103)

Bu dönemlerde, hiç olmazsa kimi av araçlarının, süs eşyalarının kişisel mülkiyeti ortaya çıkmıştır. Gene bu aşama-

larda, kişiler ya da küçük gruplar adına bazı armağanların sunulduğu, karşılıklı değiş tokuşların olduğu varsayılır...

Gine bu aşamada, bazı ürünlerin kullanım haklarının kişilere geçmeye başladığı görülür. Kuşkusuz gine tüm mülkiyet toplumdur. Fakat, bazı kişisel eşyalar, avcılık, balıkçılık araç ve gereçlerinin kullanım haklarını bireyler üstlenmeye başlamışlardır.

Bu aşamada, bireysel kullanma hakkı ile toplumsal mülkiyet hiçbir zaman çelişkili durumlarda değildir. Tersine, bazı kişisel kullanma hakları üretimi arttırıcı yönde etkide bulunmaya başlamışlardır. Bu koşullarda, kimi bireysel özel yetenekler gelişme, yetiştirme olanağı bulmuştur .

Gelişmelerin daha sonraki aşamalarında, mülkiyetin toplumsal kalmasına karşın, elde edilen, üretilen ürünlerin bunları sağlayanlar tarafından, diğer toplum üyelerine dağıtılması, payetmesi (Aufteilbeziehungen) sözkonusu olmaya başlamıştır. Bundan bir sonraki aşamada toplumsal ürünler, gene bir grup tarafından diğerlerine pay verme (Gebenezuteilbeziehungen) biçimine dönüşmüştür .(103)

Burada da, komün üyeleri, elde edilen avdan, toplumsal üründen pay alır, kullanırlar. Ancak, bunu daha önceleri olduğu gibi, doğal bir hak olarak değil, ancak avı getirenlerin istemleri ve onaylarıyla yapabilirler... Bu aşamada, artık avı getirenler, av üzerinde, görece, kimi kişisel ya da grupsal haklar istemiye başlamışlardır.

Bu dönemlerde gine de, av alanları, balık kaynakları, meyvalı ağaçlar taş ocakları, toplumun ortak mülküdür. Bunların kullanımı birlikte, eşitçe, dayanışma içinde yapılır.

Toplumsal gelişmelerin bu evresinde, henüz, kişisel ya da toplumsal mülkiyetin uzlaşmaz çelişkileri söz konusu değildir. Bu aşamada, kişisel mülkiyeti oluşturan araçlar, eşyalar, başka insanları sömürerek elde edilmemiş, ve gine, başkalarına sömürme amacıyla da kullanılmamaktadır...

Fakat, artık avı ile konaklama yerine dönen yetkin, becerikli ve deneyli avcı, bunu istediği gibi pay etme hakkına sahip olmaya başlamıştır...

Bu gelişmeleri koşullayan nedenlerin başında, bireysel

ya da küçük grup avcılığını olası kılan, uzaktan avcılığın ve de özellikle ok ve yayın günlük yaşama, üretime girmesidir.

Üretim güçlerinin gelişmesiyle, toplum içindeki bir grubun üretilen ürünleri diğerlerine dağıtma, hatta giderek değiş tokuş etmeye başlaması ile ilktoplumların içindeki «kommünalistische» ilişkiler zorlanmaya başlanmıştır...

Tarım ve hayvancılığın başlaması, toplum içindeki bu tür ayrıcalıklı grupların gelişmelerini daha da hızlandırmıştır.

Önceleri tüm toplum adına yapılan değiş tokuşlar, artık bu küçük gruplar tarafından kendi çıkarları doğrultusunda sürdürülmeye başlanmış, ve bundan elde edilen kazanımlar eskiye oranla daha da fazla olmuştur...

Madenciliğin günlük yaşama girmesi, değiş tokuşu ve giderek ticareti daha da hızlandırmış ve toplumsal varsılık daha hızlı bir devinim ile belli sayıdaki insanların ellerinde toplanmaya başlanmıştır. Bütün bu gelişmelerin uzantısında, insanın insanı, bir sınıfın diğer bir sınıfı sömürmesine dayalı düzenlerin temelini oluşturacak önkoşullar hazırlanmıştır...

2. 4. GÜNEYBATI ASYA'da, ANADOLU'da, ve ORTAAVRUPA'da YENİ TOPLUMSAL EKONOMİK BİÇİMLENMELERİN ORTAYA ÇIKIŞLARI.

Günümüzden önce, 20.000 ile 10.000 yılları arasında, Güneybatı Asya, Anadolu bölgelerinde son buzul dönemlerinin gerilemesi, iklimsel yumuşamalar ile birlikte ortaya çıkan yeni bitki ve hayvan örtüsüyle koşullu olarak, insanlık tarihinde de, ilk kez, çalışma, üretim, yaşam ve toplumsallaşma biçimlerinde nitelikçe farklılaşmalar saptanmıştır...

Gerçekte, buzullar sonrası dönemleri belgeleyen kanıtların değişik yeryüzü bölgelerinde büyük ayrıcalıklar göstermesi nedeniyle, buzul sonu dönemlerin başlama zamanları tartışmalıdır... Bir bölgedeki buluntular, diğer yörelere uymamakta, ve genel geçerli bir varsayımda bulunmayı çok kez olanaksız kılmaktadır. Bu konuda, yeryüzü düzeyinde en çok benimsenen temel ölçüm, buzulların erimeye başlamasıyla birlikte, deniz suyu düzeyinde görülen ve kimi zamanlar 100 metreye kadar ulaşan, görece yükselmelerdir. Büyük bir olasılıkla, tek bu ölçü, buzul sonu dönemlerin yeryüzü ölçeğinde saptanmasına olanak vermektedir. Diğer tüm buluntular görecelidir, bölgeseldir...

Soruna bu tür bir geniş açılı yöntemle yaklaşıldığında, son buzullar sonrası dönemlerin, 20.000 yıl kadar önceleri başladığı söylenebilir...

Fakat, bu gelişmeler, Güneybatı Asya ve Anadolu'daki

bölgesel etkinliklerini ancak, günümüzden 14.000 ile 12.000 yıl önceleri göstermeye başlamışlardır.

Bu süreç içinde, Güneybatı Asya ve Anadolu'da, yağış ve nemlilik oranının arttığı, ılıman iklim koşullarının yaygınlaştığı, ormanlık steplerin görece çoğaldığı dağlardaki ormanlık bölgelerin alt sınırlarının günümüze oranla birkaç yüz metre daha alçak olduğu, uzun ve kuru yazların azaldığı, kar-yagmur yağışlarının arttığı, akarsu debilerinin daha çok olduğu varsayılmaktadır...

Bu doğal koşullar altında, Toros-Zagros sıra dağları üzerindeki bitki ve hayvan örtüsünün değişik ve zengin olduğu, geniş, yaygın meşe ormanlarının, stepliklerin yanında, yabani tahıllı otsu bitkilerin yaygın olarak yetiştiği, ve buralarda çok çeşitli av hayvanının yaşamaya başladığı saptanmaktadır.

Bu tarihsel dönemlerde, belirli yetkinliklere ulaşan insan toplumları, geliştirdikleri yeni üretim yöntemleri, üretim tarzlarıyla, daha ileri ekonomik toplumsal yapıların ortaya çıkmasını sağlayan güçleri oluşturmaya başlamışlardır...

Önasya'daki en eski insan kalıntıları, Ürdün'de, Ubaidiyah'da bulunmuştur. Ubaidiyah-insanı da denen bu buluntuların, Homo erectus'lar aşamasında olduğu, ve günümüzden önce, 500,000 ile 400,000 yıl önceleri yaşadığı saptanmaktadır.

Benzer kalıntılarına Kuzey Irak, Barda Balha'da da rast gelinmiş olan, Ubaidiyah insanların, çalışma aracı olarak, çay ve çakmak taşlarından yapılmış kab el baltaları ürettikleri, ateşi henüz günlük yaşamlarında kullanmadıkları, toplayıcılık ve avcılık yaptıkları varsayılmaktadır...

Güneybatı Asya, Irak ve Anadolu bölgelerinde yaşayan toplumlar, günümüzden 200,000 - 100,000 yıl önceleri Homo Neandertalis insanların evrimlerini koşullamışlardır. Bunlar, Doğu Akdeniz kıyılarında, ya da görece yüksek yayla-

lıklarda yaşamışlar, ve yontma taş kültürlerinin yanında, yonga taş aletlerini üretmişler, ve Musteriyen kültür örneklerini oluşturmuşlardır...

Zaman içinde, Musteriyen kültürü Filistin, Irak, Suriye, İran yörelerine yayılmıştır. Kabera, Tabun, Skhul, Ras el-Kelb, Şanidar yörelerinde günümüzden 52,000 ile 5,000 yıl önce üretilmiş bu kültür örnekleri saptanmıştır.

Bu bulguların bazılarında, Homo Neandertalis'lerden Homo sapiens'lere geçişin evrimsel ara izlerini ve bunların ürettikleri farklı kültürlerin «sanayilerin» ilginç örneklerini sergilemektedir. Bu konuda, özellikle Şanidar mağarası en öğretici verileri sağlamıştır...

Bütün bu biyolojik, teknik ve toplumsal gelişmelerin evrimleri günümüze değin ulaşan izlerinde, Filistin Kebaran ve Irak Zagros Dağları, Zarzian kültürlerinde doruk noktalarına ulaşmışlardır...

Bazı araştırmacılar, Kebaran ve Zarzian kültürlerinin Güneybatı Anadolu'daki uzantılarının Antalya, Beldibi, Belbaşı kültürlerinde izlendiğini savunmuşlardır.

Bazı araştırmacılar, Paleolitik dönemin son evrelerini kapsayan 20,000 ile 16.000 yılları arasındaki zaman dilimini, insanlık tarihinde içerdiği kimi niteliksel özellikler nedeniyle Epipaleolitik dönem olarak tanımlamaktadırlar. Bu dönemlerde, özellikle, Güneybatı Asya, ve Anadolu'da, önemli tarihi gelişmeler olmuştur. Zamanımızdan önce, 25,000 ile 18,000 yılları arasında göçebe, avcı, toplayıcı olarak yaşayan bu bölge toplumları, giderek, görece kısa ya da uzun süreli ve kalıcı barınaklar oluşturmaya, çevrelerinde yetişen otsu yabancı tahıllı bitkiler ile koyun, keçi, domuz gibi kimi yabancı küçük memeli hayvanlarla daha yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır.

Tüm bu gelişmeler, Doğu Akdeniz kıyı bölgelerinde, Kebaran'da daha da ileri boyutlara varmıştır. Kebaran bölgesinde yaşayan toplumlar, yabani keçi, ceylan, gazel avcılığında özelleşmişler, ve giderek bunlardan sürüler oluşturmaya başlamışlardır.

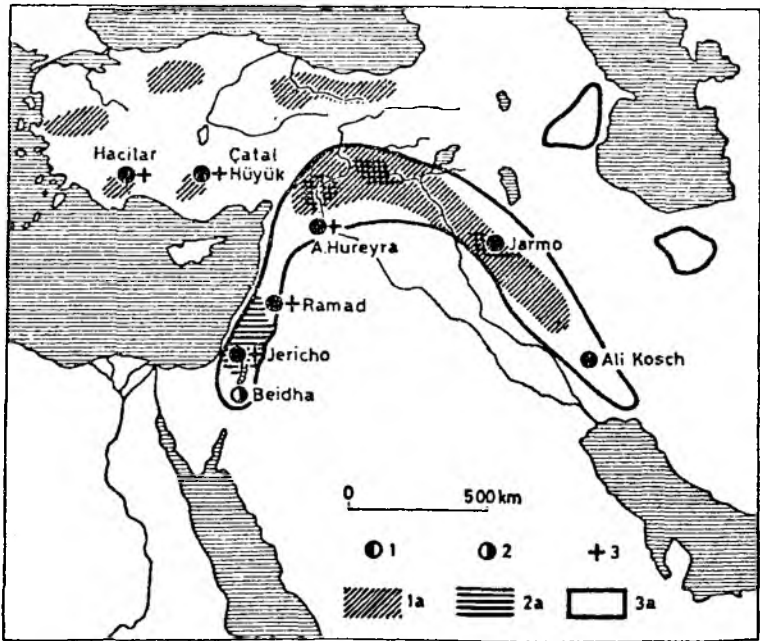
Bugünkü bilgilerimize göre, z.ö. 13,750 yıl kadar önceleri, Kebaran ve yakın bölgelerden Wadi Fallah da keçi, gazel gibi küçük yabani memelilerin evcilleştirilmelerine doğru ilk adımlar atılmıştır. Bu ilk sürüler, daha çok canlı yakalanan hayvanlardan dişi ve yavruların bir süre daha beslenmeleriyle oluşturulmuşlardır. Genel bir kanıya göre, bu ilk avcı-çobanlar, hayvanların ve kendilerinin beslenmeleri için tahıllı otsu bitkilere de ilgi duymaya ve onları, hat-ta kimi zamanlar öğüterek, kullanmaya başlamışlardır...

Bu bölgelerde beslenmek için ayrıca, yaygın bir balıkçılık yapılmış, midye toplanmış, üzerleri perdahlanmış, cilalanmış ince uçlu keskin kenarlı kemik, taş aletler, bıçaklar üretilmiştir...

Kebaran'a yakın Wadi Fallah ve Beidha gibi diğer iki önemli yerleşme yeri çevresinde bulunan kalıntıların da % 75 kadarını gazel kemiklerinin oluşturdukları saptanmıştır... Fakat buralarda da gazellerin henüz evcilleştirilmediği, ve büyük bir olasılıkla sürü halinde beslendikleri varsayılmaktadır...

Kebaran ve çevresindeki gelişmeler, Jerico'da her yö-nüyle niteliksel sıçramalar göstermiştir. Jerico, z.ö. 9000 yıl kadar önceleri yapılmış ve pek çok katlardan oluşan ilk büyük yerleşim yerlerinden biridir...

İlk katlarından, neolitik öncesi Jerico'nun radyokarbon yöntemiyle, z.ö. 9250 yıl kadar önceleri yapıldığı saptanmaktadır. Bu dönemlerde, bu toplumların, toplayıcı, avcı-çoban olarak yaşadıkları, hayvanları henüz evcilleştirmedikleri, fakat, canlı yakalanmış kimi yabani hayvanlardan oluşan sürüler besledikleri, ve besi maddesi olarak kullandıkları etin % 36,9'unun gazellerden oluştuğu bulunmuştur.

Yeryüzünde ilk tarım devriminin başladığı «verimli ay» bölgeleri (123.).

1/1a) Einkorn buğdayının,

2/2a) Emmer buğdayının,

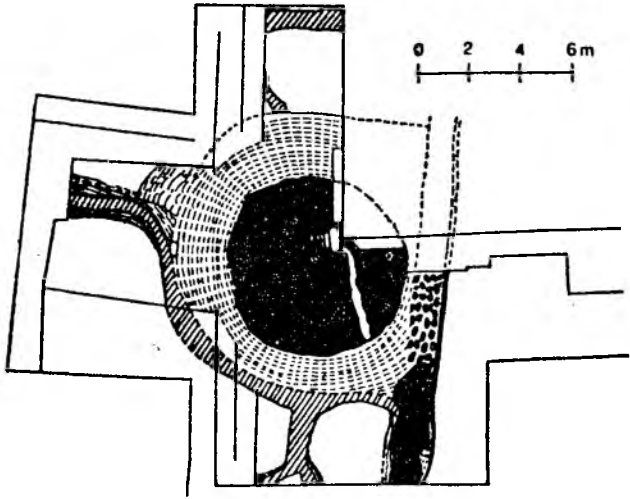
3/3a) Arpanın en çok bulunduğu bölgeler.

Daha sonraları, z.đ. 8350-7350 yılları arasındaki çömlekçilik öncesi Jerico döneminde de gelenekselleşmiş üretim yöntemlerinde niteliksel bir değişim saptanmamıştır...

Fakat, zamanımızdan önce 8000 yıllarından sonra, Jerico'nun ekonomik toplumsal yapısında, üretiminde öncmli gelişmeler olmuştur.

O zamana değin, görülmemiş bir yerleşim yeri niteliğine dönüşen Jerico, 2,5 hektarlık bir alanı kapsamış ve bu yerleşim yerinin çevresi, kuleli taş duvarlarla çevrilmiştir.

Jerico'nun çevresine, 1,6 metre kalınlığında ve 3,9-4,25 metre yüksekliğinde taş duvarlar yapılmıştır. Yuvarlak kule, 8 metre çapında ve yüksekliğindedir. Yerleşim yeri içinden gelen bir merdiven, otuz derecelik bir açıyla tüm kuleyi dolanmaktadır. Merdiven basamaları 28 taş bloktan yapılmıştır. Kulenin tavanı 100X50 cm. lik taşlarla kapanmıştır...

Jerico yerleşim yerinde, seramik öncesi dönemde yapılan, kulenin planı (Kenyon/Mellaart) (83)

Jerico'nun bazı bölümlerinde 21 tabakanın bulunduğu saptanmıştır. Bu olgu, aynı yerdeki yapıların, değişik zamanda 21 kez bozulup, yeniden yapıldıklarını kanıtlamaktadır. Bu denli büyük bir yerleşme yerinin yüzlerce yılda yapıldığı düşünülmektedir...

Kalıntı, iskelet bulgularından yapılan çıkarsamalarda, Jerico'da, zaman zaman 2 ile 3 bin kadar insanın yaşadıkları varsayılmaktadır...

Avcı-toplayıcı-çoban ekonomilerinin ancak birkaç yüz kişilik toplumları barındırabildiği, yaşatabildiği düşünüldüğünde, Jerico yerleşim yerinin bu denli kalabalık bir nüfusu besleyebilmesinin ardındaki giz, dünya tarihinin en önemli sıçrama noktalarından birini sergilemiştir...

Jerico, zamanımızdan önce, 6735 yıllarında ilk kez tarımsal ekonomiye geçmiş ve buğday-arpa gibi tahıllı bitkileri üretmeye başlamıştır... Ayrıca, temel et kaynağı olarak, gazel, keçi, koyun kullanmıştır...

Jerico'da yapılan ve tarım alanında kullanılan, bıçak orak benzeri taş aletler için gerekli obsidyenin Anadolu'dan getirildiği, ve bu bölge insanların Batı Anadolu'daki Hacılar ve Aşıklı Höyük'deki çağdaşlarıyla yoğun ticari, mal değiş tokuşu ilişkileri içinde oldukları varsayılmaktadır...

Günümüzden 12,000 yıl önceleri, Doğu Akdeniz yörelerinde görülen Kebaran kültürlerinden, Kuzey Irak, Batı İran Zarzian Kültürlerine geçilmiştir.

Bu süreç içinde, özellikle Zagros Dağları bölgesinde sıcak ve kurak bir iklim etkinlik kazanmaya başlamıştır. Son 15,000 yıllarında, Batı İran Zagros Dağlarıyla Kermanşah Dağları üzerinin henüz bol ağaçlı olmadığı, iklimin sert ve kuru olduğu, ve daha çok tahıllı otlardan oluşan bir bitki örtüsünün bulunduğu varsayılmaktadır...

Bu iklimsel değişiklikler, bölgede, bazı yabancı tahıllı bitkilerin ve bunlarla birlikte evcilleştirilmeye yatkın koyun keçi, domuz gibi kimi yabancı hayvanların gelişmelerini ve buraları kendileri için doğal yaşam alanı seçmelerini koşullamıştır...

Son 14,000 yıllarında sıcaklık ve yağışlar artmış bitki örtüsü değişmeye başlamıştır.

10,000 ile 6,000 yıllarında iklim daha da ısınmış, yağış-

lar artmış ve bütün bu gelişmelere koşut olarak, fıstıklı çam, meşe ormanlıkları ile birlikte bölgeyi geniş steplikler kaplamıştır.

İzleyen zaman dilimleri içinde, iklimsel değişiklikler daha çok günümüz koşullarına benzer salınımlar, devinimler geçirmiştir...

Fakat, bütün bu değişmeler tüm bölgelerde aynı zamanda ve biçiminde olmamıştır. Örneğin, Zagros Dağlarında, yukarıda anımsattığımız devinimler olurken, Kuzeybatı Suriye'de, Zaviye Dağlarında kuru ve soğuk iklim koşulları altında ormanlık steplikler ortaya çıkmış; giderek ormanlar azalmaya, steplik alanlar artmaya başlamıştır. Filistin'de, 10.000 yıllarında, gerek yağmurlar, gerekse sıcaklık artmış; 9.000 yıllarında sıcaklıklar artarken, yağışlar azalmıştır...

Bu doğal koşullar altında Zagros Dağları bölgelerinde ortaya çıkan kültürler *Zarzian Kültürleri* genel paydası altında toplanmıştır...

Zarzian Kültürlerinin en ünlüsü, Zawi chemi-Şanidar kültürleridir... *Zawi chemi Şanidar* kültürleriyle birlikte bu bölgelerdeki *Epipoleolitik* kültür aşamalarından, Zagros Dağlarındaki *Neolitik* kültür aşamalarına geçilmeye başlanmıştır...

Zawi chemi, deniz düzeyinden 822 metre yükseklikteki Şanidar mağarasının 4 km. kadar yakınında ve yine deniz düzeyinden 425 metre kadar yükseklikte bir açık hava yerleşme, kamp yeridir.

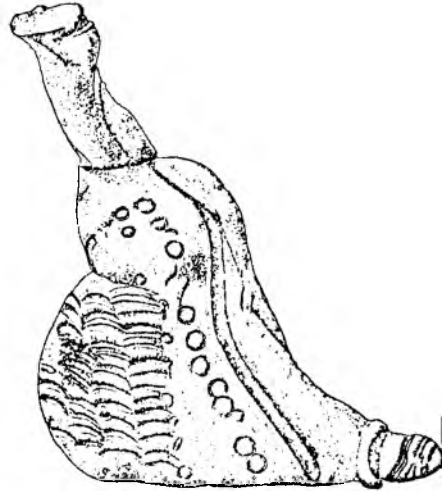
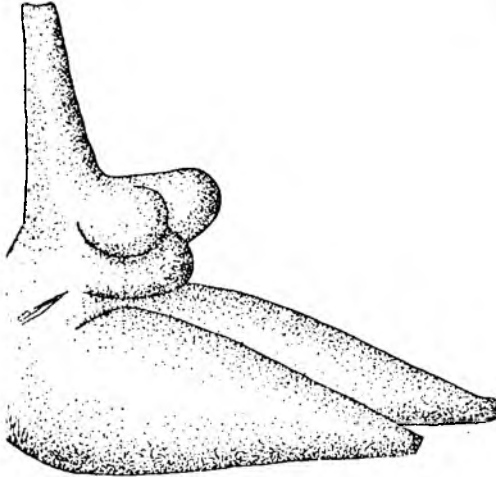
Bu bölgelerde, z.ö. 8920-8650 yıl öncelerinden kalma kalıntılarda, yabani keçi, yaban domuzu, kızıl geyik, kurt, çakal, tilki, ayı... kemikleri bulunmuştur... *Zawi chemi*'de özellikle genç, hatta yavru koyun keçi kemikleri çoğunluktadır...

Şanidar mağarasındaki buluntular ayrı bir aşamada değerlendirilir. Burada bol miktarda, üzerleri kırmızı boyalarla boyanmış iskeletler, bulunmuştur. Bazı kafataslarında trepenasyon delikleri saptanmıştır. Ayrıca, taş aletler.

sepetler ele geçmiştir... Şanidar mağaralarında pek çok evcilleştirilmiş keçi kemiği bulunmuştur. Saptanan koyun kemiklerinin beşte üçünün bir yaşından küçük hayvanlara ait oldukları belgelenmiştir... Şanidar'da, artık keçi, koyun gibi hayvanların sürü biçiminde beslenme aşamalarından, evcilleştirme, ve yeniden üretme aşamalarına geçildiği varsayılmaktadır...

Şanidar'da yaşayan toplumlar genellikle, küçük hayvanları yemişler, dişileri sürünün yeniden üretim sürecinde kullanmak için bir süre beslemişlerdir. Bu bölge insanların henüz tarımsal üretim aşamasına geçip geçmedikleri bilinmektedir... Yörede, un öğütme, ezgi taşları bulunmuş olmasına karşın, tarımsal üretime geçildiğini belgeleyecek başka bulgu saptanmamıştır...

Bu bölgelerdeki diğer bir önemli yerleşme yeri, Kırmanşah'ın 7 km. doğusunda, ve deniz düzeyinden 1300 metre yükseklikteki *Tepe Sarab*'dır... Tepe Sarab'da yaşayan insanlar, z.ö. 6006 ile 5695 tarihlerinde artık, koyun ve keçiyi düzenli olarak evcilleştirmişler, yabancı arpa ile Emmer buğdayını üretmeye başlamışlardır...

Burada çömlekçilik yapılmaya başlanmış. Oval yuvarlak ünlü Sarab çömlekleriyle, kadın-dişi figürleri üretilmiştir... İzleyen zaman dilimleri içinde, monokrom ve pişmiş çömlekçilik aşamasının izleri belirmiştir...

Tepe Guran'da, z.ö. 6460 yıllarında, yarı göçebelikten yerleşik düzene doğru geçilmeye başlamıştır. Luristan'ın kuzeyinde ve deniz düzeyinden 950 metre yükseklikte kurulan Tepe Guran yerleşim yerinde, keçi evcilleştirilmiş ve tüm kemik kalıntılarının % 65'ini oluşturmuştur...

Zagros Dağlarında, z.ö. 6500 yıllarında kurulan *Ali Koş* yerleşim yeriyle bu bölgelerin 3. ve son kültür aşamasına ulaşılmıştır... *Ali Koş*'da artık seramik kaplar ortaya çıkmaya başlamıştır... Ayrıca, Nemrut ve Suphan Dağlarından getirilen Obsidyen taşları ince keskin bıçakların, mikrolitik gereçlerin yapımında kullanılmıştır...

Ali Koş'da sürekli yerleşim düzenine geçilmiştir. Ölüler yerleşim yerlerinin altına, ve çoğu kez oturur biçimlerde görölmeye başlanmıştır. Bazı kadınların kafataslarının kemiklerinin çarpıtıldığı saptanmıştır. Tahta kapların, sepetlerin yanında, seramik eşya ve kadın yontuları bulunmuştur.

Ali Koş'da, koyun ve keçi z.ö. 6200 yıllarından beri hemen salt evcilleştirilmiş olarak beslenmeye başlanmış; ayrıca, Emmer buğdayı, çıplak arpa gibi tahıllı bitkilerin ekimi yapılmıştır...

Son buzul dönemi sonlarında, Güneybatı Anadolu kıyı bölgelerinde, iklim koşulları görece yumuşamış, yazlar uzamış, kışlar kısalmıştır. İç bölgelerin, kurak ve ağaçsız görünümüne karşın, kıyılarda steplik ormanlıklar yaygınlaşmıştır...

Günümüzden önce, 11,000 yıllarından sonra yağışlarda görece bir azalma olmuş, ve giderek sıcak iklim koşulları bölgeyi etkisi altına almaya başlamıştır...

Bu doğa koşulları altında, Güneybatı Anadolu'da, Antalya bölgesinde G.Ö. 12,000 ile 10,000 yılları arasında Anadolu'da bugüne değin saptanan en eski bulgulardan, geç paleolitik-mezolitik dönemlerin yerleşme izleri, kalıntılar bulunmuştur.

Bunlardan *Beldibi* mağarası, Antalya'nın 48 km batısındadır. Mağara, 4X5 metre büyüklüğünde, ve 3,5 metre yüksekliğinde bir kaya sığınağıdır... Mağara tabanının en alt tabakalarında, üst-son paleolitik dönemlere ait kalıntılar ile, daha sonraki üçüncü-D tabakasından itibaren küçük geometrik taş aletler bulunmuştur. Araştırmaları sürdürenlerce, *Beldibiyen* kültürü olarak da tanımlanan bulgular, ayrıca, küçük saplı kazıyıcıları yarım ay biçimindeki taş aletleri, kemik bızları, oltaları, iğneleri... kapsamaktadır.

Ayrıca, burada, Homo Neandertalis'lerle, Homo sapiens'ler arasındaki geçiş döneminin ilginç örneklerini sergileyen kemik-iskelet kalıntılarına da rast gelindiği bildirilmektedir...

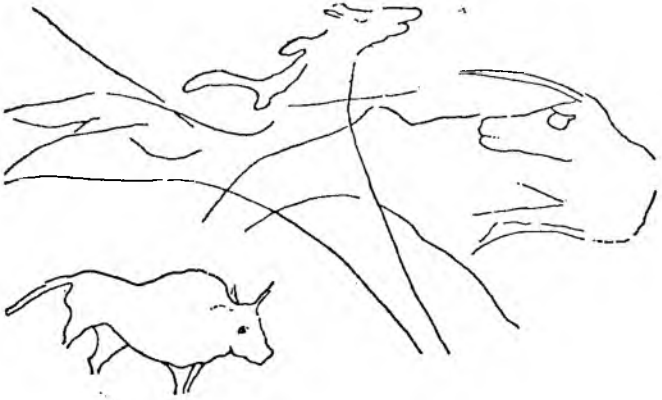
Gene Antalya'daki *Belbaşı* mağarasında saptanan ve *Belbaşıyan* kültürü adı verilen geometrik biçimli küçük aletler endüstrisi bulunmuştur.

Gerek Belbaşında ve gerekse Beldibinde bulunan aletler genellikle çakmak taşından yapılmışlardır. Bu bölge toplumlarının tarımsal üretime ya da hayvanları evcilleştirmeye başladıklarını kanıtlayacak bir bulguya rast gelinmemiştir. Burada yaşayan toplumların, uzun sürelerden beri avcılık, balıkçılık, toplayıcılık yaptıkları belgelenmektedir... Bunların başlıca et kaynağını, yabani dağ keçileri, yabani geyik, balık, midye gibi ürünler oluşturmıştır...

Mezolitik dönem Anadolu'da gerçekte yeteri kadar araştırılmamıştır. Fakat, başlıca buluntular, 1. Samsun, Fındıkcın, 2. Ankara çevresi, 3. Burdur Gölü dolayları, ve 4. Antalya bölgesinde, Karain, Öküzini, Çarkini... toplanmaktadır... Buralarda genellikle mikrolitik yongalar, yukarı paleolitik Aurignacien mikroları, ile Micro Mousterian örnekleri bulunmuştur...

Belbaşı ve Beldibinde bulunan geometrik şekilli yonga taş aletlerinin, Doğu Akdeniz mezolitliğinin Anadolu'ya yansımış özgün örnekleri olduğu, ve Filistin, Kuzey Suriye ve Yunanistan'da bulunanlar ile önemli benzerlikler içerdiği önerilmektedir...

..

Antalya, Beldibi, duvar resimleri..

Güneybatı Asya'da, tarım ve hayvancılık devrimini gerçekleştiren en eski yerleşim yerlerinden biri de, Güneydoğu Anadolu'da, Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin 7 kilometre yakınındaki Çayönü'dür.

Gerçekte, Güneybatı Asya'da, Suriye-Zagros Dağları ve Güneybatı Anadolu doğal bütünlük oluşturan bir yapıyı içerirler... Bu bölgenin, dış çevresini doğal ormanlıklarla kaplı dağlar, iç bölümünü ise, Suriye-Arabistan çölü oluşturur... Bu bölge, kimi tarihçilerin «verimli ay» adını verdikleri 1500 kilometrelik bir yay biçiminde uzanır... (şekil).

Bölgenin hemen tüm kuzeyi, keskin kıvrımlara uğramış,

Antalya, Öktüzlü duvar resimleri

yüksek dağlar ile çevrilmiştir. Bu dağlar, bölgeyi, kuzeyin soğuşundan ve rüzgarlarından korur. Ayrıca, pek çok akarsu buralardan kaynaklanır ve dağlar arasında doğal geçitler, vadiler oluştururlar. Dağların güneyinde, yükseklikleri güneye doğru gidildikçe azalan, 1000-1500 metre yükseklikteki platolar başlar. Platolar, genellikle, buralardan geçen akarsularla çeşitli vadilere bölünmüşlerdir.

Denizlerden uzaklık, buralara, genellikle karasal iklim niteliğini vermiştir. Yazlar uzun ve kuraktır. En çok yağış, kışları, kar-yağmur karışımı şeklinde yağar...

Araştırmacılara göre, içinde yaşadığımız günlerde, geçmiş dönemlere oranla, buralarda hızlı bir kuraklaşma sürmekte ve bir anlamda buraları çölleşmektedir...

Bu ilginç ve tarihi bölgede, özellikle son onbin yıllarda, insanlık tarihinin ilk en büyük uygarlıkları gelişmiştir.

Bunlardan biri olan, *Çayönü* yerleşme yeri, Toros sıra dağlarının güneyinde, deniz düzeyinden 832 metre yükseklikte kurulmuştur...

Bölgesel iklim, gerek mevsimler, ve gerekse gece ile gündüz arasındaki büyük ısı farklılıkları gösteren kara iklimi niteliğindedir. Özellikle, onbin yıl öncelerinin bitki örtüsünü, meşelik ve steplikler ile bunların arasına dağılmış yabani otsu, tahıllı bitkiler oluşturmıştır...

Bu doğal koşullar içinde oluşan *Çayönü* yerleşme yerinin tarihi, radyokarbon ölçmelerine göre, günümüzden 9320 yıl öncelerine kadar uzanmaktadır.

Şimdiye değin yapılan çalışmalarda, *Çayönü* yerleşme yerinin ancak % 5 kadarı araştırılabilinmiş ve saptanan bulgular değişik evrelere ayrılarak tartışılmıştır.

Son yıllarda yapılan, yeni bir tarihlendirme denemesinde, *Çayönü* yerleşim yeri üç temel evreye bölünmektedir...

Bunlar, 1. Günümüzden önce, 9000 yıllarına ait bulguları kapsayan *Esas Çayönü Evresi*... 2. Günümüzden önce 6000 yıl öncelerinin bulgularını kapsayan dönemler... 3. Günümüzden önce 5000 yıl öncelerinin bulgularını sergileyen dönemlerdir...

Bu üç ayrı tarihi evre içinde saptanan bulguların kendi aralarında düzenli bir süreklilik göstermedikleri, fakat, araştırmaların odak noktasını oluşturan, *Esas Çayönü Evresinin*, G.Ö. 9250-8720 yılları arasındaki beşyüzyıllık bir zaman dilimi içinde sürekli bir düzenlilik oluşturduğu bulunmuştur.

Esas Çayönü Evresinde, eski zamanlardan yenilere doğru, belli bazı önemli tarihi aşamalardan geçerek evrimleşmiştir...

Buluntuların en eskilerini, yerleşme yerinin en altında saptanan çukurlar oluşturmaktadır. Günümüzden önce 9520 ile 9320 yılları arasında yapıldıkları saptanan ve 30-50 cm.

derinliğinde, ve 1-2 metre genişliğindeki bu çukurların, ateş ocağı ya da biriktirme, depolama amacıyla açıldıkları varsayılmaktadır...

Esas Çayönü Evresinin ikinci aşamasını *ızgara planlı yapılar* evresi oluşturur...

Dikdörtgen biçimindeki yapıların, ızgara planlı taş temelleri, Çayönü yerleşme yerinin örnek ve en eski yapı kalıntılarını sergiler. Bu, 5X7 metre boyutlarındaki dikdörtgen yapı kalıntılarından 7 tanesi, hemen hemen eksiksiz bir biçimde günümüze değin ulaşmışlardır... Bu ızgara planlı temel kalıntıları, radyokarbon araştırmalarıyla G.Ö. 8790 ile 8055 yıl öncelerinin tarihlendirimlerini vermektedir...

Bu temelleri izleyen aşamalarda, geniş düzgün döşemeler ile, yekpare kireç taşından yapılan anıtsal ya da başka amaçlara yarayan uzun dikme taşlardan örülmüş üç yapı kalıntısı bulunmuştur... Bu yapılardan biri, belirli bir şekilde, ızgara planlı temellerden birinin üzerine oturtulmuştur. Temelleri büyük yassı taşlardan örülmüş, bu büyük yapıların 7,50X9,50 metre boyutlarında oldukları saptanmıştır. Radyokarbon araştırma yöntemlerine göre, bu yapılar z.ö. 8794 yıllarında yapılmışlardır.. Bu geniş döşeme planlı yapıların üzerinde yüksek taş temeller üzerinde, kerpiç duvarlarla yapılmış *hücre planlı yapı* kalıntılarının bulunmuştur.

z.ö. 9795 yıl önceleri yapıldıkları saptanan bu dikdörtgen biçimli yapılar, altı ya da daha fazla dar odacıklardan oluşturulmuşlardır.

Bunların üzerinde, 5,10X9,00 metre boyutlarında gene dikdörtgen planlı büyük odalı yapılar bulunmuştur. *Çayönü Esas Evrelerine* bağlı olarak bulunan kalıntılarda, yapı türleri yönünden başkalaşmalar olmuş, fakat, bunlardaki taş temel işçiliği tüm evreler boyunca benzer geleneği sürdürmüştür.

Ayrıca, asıl dolguların en altından, en üstüne kadar ele geçen diğer küçük buluntularda da belli bir süreklilik saptanmıştır...

Araştırmacılar, bütün buluntuların, kendi içinde gelişim gösteren bir kültürün kalıntıları olarak yorumlamaktadırlar...

Çayönü kültürü, yontma taş, çakmak taşı, doğal cam aletlerini kapsar. Bunlara ek, az miktarda kuvars ve yontulmuş çay taşı aletleri bulunmuştur. Burada genellikle bir dilgi lama endüstrisinden söz edilmektedir. Alt katlarda % 5 oranında olan obsidyen buluntuları, daha sonraki aşamalarda % 98 oranlarına kadar yükselmiştir. Ayrıca, kazıyıcı, delici, kesici olarak kullanılan yontma taş aletler tüm aletlerin % 10 kadarını oluşturur.

Hücre planlı yapıları içeren Esas Çayönü evresinde, kil-den yapılmış ve bazıları biraz pişirilmiş kadın ve hayvan figürleri bulunmuştur...

Gene hücre planlı yapılarda, kemik ve geyik boynuzundan yapılma çeşitli kesiciler, ok uçları, delikli iğneler, bıçak ya da orak olarak kullanılmaya uygun araçlar, sürtme taş aletler topluluğu içinde el-ezgi taşları, el değirmenleri, havan elleri, çeşitli yassı baltalar bulunmuştur.

Fakat hiç kuşkusuz, hücre planlı yapılar içinde saptanan en önemli bulgular, megalitten ya da bakırdan yapılmış teller, bakır iğne, bız, levha parçacıklarıdır... Bütün bunlar, Çayönü'lülerin madenleri, bu arada özellikle bakır madenini tanıdıkları ve hiç olmazsa bunu dövme yoluyla işledikleri kanıtlamaktadır... Çayönü esas evresinde bazı evlerin altında insan gömülerine rast gelinmiştir...

Çayönü'nde, besin bitkileri olarak, Emmer ve Einkorn buğdayı, baklagiller, burçak, nohut, bezelye, mercimek üretilmeye başlanmıştır. Ayrıca, bunlara ek olarak, badem, fıstık, meşe palamutu, bakla, delice otu, yassı zarflı bezelye, keten, çitlenbik bulunmuştur. Çayönü'nde, köpek en baştan beri, ancak, koyun ve keçi hücre planlı yapılar evresinde evcilleştirilmişlerdir. Gene bu evrede, bol miktarda, büyük yabani sığır, kızıl geyik kemikleri bulunmuştur.

Bütün bu kahntı bulgularının ışığında, Çayönü esas ev-

resinin zaman içindeki yerinin, Doğu Akdeniz kıyı boylarıyla Zagros Dağları yamaçlarında besin üreticiliği yapan, tarım ve hayvancılık devrimini gerçekleştirmiş, çanak-çömlek, seramik öncesi köy topluluklarına yakın bir düzeyde olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmacılar, Çayönü besin ekonomisinde, tahıllı bitki kalıntılarının azaldığı dönemlerde, hayvansal besi kalıntılarının görece çoğaldığına dikkat çekmektedirler.

Çayönü'nde bulunan aletlerin, üretim koşullarına göre, büyük değişiklikler gösterdikleri açıkça saptanmıştır. Değişik ve yeni üretim tarzları, yontma taş aletler, yerlerini doğal çam ve obsidyen'den yapılma aletlere bırakmaya başlamışlardır. Bu arada, hayvansal yağların ve proteinlerin artmasıyla ters oranda yağlı tohumlu bitkilerin kalıntıları da da azalma olmuştur.

Bu süreç içinde, yerleşik toplumun konut yapımında da değişiklikler olmuş, ızgara planlı yapılardan, hücre planlı büyük odalı yapılara doğru bir gelişme görülmüştür. Yeni üretim tarzları, yeni yeni konutlar yapma, yeni beslenme, yeni yaşam tarzlarını getirmişlerdir.

Çayönü, G.Ö. onbin yıl önceleri, Güneydoğu Anadolu'da, ilk kez, yerleşik düzene geçmiş, bir köy topluluğu niteliği içine giren üretim tarzlarını gerçekleştirmiştir. Burada, tahıllı bitkilerin önemli bir bölümü, köpek, koyun, keçi evcilleştirilmiştir.

Madenler tanınmaya, bakır, soğuk dövme yoluyla işlenmeye başlanmıştır... Burada bakır, yakınlardaki Ergani'den sağlanmıştır.

Çayönü'nde kullanılan doğal çam obsidyenin büyük bir çoğunluğu Nemrut Dağı akıntılarından, diğer bir bölümü ise, Bingöl ve Van gölü dolaylarından sağlanmıştır.

Harlan, 1964 yılında yaptığı ilginç ve öğretici bir araştırmada, Çayönü'nün kuzeyindeki Karacadağ'da olgunlaşmış yabani buğdayları, o dönemlerden kalma aletlere benzer araçlarla biçerek ve kaba havanlarda kapçıklarından

ayırmaya çalışarak, çalışkan bir ailenin üç haftalık bir ürün kaldırma süreci içinde bir yıllık tahıl gereksinimlerini kolayca derleyebileceklerini göstermiştir...

Esas Çayönü insanları, g.ö. on-dokuz bin yıl önceleri 500 yıllık bir zaman dilimi içinde çok dinamik değişken bir üretim tarzı geliştirmişlerdir...

BATI ANADOLU ve GÖLLER BÖLGESİNDEKİ GELİŞMELER ÇATAL HÖYÜK YERLEŞİM YERİ

Paleolitik dönemlerinin sonlarında, Toros Dağlarının güneyinde iki önemli bölgedeki ekonomik, toplumsal kültürel gelişmeler tarihsel bir sıçramayla, yeni bir niteliksel değişim düzeyine ulaşmıştır... Bunlar, doğudaki, Zagros Dağları bölgesi, Suriye, Filistin yöreleriyle, Batıda, Anadolu'da Göller bölgesinde, Çatal Höyük, Hacılar, Mersin, Aşıklı Höyük, Suberde, Er Baba, Can Hasan... gibi yerlerdir... Filistin, Zagros Dağları bölgeleri, Kebaran, Zarzian Neolitik çağa geçiş sürecinin örneklerini, Batı Anadolu Göller Bölgesi de, Neolitik Dönemlerinin kültür örneklerini vermişlerdir...

Batı Anadolu Göller bölgesindeki gelişmeler, belli doğa koşullarında biçimlenmiş, gelişmişlerdir. Bu bölge, son buzul sonu dönemini izleyen zaman dilimleri içinde önemli iklimsel, yapısal değişiklikler göstermişlerdir...

Buzul sonu, Paleolitik dönemlerden, Holosen'e geçiş, Batı Anadolu'da, z.ö. 10,000 ile 9000 yılları arasında gerçekleşmiştir... Fakat, Anadolu'daki son buzul dalgası, z. ö. 8850-8300 yıl önceleri son bulmuş ve yüksek yaylalardaki buzullar ile karlar da erimişlerdir... z.ö. 8000 yıllarından sonra, Anadolu'daki hava koşulları artık günümüzdekilere benzer durumlara dönüşmeye başlamıştır...

Başlangıçta bol yağışlı olan havalar giderek, uzun sıcak ve kuru yazlara, kısa ve nemli kışlara dönüşmüş, bölgeye

görece kara iklimi egemen olmuştur. İlk ve sonbaharda yağın yağmurların oranı azaldıkça, özellikle bölgedeki göllerin suları çekilmeye başlamıştır.

Gerçekten de, Batı Anadolu Göller bölgesinin, Paleozon-Holcsen geçiş dönemlerinde günümüzdekilere oranla çok daha geniş alanları kapsadıkları saptanmaktadır. Özellikle, Konya, Burdur,... gibi yörelerdeki Pluvial göllerin su düzeyleri, zaman içinde, alçalmış, fakat geriye verimli alüvyonlu topraklar bırakarak geri çekilmişlerdir...

Göl sularının geri çekilmeleriyle ortaya çıkan ve tahıl ekimi için büyük olanaklar sağlayan bu verimli alanlara, artık, yerleşik düzene geçme aşamasına ulaşmış bölge toplulukları gelmeye ve kalıcı büyük yerleşim yerleri oluşturmaya başlamışlardır...

Bu doğal koşullar altında, Çatal Höyük yerleşim yeri, Batı Anadolu'da, Konya'nın 50 km güneybatısında, Çarşamba suyunun yakınlarında, deniz düzeyinden 980, ova düzeyinden 17,5 metre yükseklikte ve de günümüzden önce 8000-9000 yıl kadar önceleri kurulmuştur...

Çatal Höyük iki höyükten oluşmuştur. Doğu Çatal höyük, neolitik dönemlerin, Batı Çatal Höyük ise, daha sonraki kalkolitik dönemlerin kalıntılarını içermektedir. Asıl tartışılan, Neolitik dönemlerin yerleşim yeri olan Doğu Çatal Höyük'tür...

Çatal Höyük, yerleşim yeri ortalama, 600X330 metre büyüklüğünde bir alana kurulmuştur. Bu büyüklükteki yerleşim yerlerinin artık dağlık yörelerde kurulmaları olanaksızdır... Gerçekten de, Çatal Höyük'den ve izleyen zaman dilimlerinden sonra benzer büyüklükteki yerleşim yerleri genellikle ovalarda yapılmaya başlanmıştır. Çatal Höyük, çağının yeryüzü öçeğinde en büyük ve gelişmiş yerleşim yeridir. Burası, Jerico'dan üç kez daha büyüktür. Bugüne değin, Çatal Höyük yerleşim yerinin ancak 1/32 kadarı araştırılabilinmiş, saptanan 14 kattan onikisine kadar inilebilin-

miştir. 13. katın çok küçük bazı bölümleri irdelenebilinmiştir...

Başka bir deyişle, bugüne değin, Çatal Höyük'de, radyokarbon yöntemleriyle saptanabilen ve genellikle günümüzden önce 8250 ile 7400 yılları arasındaki tarihlendirmeleri veren 12 yerleşim yeri araştırılmıştır.

Bu tabakalar, yukarıdan aşağıya doğru, 0 dan 12'ye kadar numaralanmaktadır. Önemli buluntuların saptandığı 6. tabaka ayrıca 6 A ve 6 B olarak iki evrede tartışılmaktadır. Araştırmaları yöneten Mellaart, Çatal Höyük, tabakalarının 0 - 6 A ve 6 B - 12 olarak tanımlanmaktadır...

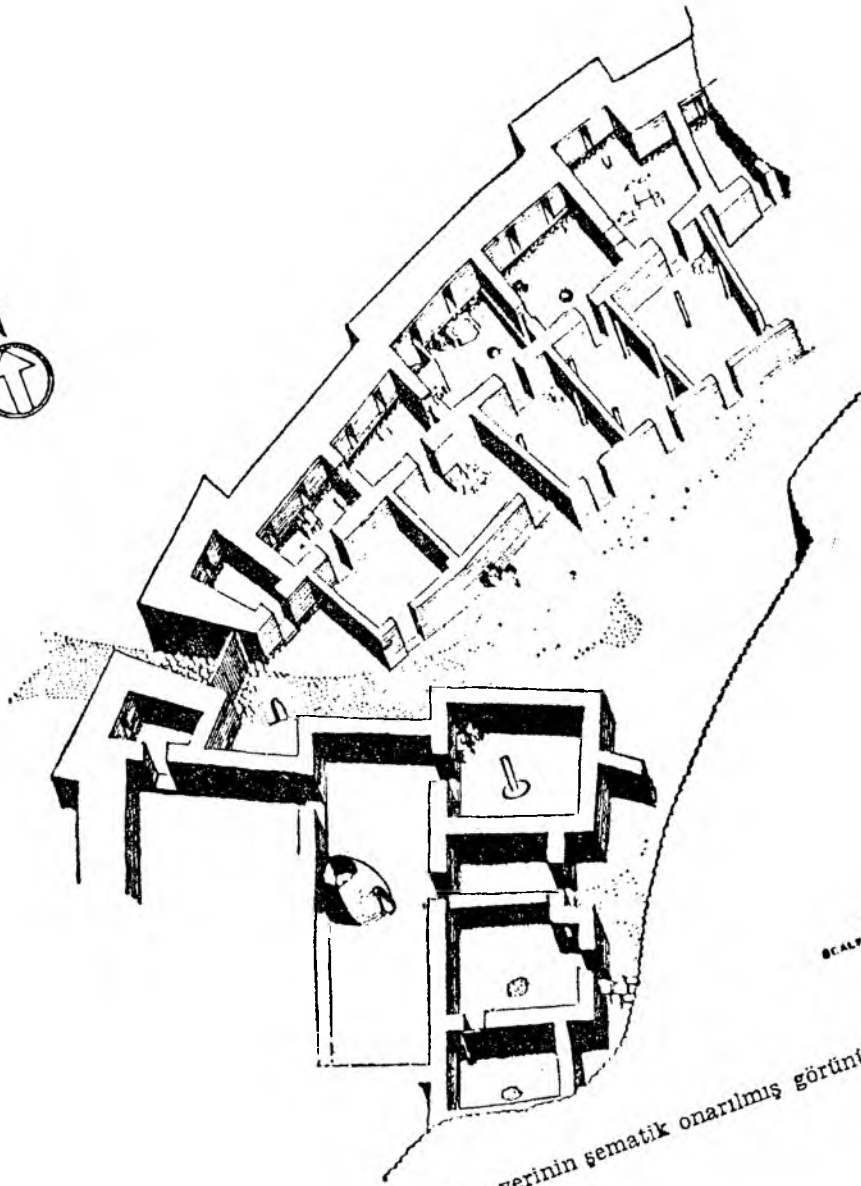
Çatal Höyük yerleşim yeri, G.Ö. 8000 yıllarının ilk yarısından başlayarak, 800 yıl süreyle, birbirinin üzerine eklenen yerleşim katları, tarihi evreleriyle, kendi içinde sürekliliği olan, değişen ve gelişen, ekonomik-toplumsal ve kültürel bir birliği sergilemektedir...

Çatal Höyük, ekonomik-toplumsal-kültürel merkezinin daha şimdiden, insanlık tarihinde olağanüstü bir yer tuttuğu belgelenmektedir.

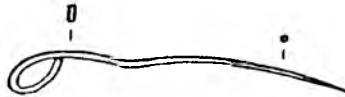
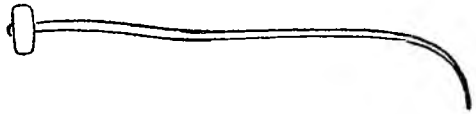
Buluntuların ayrıntılı araştırılması ve gerçeklerin fazla zorlanmadan yeterince ve hak ettiğince yorumlanması, özellikle günümüz Türkiye insanının dirimsel sorunlarından biridir.

Çatal Höyük yerleşim yerindeki yapılar, kerpiç tuğlalarla örülmüşlerdir. Yılda ortalama, ancak 400 mm. lik bir yağış oranıyla, Anadolu'da, bugün bile en kurak bölgeyi oluşturan Konya Ovasında üretilen bu kerpiç yapılar, binlerce yıl bozulmadan günümüze değin ulaşabilmişlerdir. Temel yapı malzemesi olan, kerpiç tuğlalar, içine ot-saman karıştırılmış çamur-harcın, tahta kalıplarda şekillendirilmesiyle üretilmişlerdir.

Duvarlar, bu kerpiç tuğlalar arasına oldukça kalın ve yine çamurdan yapılan bir harçla doldurularak örülmüştür. Ayrıca, yapıları sağlamlaştırmak amacıyla, bu kerpiç tuğlalar arasına, yatay ve dikey ağaç bağlantılar, kirişler konmuştur... Yerleşim yerinin en eski ilk tabakalarındaki bu ağaç kirişlerin yuvarlak ya da düzensiz olarak kullanılması-

Mersin yerleşim yerinin şematik onarılmış görünümü XVI kat
(Lloyd'dan)

Mersin yerleşim yerinden saptanan dışı görünümlü taş yontular ve bakırdan yapılmış bızlar...

na karşın, özellikle, 10. tabakadan sonra bunların dört köşe düzeltilmeye başlandığı ve giderek daha sonraki aşamalarda da üzerleri kırmızı aşı boyasıyla boyandığı görülmüştür...

Çatal Höyük yerleşim yerinin tüm katları, ve buralardaki yapılar, hatta kerpiç tuğlalar, belli bir plan doğrultusunda ve belli ölçüler içinde yapılmışlardır. Temel ölçü olarak, genellikle, elin ya da yumruğun genişliği olan 8 cm.

ya da, ayak boyu olan 32 cm. (foot) kullanılmıştır. Örneğin, 6. tabakadaki biriket tuğlaların boyutları 8 x 16 x 32 cm. dir...

Çatal Höyük'de tüm evler, birbirleriyle bitişik gruplar oluşturabilecek biçimde yapılmışlardır. Evler dört köşe planlıdır. Duvarlar, göz kararlaması-Augenmass- fakat oldukça dik ve düzgün örülmüşlerdir. Neolitik ev yapı ustaları, evlerin yeterli hacimde, ısınma, aydınlanma, savunma ve komşu evler arası iletişim sorunlarına yanıt verecek niteliklerini gözönüne almışlardır.

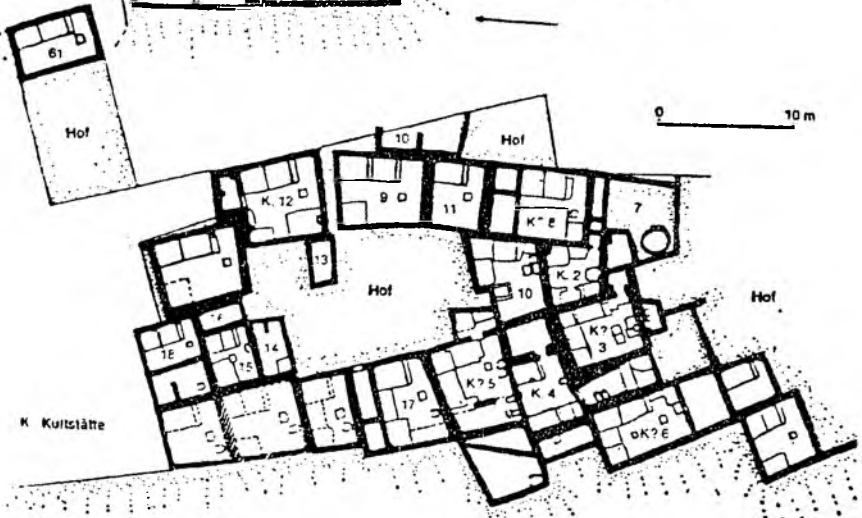
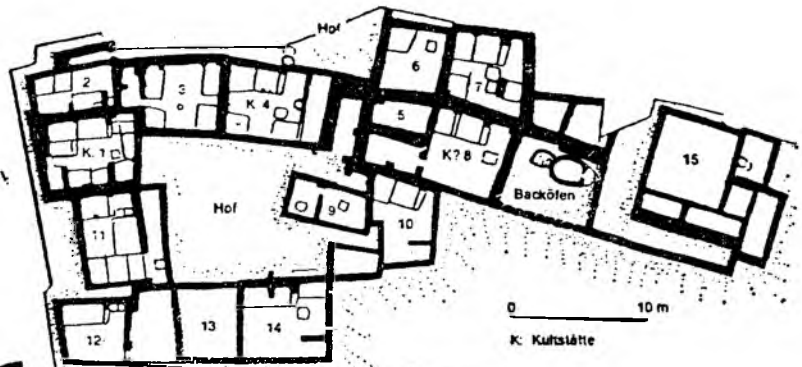
Evler ve odalar kimi zaman ortalama, 11,25 metrekaredir. Daha büyük olanları 48 metrekare büyüklüğünde yapılmış olsalar da, bunlarda da genel bir düzen ve plan söz konusudur...

Her evin kendi özgün duvarları vardır. Her ev kendi başına bir birim, bir ünedir. Çatal Höyük yerleşim yerinin çevresi ayrıca bir sur-duvar ile çevrilmemiştir. Ancak, evlerin dışa bakan yanları, o denli bir araya getirilmiştir ki, evlerin duvarları dışarıya karşı dirençli ve kapalı bir savunma birliği oluşturmuşlardır. Fakat, her şeye karşın daha büyük sur duvarlarını gerektirecek saldırı tehlikeleri söz konusu olmamış, bu tür bir savunma düzeni o çağ için yeterli olmuştur...

Çatal Höyük'de, evler arasında ayrıca sokak ya da geçitler yoktur. Fakat, kimi zamanlar, ev ya da ev gruplarının ortasında avlular bırakılmıştır.

Çatal Höyük'de, evlerin planları genellikle birbirlerine benzerler. Her ev, çeşitli büyüklükteki bir ya da birkaç odadan yapılmıştır... Genel plana göre, her evde, bir oturma odası, bir tapınak, bir de depo-kiler olarak kullanıldığı düşünülen oda vardır. Odalar arasında geçiş, yerden biraz yüksekte açılmış deliklerden, geçitlerden olur. Çatal Höyük'de odalar arasında kapı yoktur...

Evlerdeki odalar, genellikle 25 ya da 27 metrekare büyüklüğünde (çokluk 6 m. x 4,5 m.) yapılmıştır. Duvarlar temiz düzeltilmiş, ilk kez torpak harçla, sonra da aktorpak'-

Çatal Höyük yerleşim yerinin kat planları. En yukarda 3. kat, Ortada 4. kat, aşağıda 5. katların şematik planları...

la badanalanmışlardır... Odaların iinin yılda bir kez düzeltilip, boyandığı saptanmaktadır.

Odaların içinde, yerden biraz yüksekte, ileri lav taşlarıyla kaplı, yuvarlak ya da köşeli ateş ocakları vardır. Ayrıca, odanın içinde, güneye bakan duvarların önünde içinde odunların biriktirildiği, depolandığı bölümler vardır.

Evlerin içine, damlardaki deliklerden girilir. Bu yöntem, bugün de, pek çok Anadolu evinde benzer biçimlerde kullanılmaktadır.

Damdaki delikler ile, oturma odasının döşemesi arasında, 12,5 x 10 cm. lik dört köşe ağaçlardan yapılmış merdivenler vardır. Damdaki bu açıklıklar, giriş delikleri, ayrıca ocak dumanlarının dışarıya çıkmasına ve dışarıdan temiz hava ve ışık girmesine olanak verirler. Gerçekten, benzer ev planlamaları, bugün bile pek alı Anadolu köyünde oldukça sık görülmektedir...

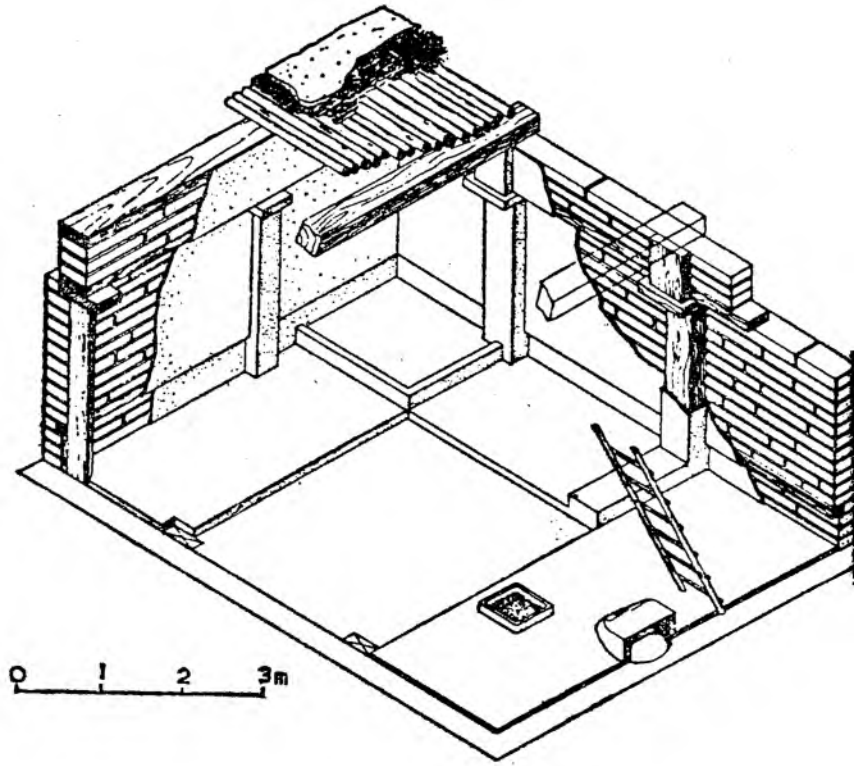
Bazı oturma odalarında, ocaklara ek ve çok kez onlardan biraz daha büyük, fırınlar bulunmuştur. Buralarda seramik yapıldığı-pişirildiği sanılmaktadır. Fakat, bu iki ocak tipi arasında işlevsel ayrıcalığı belirleyecek yeterli bulun-tular saptanmamıştır.

Oturma odalarında, duvarlarda yerden yüksekte ve bir metre kadar genişlikte, ranzalar-sekiler vardır. Buraların hem oturma, hem de geceleri yatmak için kullanıldığı sanılmaktadır. Ayrıca, bu ranzaların altında, çok fazla sayıda mezarlar, gömütler bulunmuştur...

atal Höyük'deki evlerin döşemeleri kamış ya da hasırla kaplanmıştış. Duvarların çevresindeki sekilerin ranzaların üstünde keçe ya da aba benzeri kumaşlardan yapı-lma döşekler vardır. Evlerin bazı odalarının duvarları kırmızı boya ile boyanmış, üzerleri soyut resimler, ya da geometrik şekiller, kilim desenlerini andırır figürlerle bezenmişlerdir... Evlerin, odaların içinde, günlük yaşamda kullanılan çeşitli eşyalar dağınık değil, belli yerlere konmuşlardır. Örneğin, su ya da yemek kaplarının belli düzenli yerleri vardır.

Çatal Höyük yerleşim yerinin kat planları. Yukarıda 6 A, Aşağıda 6 B katlarının şematik planları.

Çatal Höyük yerleşim yerinde örnek bir oturma odasının şematik görünümü...

Evlerden bazılarının güney ya da batıya bakan duvarlarında, damın altında küçük pencereler açılmıştır. Burarlardan da evlerin içine güneşin, ışığın girmesi, dumanların, pis havanın dışarı çıkması, temiz hava dolanımının sağlanmasına çalışılmıştır.

Çatal Höyük'te lamba bulunmamıştır.

Çatal Höyük yerleşim yerinde 100 kadar oturma odası ve 6 tane kadar da tapınak ortaya çıkarılmıştır. Alt katlar-

daki tapınak sayısı, üst katlara oranla daha çoktur. Toplumsal yapı geliştikçe, tapınak sayısı azalmıştır. Çatal Höyük, tapınakların insanlar tarafından özgürce kullanıldığı belki de son büyük yerleşim yeridir. Daha sonraları kurulan Mezopotamya kent devletlerinde tapınaklar artık halktan kopmuş, din adamlarınca denetlenip, korunmaya başlanmıştır. İnsanlar ile, dinler-Tanrılar arasına belli bir toplumsal katman-sınıf girmiştir...

Çatal Höyük yerleşim yerinde saptanan tapınaklar, tüm yapıların, buluntuların en renkli ve görkemli ürünlerini sergilerler.

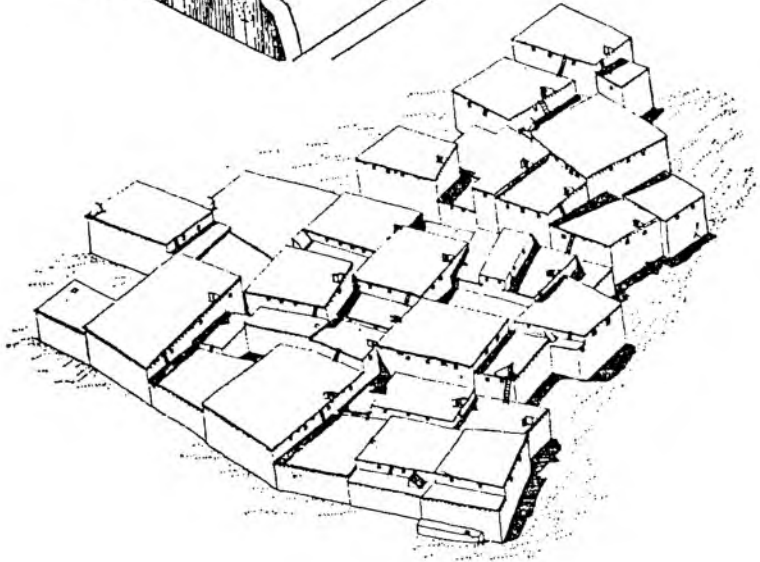
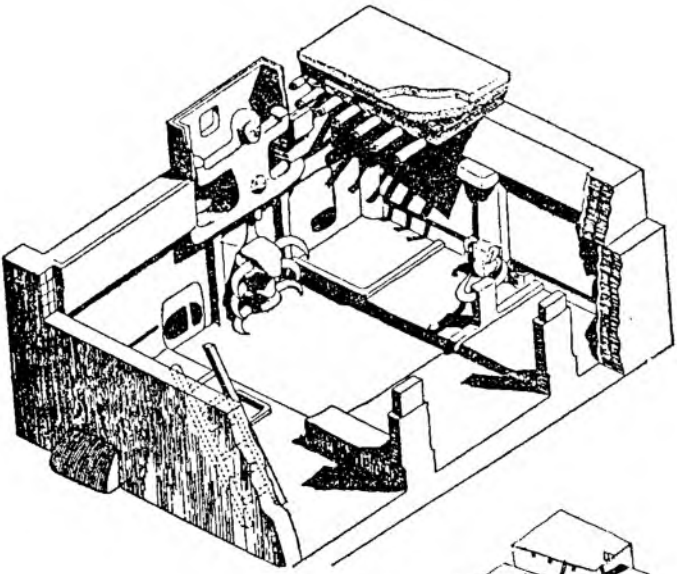
Çatal Höyük, tapınaklarının duvarları, çeşitli yontular, kabartmalar, kimi zaman somut günlük yaşamdan kaynaklanan görüntüler, ya da soyut, geometrik çizgiler ile süslenmiştir. Ayrıca, buralarda saptanan Tanrıça yonuları Çatal Höyük'deki gens biçimi toplumsal örgütlenmelerin niteliği üzerine de yorum yapılabilmesini olanaklı kılan gizleri sergiler. Duvar resimlerinde erkekler kırmızı, kadınlar ise beyaz boya ile renklendirilmişlerdir...

Tapınaklarda, bedenlerinden ayrılmış ve kırmızı aşı bo-yalarıyla boyanmış kafatası buluntuları, burada bir ölü kült'ünün varlığından söz edilmesine neden olmaktadır. Çatal Höyük'de, 500 kadar ölü, gömüt ortaya çıkarılmıştır. Bunların büyük bir bölümünü kadınlar ve çocuklar oluşturmuşlardır. Kadın ve çocukların ölüleri genellikle oturma odalarında sekilerin altında bulunmuşlardır.

Çatal Höyük'de, gens biçimi örgütlenmenin bu temel yasa-sı çok somut bir biçimde görülmüş, ve kadınların çocuk-larıyla birlikte, erkeklerin ise başka yerlerde gömüldükleri saptanmıştır.

Bulunan kadın mezarlarına, boya kapları, obsidyenden yapılmış aynalar, kemik iğneler, tokalar, madenden-bakır-dan yapılma yüzükler, takılar, süs eşyaları, boncuklar, çeşitli tahta kaplar konmuştur.

Erkeklerin mezarlarında ise, doğalcam-obsidyenden yapı-lma bıçaklar, ok uçları, çakmak taşından yapılma kama-

Çatal Höyük yerleşim yerinin VI. tabakasının onarılmış biçim-
de görünümü... a) Bir Tapınak odasının kesiti. b) VI Katın
genel görünümü.

lar, topuzlar, damga mühürleri, kemik tokalar ve çengeller, v.b. gibi araçlar, aletler bulunmuştur...

Çatal Höyük'deki hemen tüm katlar, büyük bir olasılıkla yangın sonucu tahrip olmuşlardır. Örneğin, 6 A katında, çıkan yangın, yerleşim yerinin önemli bir bölümünü yakmıştır. Ayrıca, sıcaklık, tabanın 60-80 cm. altındaki iskeletleri, ve diğer pek çok sayıdaki eşyayı kömürleştirmiş ve bunların günümüze değin bozulmadan kalmalarını sağlamıştır... Bu yoldan, kömürleşmiş kumaş, aba artıkları, tahta kaplar bulunmuştur. Bu sıcak ortam bazı iskeletlerin ölümleri içlerindeki bakterileri de öldürerek mumyalaştırmış, hatta bunlardan bazılarının beyinlerinin bile görece bozulmadan günümüze değin kalmalarını sağlamıştır...

Fakat, bütün bunların yanında, kuşkusuz yangınların pek çok olumsuz etkisi olmuş, sayısız eşya, duvar resimleri, yontular, kabartmalar bozulmuş, yokolmuştur.

Araştırmacılar, Çatal Höyük, yerleşim yerini başlangıçta, 50 kişilik kadar küçük bir toplumun kurduğunu, ve sonra bunların yılda ortalama % 0,8 lik bir nüfus artış hızıyla çoğaldıklarını ve 800 yıllık bir gelişme süreci içinde, yaklaşık 23,000 kişilik bir toplum oluşturdıklarını varsaymaktadırlar...

Kuşkusuz, bu büyük nüfusun tümü Çatal Höyük yerleşim yerlerinde, ve çok kere konar göçer olarak yaşamışlar ve ana gensle bağlantılarını sürekli olarak sürdürmüşlerdir. Çatal Höyük yerleşim yeri merkezinde ortalama 5000 ile 6000 arasında insanın barınabildikleri varsayılmaktadır...

Çatal Höyük'de bulunan 226 ergin insan iskeletinin 136'sı kadın, 90'ı erkektir. Erkeklerin boy ortalamaları 170 (162-178), kadınlarınki 155 (152-162) bulunmuştur. Tüm iskeletlerde ancak, % 3,23 oranında kemik bozukluğu-defermasyonu saptanmıştır. Çatal Höyük'lülerde diş çürüğü de çok az görülmüştür. Ortalama yaş, erkeklerde 34,3, kadınlarda 29,8 dir. Ölüm nedeni olarak en çok sıtma gösterilmektedir...

Çatal Höyük insanları ırksal yönden karmaşık bir toplumsal biçimlenme oluşturmuşlardır. Bunların, % 76'sını dolikosefal kafatası yapılı Eurafrikaner'ler (% 59), ile Com-

be-Capelle insanları (% 17), diğ er % 24'ünü de brakisefal alpinen protomediterraner ırkı oluşturmıştır..

Çatal Höyük'de ekonomik toplumsal biçimlenme büyük bir geliş me göstermiş, ileri boyutlara sıçramıştır. Tarım ve hayvancılık o zamanlara değ in, yeryüzü ölçeğinde, görölme-yecek düzeylere ulaşmıştır...

Çayönü'nün tersine, Çatal Höyük'de temel besin ve et kaynağını evcil hayvanlar oluşturmıştır. Sanat ürünlerinden, yontu ve resimlerden de anlaşılabilceğı gibi, sığır, Çatal Höyük'lülerin yaşamında çok önemli bir yer tutmuş, ve artık dinsel-Tanrısal bir niteliğe bürünmeye başlamıştır. Tapınakların içi boydan boya sığır resimleri, sığır yontuları, kabartmalarıyla bezenmiştir. Ayrıca, sığır'ın salt besi madesi, et sağlama olanağı yanında, deri, boynuz, kıl, kemik, vb. gibi yan ürünleri de günlük yaşamda çok sık kullanılmıştır. Fakat, kuşkusuz, bütün bunların yanında, sığırın taşım acılıkta kullanılmaya başlanması, günlük yaşamı çok etkilemiş, insanların toplumsal ilişkilerine, çalışmaya, üreti-me yeni bir nitelik getirmiştir...

İnsanlık tarihinde ilk kez, bu denli güçlü bir hayvan, mekanik enerjisiyle de insanların yanında, günlük yaşamda, üretimde yer almıştır...

Üretimin, çalışmanın simgesi EL, beslenmenin, gücün simgesi SİĞİR, ve barınmanın, korunmanın simgesi EV belki de ilk kez, Çatal Höyük'de, bu denli niteliksel bir geliş-meyle bir araya gelmişler, yapıların içindeki sanat ürünlerinde yeni bir senteze ulaşmışlardır. İnsanlık tarihinin bu aşamasında henüz yazı başlamamıştır. Fakat, Sığır başı-Alpha, Ev-Beta, El-Delta, gibi temel öğeler, bugün bile kullandığımız kimi alfabelerin kökenini oluşturmıştır... (Mellaart)

Sığırdan başka, köpek, koyun, ve daha az oranda, keçi beslenmiş, etinden ve diğ er yan ürünlerinden yararlanılmıştır.

Duvar resimlerinde, geyik, ve leopar, gibi av sahneleri görölmesine karşın, burada, avcılık, büyük bir olasılıkla, ikincil bir rol oynamıştır. Bulunan kalıntılardan çok azını,

yabani domuz, kurt, yabani kedi,.. vb. gibi av hayvanları oluşturmuşlardır. Balıkçılığın, Çatal Höyük’de görece, etkin bir ekonomik çalışma alanı olmadığı varsayılmaktadır...

Çatal Höyük’de, besi ve av hayvanlarının kılırları, yünleri, kimi zaman bitkisel liflerle de karıştırılarak, aba gibi kumaşların dokunmasında kullanılmıştır...

Çatal Höyük, göller bölgesinde, alüvyonlu topraklar üzerine kurulmuş, ve dirimsel bir sulama sorunu olmadan çeşitli tahıllı bitkiler, bol miktarlarda üretilmiştir. Burada en çok, Emmer ve Einkorn buğdayı, arpa, bakla, bezelyegiller, burçak, fıstık, palamut, meyva ve yemişler besi maddesi olarak üretilmişler ve kullanılmışlardır...

Bazı buğday türlerinin doğal olarak Batı Anadolu, Göller Bölgesinde yetiştirme olasılığı tartışıldığından, bunların, Çatal Höyük’lüler, ya da başkaları tarafından başka yerlerde üretilip, sonradan buralara getirildikleri düşünülmektedir...

Çatal Höyük’de, tahıl unları suyla karıştırıldıktan sonra fırında pişirilerek ekmek yapılmıştır... Burada, ayrıca, arpadan bira, ve yabani üzümünden şarap yapılmaya başlanmıştır.

Tahıllı bitkilerden bir yan ürün olarak çıkan saman, kerpiç yapımında, evlerin duvarlarını sıvamada ve hayvanları beslemede kullanılmıştır.

Görece bol ve yeterli tarımsal üretimin uzantısında, her eve bir kiler, ya da tahıl depolama yeri yapılmıştır. Çeşitli tahıllı bitkiler, buralarda, türlerine göre, ayrı ayrı kaplarda, sepetlerde saklanmışlardır. Evlerde saptanan kömürleşmiş tahıl, kalıntılarından kilerlerdeki bu düzenli depolanış sergilenmiştir. Ayrıca, tahılın sadece kısa dönemlerde kullanılacak bölümü, öğütme taşlarında un haline getirilmiştir.

Çatal Höyük yakınlarındaki tepelerden, dağlardan getirilen çam, meşe gibi ağaçlar, evlerin, diğer araç ve gereçlerin, özellikle tahta kapların yapımında kullanılmıştır...

Çatal Höyük’ün geleneksel kapları tahtadan yapılmıştır. Bu tahta kapların yanında sepetler çok kullanılmıştır. 12. katta, iyi pişmemiş çamurdan yapılma kırmızı boyalı yuvar-

lak ya da oval toprak kaplar bulunmuştur. Bu toprak kaplar, kimi kereler kulplu yapılmalarına karşın, özel olarak ayrıca süslenmemişlerdir...

8. Katlardan sonra seramikler siyah parlak boyanmaya, ayrıca kaplar üzerine süslemeler yapılmaya başlanmıştır. 5. katlardan sonra, seramik kaplara daha sık rast gelinmiştir. 3. katlardan sonra, kırmızı renklerle boyanan ve üzerleri süslenen seramikler günlük yaşama daha sıklıkla girmişlerdir. 2. kattan sonra, ince cidarlı, yuvarlak kulplu kaplar ve tabaklar gittikçe çoğalmıştır...

Çatal Höyük'de, seramik öncesi aşamada, taş oyma kaplar da bulunmuştur. Ancak, tahta kaplar, sepetler, ve seramik kap kaçak gün geçtikçe günlük yaşama egemen olmuşlardır.

Çatal Höyük'de etler, her zaman pişirilerek yenmiş, ya da ocakların yakınlarında, veya üstünde islenip, kurutularak saklanmıştır. Ateş ocakları, öğütme taşları lava taşından yapılmıştır...

Çatal Höyük'de, bilek taşları, un öğütme taşları, obsid-yen kesiciler, odun yarmada kullanılan kamalar, bahçe-tarla işlerinde yararlanılan çapa benzeri araçlar, ekin-ot kesiciler,... vb. gibi pek çok alet bulunmuştur...

Hemen her Çatal Höyük'lü kadının bir deri çanta taşıdığı, erkeklerin ayrıca, taş bıçak taşımaya uygun deri kemerler kullandıkları bulunmuştur.

Çatal Höyük'ün, 10. katından sonra, maden ve madenden yapılmış eşyalar kullanılmaya başlanmıştır. Bakır ve kurşun görece sıkça kullanılmışlardır. Bunlardan çok miktarda, boncuk, bilezik, yüzük ve diğer süs eşyaları, takılar, iğneler, bızlar, tokalar yapılmıştır...

Bulunan kimi kalıntılardan yapılan çıkarsamalarda, 6. tabakadan sonra bakırın eritilerek kullanılmaya başlandığı varsayılmaktadır.

Dokuma eşyaları genellikle yünden yapılmıştır. Kimi araştırmacılar az da olsa ketenin dokumada kullanıldığını söylemişlerdir. İplikler çok düzgün ince, aynı kalınlıkta eğil-

miş, ve santimetre karede 12×15 ilmik oluşacak şekilde dokunmuştur...

Çatal Höyük'te değiş tokuş, ticari ilişkiler çok gelişmiştir. Burası, o zamana değin görülmemiş oranda bir pazar merkezi olmuştur...

Alüvyonlu bir ovada kurulan bu denli büyük bir yerleşim yeri, yaşamını ancak yoğun ticari ilişkiler yoluyla sağlamış, ve aynı zamanda, çevresindeki pek çok yerleşme yerini, konar göçer toplumları kendine bağımlı kılmıştır.

Çatal Höyük, dışarıya en çok, hayvansal ve bitkisel ürünler, et, ham ya da işlenmiş deri, bitkisel ve hayvansal yağ, kemik, boynuz, tekstil, dokuma, işlenmiş taş eşya, alet, madeni eşya, vermiştir.. Dışarıdan, alet yapımında kullanılan çeşitli taşlar, özellikle obsidyen, ham maden, bakır, kurşun, mermer, almıştır...

Burada, çok uzaklara giden bir ticaret ağı oluşmuştur. Örneğin, obsidyen taşı 200 km kadar uzaklardaki Nevşehir'den; tuz Karadeniz ya da Akdenizden, ya da çevredeki göllerden getirilmiştir...

Ayrıca, çevre toplumlar Çatal Höyük pazar yerinde, kendi mallarını, fazla ürünlerini değiştirme olanağını bulmuşlardır. Çatal Höyük pazarı, tüm çevre değiş tokuşunun yapıldığı bir merkez olmuştur. Metaller, madenler, odun, besimaddeleri, kereste, buralarda değiş tokuş edilmişlerdir...

Çatal Höyük yerleşim yerinin kazılarını sürdüren, Mel-laart, buranın büyüklüğünü, tarımın gelişmişliğini, karmaşık toplumsal yapıyı, pazar yerinin bölgesel niteliğini,... v.b. gibi özelleşmeleri, yoğun ticareti göz önüne alarak, Çatal Höyük'ün artık bir kent niteliği kazandığını vurgulamaktadır... Ancak, buna karşın, toplumsal işbölümünün, sınıfsal ayrışmamışlığın, yönetim organlarının vb. durumu değerlendirildiğinde, Çatal Höyük'ün ilk kent değil, belki son köylerden olduğu, ve kentleşme aşamasına çok yaklaştığı söylenebilir...

HACILAR yerleşim yeri, Batı Anadolu'da, Burdur Gölü yakınlarında, Burdur kentinden 25 km. uzaklıktadır. Hacılar, Çatal Höyük'den sonra, salt Önasya'nın değil, tüm dünyanın en önemli ilk yerleşim yerlerinden biridir...

Hacılar yerleşim yerinin bulunmasında, bölgenin tarih öğretmeni, İbrahim Şadi Balaban'ın, Hacılar köyünün 25 km. kadar yakınlarındaki bir bölgeden çektiği resimleri, Aralık 1956 tarihinde ünlü araştırmacı James Mellaart'a göstermesinin etkisi büyük olmuştur... 1957 ile 1960 yılları arasında sürdürülen kazılarda, bu ünlü yerleşim yeri gün ışığına çıkarılmıştır...

Bölgenin doğal koşulları ve iklimi, Batı Anadolu yüksek yaylalarinkine benzerlik gösterir. Ancak burada, kışlar biraz daha yumuşak geçer. Ocak ayı ortalaması 0-4 dereceler arasındadır. Yağış daha çok kar ve karla karışık yağmur biçimindedir. Deniz düzeyinden 940 metre yükseklikte bulunan bölgelerde yazlar genellikle sıcak ve kuraktır...

Hacılar yerleşim yeri genel olarak üç temel bölüme ayrılarak tartışılmaktadır.

Bunlar, 1. En alt tabakaları oluşturan ve z.ö. ortalama 7000 yıllarında yapılmış olduğu saptanan «Çanak Çömleksiz Hacılar» (Akeramik) Hacılar dönemidir...

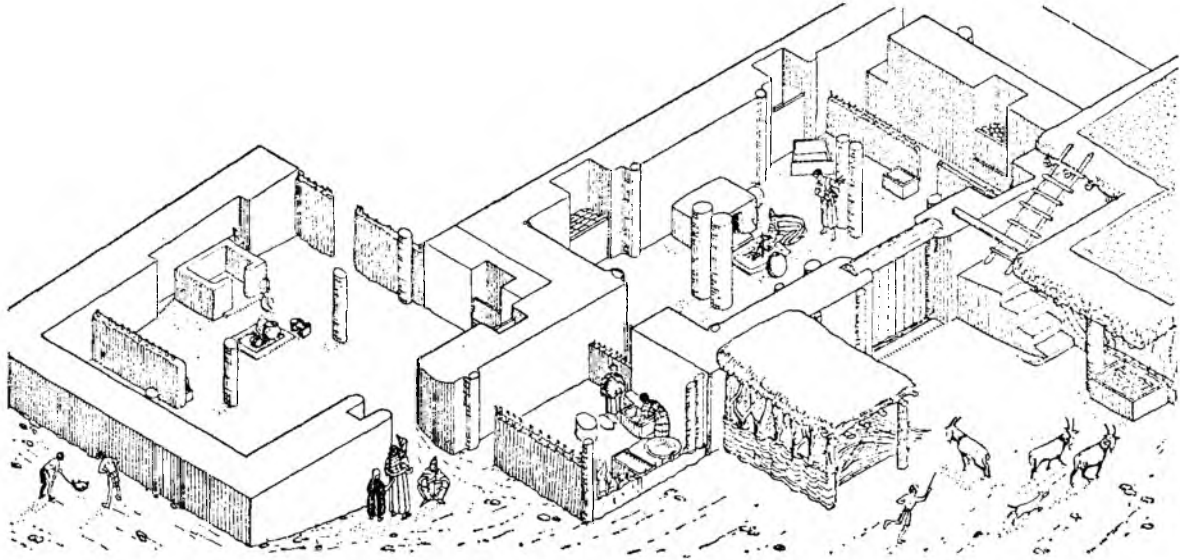
2. Geç Neolitik dönem; 3. Erken Kalkolitik dönemdir...

Hacılar yerleşim yerinin çanak çömleksiz dönemi, yerleşik düzene geçmiş bir köy toplumu nitelikleri sergilemiştir...

Burada, en genç, yeni çağlardan, en eskilerine doğru giden I-VII tabaka saptanmıştır. Ancak, en ilginç bulgular, v. tabakadan elde edilmiştir...

Hacılar yerleşim yerinin, bu ilk aşamalarında, planlı, dört köşe evler yapılmış ve tüm yerleşim yeri birimi bir metre genişliğinde bir duvar ile, dış saldırılara karşı korunmaya çalışılmıştır...

Evlerin duvarları oldukça incedir. Bunlar, toprak kerpiçten yapılmış tuğlalarla üretilmiştir. Evlerin, odaların, avlulara bakan yüzlerinde, kapı görevini gördüğü düşünülen

Akeramik Hacilar yerleşim yerinin, VI. tabakasının şematik onarılmış görünümü. (Mellaart'dan)

ve çok kez 1,70 cm. yüksekliğinde olan girişler, açıklıklar bulunmuştur...

Evlerin, bazı odalarının içinde, içleri çakıl taşları ile kaplanmış ve kireçle sıvanmış fırınlar, ocaklar bulunmuştur. Bu odaların duvarları ayrıca, kırmızı aşı boyası ile boyanmıştır. Diğer odaların duvarları killi toprakla boyanmıştır. Bazı odaların duvarlarında kırmızı aşı boyası ile yapılmış, geometrik desenler bulunmuştur.

Bu dönem, Hacılar yerleşim yerinde, az sayıda saptanan aletler genellikle taş ve kemikten üretilmişlerdir... En çok, çakmak taşı ve obsidyen kullanılmıştır.

Alet yapımında kullanılan obsidyenin, Aksaray üzerinden Acıgöl'den getirildiği saptanmıştır...

Çanak Çömleksiz Hacılar döneminde, üretimin temelini tahıl ve hayvancılık oluşturmuştur... Tahıl ürünleri olarak, Emmer, Einkorn, arpa, mercimek evcilleştirilmişlerdir...

Tüketilen hayvanlardan salt köpek evcilleştirilmiş; koyun, keçi, sığır yaban yakalanıp sürüler halinde beslenmeye başlanmıştır...

Bunların dışında, başta kızıl geyik olmak üzere, pek çok yaban hayvan avlanıp yenmiştir. Ayrıca, toplayıcılık yapılmıştır...

Hacılar yerleşim yerinde, çanak çömleksiz (akeramik) dönemden sonra gelen, Geç Neolitik dönem arasında ortalama bin yıllık bir kesinti vardır. Bu iki temel devre arasındaki ara aşamalar saptanmamıştır...

Hacılar yerleşim yerinde saptanan Geç Neolitik,

1) Erken Neolitik yerleşim aşaması,

2) Geç Neolitik yerleşim aşamaları olmak üzere iki dönemde tartışılmıştır.

Erken Neolitik yerleşim aşaması, IX, VIII, VII katmanlardan oluşmuştur. Geç Neolitik dönem ise VI katı kapsamaktadır... Bu kat, z.ö. 5600 yıllarında yanmıştır.

Hacılar yerleşim yerinin bu dönemlerinin de temel üretimini, tarım ve hayvancılık oluşturmuştur... Buğday, arpa, mercimek, vb. üretilmiştir. Bu dönemde, artık, köpeğin yanında, koyun, keçi, sığır evcilleştirilmişlerdir... Ancak, yine bol olarak, kızıl geyik başta olmak üzere yoğun bir avcılık yapılmış, ve toplayıcılık ardıcıl sürdürülmüştür...

Hacılar yerleşim yerlerinde saptanan kazılarda, bu dönemlerden kalan bazı yapılar oldukça iyi korunmuş olarak ele geçmiştir. Bunlar taş temeller üzerine kerpiç tuğlalardan üretilmişlerdir. Evlerde avlulara bakan kapı görevi gören geçitler bulunmaktadır.

Evlerdeki duvar süsleri, Çatal Höyük düzeyinde değildir. Ancak çok az sayıda saptanan süslemeler, geometrik soyut desenleri kapsamaktadır...

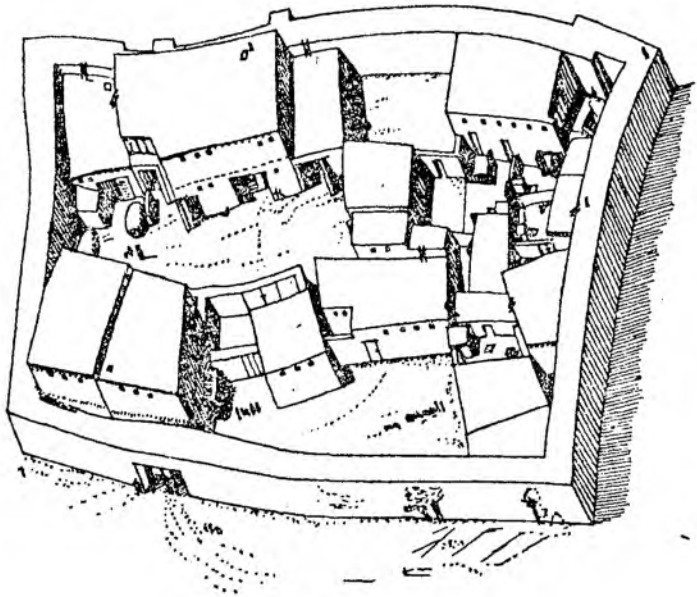
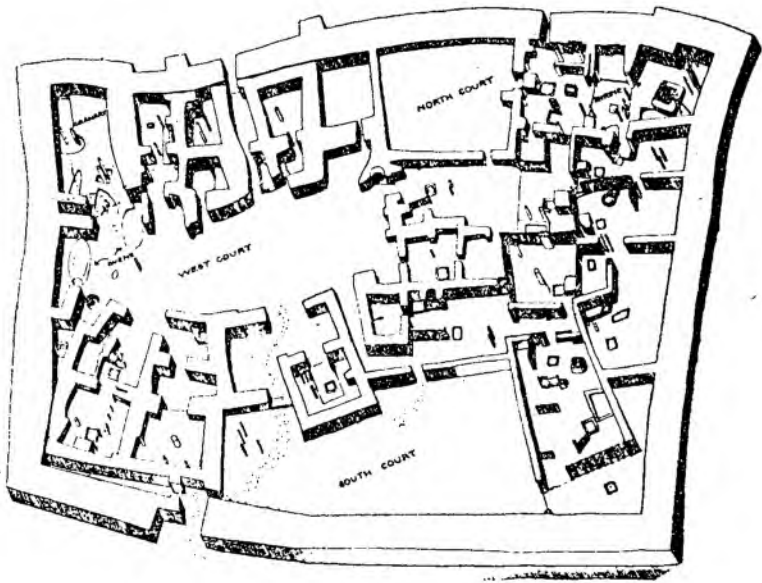
Hacılar yerleşim yerinin bu aşamalarında çömlekçilik en yoğun üretim alanlarından birini, belki de birincisini oluşturmuştur ...

Bu bölgeden üretilen çömlekler, kaplar, ve bunların üzerlerindeki süslemeler, hiç kuşkusuz, çağlarının yeryüzü ölçeğinde en görkemli ürünlerini oluşturmuştur...

Hacılar yerleşim yerinin en son dönemlerini Kalkolitik evreler oluşturmuştur. Bunlar, z.ö. 5550 ile 5400 yılları arasındaki zaman dilimlerini kapsarlar... Bu dönemler içinde yapılan yerleşim yerinde ilk kez Megaron biçiminde evler oluşturulmaya başlamıştır. Ayrıca, yerleşim yerlerinin ortasında çömlekçilik yapılan üç özel üretim yeri bulunmuştur...

Yüzlerce yıllık bir birikimin ürünü olarak, Hacılar'da üretilen çömlekler, giderek salt bir yaşam aracı olmanın ötesinde. estetik niteliği çok yüksek, gerçek birer sanat ürünleri olmuşlardır...

Hacılar'da üretilen çömlekler genel olarak, tek renkli ve desenli olarak iki bölümde toplanmışlardır. Desenli çömlekler, kaplar, daha çok kırmızı ve krem renklerinin çeşitli tonlarıyla boyanmışlar, ve üzerleri çeşitli figürler ile süslenmişlerdir.

Hacılar yerleşim yerinde 11 A Katının şematik onarılmış görü-
nümü (Mellaart'dan)

Kapların, çömleklerin üzerlerine yapılan figürler çok çeşitlidir. Çoğunluğunu, soyut geometrik desenler oluşturur. Ancak, çiçek, bitki, hayvan, insan, göz, el-kol figürleri de çok yapılmıştır. Ayrıca, kaplar, hayvan, insan biçimlerinde başkalaştırılmışlardır...

Bütün bunların dışında Hacılar yerleşim yerlerinde, estetik nitelikleri, Çatal Höyük'tekilerinden çok daha çağdaş ve sonraki bin yıllarda gelecek Yunan sanatına yakın, kadın yontuları bulunmuştur...

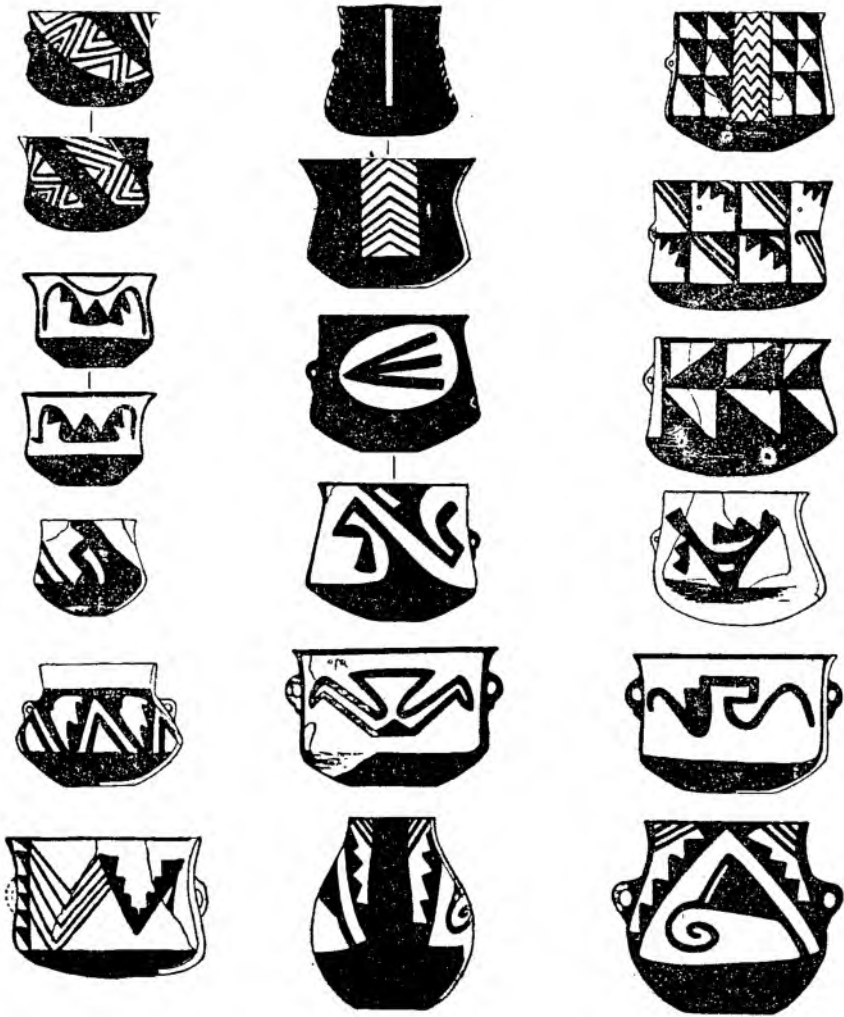
Torosların kuzeyindeki vadiler arasında, Seydişehir'in 11 km. güneydoğusunda, deniz düzeyinden 1040 metre yükseklikte, eski Suğla Gölü'nün çekilmesi sonucu ortaya çıkan verimli alüvyonlu topraklar üzerine kurulmuş SUBERDE yerleşim yeri radyokarbon ölçmeleriyle zamanımızdan önce 6326-5957 arasındaki tarihlendirmeleri vermiştir... Suberde, bu konumu ile Akeramik Hacılar ile (z.ö. 6750) yakın bir çağdaşlığı içermektedir...

Suberde yerleşim yerinin iklimi, yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlıdır. Bölgede, içinde yaban keçilerinin dolaştığı seyrek ağaçlı otluklar vardır.

Suberde yerleşim yerinde büyük bir olasılıkla tarım ve hayvancılık üretim yöntemleri henüz başlamamıştır... Tahıllı bitkiler yabani olarak toplanmış, hayvanlar sürüler biçiminde beslenmemiştir. Besi madde olarak en çok yabani koyun, keçi, sığır avlanmış-yakalanmış sürüler biçiminde beslenmiş sonra yenmiştir...

Suberde de temel ekonomik avcılık ve toplayıcılık üzerine kurulmuştur.

Üretim araçları olarak taş aletler, obsidyen'den ve çakmak taşından üretilmişlerdir. Bol miktarda, kazıyıcı, kesici, delici, ok uçları, obsidyenden yapılma ot kesmek için kullanılan oraklar, taş bıçaklar, bızlar, iğneler, süs eşyası, hatta öğütme taşları bulunmuştur. Ayrıca Suberde'de pişmiş kilden yapılmış kadın-insan ve hayvan heykelcikleri, bazı çanak çömlek parçaları bulunmuştur...

Hacılar Yerleşim yerinde üretilen kırmızı krem renkli, geometrik desenli kaplar. (Mellaart'dan)

Hacılar yerleşim yerinde üretilen ocal desenli kaplar (Mellaart'dan)

Batı Anadolu'da saptanan, diğ er bir önemli yerleşim yeri ERBABA dır. Erbaba, Batı Anadolu'da, Göller Bölgesinde, Beyşehir'in 10 km. kadar Kuzeybatısında, deniz düzeyinden 1130 metre yükseklikte kurulmuştur.

Erbaba yerleşim yeri,  atal Höyük' n, 6. tabakasıyla  ağdaş olduğu, ve G.O. 7730 tarihlerinde kurulduğu saptanmıştır.

Erbaba yerleşim yerinin, 3. katında, araları çamur harçla doldurulmuş kireç taşından örülmüş yapılar bulunmuştur. Bu yapıların temelleri de yine kireç taşlarından yapılmıştır. Duvarların kalınlığı ortalama 60 cm. kadar olan evlerin hücre planlı oldukları ve genellikle, 4 m. x 3,70 m. ya da, 2,50 x 5,60 m boyutlarında oldukları saptanmıştır. Evlere damlardaki açıklıklardan girilmektedir. Evlerin duvarlarının i leri kırmızı aşı boyası ile boyanmıştır. Erbaba yerleşim yerinde üretilen kaba çamurdan yapılmış çömleklerin kimileri kulplu ve kırmızı siyah boyalıdır. Ayrıca, pişmiş topraktan küçük insan-kadın yontuları yapmışlardır. Uretim araçları içinde, yontma ve yonga taşlardan, kesiciler, kazıyıcılar, öğütme taşları, baltalar, kemik ve boynuzdan yapıma iğneler, tokalar,  engeller bulunmuştur. Erbaba'da, buğday, arpa, bezelye, mercimek; burçak üretilmiştir. Koyun, keçi, sığır evcilleştirilmiştir...

Özellikle, 2. Dünya Savaşından sonra saptanan bulgular ile, tüm dünyanın ilgisini çekmeye başlayan Anadolu ilk yerleşim yerlerinden birisi de, MERSİN, Y m k Tepe'dir...

Y m k Tepe yerleşim yeri bulguları, bölgenin, Doğu Akdeniz'deki veriler ile organik ilişkilerini kanıtlaması yönünden de ayrı bir önem taşımıştır.

Mersin, Y m k Tepe bulguları, erken Neolitik dönemlerden, geç Kalkolitik dönemlere kadar çok geniş bir zaman dilimini kapsayan  ağlar ile ilgili verileri sergilemiştir... Mersin Y m k Tepe kazılarında, XXXIII-XXVII katmanları erken Neolitik, XXVI-XXV katmanları geç Neolitik, XXIV-

XX katmanları erken Kalkolitik, XIX-XVII orta Kalkolitik ve XVb-XIIa katmanları geç Kalkolitik dönemlerin örneklerini sergilediği gösterilmiştir ...

Mersin Yümük Tepe'nin, XXXIII katmanı, radyokarbon ölçümleri ile, z.ö. 6000 yıllarını vermiştir. Bu bulgu, Çatal Höyük'ün VIII tabakası ile olan bir çağdaşlığı saptamıştır. Burada, taş duvarlı yapılar, seramik kaplar, obsidyen ve dilgi taş aletleri üretilmiştir. Obsidyen büyük bir olasılıkla, Acıgöl ve Çiftlik'den getirilmiştir...

Pişmiş, fırınlanmış seramikler, genellikle koyu kahve rengi boyanmış ve üzerleri egometrik desenler ile süslenmiştir.

Mersin Yerleşim yerinde üretilmiş geometrik desenli bir vazo

XX katlardan sonra seramiklerin niteliklerinde önemli gelişmeler olmuş, XIV katmanlardan sonra düzenli yerleşim yeri bulguları ile birlikte, seramik üretiminde yeni aşamalar saptanmıştır. Bu dönemler, z.ö. 400-4200 tarihlerini vermiştir...

AŞIKLI HÖYÜK, Niğde Aksaray'ın 25 km. kadar Güneydoğusunda, yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçen kara ikliminin etkin olduğu bir bölgede kurulmuştur.

Aşıklı Höyük'deki buluntular, bu yerleşim yerinin, G.Ö. 9 bin yıllarının ilk yarısında (8958) kurulan, ve avcılık, çobanlık, toplayıcılık yapan, hayvanları evcilleştirme ve tarımsal üretime geçme süreci içinde olan, akeremik bir yerleşim yeri olduğunu sergilemektedir...

Aşıklı Höyük yerleşim yerinde bulunan yapı kalıntıları'nın kerpiç tuğlalarla örüldüğü, duvarların iç yüzlerinin kırmızı aşı boyasıyla boyandığı, ve kimilerine geometrik şekillerin çizildiği saptanmaktadır.

Burada, en çok doğal camdan yapılan kazıyıcılar, deliciler, ok uçları bulunmuştur. Orak kesmeye yaradığı düşünülen araçların bulunmasına karşılık, öğütme taşları bulunmamıştır.

Aşıklı Höyük'de, çok sayıda, yabancı domuz, yabancı koyun, keçi, sığır, eşek kemikleri bulunmuştur. Koyun ve keçilerin sürü halinde beslendikleri, fakat henüz evcilleştirilmedikleri varsayılmaktadır...

Ayrıca, burada, tarımsal üretimin başladığını belgeleyecek herhangi bir buluntu da saptanmamıştır. Özellikle orak bıçağı biçimindeki araçlar, sürü beslemenin yanında, otsu tahıllı bitkilere olan ilginin arttığını kanıtlamaktadır...

CAN HASAN, Konya ovasında, Karaman'ın 13 km. kadar kuzeydoğusunda ve Can Hasan köyünün 1,5 km kuzeyinde kurulmuştur. Can Hasan 3. höyüğü olarak tanımlanan

bölgenin insanların G. Ö. 8400-8500 yıl önceleri sonraki büyük yerleşim yeri olan Çatal Höyük'ün öncülü olabileceği düşünülen bir kültür-üretim düzeyine ulaştıkları varsayılmaktadır...

Can Hasan yerleşim yeri, bölgede daha önce varlığını sürdüren bir plüvyal gölün kurumasından sonra arta kalan verimli alüvyonlu topraklar üzerine kurulmuştur. Kazılabilen katmanlarda, kerpiç duvarlar ile örülmüş, ve genellikle iki odalı yapıların varlığı ortaya çıkarılmıştır...

Yapıların bazı bölümlerinde, duvarlar boyunca uzanan sekiler-sofalar, ocaklar, ve içinde kömürleşmiş tahılların bulunduğu fırınlar saptanmıştır.

Ayrıca, obsidyen taşından yapılma araçlar, orak bıçakları bulunmuştur. Otsu buğday, arpa, mercimek kalıntıları'nın yanında çok sayıda sığır kemiğine rast gelinmiştir. Sığırın, Çatal Höyük'den önce Can Hasan'da evcilleştirilmeye başlandığı varsayılmaktadır...

Can Hasan 3. Höyüğü, G.Ö. 9 bin yıllarının ikinci yarısında, ileri bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış, tahılı, bitkileri tanıyan, bazı hayvanları, özellikle sığırı evcilleştirme aşamasında bulunan bir toplumsal-ekonomik yapıyı oluşturmuştur...

GÜNEYDOĞU AVRUPA'da YENİ ÜRETİM GÜÇLERİNİN GELİŞMESİ...

Güneybatı Asya, Doğu Akdeniz, Anadolu bölgelerinde başlayan yeni üretim güçlerinin, toplumsal ilişkilerin gelişimi, özellikle Balkanlar ve Ege Adaları üzerinden, günümüzden 7500-7000 yıl önceleri, Avrupa Anakarasına geçmeye başlamıştır...

Bugüne değin yapılan araştırmalarda, Güneydoğu Avrupa'daki Neolitik yerleşim yerlerinde saptanan bulgular, buradaki yeni üretim güçlerinin gelişimlerinin, daha önceleri, aynı bölgelerdeki kültürlerin organik evrimlerinden çok, dış etkilerle geliştiklerini gösterir niteliklerde bulunmuştur. Örneğin, Yunanistan'da, Makedonya Ovasında, Nea Nikomedeia yerleşim yerinde saptanan bulgular, Çatal Höyük'ün 8. tabakasındaki bulgular ile, Hacılar ve diğer Batı Anadolu yerleşim yerlerinden elde edilen verilerle yakın benzerlikleri ve çağdaşlıkları sergilemiştir...

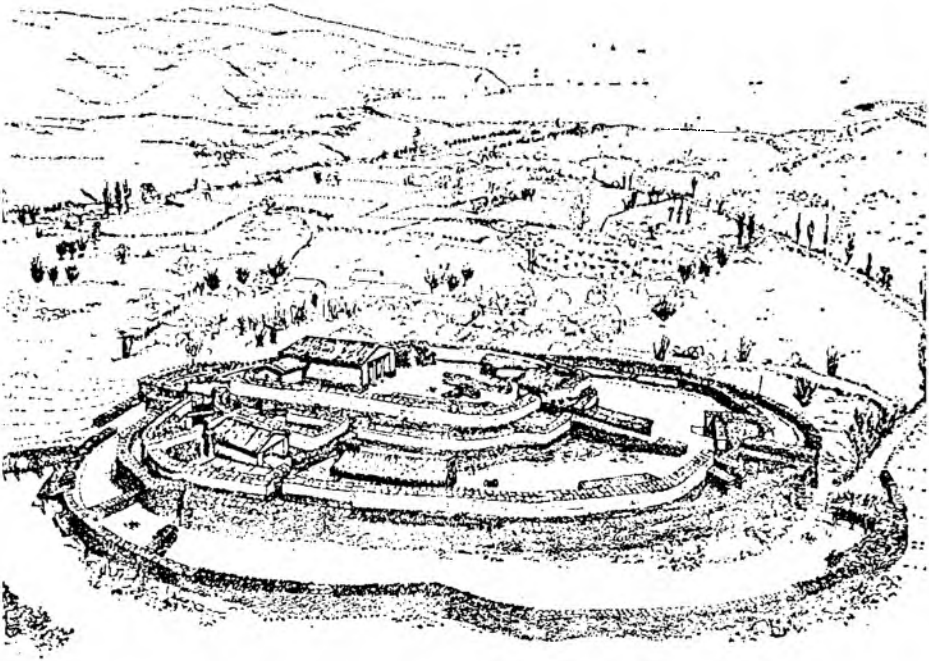
İlginçtir ki, Yunanistan'daki en büyük Neolitik yerleşim yerleri de, Anadolu'dakiler gibi, bölgenin bugün de, tarım ambarı olarak tanımlanan, göller bölgesi, Teselya Ovasında kurulmuşlardır.

Antik Yunan söylencelerinin ünlü dağı Olympus'un da içinde bulunduğu Teselya Ovası, Konya'da olduğu gibi, ka-

ra ikliminin etkisi altındadır. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk geçer. Yıllık yağış tutarı azdır. Bölgedeki göllerin suları, geride verimli alüvyonlu topraklar bırakarak, çekilmiştir... Buzul dönemleri sonlarında, dağlık yamaçların ve vadilerin ormanlarla kaplı oldukları saptanmaktadır...

Teselya Ovasındaki en önemli neolitik yerleşme yerlerinden biri Argissa'dır...

Ege Denizi kıyılarından 30 km. kadar içerlerde kurulmuş olan Argissa yerleşim yerinin en alt katmanlarında, içinde kömürleşmiş tahıl taneciklerinin de bulunduğu, ve büyük bir olasılıkla ambar olarak kullanılan, çukurlar saptanmıştır.

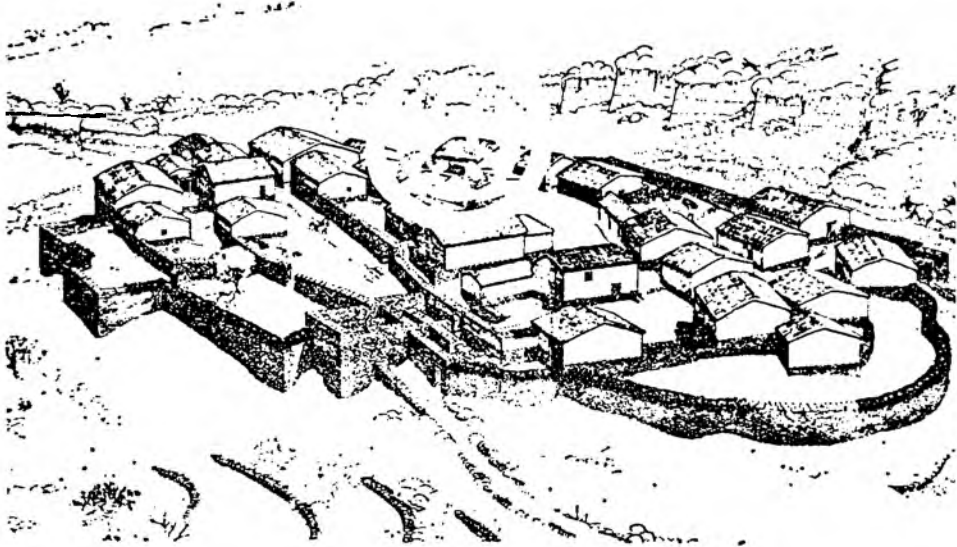

Yunanistan, Teselya · Dimini yerleşim yerinin şematik onarılmış görünümü... (z.ö. 4.000)

Argissa yerleşim yerinin daha sonraki katmanlarında, dört-köşe planlı ve kerpiç tuğlalardan üretilmiş yapılar, kahve-rengi, kırmızı renkli kaba seramik parçaları bulunmuştur.

Tahıl ürünlerinden, Einkorn, Emmer buğdayları, arpa, mercimek; hayvanlardan, koyun, sığır, domuz evcilleştirilip üretilmeye başlanmıştır. Argissa yerleşim yerinin özellikle son katmanları, günümüzden önce 7000 yıllarına kadar uzanan gelişmiş bir Neolitik kültürünün zengin örneklerini sergilemiştir...

Teselya Ovasında, ve deniz kıyısından 15 km. kadar içerlerdeki *Sesklo-Dimini* yerleşim yeri, kuşkusuz bölgenin en ünlü kültür, seramik örneklerini içermektedir. Tarihsel kökenleri, günümüzden 7000 öncelerine kadar uzanan *Sesklo*'da ilk dönemlerde, kırmızı boyalı ve üzerleri beyaz süsler, geometrik desenler ile bezeli seramikler üretilmiştir... Daha sonraki dönemlerde, son neolitik kültür örneklerini içeren,

Yunanistan, en önemli yerleşim yerlerinden Sesklo, (z.ö. 5000)

Sesklo-Dimini seramiklerinde kırmızı zemin üzerinde siyah renklerle yapılmış desenler ile bezeli çok güzel seramik kaplar yapılmıştır. Bunlar kimi zaman mat ve monokrom biçimlere dönüşmüşlerdir...

Bu yerleşim yerlerinde ayrıca, tarım ve hayvancılık başlamış, Emmer buğdayı, arpa ile koyun, keçi evcilleştirilmiştir...

Yunanistan, Dimini Kültüründen seramik örnekler...

Makedonya Ovasındaki en önemli yerleşim yeri, *Nea Nikomedeia*'dır.

Bu bölge belki de, Yunanistan'daki en eski neolitik üretim merkezidir. *Nea Nikomedeia* yerleşim yeri de, çekilmiş gölden arta kalan verimli alüvyonlu topraklar üzerine kurulmuştur.

Dikdörtgen planlı, iki odalı yapıların bulunduğu katmanlar, radyokarbon ölçümleri ile günümüzden önce 7700 tarihlerini vermişlerdir... *Nea Nikomedeia* yerleşim yerinin bu katmanlarında saptanan ürünlerin Çatal Höyük'ün 8. katmanlarındakiler ile yakın bir benzerliğinden sözedilir...

Emmer, Einkorn buğday türlerinin, arpa, mercimek, baklagiller gibi bitkilerin üretildiği, bu yerleşim yerinde, koyun, keçi, domuz ve sığır evcilleştirilmiştir. Bulunan yontuların büyük bir bölümünü kadın-dişi figürleri oluşturmuştur. Ayrıca, pek çok insan şekilli seramik bulgu saptanmıştır. Nea Nikomedeia'da, Hellas kültürünün ilk öncülerinden sayılan ve üzerindeki kimi desenlerin Hacılar kültürü örneklerini anımsatan seramik kaplar üretilmeye başlanmıştır...

Güneydoğu Avrupa'da Yunanistan'dan başka, Roman-ya'da, Bulgaristan'da, Yugoslavya'da, pek çok yerde Neolitik üretim ürünleri, yaşam biçimleri kalıntıları saptanmıştır.

Yeni üretim güçleri, toplumsal ilişkiler, özellikle Tuna nehri kıyıları üzerinden Orta Avrupa toplumlarına ulaşmaya başlamıştır...

ORTAAVRUPA'da YENİ EKONOMİK-TOPLUMSAL BİÇİMLENMELERİN GELİŞMESİ...

En eski Avrupalı'nın kalıntıları 1907 yılında Heidelberg'-de bulunmuştur. Sonradan, Heidelberg İnsanı olarak da tanımlanan bu ilk Avrupalı'nın, günümüzden, 700.000 ile 500.000 yıl önceleri yaşadığı, Homo erectus'lar aşamasında olduğu ve beyin hacminin 900 cm. küp dolaylarında bulunduğu saptanmıştır. (*)

Daha yakın yıllarda, Kuzey Thüringen'de bulunan Bilzingsleben İnsanları da, günümüzden 50.000 yıllarında sürü-toplumu biçiminde yaşamışlar, çay taşı aletleri üretmişler, avcılık ve toplayıcılık yapmışlardır...

Ata soydaşlarımızdan Neandertaler'lerden olan, Stuttgart-Steinheim kafatasının 250.000 yaşında ve 1150 cm küp beyin hacminde olduğu bulunmuştur. Steinheim'de, çekirdek taş endüstrisinden çok iyi ürünler verilmiş; ve ayrıca yonga taşlardan da, oldukça kullanışlı kesiciler, kazıyıcılar yapmışlardır...

Bu süreç içinde, Avrupa Anakarasında yaşayan toplum-

* Yakın zamanlarda yayınlanan fakat bilimsel sağlaması henüz yapılmamış haberlerde, İspanya'nın, Orce bölgesinde, 1,6 milyon ile 900.000 yıllık insan kemikleri kalıntılarının bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca, 25.10.1983 tarihli Frankfurter Rundschau gazetesinde, Sicilya'da, 5 milyon yıllık insan kemiği kalıntıları bulunduğu, şimdilik ajans haberi, olarak verilmiştir...

lar, biyolojik toplumsal evrimlerini sürdürmüşler, beyin hacimlerini, 1200 cm. küp dolaylarına ulaştırmışlardır...

Günümüzden önce, 700.000 ile 300.000 yılları arasındaki görece elverişli iklim koşulları insanların biyolojik toplumsal kültürel evrimlerini hızlandırmıştır.

Gelişmelerin henüz bu aşamasında, insanların temel ekonomilerini avcılık-toplayıcılık ile balıkçılık, üretim araçlarını da kaba taş el baltaları oluşturması uzantısında, toplumsal yapı, biyolojik kökenli yaşam ve üretim zorunlulukları doğrultusunda bir araya gelmiş *sürü toplumu* biçiminde örgütlenmiştir...

Yerleşim yerlerindeki kalıntı bulgularından yapılan çikarsamalarda, bu dönemlerde sürü toplumlarının ortalama 50-60 kadar insandan oluştuğu saptanmıştır. Ateş, sıkıkla ve hemen her yerleşim yerinde kullanılmış; aletler, henüz çekirdek taşlarından üretilmiş, fakat üzerlerinde daha çok çalışılarak daha kullanışlı biçimlere getirilmişlerdir...

Gelişen avcılık, insanları daha çok toplu çalışmaya, birlikte üretmeye zorlamış; Konuşma, düşünme, bilgi değiş tokuşu, bu evredeki insanları evrime açık bir duruma getirmiştir.

500.000 ile 400.000 yıl önceleri, Avrupa insanları, buzul dönemlerinde yaşamaya başlamışlardır. Anakaranın büyük bir bölümü buzullar ile kaplanmıştır. Fakat, bu olumsuz koşulları izleyen dönemlerde, insanlar, klasik Neandertalis'leri oluşturacak evrimsel sıçramalar yapmışlardır...

İlk kalıntıları, 1856 yılında Düsserdorf'da bulunan ve büyük tartışmalara konu olan, Homo Neandertalis'lerin evrimiyle başlayan bu gelişmeler, 40.000 yıl önceleri günümüz insanların öncülü Homo sapiens'lere kadar uzanmıştır...

Ortaavrupa'da, Homo Neandertalis'lerden kalma 500 kadar yerleşim yeri saptanmıştır. Bu dönemlerdeki kalıntı ve-rilerine göre, yontma taş endüstrisi hızla gelişmiş, taş el

baltalarının üretimi artmış, çekirdek taş endüstrisinden kaynaklanan Levallois tekniği-kültürü ortaya çıkmıştır.

Homo Neandertalis'ler, önceleri 15 kadar ayrı alet üretmişler, fakat bu hızlı evrimi izleyen zaman dilimleri içinde günlük yaşamlarında 60 ayrı alet kullanmaya başlamışlardır...

Her şeye karşın, bu büyük gelişim süreci içinde, temel ekonominin avcılık, toplayıcılık ve balıkçılığa dayalı kalmasına karşın insanların yetenekleri, becerileri çok artmıştır. Hemen her yerleşim yerinde çok sayıda, mamut, yabani at, yabani domuz, ayı, ren geyiği,.. kemikleri bulunmuştur. Örneğin, Salzgitter'de, kısa bir süre kalınmış bir kamp yerinde, 80 ren geyiği, 16 mamut, 4 yabani at, 2 gergedan ve pek çok küçük hayvan kalıntısı bulunmuştur. Kuşkusuz bütün bunlar, insan toplumlarında artan avcılık yeteneklerinin, toplu çalışmaların ulaştığı düzeyleri gösteren somut örneklerdir...

Her şeye karşın, yine de, bu dönemlerde, Ortaavrupa'da, yaşayan insanların sayılarının çok az olduğu görülmüştür.

Genel bir çıkarsamaya göre, orta taş devirlerinde, Ortaavrupa'da, bir düzine kadar insan toplumunda, 1000 kadar insanın yaşadığı varsayılmaktadır...

Fakat bu evrede, insanların üretim tarzlarında görece bir ilerleme, yakın avcılıktan, uzaktan avcılığa doğru nitelikçe bir gelişme, ve bütün bunlara bağlı olarak toplumsal yapılarda önemli değişimler saptanmaya başlanmıştır.

Homo Neandertalis'lerin koşulladıkları bu ekonomik toplumsal gelişmeler üzerinde Homo sapiens'ler gelişmişlerdir.

Günümüzden 15.000 yıl önceleri, son buzul dönemleri, Avrupa'da son evrelerine ulaşmaya başlamış, ve bu geçiş sürecinde hemen tüm Anakaranın bitki ve hayvan dünyası değişmiştir. Buzul dönemi sonunda, özellikle Ortaavrupa'yı kayın, meşe, çam,... gibi büyük ağaçların oluşturduğu yoğun ormanlık alanlar kaplamıştır.

Bu arada, mamut, tüylü gergedan,... gibi buzul dönemi

hayvanları ortadan kalkarken, bunların yerine, görece daha küçük ve hızlı devinimli hayvanlar almaya başlamıştır.

Ayrıca gene bu süreç içinde, tüm yeryüzünde önemli bazı yapısal değişimler olmuş, Alpler'e kadar tüm Avrupa'yı kaplayan buzullar İskandinavya'ya doğru çekilirken, bu büyük buzul kitlelerinden eriyen sular, deniz düzeylerini yükseltmiş, bazı kara kıyıları sular ile kaplanmış. Çeşitli bilimsel verilere göre, Avrupa'nın kıyı çizgileri, z.ö. 4000 yıllarında günümüzdeki biçimlerine ulaşmıştır...

Orta taş devirlerinden, genç taş devirlerine geçiş, kendini üretim güçlerinin değişiminde somut biçimlerde yansıtmıştır. Bu arada, çalışma araçları, üretim tarzları önemli değişimler göstermiş, çekirdek taş aletlerinin yerine, artan hızda, yonga taş aletler üretilmeye başlanmıştır. Görece daha kullanışlı aletler, kesiciler, kazıyıcılar, deliciler, testere biçimi bıçaklar, bızlar iğneler, balık tutmaya yarayan araçlar yapılmıştır. Ayrıca, yontma taşlardan da, klasik çekirdek taşlardan yapılanlardan daha kullanışlı keskin kenarlı, sivri uçlu baltalar üretilmiştir...

İnsanlar, kimi zamanlar, taş alet yapmaya uygun kuarz, doğal cam obsidyen gibi ham maddeleri yüzlerce kilometre uzaklardan getirmişlerdir...

Av araçları gelişmiş, ok ve yay kullanılmaya başlanmış, kemik-taş-boynuz uçluklar takılmış mızraklar, harpunlar günlük yaşama daha çok girmiştir.

Son buzul dönemlerinin oluşturduğu steplerde avlanmak için, günümüzden önce 30.000 ile 27.000 yılları arasında ortaya çıkan Aurignucien kültürleri büyük olanaklar getirmiştir...

Anımsanacağı gibi, günümüzden önce, 22.000 ile 13.000 yılları arasında Avrupa Anakarasında soğuklar yeniden artmış, fakat izleyen yıllarda görece ılıman iklim koşulları bölgeye yerleşmeye başlamıştır.

Bu koşullarda, 13.000 ile 9.000 yılları arasında özellikle

Fransa'da başlayan ve tüm Avrupa'ya, hatta yerküresinin büyük bir bölümüne yayılan Magdalénien kültürleri gelişmiştir...

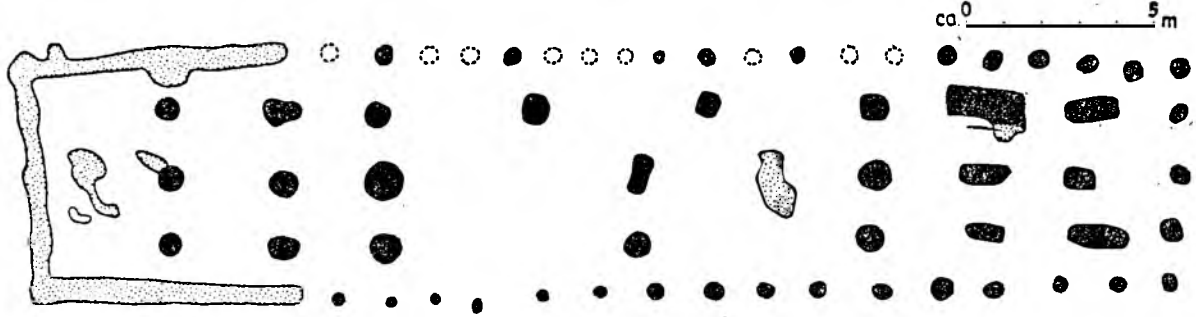
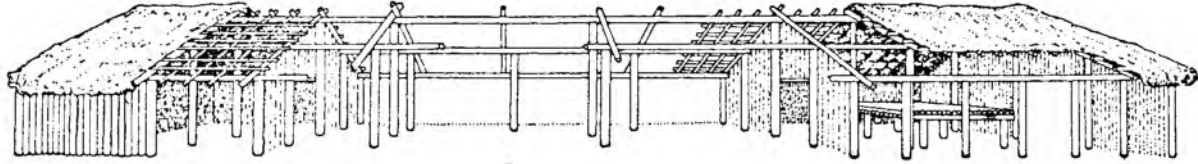
Bu süreç içinde, avcılık belirleyici etkinliğini sürdürmüş, fakat, balıkçılık ve mevsimlik toplayıcılık daha bilinçli ve üretken yapılmaya başlanmıştır. Gene bu zaman dilimleri içinde, örneğin, günümüzden önce 12.000 yıllarında Kuzey Almanya Hamburger kültürü denilen özel yaşam biçimleri-kültürler gelişmişlerdir. Bu toplumlar, özellikle, ren geyiği avcılığı için özelleşmiş ince keskin oklar, mızraklar harpunlar üretmişlerdir...

Ancak daha bu dönemlerde, avcı toplumların sürekli yerleşim düzenlerine geçmeleri söz konusu olmamıştır. Kısa süreli mevsimlik konaklamalardan sonra, toplumlar sürekli olarak başka yerlere göçmüşler, yer değiştirmişlerdir. Fakat, bu koşullarda bile, konaklama yerlerinde, eski yapılara oranla görece dayanıklı, sağlam barınaklar, çadırlar yapılmıştır. Bu dönemlerden kalma, pek çok konaklama yeri kalıntısı, özellikle Fransa ve Çekoslovakya da bulunmuştur. Bunlar genellikle, 6 metre boyunda, 2,5-3 metre kadar eninde büyük barınaklardır. İçlerinde çok kez bir kaç ateş ocağı yapılmıştır. Kimilerinin temelleri büyük taşlarla sağlamlaştırılmış, üzerleri hayvan derileriyle kaplanmıştır...

Ortaavrupa'da, Magdalénien kültür-üretim dönemlerinden kalma 1000 kadar yerleşim yeri saptanmıştır. Gene bu dönemlerde, salt Rhein ile Oder nehirleri arasında kalan alanlarda 5000 ile 20.000 kadar insanın yaşadığı varsayılmaktadır...

Zamanımızdan önce, 9000 ile 8000 yılları arasında Güneybatı Asya, hatta Güneydoğu Avrupa'da başlayan tarım ve hayvancılık devrimleri, Ortaavrupa toplumlarına oldukça gecikmeli olarak yansımıştır.

Balkanlar üzerinden geldiği varsayılan yeni üretim yöntemlerinin etkisiyle, Ortaavrupa, Tuna kıyılarında ancak zamanımızdan önce 5000 yıllarında çobanlık ve küçük bahçecilik yapılmaya başlanmıştır...

Yerleşik düzene geçmiş Ortaavrupa toplumlarının büyük evleri...

Buna karşın kuzeydeki yüksek ovalarda yaşayan konar göçer toplumlar daha 1500 yıl kadar bir süre, avcılık, toplayıcılık, ve balıkçılıktan oluşan eski geleneksel ekonomilerini ve yaşam biçimlerini sürdürmüşlerdir. Bu bölgesel lokal toplumların çoğu, bulundukları av alanlarına bağlı kalmışlar, ve diğer toplumlar ile yeterli ilişkiler kurmamışlardır...

Ortaavrupa toplumlarının evrimlerinin bu aşamasından kalma pek çok yerleşim yeri bulunmuştur. Bu evrede nüfus çok artmış, ve salt Rhein bölgesinde 10.000 ile 40.000 arasında bir sıklığa ulaşmıştır...

z.. 5000 yıllarında, Avrupa Anakarasında bahçe kültürünün başladığı başlıca yerler.

Filistin, Suriye, Irak-İran, Anadolu'da, Zagros-Toros sıra dağlarının yüksek yaylalarında başlayan tarım ve hayvancılık devrimi, bir yandan Dicle, Fırat, Nil İndus vadileriyle doğuya ve güneye, öte yandan da Tuna, Elbe, Weser nehirleri kıyılarıyla Ortaavrupa'ya doğru yayılmaya başlamıştır...

Neolitik üretim yöntemleri, Batı Asya ve Anadolu'dan 3000 yıllık bir gecikmeyle, z.ö. 5000 yıllarında Ortaavrupa toplumlarının yaşamlarına girmeye başlamıştır.

Bu süreç içinde, Güneydoğu Avrupa ve Balkanlarda başlayan yeni üretim yöntemleri, Ortaavrupa'da birbirlerinden görece bağımsız, bağlantısız yaşayan toplumların tüm ekonomik toplumsal biçimlenmelerini etkilemiş, nitelikçe değiştirmiştir.

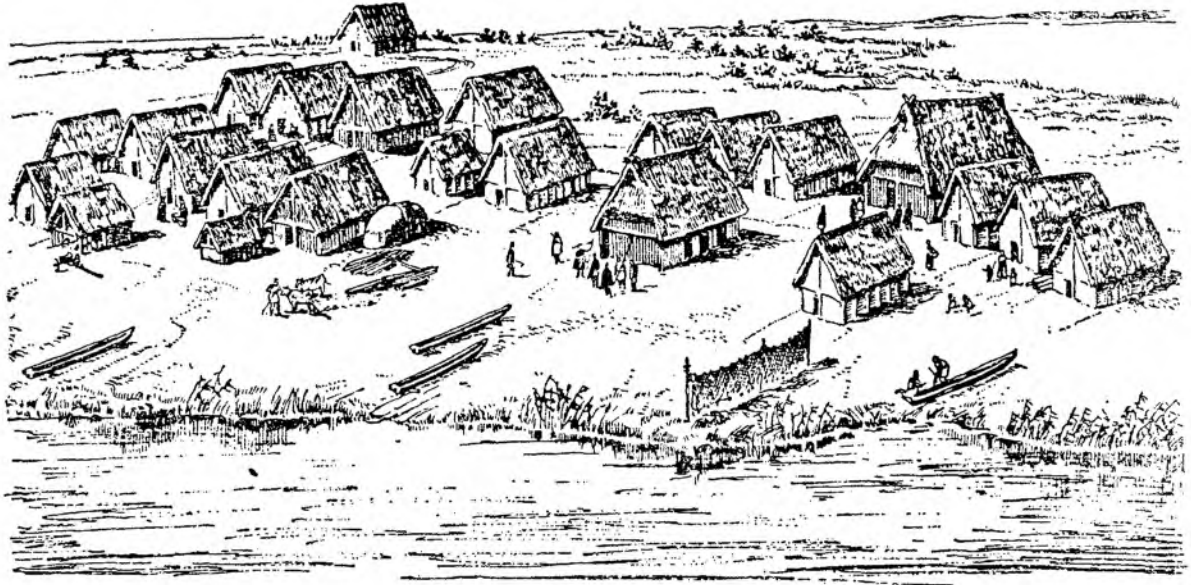
Tarım ve hayvancılık devriminin Ortaavrupa bölgelerini etkilemesiyle, o zamanlara değin, onbinlerce yıl, toplayıcılık, avcılık, balıkçılık yaparak yaşamlarını sürdürmeye çalışan insanlar, ilk kez ormanların sınır, bitim yerlerinde tarlalar açmaya, görece kısa ya da uzun süreli, yerleşik düzenlere geçmeye başlamışlardır...

Doğada bulunan ham besin kaynaklarının kullanılmasından, bilinçli, amaca yönelik hayvan ve bitki üretimine başlanmasıyla, ekonomik ilişkiler, toplumsal yapı hemen tümüyle yeniden örgütlenmiş, Ortaavrupa insanlık tarihi olanüstü bir sıçrama yapmıştır...

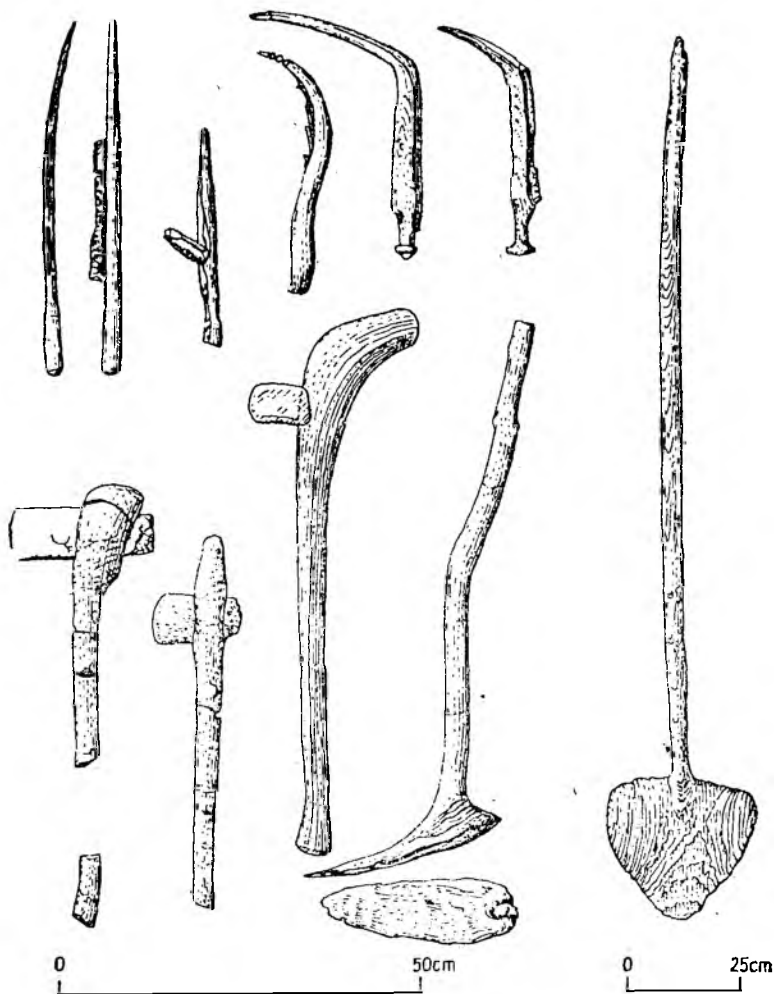
Çalışmanın bu yeni biçimi, tüm üretim sürecini değiştirmiş, buna yeni bir nitelik getirmiştir. İnsanın doğaya edilgen uyumunda önemli bir başkaldırma olmuş, insanlar biraz daha bağımsızlaşmışlardır.

Rastlantıya bağlı beslenme evreleri görece aşılmış, yaşam daha düzenli ve güvenceli durumlara ulaşmış, toplumsal ilişkiler yeni boyutlarda gelişmiştir...

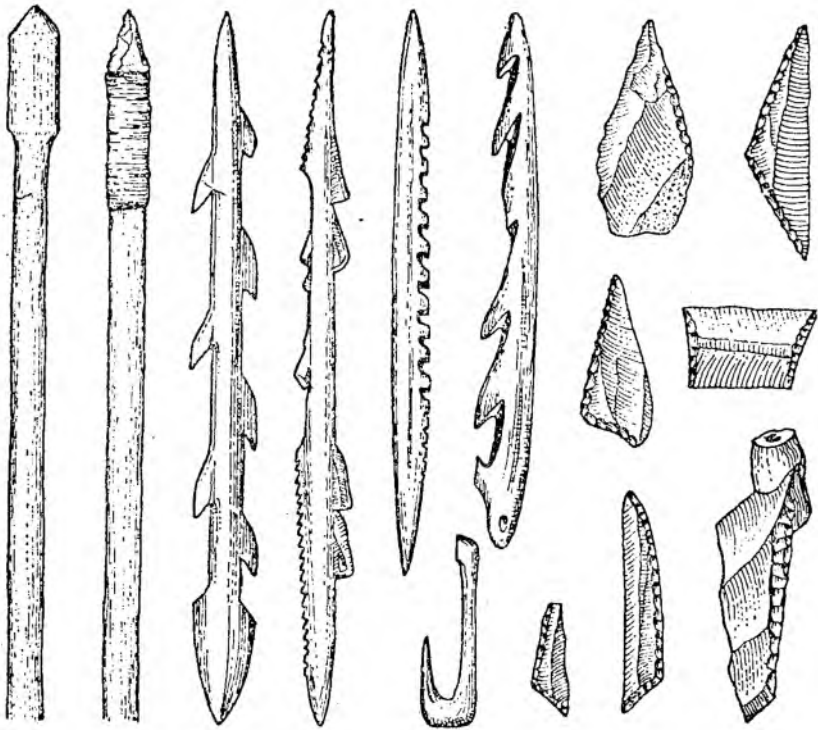
Düzenli ve nitelikli beslenme, kültürel gelişmelerle koşullu olarak, insanların biyolojik, bedensel evrimleri daha da ileri boyutlara uzanmış, ortalama ömür ve genel nüfus artmıştır...

Tarım devriminden sonra, bir kıyı köyü. Aichbühl, Federal Almanya. Şematik onarılmış biçimi.. (25-a)

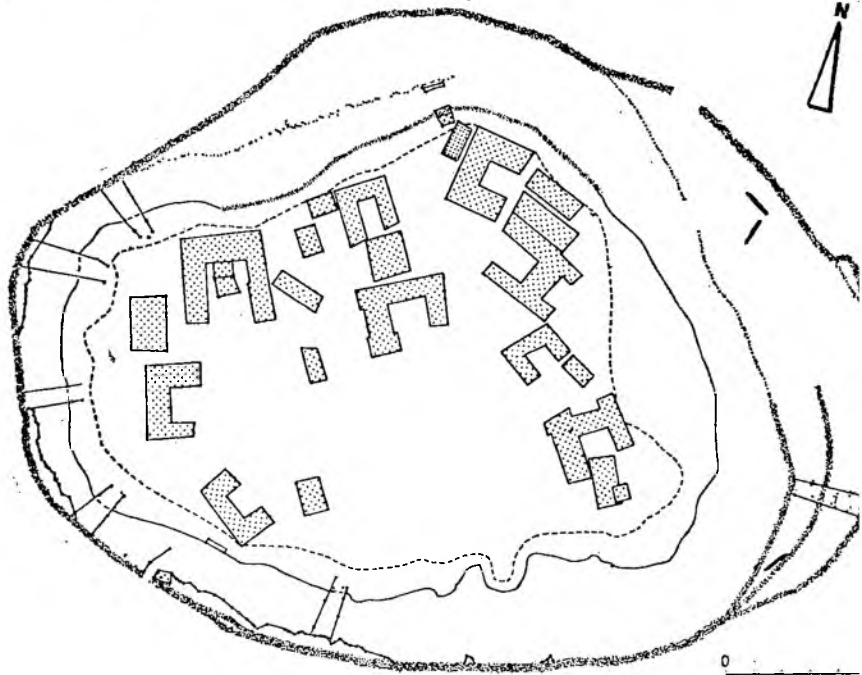
Tarım Devriminden sonra, bahçe çalışmaları için, İsveç'de, tahta ve taşlardan üretilmiş aletler...

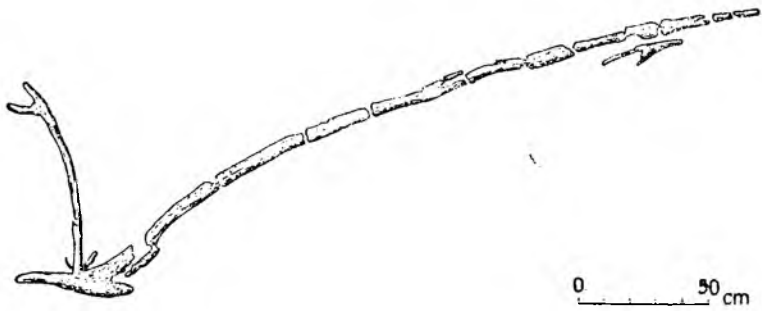
Neolitik Devrim süresince, Ortaavrupa'da kullanılan, tahtadan ve küçük taşlardan üretilmiş av aletleri

Amaca yönelik, planlı üretime geçişle birlikte, çalışmanın ritmi değişmiş, buna hayvan gücünün de katılmasıyla üretimin verimliliği görece çok artmıştır...

Yine bu süreç içinde, kaba toprak kapların yerini, sert seramik üretimi almıştır. Toprak kapların, kapalı fırınlar da ısıtılması, toprak çamurun kimyasal fiziksel değişim sürecine egemen olunmasıyla insanların bilgi birikimlerinde yeni gelişmeler olmuştur.

z.ö. 900 yıllarında, bir Ortaavrupa yerleşim yerinin şematik
onarılmış biçimi. Buchau, Federal Almanya... (25. b)

Bronz Çağında, bir tahta saban kancası. Wall, Kr. Aurich, Federal Almanya.

Yeni üretim yöntemleri ve yerleşim yerleri, ormanların içinde avcılık, toplayıcılık, balıkçılık ile yaşamaya çalışan diğer toplumların, bu yeni yaşam alanlarına doğru göçmelerini koştullamış, buralarda nüfus hızla artmıştır. Bu yeni yerleşim yerlerinde toplanan insanların, tarlaların verimliliği ile koştullu olarak buralarda ancak 15-20 yıl kadar barınabildikleri ve sonra başka alanlara doğru göçtükleri saptanmıştır...

Bahçeler, tarlalar ilk kez tahta-ağaç, fakat sonradan geyik boynuzlarından yapılma araçlar ile işlenmeye başlanmıştır... En çok, Emmer, Einkorn buğdayları, arpa, bezelye, baklagiller, yağlı ve lifli bitkiler ekilmiştir. Bitkiler, doğal camdan yapılmış tahıl kesmeye elverişli biçimlerde üretilmiş taş bıçaklar ile hasat edilmiş, ve çeşitli biçimlerdeki öğütme taşlarında un biçimine dönüştürülmüştür.

Hayvanlardan en çok sığır, koyun, keçi beslenmiştir... Sığır ve keçi ile domuz yabani olarak da sıklıkla avlanmışlardır.

Küçükbaş evcil hayvanlar genellikle iki yaşlarında, büyükbaş hayvanlardan sığırlar ise üç ile yedi yaşlarında kesilerek yenmişlerdir... Gerek tahıllı bitkilerin, gerekse ev-

cil hayvanların kökenlerinin Anadolu-Balkanlar olduğu saptanmaktadır...

Tarım ve hayvancılık, z.ö. 4000 yıllarının sonlarına doğru hemen tüm Avrupa'da yapılmaya başlanmıştır. Bu yeni üretim ve yaşam biçimi, z.ö. 3000 yıllarında Atlantik kıyısına kadar tüm Anakaraya yayılmıştır...

Böylece, 2000 yıllık bir zaman dilimi içinde, Balkanlardan başlayan Neolitik üretim biçimleri tüm Avrupa Anakarasını etkisi altına almıştır...

Bu yeni üretim ve yaşam biçimi, barınakların, konutların da yeni biçimlerde yapılmalarını koşullamıştır. Ufak avcı, toplayıcı, balıkçı toplumlarının küçük barınakları artık yetmez olmuştur... Yeni koşullarının gerektirdiği barınaklar, büyük köy evleri biçiminde yapılmışlardır...

Geniş ormanlık alanların kenarlarında kurulan Ortaavrupa Neolitik yerleşim yerlerindeki evlerin, barınakların hemen tümü ağaçlardan yapılmıştır. Bu evlerin uzunlukları kimi zamanlar, 40 hatta 60 metreye, genişlikleri 5 ile 8 metreye ulaşmıştır. Bu büyük evlerin hemen giriş yerinde bulunan bir odadan diğer bölmelere ve depolara geçilmektedir. Evler, ayrıca çeşitli iç bölmeler ile de ikinci kısımlara-odalara ayrılmışlardır. Her evde pek çok ocak yeri saptanmıştır...

Ortaavrupa neolitik yerleşim yerlerinin pek çoğunda, bu tür büyük evlerden oluşan ilk köyler, bölgesel toplumlar kurulmaya başlanmıştır...

Gerek bu büyük evlerin iç bölümlmelerinden, gerekse, ev gruplarından oluşan ilk köylerde, henüz toplumsal-sınıfsal bir ayrışmayı belgeleyecek bulgular saptanmamıştır.

Ekonomik toplumsal yapının gelişmesinin bu aşamasında,

1. Avcı gruplarının av alanları,
2. Toplayıcı grupların dolandıkları bölgeler,
3. Çobanların çayırları, meralar,
4. Geçici tarım-bahçe yapanların toprakları, tarlalar,
5. Sürekli tarım yapanların toprakları *ortaklaşa kullanıldıkları* saptanmıştır...

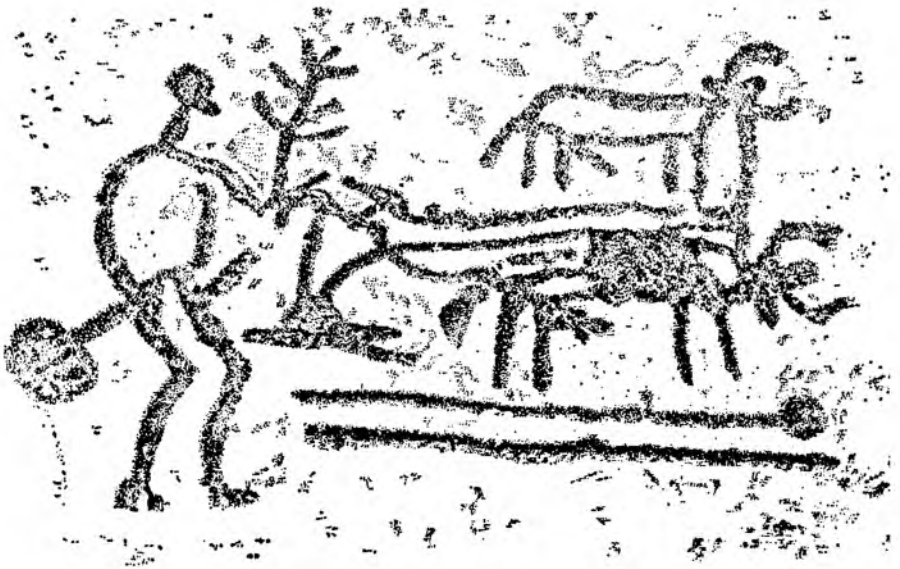
Bu tür bir ekonomik toplumsal biçimlenmenin, birlikte çalışmanın uzantısında, büyük ailelerin, genslerin barındıkları bu büyük evleri de ortaklaşa kullandıkları ve buralarda çok kez, üç kuşağın birlikte yaşadığı izlenmiştir...

Neolitik tarım üretimi, yoğun bir nüfusu, görece büyük toplumları gerekli hatta zorunlu kılmıştır. Bu koşullarda nüfus hızla artmış, çeşitli yerleşim yerleri arasında, toplumlar adına yapılan mal değiş tokuşu başlamıştır...

Avrupa Anakarasın'da, 4000 yıllarının sonunda, 3000 yıllarının başlarında yerleşik düzene geçmiş çiftçiler ile göçebe çobanlar arasında ilk büyük toplumsal iş bölümü gerçekleşmiştir. Bu süreç içinde, steplik alanlarda atın evcilleştirilmesi bu devinimi daha da hızlandırmıştır. Aynı zaman dilimleri içinde, Ortaavrupa'da, tekerlekli taşıt araçları-arabalar ile tarlalarda sabanlar sığırlar tarafından çekilmeye başlamıştır... Ortaavrupa'ya ulaşan pek çok yeni buluş, Güneybatı Asya-Anadolu üzerinden geldiğinden, zorunlu ve uzun süreli kuluçka dönemleri geçirmeden, hemen günlük yaşama girmişler ve tüm toplumsal üretimin devinimini bir kez daha hızlandırmışlardır. Bu arada, özellikle madenciliğin ve el sanatlarının gelişmesinden sonra, değiş tokuş dolanımı bir kez daha hız kazanmıştır.

Metal işlemesi ilk kez, z.ö. 4000 yıllarına doğru, yine Balkanlar üzerinden Ortaavrupa'ya girmiş, kısa zamanda tüm Anakaraya yayılmıştır. Öncelikle Alp'lerde ve Balkanlarda bakır işletilmeye başlanmıştır. Örneğin, bu dönemlerde Alp'lerdeki bakır işletmelerinde 500 kadar madencinin çalıştığı varsayılmaktadır.

Bakır, başlangıçta uzun süreler hemen salt dövülerek kullanılmıştır. Sonradan Arsen ve Gümüş ile karıştırılıp yeni alaşımlar yapılmıştır. 1083 derecede eriyen bakırın, 85: 15 oranında arsen ile; ve 90:10 oranında gümüş ile olan alaşımları, yaklaşık 2000 yıl hemen hiç değiştirmeden kullanılmıştır...

Bronz Çağı İsveç duvar resmi.

Ortaavrupa toplumlarında, z.ö. 2000 yılları içinde Bronz en etkin metalürji maddesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bronzun saban yapımında kullanılması, onun önemini ve tarihsel niteliğini daha da belirlemiştir...

Bronzun, özellikle bir değişim maddesi olarak kullanılması, gensin içinde belirmeye başlayan toplumsal ayrışımı, çelişkileri arttırmış, hızlandırmıştır...

Gens içinde, geresinimden fazla üretilen malların değişimi başlangıçta uzun süreler, gens adına ve kolektif bir temel üzerinde sürdürülmüştür. Fakat, zaman içinde değişmiştir. Önceleri taş araç gereçler, hayvan postları gibi maddeler ile başlayan bu süreç, giderek, metal, bronz bal-talar, kılıçlar, kaplar, süs eşyaları gibi, araç ve gereçlere

dönüşmüştür. İzleyen zaman dilimleri içinde, metal ve bronz parçaları, çeşitli değişik tokuşlarda ölçü birimleri olarak kullanılmaya başlanmıştır... Ortaavrupa'da, z.ö. 16. yüzyılda, belli büyüklükteki metal parçaları değişim ölçüleri olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Yerleşim yerlerindeki büyük aileler, ilk kez, tüm toplumun ekonomik toplumsal, politik yapısını etkilemeye ve sonra da bunu kendi istemleri doğrultusunda değiştirmeye başlamışlardır. Bu süreç giderek, tek bir ailenin, grubun, toplumun tüm yazgısını belirleyici bir biçimde sürüleri, tarımsal ürünü, madenleri ve de değişik tokuşu, ticareti yönlendirmesi biçimine dönüşmüştür...

Ekonomik toplumsal yapının bu evrimi sonucunda, gens, Ortaavrupa'da, z.ö. 2000 ile 1000 yılları arasında yerini *Askeri Demokrasi* de denen bir ara ekonomik toplumsal yönetim biçimine bırakarak çözülmeye, tarihsel konumunu yitirmeye başlamıştır...

İlktoplumların gelişme süreçleri içinde başlıca *iki demokrasi* biçimi tartışılmaktadır...

Bunlardan birincisi, avcı-toplayıcı-balıkçı temel ekonomisinde, konar göçer yaşayan ve ancak doğal koşulların zorlamasıyla biraraya gelmiş insanların oluşturdukları zorunlu *doğal demokrâsidir*...

Burada kimi kişisel eşyalar dışında özel mülkiyet yoktur; yaşamın-ekonominin temelini ortak mülkiyet, dayanışma içinde bir arada çalışma koşulları. Bu toplumlarda, sürekli ve değişmez yönetim aygıtları yoktur. Yönetim ortaklaşa sürdürülür. Yetenekli avcılar, deneyli insanların bir süre toplumu yönetmelerine, yönlendirmelerine topluca karar verilir. Ancak, bu konum kalıtsal değildir. Ayrıca, yöneticilik konumu, kişilere hiçbir zaman ve hiçbir toplumsal ekonomik ayrıcalık getirmez. Tersine, onlardan büyük özverileri gerekli kılar...

Üretim güçlerinin gelişmesi, toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması, toplum içinde güçlü ve merkezi bir yönetimi gerektirir. Başlangıçta, bu tür yönetimler seçimle iş ba-

şına getirilip, yine seçimle geri alınabilen biçimlerde sürmüştür. Ancak, toplumsal varsılıkların bazı aile ve gruplarda toplanmaya başlamasına koşut olarak, gensin-toplunun yönetimi, hatta denetimi bu grupların eline geçmeye ve bu hakların kalıtsal olarak kendilerinden sonra gelenlere iletilmelerini birlikte getirmiştir...

Bu koşullarda, toplumsal yönetimleri ellerine geçirenler, konumlarını ancak, silahlı zorbalık yöntemleri ile ellerinde tutabilmişler ve giderek zorunlu olarak tüm toplumu bir savaş aygıtı biçiminde yeniden örgütlemişlerdir.

Ancak, ilktoplumların gelişmelerinin bu son aşamasında, militarist nitelikte yönetim örgütlerinin altında yaşayanların, çok kez eski gens geleneklerinin sürekliliği niteliğinde, dayanışma içinde yaşayıp, birlikte çalıştıkları, bazı toprak ve doğal kaynakları ortaklaşa kullanmayı sürdürdükleri ve bu düzeyde, görece demokratik ilişkiler düzeni içinde bulundukları gözlenmiştir...

Nitelikçe, bir önceki, tarihsel ekonomik toplumsal ilişkilerden çok farklı olan bu yeni biçimlenmeye *askeri demokrasi* adı verilmiştir...

3. BÖLÜM

İLKTOPLUMLAR ÜZERİNE BUDUNBİLİM VERİLERİ

Son yüzyıllarda, yerküresinin daha yakından tanınmasına olanak veren gelişmeler, dünyanın bazı bölgelerinde, on binlerce yıl öncelerinin koşullarında yaşayan ve henüz yok olmamış ya da yok edilmemiş kimi toplumların varlıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu son kerte önemli bulgular, ilk kez gezginlerin, misyonerlerin, gemicilerin günlüklerinden, mektuplarından, seyir defterlerinden öğrenilmiş, sonradan yapılan daha ayrıntılı araştırmalar uzantısında, konu, ayrı bir bilimsel disiplin olacak biçimde bütünlük kazanmıştır.

Özellikle, 1770 yıllarında ünlü kaptan James Cook'un günlük ve seyir defterlerinin okunmasından sonra devinim kazanan bu süreç, geçen yüzyılın sonlarında ve bu yüzyılın başlarında önemli gelişmeler göstermiştir. Bugün, insan ve kazıbilimlerinin bulgularına ek olarak, dünyanın pek çok yerinden toplanan yoğun budunbilim etnoloji verileri var elimizin altında. Ayrıca, her geçen gün bunlara yenileri katılmakta, konu üzerindeki bilgi birikimi zenginleşmektedir.

Artık elimizde, yerküresi üzerindeki ilktoplumların gelişmelerinin orta aşamasında, Morgan ve Engels'in sınıflandırmalarındaki vahşet döneminin yukarı evresinde yaşayan

pek çok toplumun, üretim güçleri, yaşam koşulları, kadın-erkek ve akrabalık ilişkileri, toplumsal yönetimleri vb. üzerine, yerlerinde yapılmış dolaysız gözlemlere dayalı somut bilgiler, hatta film ve ses kayıtları bile bulunmaktadır.

Bütün bu bulgular ışığında, ilktoplumların evrimlerinin özellikle son dönemleri üzerinde görece sağlıklı kimi çıkar-samalar yapacak, varsayımlarda bulunabilecek durumdayız.

3.1. MEZOLİTİK ÜRETİM BİÇİMLERİNDE YAŞAYAN TOPLUMLAR... AVUSTRALYA YERLİLERİ

Budunbilim verilerine göre, ilktoplumların en ilk örneklerine, Avustralya Anakarasının kuzey ve kuzeybatı ile iç-orta bölümlerinde rastlanmıştır.

Ok ve yayın henüz günlük yaşamlarına girmedeği, temel ekonomiyi, avcılık, toplayıcılık ile balıkçılığın oluşturduğu bu toplumların, mezolitik ile neolitik dönemlerin geçiş aşamalarında, ama daha çok mezolitik üretim biçimlerine uyan nitelikler içerdikleri saptanmıştır.

Avustralya Anakarasına insanlar ilk kez, son buzul dönemleri sürecinde, özellikle Toros Yolu denen adalar köprüsü üzerinden gelmişler ve bölgenin kuzey yörelerine yerleşmişlerdir. Kuşkusuz bu göç dalgası tek bir aşamada değil, değişik zamanlarda ve ardıcıl biçimlerde sürmüştür.

Avustralya Anakarasının ve çevresindeki adaların konumları, buraların uzun süreler dış dünyaların etkilerinden uzak kalmalarına ve bölgede yaşayan insanların; üretim güçlerinin, toplumsal yaşamlarının olağanüstü bir yavaşlıkta değişmesine, evrimleşmesine neden olmuştur.

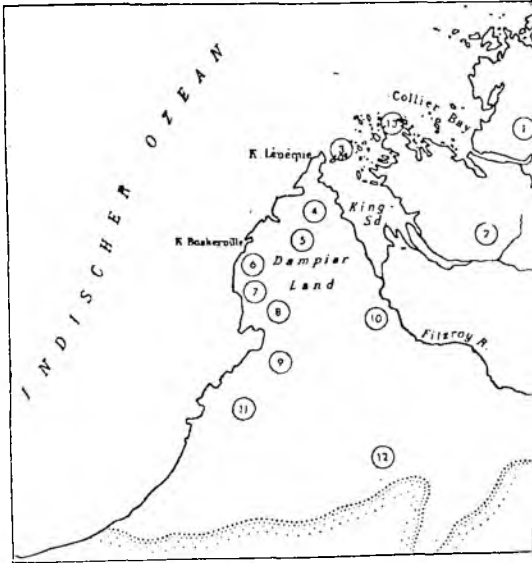
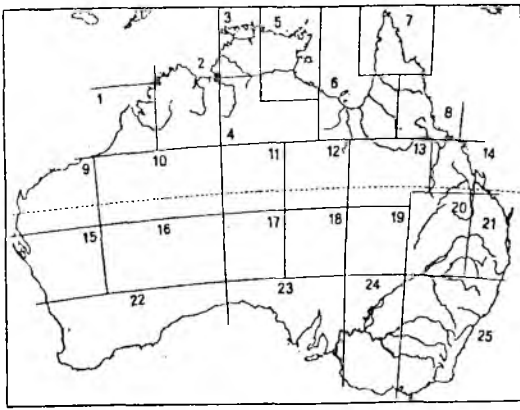
Ancak, sonraki yıllarda gittikçe yoğunlaşan sömürgeciliğin baskıları, soykırımları ile özellikle Çin'den ve Malezyya'dan gelen tüccarların, gemicilerin etkileriyle Avustralya'da yaşayan ilktoplumların bu son canlı örneklerinin yaşam bi-

çimleri, üretim güçleri, toplumsal ilişkileri, kimi ırksal nitelikleri büyük ölçülerde değişmiş, hatta bu insanların biyolojik varlıkları bile tümüyle yok olma sürecine girmiştir.

Avustralya yerlilerinin ilk atalarının Baijini'ler olduğu varsayılmaktadır. Bunlar, ilk kez, Anakaranın kuzey bölgelerine yerleşmişler, ok ve yay kullanmadıklarından, görece daha basit araçlar ile avcılık, toplayıcılık, balıkçılık yapmışlar; kaba kumaşlardan giysiler, taşlardan, kerpiçten konutlar üretmişler ve temel besi maddesi olarak da, özellikle kadınların topladıkları bir tür yabancı piring tüketmişlerdir.

Avustralya Anakarasının coğrafyası, doğal koşulları, iklimi oldukça büyük ayrıcalıklar gösterir. Kuzeyde, özellikle Arnhemland bölgesinde, tropikal bir iklim egemendir. Bol yağış alan bölgelerde zengin çeşitli bir bitki ve hayvan örtüsü vardır. Anakaranın, iç-orta ve kuzeybatı kesimlerinde, iklimsel koşullar değişir ve buralarda uzun, sıcak ve kuru yazlar etkin olmaya başlar. Düzensiz aralıklarla kısa süreli ve yıllık ortalaması 250 mm.'yi geçmeyen yağmurlar, bölgenin, kuru steplik, çöllük bir görünüm-nitelik almasına neden olurlar.

Değişik doğal koşullar, buralarda yaşayan insanların toplumsal örgütlenmelerini de etkilemiştir. Avustralya'nın kuzey, kuzeybatı ve iç bölgelerinde yaşayanlar, birbirlerinden ırmaklar, büyük ormanlar hatta kimi yerlerde çöller vb. gibi doğal sınırlarla yalıtılmış küçük lokal gruplar, toplumlar oluşturmuşlardır. Doğal yaşam koşullarının elverişli olduğu yerlerde, bölgesel toplumların birleşmelerinden çeşitli büyüklüklerde kabileler (Stamm) örgütlenmiştir. Gerek bölgesel toplumların, gerekse kabilelerin, iç düzenleri, kadın-erkek «evlilik» ilişkileri, toplumsal yönetim biçimleri, üleşimleri... gibi, ekonomik toplumsal yapılarının temel nitelikleri, doğal koşulların getirdiği zorunlu ayrıcalıklar dışında, birbirlerine önemli benzerlikler gösterdikleri saptanmıştır.

- a) Avustralya Anakarasının genel görünümü ve budunbilimsel bölgelenişi. Avustralya yerlileri en çok 1 numaralı bölgede yoğunlaşmış ve en çok bu bölge araştırılmıştır.
- b) Kuzey Avustralya. 1. bölgede kimi önemli klanların yerleşim yerleri... 1. Wuroro, 2. Ungani, 3. Djaui, 4. Bad, 5. Nyul-Nyul, 6. Djabere-Djaber, 7. Ngormbal, 8. Djukan... (55)

Avustralya yerlileri, günlük yaşamlarında kullandıkları üretim araçlarını hemen tümüyle doğal olanaklardan sağlamışlar ve bu amaçla en çok taş ve ağaçları kullanmışlardır. Kuzey bölgelerinde yaşayan bazı toplumların, madenleri soğuk olarak işlemeyi bilmelerine karşın, madencilik Avustralya yerlileri arasında yaygınlaşmamıştır.

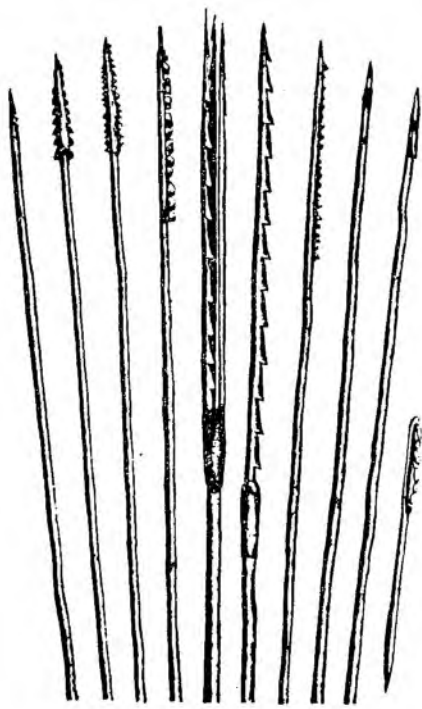
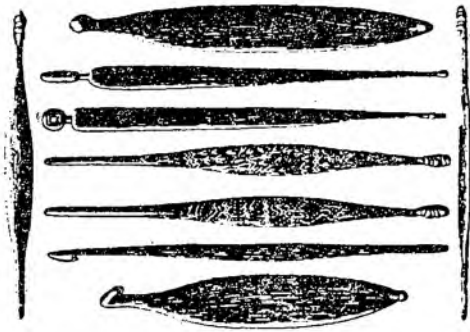
Buna karşın, vurma, yarma tekniği ile, ince tahta oymacılığı yapılabilecek nitelikte taş baltalar, taş bıçaklar üretmişlerdir. Ayrıca midye, istiridye kabukları da tahta işlemeciliğinde çokca kullanılmıştır. Özellikle, Kimberleys yörelerinde, pek çok yardımcı araç kullanarak, Avrupa'daki Solutréen tekniğine benzeyen yöntemler ile, taşlardan defne yaprağı biçiminde ince taş mızrak uçları, bıçaklar yapmışlardır.

Avustralya yerlilerinin geleneksel silahlarını tahtadan, bambudan ya da okalüptüs ağaçlarından yapılmış mızraklar, kargılar oluşturmuştur. Bunlar, kolay taşınmaları, özel mızrak atıcıları-ok sapanları- ile çok uzaklara atılabilmeleri ve kolay üretilebilmeleri nedeniyle etkin bir silah olarak günümüzde bile sıklıkla kullanılmışlardır. Mızrakların uçları genellikle taş, kemik, hayvan dişi vb. sivri ve keskin uçluklar ile etkinleştirilmiş, ya da ateşte yakılarak sertleştirilmiştir. Mızrakların boyları çok kez iki metre kadardır. Fakat, küçük hayvanlar ile çocuklar ve kadınlar için daha kısa boyluları da üretilmiştir.

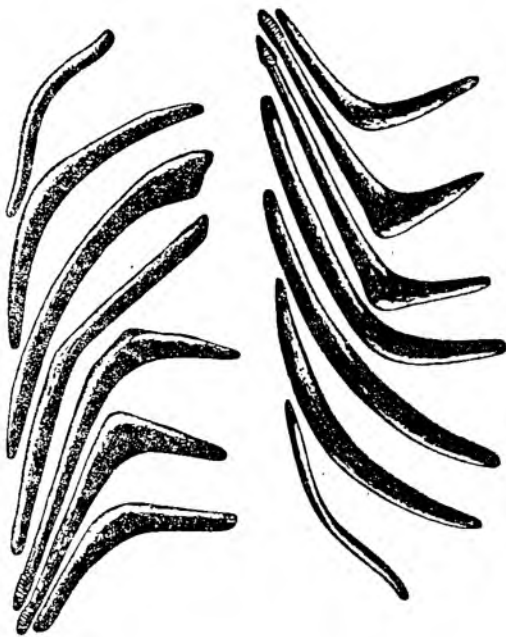
Ayrıca, tahtadan yapılmış gürz benzeri, kısa saplı vurucu silahlar, aletler ile *bumeranglar* Avustralya yerlilerinin geleneksel aletlerini, üretim araçlarını oluşturmuşlardır.

Ulaşımın, hemen salt ırmak ya da deniz yoluyla sağlandığı kıyı kesimlerinde, tahtadan ya da ağaç kabuklarından yapılan kullanışlı, denize ve büyük dalgalara dirençli sandal yapımı yöntemleri gelişmiştir. Balıkçılık, ancak deniz ve ırmak kıyılarında yaşayanlar için etkin ve verimli bir beslenme alanı oluşturmuştur.

Ancak, Avustralya'da yaşayan toplumların temel besin kaynağını, özellikle kadınların sürdürdükleri toplayıcılık oluşturmuştur. Avcılık, çok yerde doğal koşullara bağlı

Avustralya yerlilerinin kullandıkları mızrak çeşitleri ile mızrak atıcıları

Avustralya Anakarasının en ünlü araçlarından bumerang çeşitleri...

önemli ayrıcalıklar göstermiş, ama genelde pek de verimli olmayan bir üretim alanı olarak kalmıştır. Büyük vahşi hayvanların bulunmadığı Avustralya'da küçük sürüngenler, böcekler bile önemli beslenme kaynakları olmuşlardır.

Bölgesel ayrıcalıklar göstermesine karşın, avcılık yöntemleri, uzun zamanlar boyu hemen hiç değişmeden süregelmiştir. Avcılığa genellikle tek tek ya da küçük gruplar halinde çıkılmıştır. Bazı bölgelerde, yağmur zamanlarının başlamasından önce, tüm toplum üyelerinin katıldıkları büyük sürekle avları düzenlenmiştir. Özellikle Kimberleys bölgesinde, törensel nitelikler de içeren bu tür avlarda, kadınlar ve

çocuklar da ateşler yakarak erkeklerin avlanmalarına yardımcı olmaya çalışmışlardır. Yine Kimberlays bölgesinin bazı kesimlerinde, yaşlıların, ava, köpekleriyle birlikte çık-maları gelenekselleşmiştir.

Erkekler, tek başlarına çıktıkları avlarda, kimi kereler, amaca uygun etkin tuzaklar kurmuşlardır.

Ava katılmayan kadınlar, toplayıcılık yapmışlardır. Erkekler de, çok kez toplayıcılık çalışmalarında kadınlara yardımcı olmuşlardır. Toplayıcılık için genellikle birkaç taş bıçak, ya da çukur ve delik açmaya uygun tahta araçlar ile taşıma çantaları kullanılmıştır.

Avustralya'da, besi maddesi olarak en çok çeşitli bitkiler tüketilmiştir. Bunlar arasında, yabani pirinç, yams, çeşitli palmye türlerinin meyveleri, ince-genç sürgünler vb. kullanılmıştır. Zehirli olmayan mantarlardan da çeşitli yemekler yapılmıştır.

Avustralya yerlileri arasında besi maddelerinin çiğ yenmesi yöntemi aşılmıştır. Gerek hayvansal gerekse bitkisel besinler hemen her zaman pişirilerek yenmiştir.

Gereksinimden fazla toplanan bitkisel besi maddeleri, çok kez tüm toplum üyelerinin katıldıkları ve kimi kereler günlerce, hatta haftalarca süren törenlerde birlikte yenmiştir.

Avustralya yerlileri, yeniden yeşermeleri, büyümeleri, taze filizler-sürgünler vermeleri için, bazı bitkilerin kök ya da yumrularını toprağa gömmüşlerdir. Örneğin, uç bölümü kesildiğinde, yeniden büyüyen yams bitkisi için bu yöntem çok sık kullanılmıştır. Ayrıca, Kimberlays gibi bölgelerde, tohum, ekin gibi konularda edinilmiş pek çok bilgi birikiminin bulunmasına karşın, Avustralya'da, bir tarım devriminden, hayvancılıktan söz edilememektedir. Yerleşim bölgelerinin çevresindeki yabani pirinç gibi bitkilerin sürekli olarak toplanmasına karşın, bunların planlı, amaçlı yeniden üretimleri yapılmamıştır.

Büyük bir olasılıkla, bitkisel besi maddelerinin çok kez gereksiniminden fazla bulunması, yerleşim yerlerinin çevresindeki doğal koşullardan kolayca elde edilmeleri gibi ne-

denlerle, Avustralya yerlileri, evrimin tarımsal üretim aşamasına ulaşamamışlardır.

Kuzey Avustralya'da, özellikle kıyı kesimlerinde, ırmak kenalarında ağlar, sepetler, kemik ya da tahtadan yapılmış iğneler, hatta çeşitli ve özel zehirler ile balık avcılığı yapılmıştır. Ancak, kıyı bölgesi yerlileri, zıpkın ile balık avlamada olağanüstü ustalaşmışlardır. Ayrıca deniz kaplumbağası, çeşitli kabuklular, midyeler, istiridyeler de çok tüketilmiştir buralarda.

Balık avcılığına da tek tek ya da küçük gruplar halinde çıkmıştır. Erkekler, genellikle kadınlar ve çocuklarla birlikte çıkmışlardır balık avına. Balık avı ürünleri çok kez hemen tüketilmiş, ancak gereksinimden fazla ürün, yakın akrabalar arasında üleşilmiş ya da kurutularak saklanmıştır.

Kuş ve yumurta avcılığı çok yaygınlaşmıştır Avustralya'da. Bataklık bölgelere yakın yerlerde yaşayan bir tür kaz benzeri büyük kuşlar, ustaca düzenlenmiş tuzaklar ile avlanmışlardır. Kuşları avlamada balık sepetlerine benzer tuzaklı kapanlar, çeşitli mızraklar, ve bumeranglar da kullanılmıştır.

Avustralya'daki doğal beslenme koşulları, pek çok insanın büyük toplumlar oluşturacak biçimde bir arada yaşamalarını olanaksız kılmıştır.

Toplumsal yaşamın, çalışmanın tek amacı, hemen salt temel besi maddelerinin bulunmasına yönelmiştir. Burada, yaşa ve cinse dayalı fizyolojik kökenli bir işbölümünün dışında, toplumsal işbölümü görülmemiştir.

Kadınlar, çocuk doğurmanın ve onlara bakmanın yanısıra toplayıcılık yapmışlar; kara ve deniz avcılığında erkeklere yardımcı olmaya çalışmışlardır. Erkekler de, avcılık yanında, toplayıcılıkta kadınlara yardım etmişlerdir.

Ava ya da toplayıcılığa gidemeyecek kadar yaşlananlar, edindikleri bilgi ve deneyimleri ile balık ağları, mızrak

uçları, taş bıçaklar, bumeranglar gibi araçların üretimine katkıda bulunmaya çalışmışlardır.

Groote Eylandt gibi kimi bölgelerde yaşlıların ürettikleri silahlar, araçlar değiş tokuşlarda özellikle aranmıştır. Ayrıca, sandal yapımında da, yaşlı insanların önerileri, hat-ta katkıları, deney aktarımları çok önemsenmiştir. Ancak, bu toplumlarda, özel çalışma alanları ve buralarda özelleş-miş uzmanlar oluşmamıştır.

Avustralya yerlileri arasında değişim toplum yararına sürdürülmüştür. Değiş tokuş, belli zamanlarda, çeşitli top-lumların temsilcilerinin buluştukları pazar yeri benzeri yer-lerde yapılmıştır. Burada, her toplum kendi üretim fazlala-rını sergilemiş ve gereksinim duyduğu şeyler ile değiştirme-ye çalışmıştır. Değişim için genellikle alet yapmaya uygun taşlara, bumeranglara vb. gereksinim duyulmuştur. Bu paz-ar yerlerinde de değişim toplum yararına sürdürülmüştür.

Değişim, bazı bölgelerde, çok kez büyüsel nitelikler gös-termiştir.. Örneğin, Eyle Distrikt Gölü yakınlarındaki ki-mi toplumlar, ancak başkalarından alınan bumerangların avlarda çok daha etkin olabileceğine inanmışlar ve pek çok değerli armağanlar karşılığında komşu toplumlardan bume-rang almaya çalışmışlardır. Aranda bölgesinde de, ancak başka toplumlardan alınan taş bıçak, mızrak, bumerang gi-bi araçlar ile yapılan çalışmaların, avlanmaların verimli olacağına inanılmıştır. Ayrıca, bu toplumların, adak-kurban törenleri ya da kan gütme davaları da, hep başka toplum-lardan edinilen silahlar, bıçaklar ile sürdürülmüştür.

Bu nedenlerle değişim-değiş tokuş çok kez rituel nitelik-ler içermiştir.

Beslenme maddeleri ile değişim yapıldığı gözlenmemiş-tir...

Değişim eylemlerinde, birbirinden kız-erkek almış ak-raba toplumlar öncelikle yeğlenmiştir. Ama, en yakın kan akrabalarına verileceklerin üretimine bile büyük bir özen gösterilmiştir.

Bu toplumlarda, değişim için kullanılan araçları, silahları tüm toplum üyeleri üretebilmişlerdir. Bu işler için ayrıca uzmanlaşmış insanlar saptanmamıştır. Yalnız bazı ince uçlu mızrakların, bıçakların, bumerangların, deneyli, yetenekli yaşlılarca yapılmış olması yeğlenmiştir.

Avustralya yerlilerinin, uzun yıllardan beri, Malezya'dan, Çin'den gelen tüccarlar ile ticarete yönelik ilişkiler kurdukları bilinmekte, ancak bunun ne zamandan beri süregeldiği kesin bir açıklıkla saptanamamaktadır.

Akrabalar arasında yapılan değişimlerde, karşılıklı yardım ilkesinin önde gelmesine karşın, yabancı toplumlar ile yapılan alışverişlerde, değiştokuş edilen maddelerin eşdeğerli olmasına özen gösterilmiştir... Bunun dışında, tüm bu tür ilişkilerde değişmez somut ilkeler saptanmamıştır.

Avustralya yerlileri arasında üretilen ürünlerin üleşiminde de, genel geçerli toplumsal-geleneksel yasalar konmamıştır. Örneğin, et, görece zor elde edilen bir besi maddesi olduğundan, ancak büyük avlardan başkalarına paylar dağıtılmıştır. Ayrıca, yaşlılara, yoksullara, kadınların geldikleri genslere-toplumlara paylar verilmiştir. Avın küçük olduğu durumlarda, üleşim küçük bir çevre içinde olmuştur.

Bitkisel besi maddeleri, çok kez gereksinimden fazla bulunduğundan, bunların paylaşımında bir kısıtlama getirilmemiştir.

Her şeye karşın, tüketim mallarının toplum içinde görece eşit olarak dağıtımına özen gösterilmiştir. Toplum içinde büyük ayrıcalıklar oluşturacak bir üleşim söz konusu olmamıştır.

Topraklar, av alanları, su kaynakları, meyveli ağaçlar, tüm toplumun mülkü olarak kalmışlardır. Yabancılar ancak özel izinle girebilmişlerdir buralara. Bu bölgelere izinsiz giren yabancıların ya da hayvanların geri verilmesi için özel armağanlar istenmiştir.

Gerektiğinde de, bu yaşam alanlarının korunması için tüm toplumca ve dayanışma içinde savaşılmıştır.

Kimi bölgelerde, toprağın kimi aileler arasında kullanım «zilliyet» hakkının dağıtıldığı ve bu hakkın çok kereler, sonraki kuşaklara da aktarıldığı saptanmıştır. Ayrıca, örneğin Batı Brisbunes gibi yörelerde, kimi tür Bunga-Bunga ağaçlarının salt kullanım hakkının belli kişilere verildiği, ancak ağaçların çok meyve vermesi durumlarında, ailenin gereksinimlerinden fazlasının ve bu ailenin istemi doğrultusunda, toplum içinde dağıtıldığı bildirilmiştir.

Buna karşın, av araçları, balık ağıları, balık sepetleri, oltalar, hatta sandallar, kişisel mülk olarak sonraki kuşaklara kalıt olarak aktarılmıştır.

Çeşitli toplumların yaşam alanları arasında, çok kez hiçbir toplumun mülkü olmayan ve herkesin serbestçe avlanabildikleri geniş bölgeler bırakılmıştır. Ama, gerek toplumların, gerekse ailelerin kullandıkları topraklar, çok kez ırmaklar, ormanlar ya da kayalıklar vb. doğal sınırlarla belirlenmiştir. Ancak, yeterli ürünlerin her zaman sağlanabildiği yörelerde, örneğin Murngin'lerde, topraklar üzerinde hiçbir sınır işaretine rastlanmamıştır. Buralarda insanların birbirlerinin topraklarına geçmeleri büyük sorunlar yaratmamıştır.

Kuzey Avustralya yerlileri arasında evrimin bu aşamasında ekonominin en temel unsurları, gene de toplumsal olarak üretilmiştir. Sömürü ya da başkalarının zararına bir kazanç söz konusu olmamıştır. Üretim birimi toplum olmuş, bu nedenle de tüm toplumla çelişkiye düşen, çelişki oluşturan kişisel bir gelişme görülmemiştir.

Üretimin bu temel niteliğine karşın, bugün sürmekte olan aile ekonomisinin hangi aşamalardan geçerek oluştuğu ve ne zamandan beri etkinlik kazandığı bilinmemektedir.

Avustralya yerli toplumlarından yerleşik düzenlere geçmiş olanlarda bile tarım ve hayvancılık üretim yöntemleri görülmemiştir.

Avustralya yerli toplumları arasında saptanan en eski kadın-erkek, «aile» ilişki biçiminin grup halinde evlilik olduğu bildirilmektedir. Günümüzde, bu bölgelerde de, grup halinde evlilik biçimleri aşılmıştır. Avustralya'da, özellikle Dietri, Urabunna, Yandairunga, Kunandaburi... gibi klanlarda, eski grup halindeki evliliğin kalıntısı olarak Pirrauru-ailesi (A.W. Howitt) görülmüştür.

Pirrauru-ailesi, her şeyden önce, yoğun bir toplumsal ekonomik dayanışma gereksiniminden doğmuştur. Gerçekten de, Pirrauru-ailesi, Avustralya toplumlarının içinde yaşadıkları koşullara en uygun toplumsal ekonomik güvenceyi vermiştir.

Pirrauru biçimi kadın erkek birleşmelerinde, kadınlar tüm Pirrauru erkekleri için çalışmışlar, toplayıcılık yapmışlar, onları beslemişlerdir. Erkekler de, aynı biçimde, tüm Pirrauru kadınlarının bakımlarını üstlenmişlerdir. Ayrıca, bir Pirrauru erkeği, erkeğini yitirmiş genç ya da yaşlı kadınlara, çocuklara bakmakla yükümlenmiştir. Kuşkusuz bunun tersi de geçerli olmuş, karısı ölen bir Pirrauru erkeğinin ve çocuklarının bakımını öteki kadınlar üstlenmişlerdir. Bu tür, toplumsal ekonomik cinsel yaşam koşulları altında, bir kadın ya da erkek, çok kez başka erkek ya da kadınlarla birlikte yaşamış, cinsel ilişkilerde bulunabilmiştir. Bu, onların istemlerine bağlı kalan bir etkinlik olarak kalmış ve hiçbir zaman toplumsal bir sorun oluşturmamıştır. Bu koşullarda da, birlikte üretilen besi maddeleri ortaklaşa tüketilmiş ve sorunlar yine ortaklaşa çözümlenmeye çalışılmıştır.

Sonraları, Avustralya yerli toplumlarının kalıntıları, Pirrauru-ailesi dönemlerinin aşıldığını, ama günümüzün tekeşli-monogamik aile biçimlerinin de söz konusu olmadığını göstermiştir.

Gerçekte, Avustralya Toplumları üzerine yapılan araştırmalarda, üretim güçlerinin, üretim tarzlarının evrimleriyle, kadın-erkek ilişkilerinin, «ailenin», değişimi arasındaki ilişkileri somut olarak izlemek olasıdır.

Kolayca görülebildiği gibi, buralarda, temel ekonomik

toplumsal birimi, kadın-erkek birliğı değıl, tüm toplum oluşturmıştır. Bu nedenle de, içinde yaşanan koşullar ne olursa olsun, her şeyden önce toplumun birliğı, beslenme ve yaşam sorunlarının güvenceye alınması amaçlanmıştır. Genel olarak kalıt, aileye değıl topluma geçmiş, kadın-erkek ilişkileri bu temel yapı üzerinde biçimlenmiştir.

Sonradan da Avustralya toplumlarında kadın-erkek ilişkileri, çok sıkı, değışmez «stabil» olmamıştır. Örneğın, bir kadın, ömrü boyunca çok kez, 3-4-5 kez «evlenebilmiş», ayrıca evlilik dışı cinsel ilişkiler de kurabilmiştir.

Kuşkusuz, benzer özgürlükler erkekler için de geçerli olmuştur. Ancak burada, birbiriyle ilişki kuranların, aynı zamanda birbirlerinin ekonomik toplumsal bakımlarını yükümlenme zorunluluğı, tek değışmez koşul olarak kalmıştır.

Erkekler, ilişki kurdukları kadınların toplumları, hatta klanları üzerinde haklar elde etmişlerdir. Ama bu hakkın kullanılması, erkeklerin, o kadınların ve çocuklarının bakımlarını üstlenmesi anlamına gelmiştir.

Çeşitli toplumlar arasındaki bu tür karşılıklı cinsel ilişkiler, aynı zamanda bu toplumları birbirlerine bağlamaya, dayanışma içinde yaşamaya neden olmuştur. Örneğın, bölgede olası bir saldırıya karşı, yakın cinsel ilişki içinde bulunan toplumlar çok kez birlikte ve dayanışma içinde savaşım sürdürmüşlerdir.

Avustralya toplumlarında, yönetici kurul-meclis ya da başkan seçimle atanmıştır. Bu kurul, salt savaş dönemlerinde değıl, barış zamanlarında da etkinliğini sürdürmüştür. Yönetici kurullar alacakları hemen tüm önemli kararlarda toplumun onayını almaya özen göstermişlerdir. Toplum tarafından istenmeyen başkan ya da kurumlar hemen görevlerinden alınmışlardır.

Genellikle yaşlı-deneyli kişilerden oluşan yönetici kurullar, üretimi, tüketimi, üleşimi denetlemişler ve gereğinde tüm toplumu yönlendirmişlerdir.

Avustralya toplumlarında, iyi bir avcının, balıkçının grup

içinde saygın bir konumu olmuş ve çokluk yönetici seçilebilmiştir. Ama, bunun kararı yaşlıların oluşturduğu kurulların onayı ile alınmıştır.

Kadınlar, toplum içinde oldukça güçlü-saygın konumlar sağlamalarına karşın, yönetici seçimlerinde pek bir etkinlik gösterememişlerdir.

Avustralya'da, birbirlerine yakın bölgelerde yaşayan 20-25 kadar bölgesel toplumun birleşmesinden klanlar oluşmuştur. Bunlar genellikle aynı ya da yakın lehçe farkları bulunan dilleri konuşmuşlardır.

Worora, Aranda, Kabi, Warramunga, Yantniwanta, Karadjeri, Wiradjuri... gibi özgün konumları bulunan klanlar dışındakiler pek *homojen* değildir. İkinci derecedeki klanlarda belli bir dil birliği bile çok kez bulunmaz.

Bir klana yeni üye alınması, klan yöneticilerinin özel izinleri ile olmuştur.

Hemen tüm klanlarda, çocukların adları babalarının, totemlerinin anaları üzerinden sürdüğü saptanmıştır.

Ayrıca, kurallara uygun olmayan cinsel ilişkilerde oluşan çocukların adları da babanın klan adına göre tanımlanmış, ama totemi ana üzerinden sürmüştür. Aranda gibi kimi klanlarda, örneğin kadın kaçırımlar, salt erkek tarafının değil, kadının yakın akrabalarının yardımıyla da gerçekleştirilmiştir. Queensland yörelerinde, kimi toplumlar arası sürüşmelerde, ana tarafından akraba klanların da, birbirlerine karşı tavır aldıkları saptanmıştır. Kimi kan davalarında da bölgesel toplum üyelerinin, hem ana hem de baba tarafına karşı tavır almak zorunda kaldıkları görülmüştür. Bütün bu karmaşık durumlarda kesin ilkeler saptanmamış, insanların davranışlarını günlük yaşamdaki somut koşullar belirlemiştir.

Avustralya'da, kadınların akrabaları gensin, bölgesel toplumların av alanlarında avlanabilmişlerdir. Erkekler ve çocuklar da, avlarının bir bölümünü, ananın gensine armağan etmişlerdir. Kuzey Avustralya'da, Waduman, Mudburra, Warramunga gibi kimi klanlarda, erkeğin kalıtı, kişisel eşyaları, onun ölümünden sonra oğullarına ve erkek kardeş-

su kaynağı

yetişkin kadın

dağ, tepe

ana

kadın

kardeş

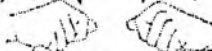

çocuk

hekim

göğüs süsü

taş bıçak

taş bıçak

bumerang

mızrak

ağ yapmak

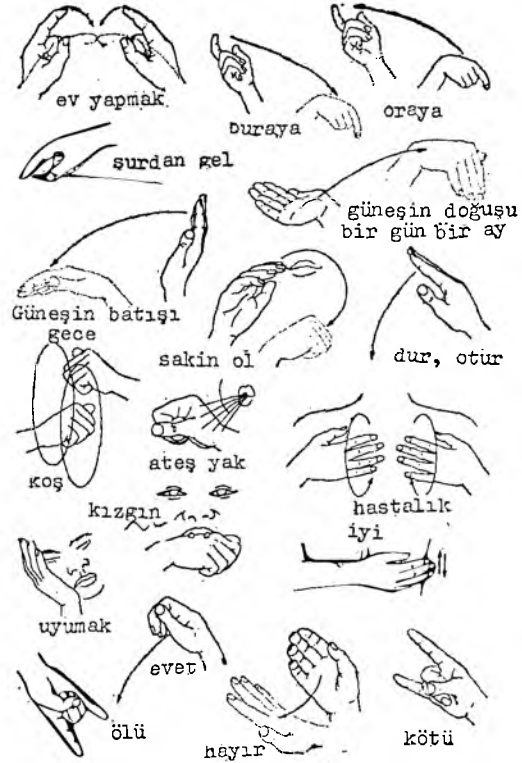
kalkan

pek çok

Birbirlerinden çok farklı dil ve lehçelerin konuşulduğu Avustralya yerlileri arasında hemen tek ortak iletişim, anlaşım aracını «Beden konuşması» da denilen, elle işaretleşme yöntemi oluşturmuştur... (55)

lerine değil, karısının erkek kardeşlerine kalmıştır. Benzer pek çok örneklemelerden yapılan çıkarsamalarda, Avustralya'daki ataerkil düzende yaşayan toplumların akrabalık ilişkilerinde anaerkil dönemlerin kalıntıları saptanmıştır. Ancak, anaerkil dönemlerden ataerkil dönemlere ne zaman geçildiğinin yanıtını vermek bugün için de zor olmaktadır. Ayrıca, bu tarihsel gelişimin dünya ölçeğinde genel geçerli bir zamanlamasını yapmak kuşkusuz olanaksızdır...

Avustralya yerlileri arasında anaerkil düzenden ataerkil düzene geçişin saptanabilen bulgularında, ilk kez kadınlar toplumların önemli toplantılarından yalıtılmaya başlanmışlardır. İzleyen zaman dilimleri, içinde, av etlerinden kadınlara verilen pay azalmış ve giderek kadınlar kendi soy zincirlerinden getirdikleri totem törenlerinden bile uzak tutulmuşlardır. Ayrıca, bu törenlerde dağıtılması geleneksel olan yemek, kadınlara verilmez olmuştur. Zaman içinde, toplum için önemli kararların alındığı toplantılara salt kadınlar değil, genç ve yaşlı erkekler de giremez olmuş; ve artık toplumun yönetimi ve denetimi belli bir küçük grubun eline geçmeye başlamıştır.

Başlangıçlarda dinsel ve gizli niteliklerde yapılan bu toplantılarda, ilk önceleri av etleri üleşilirken, sonraları, savaş ganimetleri dağıtılmaya başlanmıştır...

Böylece, toplumun birliğini ve genel çıkarlarını simgeleyen deneyli, yaşlı üyelerin, eşit koşullarda sürdürdükleri toplantıların yerini, küçük bir militer grubun gizli örgütlenmeleri almıştır. Artık, bu toplantılarda, toplumun beslenme, av sorunlarının ötesinde, savaş, savunma gibi çok daha değişik konular gündeme gelmeye başlamıştır...

Ayrıca, savaşların da gerçek bir geçim kaynağı olmaya başlamasının uzantısında, silah üretimi, tüm öteki üretim araçlarının önemli bir bölümünü oluşturmaya başlamıştır...

Bu süreç içinde, toplumların yeni koşullara göre yeniden düzenlenmeleri sürmüş; erkekler militer nitelikli örgütlenmeler oluşturlarken, kadınların biyolojik nitelikleri gereğinden çok abartılarak, hemen tüm toplumsal eylemlerden yalıtılmıştır.

Toplumsal gelişmelerin bu aşamasında, artık elde edilen toplumsal ürün, toplum içinde görece eşit üleşilmemiş; militer grup, toplumsal ürünün, toplumsal varsıllığın daha büyük bölümünü almaya başlamıştır. Ayrıca, daha önceleri toplum yararına sürdürülen değiş tokuşlar da, gene militer grup tarafından yapılır olmuştur...

Bu toplumsal aşamaya kadar ulaşan Avustralya yerlilerinde, önceleri tüm toplumun mülkü olan, balık kaynakları, av alanları, meyveli ağaclar, sandallar ve bitkisel besin kaynaklarının artık bu militer gruplarca denetlenmeye başlandığı görölmüştür...

Toplumsal ekonomik gelişmelerinin bu aşamasından sonra sömürgeciler ile karşılaşan Avustralyalı yerlilerin tarihsel evrimleri doğal ivmesinden sapmıştır...

Toparlarsak, Avustralyalı yerliler, son buzul dönemi içinde Avustralya Anakarasına gelmişlerdir.

Bunların üretim güçlerinin, toplumsal ilişkilerinin gelişmişlik aşamaları, Mezolitik ile Neolitik dönemlerin çeşitli geçiş aşamalarını sergilemiş, ancak daha çok Neolitik öncesi evrelere ait öğeler içerdığı saptanmıştır.

Burada, üretim güçlerinin düzeyi, ok ve yayın günlük yaşama girmediğı, avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık aşamalarında kalmış, toplumsal ekonomik biçimlenmelerin değişimi çok yavaş olmuştur.

Sömürgeciler, Avustralya yerlilerine gerçek bir soykırım uygulamışlardır. İngiltere, daha 1783 yılında, kaptan Arthur Phillip denetiminde, 757 adı suçluyu Avustralya'ya göndererek, bu Anakanın tüm güzelliklerini sistemli bir biçimde tahrip ettirmiştir.

Bugün bile, sayıları ancak 40.000 dolaylarında olduğı varsayılan Avustralya'nın safkan yerlilerine karşı büyük bir baskı ve yoketme yöntemi uygulanmaktadır.

3.2. MEZOLİTİK-NEOLİTİK ÜRETİM BİÇİMLERİNDE YAŞAYAN TOPLUMLARIN ÖZGÜN BİR ÖRNEĞİ

ESKİMOLAR...

İktopumların gelişmelerinde tarım ve hayvancılığın önemli bir yer tutmasına karşın, doğal yaşam koşullarının değişik olduğu yeryüzü bölgelerinde çok daha başka evrim- sel ivmelerin biçimlendiği saptanmıştır.

Bir anlamda kuraldışı sayılan bu tür evrimleşmelerin kuşkusuz en ilginç örneklerinden birini Eskimolar, sergilemişlerdir...

Eskimo toplumlarının temel çıkış kökenleri üzerine, bu- güne değin pek çok araştırma yapılmış, pek çok varsayımda bulunmuş olmasına karşın, sorun yine de yeterince açık ve aydınlık değildir.

Genel kanıya göre, Eskimolar, paleolitik dönemler için- de, Asya-Moğol ya da Kuzey Amerika-İndiana toplumların- dan kaynaklanmışlar evrimleşmişlerdir...

Ayrıca, iskelet, kafatası, deri rengi, saçların-kılların da- ğılımı vb. biyolojik-toplumsal yapısal bulgular da, Eskimo- lar'ın, Moğol-İndiana kökenli olabileceklerini destekler nite- liklerde bulunmuştur...

Bu konularda önerilen savların ortak bileşkesine göre, son buzul dönemleri süresince, Kuzey Asya, Bering Boğazı

üzerinden Amerika Anakarasına geçen toplumların bir bölümü, çeşitli nedenlerle Asya ve Amerika'nın daha kuzey bölgelerine doğru göçmüşler, zaman içinde buraların çok özel doğal koşullarına olağanüstü bir uyum göstermişler ve özgün toplumsal ekonomik yapılarını oluşturmuşlardır. Eskimo toplumlarını Asya ve Amerika Anakaralarının daha kuzey bölgelerine doğru iten ya da çeken gücün niteliği yeterince bilinmemektedir. Yazgı belirleyici bu büyük göçün, düşman saldırıları sonucu koşullanmış olabileceği gibi, büyük besin kaynağı olan rengeyiği sürülerinin ardından gitmek biçiminde gerçekleşmiş olabileceği de varsayılmaktadır...

Eskimo toplumlarının, gerçekten inanılması güç bir yetkinlikle uyum gösterdikleri Kuzey Kutup Bölgelerindeki doğal koşullar, hiç kuşkusuz, yerküresinin canlı yaşama en az olanak sağladığı yörelerden biri, belki de birincisidir... Belibaşlı Batı dillerinde Kuzey Kutbu için, Eski Yunancada ayı anlamına gelen «Arktos» sözcüğünden kaynaklanan Arktis adı kullanılmaktadır. Eski Yunanlıların, içinde Kutup Yıldızının da bulunduğu yıldız kümesini «Büyük ayı» biçiminde imgeleştirip, Kuzey Kutbuna da «Ayı-Arktos» adını vermiş olabilecekleri düşünülmektedir.

Anımsanacağı gibi, Kuzey Kutup Bölgeleri, Asya-Avrupa ve Amerika Anakaralarının en kuzey bölümlerinin birbirlerine bitişircesine yaklaştıkları alanları kapsar. Yaklaşık 30 milyon kilometre kare olan bu büyük bölgenin, 13 milyon kilometre karesini karalar, 14 milyon kilometre karesini de denizler oluşturmaktadır.

Büyük Okyanuslar, çeşitli iç deniz ve körfezlerden, girintili çıkıntılı kıyılarla bunların çevresini kapsayan kara parçalarından oluşan Kuzey Kutup Bölgesi, hemen tüm yıl boyunca buzullarla kaplıdır. Isı ortalaması, yılda ancak iki ay kadar donma noktasının, sıfır derecenin biraz üstünde çıkar. Çok yerde bu sürenin yılda 55 günü aşmadığı saptanmıştır.

Kendi içinde biyolojik-doğal bir bütünlük oluşturan Güney Kutup Bölgesi, Antarktis'i, okyanuslardan ayıran büyük buzul duvarlarını görmenin ve sınırlarını belirlemenin zor olmamasına karşın, bu olgu, Kuzey Kutup Bölgesi için bu denli kolay değildir. Başka bir deyişle, içinde yaşadığımız günlerde bile, Kuzey Kutup Bölgelerinin sınırlarını, budun-bilim amacına uygun olarak belirtmek oldukça güçtür. Ayrıca bu bölge, Güney Kutup Bölgesi gibi kendi içinde doğa-biyolojik bir bütünlük de oluşturmamaktadır.

Bugün, çeşitli bilimsel disiplinlerce Kuzey Kutup Bölgelerinin sınırlarının belirlenmesinde oldukça değişik ölçüler kullanılmaktadır. Bunlardan salt, astronomik matematiksel yaklaşımda, Kuzey Kutup Bölgesi, 66 derece, 32 dakika, 51 saniyelik kuzey enleminin içinde kalan alanları içerir. Ancak, bu betimleme günlük yaşamda sözü edilen ve Eskimoların yaşadıkları bölgelerin çok daha ötelerini kapsamaktadır...

Başka bir sava göre, yaz ve kış aylarında hiç erimeyen buzul alanlarının belirlediği yöreler, Kuzey Kutup Bölgele-rinin sınırlarını oluştururlar. Kuşkusuz, bu betimlemeye göre de, Kuzey Kutup Bölgelerinin sınırları, oldukça girintili çıkıntılı ve çeşitli anakaralarda, doğuda ve batıda değişik çizgilerden geçmektedir... Kimileri biyolojik coğrafi bir yaklaşımla, kuzey yarımküresinin en sıcak ayı olan temmuz ortalamasının 10 dereceyi geçmediği yörelerin Kuzey Kutup Bölgelerinin sınırlarının içinde tartışılabileceğini önermişlerdir... Başka bir savda, ormanlık alanların bitim sınırlarının, aynı zamanda Kuzey Kutup Bölgelerinin başlangıç noktalarını da belirlediği savunulmaktadır... Kimileri, taban toprağının sürekli olarak donmuş bulunduğu alanların Kuzey Kutup Bölgelerinin sınırlarını oluşturduğunu söylemişlerdir... Gerçekten de kimi yörelerde 600 metre derinlere kadar uzanan bir bölümün, yaz ve kış sürekli olarak donmuş durumda bulunduğu saptanmıştır. Başka bir savda ise, ancak tarım yapılabilen yerlerin Kuzey Kutup Bölgelerinin dışında tutulabileceği ve bu nedenle de, tarımsal etkinliklerin sür-

dürülemediği alanların, buranın kapsamını alınabileceği tartışılmıştır...

Bu konulardaki önerileri daha da çoğaltmak olasıdır. Ama bunları anımsamak, bizim için, tartışılan sorunların önemini ve Eskimo toplumlarının yaşadıkları bölgelerin ne denli zor koşullar içerdiğini göstermesi yönünden önemli olabilir...

Eskimoların yaşadıkları bölgelerin hemen tümü, buzul-luk ya da tunduralıktır. Buralarda ısı, yılda ancak birkaç hafta ya da ay, donma noktasının üstüne çıkar. Bitki örtüsü çok yoksuldur bu bölgelerde. Toprak çok yerde, birkaç yüz metre derinlere kadar donmuştur. Ancak yaz aylarında, bazı bölgelerde, yüzeydeki 10 ile 200 cm. arasındaki bir bölüm biraz yumuşar ve bu yörelerde özgün bir çamurlaşma oluşur. Buralarda, kısa köklü ve çok kez çeşitli renkte çiçekli bitkiler görülür... Örneğin, salt Grönland'da yaz aylarında 390 kadar çeşitli çiçekli bitki saptanmıştır.

Kuzey Kutup Bölgelerinin temel bitki örtüsünü çeşitli yosunlar, alg'ler oluşturur. Bunlar hem hayvanların, hem de Eskimoların başlıca bitkisel besin kaynaklarından birini sağlarlar.

Ayrıca, bitki-hayvan arası tek hücreli canlılardan, etkin renkleri nedeniyle «kar kanı» da denen kırmızı renkli kamçıllar, bulundukları bölgelere ilginç görünümler verirler...

Kuzey Kutup Bölgesinin hayvan dünyası, bitki örtüsüne oranla daha renkli ve varsıl bir görünüm sergiler... Kutup denizlerindeki planktonlar, öteki büyük memelilerin yaşamlarını sağlamada belirleyici rol oynamışlardır. Kuzey Kutup Bölgelerinde bir litre deniz suyunda 300-400 kadar planktonun bulunduğu saptanmıştır. Bunlar, Kutup bölgelerinin en görkemli, sevimli ve temel besin kaynaklarından biri olan balinaların başlıca yiyebildikleri canlıları oluşturmuşlardır. Ayrıca bu bölge denizlerinde ve kıyılarında, ayıbalıkları, denizayıları çokça bulunur.

Karalarda, Kuzey Kanada, Nicmac İndianalar'ının Kari-bu adını verdikleri rengineyiği sürüleri, kutup kurtları, kutup tilkileri, çeşitli ayılar, «Moschuso Ochse» da denen bölgenin özgün bizonları, kar tavşanları, iri karkuşları vb. oldukça çoktur.

Eskimolar, bu hayvanlardan sağladıkları et, süt, deri boynuz, kemik vb. maddelerle kendilerine özgü kültürleri, ekonomik toplumsal yapıları oluşturmuşlardır...

Kuzey Kutup Bölgelerinde yaşayan bu toplumlar kendilerine genellikle Inuit -çoğul olarak inut-, Kuzey Alaska ve Sibirya'da Juit -çoğul olarak Juk- demişlerse de, Wabanaki İndiaları bunları, «çiğ et yiyenler» anlamına gelen «Eskimantsik» çoğul olarak «eskimao» diye adlandırmışlardır...

Bu temelden kaynaklanan Eskimo sözcüğü bugün hemen tüm dillerde benimsenmiştir.

Eskimolar, gerçekten de etleri çok kez çiğ olarak yemişlerdir. Ama bunu beğenilerinin bu doğrultuda biçimlenmiş olmasından değil, zorunluluktan yapmışlardır. Eskimolarda, olanak bulduklarında pişmiş et yemeyi yeğlemişlerdir. Dahası, yaz aylarında, görece bolca buldukları yeşil bitkileri, sebzeleri pişirerek, çok sevdikleri etli sebze çorbaları yapmışlardır.

Eskimolar, içinde bulundukları olumsuz doğa koşullarına karşı, çok özelleşmiş üretim güçleri ve toplumsal ekonomik yapılar oluşturarak direnmeyi başarmışlardır.

Eskimoların ürettikleri barınakların-evlerin, giysilerin taşıt ve avlanma araçlarının örneklerine dünyanın başka yerlerinde rast gelmek olası değildir.

Eskimolar, içinde bulundukları soğuk iklim koşullarına karşı, inanılmaz bir yetkinlikle, buz evlerini, iluqiqleri ve kendilerine özgün giysileri üretmişlerdir. Büyük buz kalıplarından yapılan bu ünlü Eskimo barınakları, hemen hemen bugün bile, zorda kalındığında, kutup bölgelerinde yapılan evlerin en kullanışlıları olmasa da, kuşkusuz en ucuzlarıdır da...

Eskimolar, buz kalıplarından yaptıkları bu barınakların

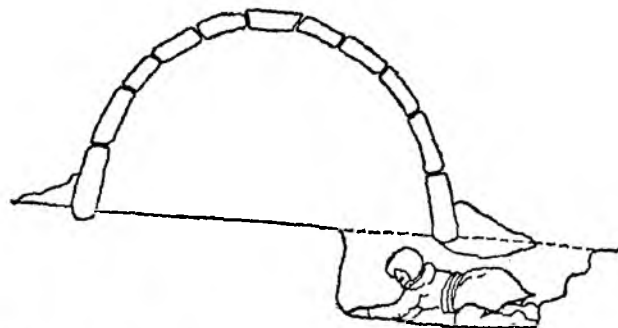
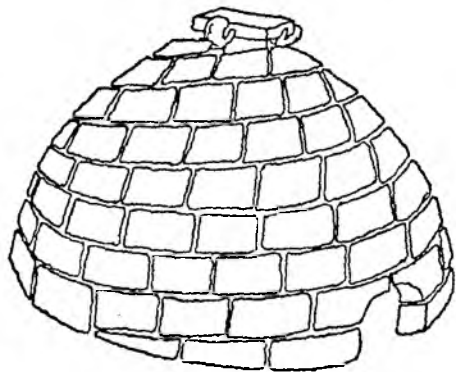
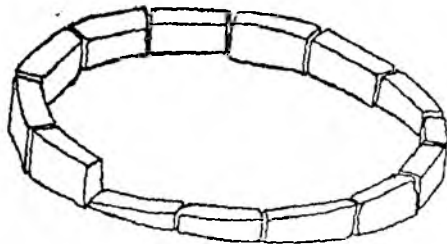
en üstüne, ince ve saydam buzdan «pencere» koymuşlardır. Bu evlere, genellikle 3-4 metre uzaktan ve küçük bir tünelden geçilerek girilir. Bu yöntem ya da önlem ile soğğun evin içine girmesi önlenmiş ve dış dünyada, eksi 50 derecelik ısı ve yoğun kar fırtınası sürerken, Eskimolar, burada hiç ateş yakmadan, ortalama 5-6 derecelik bir sıcaklık içinde yaşayabilmişlerdir. Küçük bir yağ lambası ile bu ısı daha da arttırılabilmıştır...

Böyle bir Eskimo evinde, tüm bir aile, grup barınabilmektedir. Uzun süreler konaklama zorunluluğu olan durumlarda, yanyana birkaç ev yapılmış, ama çok kez tüm evler aynı giriş tünelinden yararlanmışlardır...

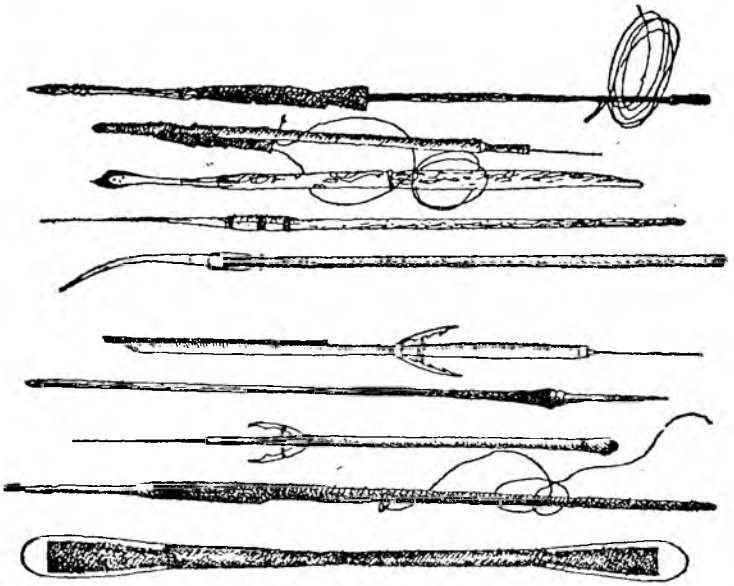
Pek çok araştırmacı, yaklaşık 10 metre çapındaki bir Eskimo evinde birkaç ailenin uzun süreler birlikte yaşadıklarına tanık olduğunu dile getirmiştir.

Görece ılıman bölgelerde yaşayan Eskimolar, olanak bulduklarında, evlerini taşlardan, tahtalardan, hatta kimi zamanlar salt hayvan postlarından yapmışlardır. Bu tür malzemeyle yapılmış evlerde çok kez «pencere camı» olarak hayvanların bağırsak derileri kullanılmıştır. Eskimo evlerinin içleri, olanaklar ölçüsünde, postlar ve hayvan derileriyle döşenmiştir. Gerçekte, Eskimolar, normal koşullarda, bu sabit taş evlerde yaşamayı yeğlemişler ve Iluqiq denen buz evlerini ancak yolda kaldıklarında barınmak için kullanmışlardır. Ama Eskimolar, çok sık yolda ve darda kaldıklarından, yaşamlarının pek büyük bir bölümü bu buz evlerinde geçmiştir...

Eskimo evlerinde kullanılan araçlar, genellikle deriden ve tahtadan yapılmıştır. Kimi bölgelerde sazdan örme sepetler, kaplar kullanılmıştır. Eskimolar, taş işleminde çok uzmanlaşmışlardır. Okların, mızrakların uçlarına, kimi zaman, bir kâğıt inceliğinde işlenmiş, inceltilmiş taş uçluklar koymuşlardır. Bunun dışında, Eskimolar, üretim araçlarının hemen tümünü hayvanlardan ve bunların yan ürünlerinden üretmişlerdir...

Bir Eskimo buz evinin yapılışı. (39)

Eskimo avcılarının kullandıkları çeşitli araçlar...

Bering Boğazı bölgelerinde zaman zaman soğuk demir işleme yapılmışsa da, metal çalışmalarının Eskimoların günlük yaşamlarına, temel kültürel-ekonomik gelişmelerine etkisi oldukça az olmuştur...

Eskimolar, kuşların ince kemiklerinden çok kullanışlı di-kiş iğneleri üretmişlerdir. Özellikle kadınlar, deri giysileri, bir makine kadar düzenli ve güzel dikebilmişlerdir. Örneğin, deri giysiler önce teğellenmiş, dikilmiş ve sonra da bu di-kiş yerleri, yeniden deri içine gömülmüştür. Böylece, hem çok sağlam, hem de soğuk, su geçirmez ve güzel giysiler üretmek olası kılınmıştır.

Bir Eskimo avcısı için giysi, her zaman dirimsel bir önem taşımış, bunlara çok büyük özen gösterilmiş, ıslanan, bozulan yerleri hemen onarılmış, temizlenmiştir.

Eskimoların kullandıkları, anoraklar, eldivenler, çizmeler, kar gözlükleri hem çok sıcak tutan, hem de her türlü devinime olanak veren hafif giysilerdir.

Eskimolar, taşıma işlerinde kendilerine yardımcı iki önemli araç geliştirmişlerdir. Bunlardan kızak, insanlık tarihine Eskimoların armağanıdır. Çeşitli Eskimo toplumları, içinde bulundukları doğal koşullara ve kendi amaçlarına göre, 1,5 metreden 10 metreye kadar değişik kızaklar yapmışlardır. Kızakları çekmek için, Eskimoların evcilleştirdikleri tek hayvan olan köpekleri kullanmışlardır. Her bir kızak, içinde bulunan koşullara göre 7-15 köpek tarafından çekilmiştir... Köpeklerin çektikleri Eskimo Kızakları bugün de, Kutup bölgelerinin en güvenilir ve ekonomik taşıt araçlarını oluşturmaktadır.

Eskimolar, kızaklarının çatısını, olanak bulduklarında tahtadan yapmışlardır. Tahta bulunmayan koşullarda, geyik boynuzları ya da balık kemikleriyle de çok kullanışlı kızaklar üretilmiştir. Kızakların dışı, balina, ayıbalığı ya da rengeyiği derileriyle kaplanmıştır.

Eskimo toplumlarında, kızak çok önemsenen ve dirimsel etkinliği olan bir taşıt aracıdır. Kimi Eskimo toplumlarında evlenmeler, kadınların babalarına belli niteliklerdeki kızak armağanları ile olası kılınmıştır...

Eskimo toplumlarının başka bir önemli taşıt aracı da sandallar, kano'lardır. Bunların da çatıları, genellikle ince tahtalardan ya da balık kemiklerinden yapılmış ve üzerleri balina, ayıbalığı derisiyle kaplanmıştır. Eskimolar, çok hafif olan sandallarını, karada yürürlerken çok kez başlarının üstünde tutarak taşımışlardır...

Balina avcılığına başlayan Eskimolar, tahtadan büyük sandallar yapmışlardır. Bunların içine gereğinde birkaç aile birlikte binmiş ve erkeklerin zıpkın atabilmeleri için çok kez kadınlar tarafından kürek çekilmiştir. Yapımında ve kullanımında kadınların önemli görevler üstlendiği bu tekneler, kutup bölgelerinde «Karı Sandalları» adıyla da anılmışlardır...

Eskimoların temel ekonomisini deniz ve kara avcılığı oluşturmıştır. Çeşitli oltalar ve zıpkınlar ile bireysel olarak yapılan küçük balık avcılığı, hemen her gün ve her koşulda sürdürülmeye çalışılmıştır.

Buna karşın, baline ve ayıbalığı avcılığı ise, daha düzenli ve örgütlü bir çalışmayı gerektirmiştir. Bu nedenle de pek çok araştırmacı, ancak açık deniz balina avcılığı başladıktan sonra Eskimoların neolitik üretim-kültür aşamasına ulaştıklarını vurgulamıştır.

Açık deniz balina avcılığında, uçları sivriltilmiş ve girildiği yerden çıkmayacak biçimde çengelleştirilmiş taş ya da kemik uçluklu zıpkınlar kullanılmıştır. Ayrıca, avlanan hayvanların derilerini soyarak, etlerini parçalamak için balta- lar, bıçaklar üretilmiştir...

Ok ve yay, daha çok rengineyiği avcılığında kullanılmıştır. Okların uçlarına ince sivri uçluklar takılmış, yaylar, genellikle rengineyiği boynuzlarından, balık kemiklerinden ya da tahtadan yapılmıştır.

Büyük kar kuşları için çeşitli kemik iğnelere yem olarak ayıbalığı yağı konmuş, balık oltası benzeri tuzaklar yapılmıştır. Ayrıca, çeşitli ağlar, sepetler ile de kuş avcılığı sürdürülmeye çalışılmıştır...

Bütün bunların dışında, kış aylarında, denizlerin donmasından sonra, Eskimolar yine de balık avcılığı yapma yöntemleri aramışlardır. Bunun için, buzların ortasına «hava deliği» denen delikler açmışlar ve buralardan, oltalar ya da zıpkınlarla çeşitli büyüklüklerdeki balıkları avlamaya çalışmışlardır...

Burada, doğal zorunluluklar uzantısında ilginç bir sinirkas düzeni, refleks arkı gelişmiştir. Örneğin, eksi 40-50 derecelerde, saatlerce hiç kıpırdamadan bekleyen Eskimo avcısı, bir ayıbalığının «hava deliğinden» başını çıkarmasıyla birlikte, inanılmaz bir hızla zıpkınını atıp avını yakalayabilmiştir... Oysa, pek çok yetenekli araştırmacı, aynı koşullarda benzer becerileri hemen hiç gösterememiştir...

Eskimolar, olanak bulduklarında, özellikle yaz aylarında yeşil bitkiler, kökler, yosunlar yemişler; bazı alg'lerden

ve yosunlardan bir tür baharat üretip, etlerin daha yenir durumlara getirilmesini sağlamaya çalışmışlardır...

Çok iyi birer avcı ve içinde bulundukları koşullara olağanüstü uyum sağlamış olmalarına karşın, açlık, yine de Eskimoların yaşamlarını sürekli olarak baskı altında tutan en dirimsel sorun olmuştur. Bazı ağır açlık koşullarında, Eskimolar, kızaklarındaki derileri, anoraklarını, çizmelerini, ağızlarında uzun süreler çiğneyip yiyerek, gerçek bir yaşam savaşı vermeye çalışmışlardır...

Uzun süren böylesi zor durumlarda, son seçenek olarak, Eskimoların, çocuklarını ya da ailenin yaşlılarını yedikleri sıklıkla anlatılmıştır... Açlık koşullarında, bir yaşlı Eskimonun, kendisinin yenmesini sıradan bir olaymışcasına, önerdiği ve bunun, çevrede hiç de olağanüstü bir davranış olarak karşılanmadığı sıkca yansıtılmıştır... Rassmussen, yeni doğmuş çocuğunu yiyen bir Eskimo kadınının, bunun tadının, yavru bir ayıbalığınıninkine benzediğini söylediğini yazmıştır...

Buna karşın, koşulların elverdiği, avın verimli geçtiği durumlarda, evine konuk gelen bir Eskimonun sunduğu yemeklerin şöyle düzenlenebildiği söylenir...

İlk kez, kurutulmuş küçük balık etleri ve bunun ardından, kurutulmuş ya da pişirilmiş, dövülmüş, hafif çürütülmüş fok balığı eti sunulmuş. Sonra asıl yemek olarak çiğ ya da pişmiş kutup sığırı eti, balina kuyruğu, ya da rengineyi eti yenmiştir. Çok özel durumlarda bir tür kutup çileği ile rengineyiğinin midesinden çıkarılan kalıntıların karıştırılarak ve çok kez de içine ayıbalığı yağı katılarak yapılan bir tür «Eskimo tatlısı» sunulmuş... Sonra hep birlikte tütün içilmiştir...

Bir Fransız araştırmacısı, böyle bir yemekten sonra, Paris'in en sert içkisinin bile, insanın midesindeki ağırlığı gideremeyeceğini söylemiştir...

Kuzey Kutup bölgelerinde çeşitli bilimsel disiplinlerce sürdürülen çok yönlü çalışmalarda, Eskimo kültürlerinin temel kaynaklarını açıklayacak yeterli somut veriler saptan-

mamıştır. Bu nedenle, günümüz koşullarında bile, bu kültürlerin budunbilim araştırmalarından önceki evreleriyle ilgili çıkarsamalar hemen salt varsayımsal nitelikte olmaktadır...

Genel kanıya göre, Eskimoların ya da onların atalarının, genç taş devri kültür dönemlerinde, Asya- Avrupa Ana-karalarının kuzeylerinde, buzul dönemi avcılarıyla birlikte avlandıkları varsayılmaktadır...

Bu yeni yaşam koşullarında, özellikle ayıbalığı avcılığında özelleşen toplumlar, Paleolitik Eskimo Kùltürlerini geliştirmişlerdir. İzleyen zaman dilimleri içinde, üretim araçlarının görece evrimleşmesi uzantısında açık deniz balina avcılığına başlayan toplumlar, Neoeskimo kùltürlerini oluşturmuşlardır. Hemen tüm araştırmacıların vurguladığı gibi, açık deniz balina avcılığı Eskimo toplumlarının gelişmesinde önemli bir aşama olmuştur.

Bu gelişmeler, görece kısa zamanlarda yaşamın öteki alanlarını da etkilemiş, ok ve yay, ince uçlu mızraklar, yeni yöntemlerle sürdürülen rengineyiği avcılığı, balık avcılığındaki gelişmeler, yeni ve daha hızlı giden kızakların yapımı, köpeklerin kızaklara daha kullanışlı yöntemlerle bağlanmaları... gibi üretim alanlarındaki yeni ve niteliksel gelişmeleri koşullamıştır...

Bugün de, Eskimo kùltürlerinin gelişmeleri üzerine büyük kapsamlı genellemeler yapmak oldukça zordur. Gerçekte, Eskimo kùltürleri hiçbir zaman bir bütünlük oluşturamışlardır. Bu nedenle, soruna sağlıklı yaklaşımlarda bulunmak için, her Eskimo toplumun özgün evrimini içinde yaşadıkları somut koşullarla birlikte tartışmak gerekmektedir...

Tarihsel evrimin daha sonraki aşamalarında, özellikle kıyı kesimlerinde yaşayan Eskimo toplumları, pek çok etkenlerle karşılaşp tekdüze olmayan değişimler sergilerlerken, iç bölgelerdeki toplumlar, görece yerleşik düzenlere geçmeye, tahta ve taşlardan evler yapmaya, rengineyiği sürüleri beslemeye başlamışlardır ...

Eskimo toplumları, ilk toplumsal ekonomik yapıların,

doğal koşullara göre gösterdikleri değişik evrimlerin en ilginç örneklerini sergilemişlerdir...

İçinde yaşadıkları doğal koşullara özgü kültürel özelleşmeler gösteren Eskimolar, bu etkinliklerine karşın yerleşik düzenlere geçememişler, büyük toplumsal örgütlenmeler oluşturamamışlardır...

Eskimolar, barınmaya elverişli doğal koşullar bulduklarında, kendiliğinden oluşan ve çok kez 3 ile 5 barınağı ve 15-20 insanı kapsayan ve de genellikle kalıcı, sürekli olmayan «köy toplumları» oluşturmuşlardır... Bu toplumlar hiçbir zaman değişmez kılınamamıştır. Yeni katılımlarla «köy toplumları» biraz daha büyümüş ve gelişmişler ya da ayrılıp gidenlerle küçülmüşler ya da bütünüyle yitip gitmişlerdir...

Pek çok araştırmacı, yüz kişilik bir Eskimo köyünün çok büyük bir toplumsal birimi «köy»ü oluşturduğunu belirtmişlerdir. Kimi gözlemciler, 25 yıllık gezilerinde rast geldikleri en büyük Eskimo köyünde ancak 80 kadar insanın bulunduğunu yazmışlardır...

Bu tür Eskimo «köy toplumlarını» oluşturan ve çözen genel geçerli toplumsal yasalar bilinmemektedir. Buralara yeni ailelerin, ya da kişilerin katılmaları ya da ayrılmaları hemen tümüyle isteme bağlı kalmıştır...

Eskimo toplumlarındaki törelere göre, erkek çocuklar, kendilerinden başka birini daha doyurabilecek yetkinlikte avlanmaya başlamalarından, kızlar ise, ilk âdet görmelerinden sonra hemen evlenmişlerdir.

Genel olarak, kadın ya da erkeğin, başka toplumlardan olması yeğlenmiş, daha doğru bir demeyle, eksogamiye-dıştan evlenmeye özen gösterilmek istenmiş, ama bunda kesin ve katı bir kısıtlama uygulanmamıştır.

Görece elverişli doğal koşullarda yaşayan toplumlarda kimi yetkin avcılarının çok kadınlı bir yaşama eğilim gösterdikleri, ancak bunun çok kez iki kadınla sınırlı kaldığı saptanmıştır. Eskimo toplumlarında, iki kadından fazlası ile yaşayan avcılara pek rast gelinmemiştir... Buna karşın, özellik-

le Netsilik, Aleuten, Pasifik ve Prince William Sundes yörelerinde yaşayan Eskimo toplumlarında, zaman zaman görülen kadın azlığı nedeniyle, kadınların, kocalarının yanına birkaç erkeği daha alarak çok kocalı bir yaşam sürdürdükleri sıklıkla saptanmıştır...

Eskimo toplumlarında, beslenme ve açlık hemen her zaman büyük bir dirimsel sorun olduğundan, hemen söz kesilecek bir erkek çocuğun bulunmadığı durumlarda, yeni doğan kız çocuklarının bazıları hemen öldürülmüştür. Bu konudaki yargıyı tüm aile birlikte vermiş olsa da, her zaman, son söz ananın olmuş ve bu eylemi çok kez ana uygulamıştır... Bunun için de, ana, hemen her zaman çocuğu evin dışına, soğuğa bırakmış ve çabuk donması için ağzını karla kapatmıştır. Yaz geldiğinde, gerekirse, çocuk için mezar yapılmış, tören düzenlenmiştir...

Eskimolar arasındaki evlilikler çok kez törensiz yapılmıştır. Buralarda, kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkiler, bilinen anlamlardaki aşk ya da sevgiden çok daha başka duygusal ve nesnel koşullar üzerinde biçimlenmiştir. Doğal toplumsal koşullar gereği çok kez doğuştan sözlü ve birbirlerine karşılıklı gereksinimleri olan gençlerin, başka seçenekleri de bulunmadığından, var olan yasaları yadsımaya güçleri yetmemiştir...

Eskimolarda bilinen temel ekonomik toplumsal birimi aile oluşturmıştır. Ama, burada aile, salt kadın-erkek ve çocukların ötesinde, erkek ve kız kardeşleri, hatta yaşlıları da kapsamıştır. Aynı barınakta üç kuşağın birlikte yaşadığı ve çok kereler grup evliliğinin sürdüğü görülmüştür.

Eskimoların günlük yaşamında doğal bir eşitliğin sürmüş olmasına karşın, aile içinde ataerkil bir düzen egemen olmuştur. Ancak birbirleriyle anlaşılamayan insanlar, aralarındaki bağları kolaylıkla çözmüşlerdir. Evlenmeler gibi ayrılmalar da sade ve törensiz olmuştur.

Eskimo toplumlarında, çocuklar ana ve babalarına eşit olarak bağlanmışlardır. Ne var ki, aradaki ilişkilerin çözül-

mesi durumlarında, kural olarak çocuklar çok kez analarının yanında kalmıştır...

Eskimo toplumlarında, evlilik öncesi cinsel ilişkiler ya da sonradan eşlerin değişimi, doğal davranışlar olarak süregelmıştır. Aynı barınağı, birkaç ailenin aylarca birlikte kullanma zorunluluğu, kuşkusuz buralarda farklı ahlak ilkeleri oluşturmuştur...

Örneğin, pek çok araştırmacı, karısı hasta ya da gebe olan bir avcının, uzun bir yolculuğa çıkarken, bu süre içinde tek başına ve kadınsız yaşaması olanaksız olduğundan, en yakınlarından birinin karısını ya da kızını yanına aldığı ve bunun da, tüm toplum üyelerince doğal karşılandığını yansıtmıştır.

Bu yaşam koşullarında kıskançlık ya da cinsel bağımlılık gibi sorunların hemen hiçbir anlamı olmamıştır... Kuzey Kutup bölgelerinin nesnel durumları, üzerinde uzun ve karmaşık tartışmalara gerek göstermeyecek durulukta insan davranışları, ahlak ilkeleri oluşturmuştur.

Eskimo toplumlarında ataerkil bir yapı oluşmasına karşın, anaerkil kalıntıların varlığı sıklıkla saptanmıştır. Örneğin, ana'nın erkek kardeşinin hemen her yerde, ama özellikle, Bering Boğazı Eskimoları arasında, çok ayrıcalıklı ve saygın bir konumu olmuştur. Ayrıca, Eskimo toplumları tüm insanların, «oan» dedikleri bir ilk «ana ata»dan geldiklerine inanmışlar ve günlük yaşamlarında kullandıkları pek çok eşya-amulet gibi şeyleri hep dişi olarak nitelemişlerdir...

Eskimolar, kan akrabalarına karşı her zaman yoğun bir dayanışma göstermişler, her koşulda karşılıklı olarak birbirlerinin yardımlarına koşmuşlardır...

Fakat, doğal koşulların olanaksızlığı nedeniyle, Eskimo toplumları arasında, gens ya da klan biçimi örgütlenmeler oluşmamıştır. Başka bir demeyle, Eskimo toplumları, evrimin bu en doğal aşamasını oluşturabilecek düzeyde bile bir arada yaşama olanağını bulamamışlardır...

Otuz milyon kilometrekarelik bir yeryüzü parçası üzerinde gens-klan biçimi örgütlenmeler oluşturamayan Eski-

molar, daha çok bölgesel kültürel özelleşmeler göstermişlerdir...

Sorun yeryüzü ölçeğinde ele alındığında, ilktoplumların evrim sürecinde aşılması zorunlu görülen gens dönemi, doğal-toplumsal koşulların olanaksızlığı nedeniyle Eskimo toplumlarında yeterince oluşmamıştır.

Eskimolar dışında, dünyada hemen tüm toplumların geçirdikleri bu evre, Kuzey Kutup bölgelerinde, ancak küçük toplumsal birikimlerin görece uzun süreler bir arada yaşama olanağı buldukları yerlerde, çok yavaş ve silik biçimlerde evrimleşebilmiştir...

Eskimo toplumları üzerine yapılan tüm çalışmaların, belki de en öğretici ve önemli yanını bu alandaki veriler oluşturmaktadır...

Eskimolar, özellikle yaz aylarında, gerek kendi aralarındaki buluşma yerlerinde, gerekse Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen tüccarlar ile yoğun bir değişim sürdürmüşlerdir. Bu değişim süreci içinde, Eskimolar genellikle, post, deri, kemik ya da boynuzlardan üretilmiş küçük yontular vermişler, buna karşılık, madeni araçlar, ilaçlar, ateşli silahlar tahta eşyalar, vb. almaya çalışmışlardır...

Eskimo toplumlarında değişim, hemen her zaman, aile ya da kişisel düzeylerde sürdürülmüştür...

Eskimo toplumlarında avlanma alanları hemen her zaman tüm toplumun mülkü olarak kalmıştır. Yarı yerleşik duruma geçmiş kimi Aeuten Eskimolarında, kimi ailelerin, av alanlarının kullanma hakkından söz edilmiş ya da Alaska limanlarında, bazı Eskimolar için, balina sandallarının sahibi anlamına gelen «Umialik» gibi sözcüklerin kullanıldığı bildirilmişse de, Eskimo toplumları arasında özel mülkiyet saptanmamıştır. Kuşkusuz, kızaklar, giysiler mızraklar, sandallar-kanolar... vb. herkes tarafından ve kişisel kullanım için üretilmişlerdir. Eskimolar, hiç bir araç ya da etkinliği başkalarını sömürme amacıyla kullanmamışlardır ...

Eskimolar arasında sağlanan ürün, av, ilk kez aile içinde tüketilmiştir. Gereksinimden fazla olan besi maddeleri, yakın akrabalar, dostlar arasında paylaşılmıştır... Yardımlaşma ya da besi maddelerinin üleşiminde, hemen her zaman, Avustralya yerlilerinde olduğu gibi doğal hak yasası değil, isteme bağlı davranışlar geçerli olmuştur...

Yalnız balina ya da ayıbalığı gibi büyük avlardan sonra, tüm toplum üyeleri, ortaya konan ava kendi mülkleri gibi yaklaşabilmişlerdir...

Buna karşın, çok kez aynı barınağı paylaşan Eskimolar, çorbayı bile aynı kaptan içmişler ya da tek bir kaşık kullanmaya özen göstermişlerdir. Eskimolar arasında, aile birimleri içinde, ayrı kaşıklarla yemek yemek, toplumun ortak ürününden, yemeğinden, çorbasından sağlanan bir tür ayrıcalık, onur kırıcı bir davranış olarak değerlendirilmiştir...

Yaşam için dirimsel gereksinim duyulan üretim araçları dışında, herhangi bir şeyi koyacak, saklayacak bir yeri bile olmayan Eskimoların, günlük konuşmalarında, çalmak, sömürmek gibi sözcüklere pek rast gelinmemiştir...

Rassmussen'in vurguladığı gibi, Eskimolar tüm tarihleri boyunca, salt sağlıklı değil, aynı zamanda neşeli, dost canlısı insanlar olarak kalmışlardır...

Bu koşullar altında, Eskimo toplumlarında, belirli bir sınıflaşma, toplum içinde ayrıcalıklı, farklılaşma ya da toplumsal işbölümü ile silahlı örgütlenmeler görülmemiştir...

Kimi yörelerde, toplum içinde yetkinliğini, bilgeliğini kanıtlamış avcıların önemsendiği saptanmıştır. Örneğin, kimi bölgelerde, bu tür kişiler için, herkesi düşünen adam, anlamına gelen, «Isumatag», ya da, önder anlamına gelen «Naskuk», herkes için duyan adam anlamına da «Anaiyuhok» gibi tanımlamalar yapıldığı saptanmıştır...

Her şeye karşın, bu tür kişilerin toplum içinde hiçbir ayrıcalıklı, özel konumları olmamıştır...

Eskimo toplumları arasında, yönetici konumunda, ne bir başkan ya da danışma kurumu, ne de bunların yerini tutan bir örgütlenme, devlet saptanmamıştır...

Bir topluma, «köye» kendi istemiyle katılan bir Eskimo ailesi, yine kendi istemiyle buradan ayrılıp başka bir yere gidebilmiştir. Ailenin davranışlarını etkileyecek ya da yönlendirecek örgütlü ya da örgütsüz bir kurum, bir zorbalık düzeni oluşmamıştır...

Kimi bölgelerde, toplumlar ya da kişiler arası tartışmalarda ortaya çıkan ölüm olaylarının «kan davası» niteliğine dönüştüğü koşullarda, bunu izlemek «kutsal» bir zorunluluk olarak görülmüştür. Ayrıca, kimi yerli-İndiana klanlarına yakın yerlerde yaşayan Eskimo toplumlarının da, bölgesel savaflara katıldıkları söylenmiş, ancak Eskimo toplumları arasında hiçbir militer örgütlenme saptanmamıştır...

3.3 NEOLİTİK ÜRETİM BİÇİMLERİNDE YAŞAYAN TOPLUMLAR... YENİ GİNE YERLİLERİ...

PAPUALAR, EİPO'lar...

Budunbilim araştırmalarına önemli bulgular sağlayan Papualar'ın yurdu ve dünyanın ikinci büyük adası olan Yeni Gine, doğal ve biyolojik bir bütünlük oluşturmamaktadır. Yeni Gine Adası çok kez, yılın dört mevsiminin iklim koşullarını aynı zaman dilimi içinde sergileyen, bu niteliğiyle az rastlanan yeryüzü bölgelerinden biridir. Örneğin, Adanın güneyindeki küçük bir bölümün Ekvatorun hemen altında bulunmasına karşın, iç bölgelerde, bir yandan yakın zamanlara kadar lav çıkaran, öte yandan, üzerlerinde karların hiç eksik olmadığı dağlar bulunmaktadır. Yine iç bölgelerin büyük bir bölümünü, bugün bile yeterince araştırılmamış yoğun tropikal ormanlar kaplamaktadır.

Yeni Gine Adası, 17. yüzyıllarda bulunmuş olmasına karşın ilk kez geçen yüzyılın sonlarında sömürgecilerin ilgisini çekmeye başlamıştır.

Bugüne değin saptanan bulguların ışığında, Yeni Gine Adasında, 1000 kadar klan ve 700 kadar da ayrı dil ve lehçediyalekt bulunduğu varsayılmaktadır.

Yeni Gine, 1975 yılından beri İngiliz Uluslar Birliğine bağlı, bağımsız bir parlamento ile yönetilmektedir. Ancak

adada, sömürgecilerin ellerinin kolayca uzanamadığı bölgelerde, dış dünyadan görece yalıtılmış, korunmuş ve bugün bile Neolitik üretim-kültür koşullarında yaşayagelen pek çok klan vardır.

Yeni Gine Adasının yerlileri Papualar, günümüzden 25.000 yıl kadar önceleri, Palezeon çağlarının sonlarına doğru buralara gelmeye başlamış olmalarına karşın, bunların tarihsel gelişmeleri, Avustralyalılara göre çok daha değişik bir ivme kazanmıştır.

Papualar Yeni Gine Adasına Paleolitik-Mezolitik bir gelişmişlik aşamasında göçmüşler, ancak, sonradan gelen pek çok yeni göç dalgalarının etkisiyle evrimleşmişler ve Neolitik üretim-kültür düzeylerine ulaşmışlardır. Papualar, Yeni Gine Adasında tarım, hayvancılık, avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık üretim biçimlerini birlikte sürdürüp, örnek bir karma üretim ekonomisi oluşturmuşlardır.

Bu gelişim süreci içinde, Papualar'ın, salt toplumsal ekonomik biçimlenmelerinde değil, biyolojik-bedensel niteliklerinde de önemli değişiklikler olmuştur. Ayrıca, dağlık ve kıyı bölgelerdeki somut doğal koşullar ile üretim biçimleri, Papualar'da, önemli yapısal işlevsel değişiklikleri koşturmuştur.

Bu durumda, bir değil, birçok Papualar'dan söz edilmeye başlanmıştır. Ayrıca Papualar'ın günlük konuşma dillerinin bile bir diller karmaşası olduğu saptanmıştır.

Gerçekten de, Papualar'ın üretim güçlerinin, üretim ilişkilerinin gelişmesi, günlük yaşamlarını o denli karmaşıktırmıştır ki, bu konularda pek çok araştırma yapılmasına karşın, yine de bunların ekonomik toplumsal biçimlenmeleri üzerine düzenli bir genelleme yapmak hemen hemen olanaksız görünmektedir. Örneğin, Yeni Gine'de Neolitik bir üretim ve kültür biçimlenmesi bulunmasına karşın, Papualar'da çömlekçilik ve dokumacılık hemen hiç görülmemiştir.

Papualar'da tarım, hayvancılık, avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık birlikte sürdürülmüştür. Ancak, doğal-bölgesel koşullara göre, bu temel üretim biçimlerinden birinin ya da öbürünün daha etkin olduğu, günlük yaşamda daha çok önemsendiği sıklıkla görülmüştür. Örneğin, dağlık bölgelerde yaşayan Papualar'da avcılık, tarım ve hayvancılık, kıyı kesimlerinde yaşayanlarda ise balıkçılık daha etkin ve belirleyici üretim yöntemlerini oluşturmuştur.

Yeni Gine'de tarım ekimi daha çok adanın iç ve yüksek bölgelerinde, yaylalarda, dağlar arasındaki düzlüklerde gelişmiştir. Buralarda en çok yams, taro, bölgeye özgün patates türleri vb. bitkiler yetiştirilmiştir. Bataklık bölgelerde, daha çok toro, şeker kamışı, muz; kıyı kesimlerinde ise hindistan cevizi, sago... gibi meyvelerinden yararlanan çeşitli palmye türleri üretilmiştir.

Toprak çok yerde hemen her zaman, nemli ve yumuşak olduğundan, tarım üretimi ve tüm toprak uğraşları için, midye ve istiridye kabuklarından yapılmış çapa benzeri basit araçlar çok kez yeterli olmuştur. Ayrıca toprakları kabartmak, tohum ekmek, delikler açmak için ucu sivri tahta araçlar kullanılmıştır.

Tarlalar, genellikle ormanların yakılmasıyla oluşturulmuştur. Genel olarak, yeni açılmış bir tarladan ortalama 2-6 kez ürün alınmış; ya da başka bir deyişle, bir tarla ortalama 5-6 yıl kadar kullanılabilmiş; toprağın verimliliğinin düşmesi sonucu yeni tarla açılmasına çalışılmıştır.

Papualar, yapay gübrelemeyi hiç kullanmamışlardır. Bu konuda hiçbir bilgilerinin olmadığı varsayılmaktadır. Ayrıca, kanallar aracılığı ile sulama, ancak birkaç klan tarafından ve çok sınırlı bölgelerde uygulanmıştır.

Papualar'da başka bir önemli üretim alanını hayvancılık oluşturmuştur. Yeni Gine'de en çok domuz beslenmiştir. Ancak buralarda, oldukça az sayıda insan, çok sayıda domuz besleyebilmiştir. Yeni Gine'de varsıllık, bir anlamda, beslenen domuz sayısı ile ölçülmüş ve günlük konuşmalarda domuz ile varsıllık aynı kavramlarla vurgulanmıştır.

Her şeye karşın Yeni Gine'de gerçek bir hayvancılıktan

söz etmek yine de oldukça güçtür. Örneğin domuz yetiştirilmesi, gerçek bir üretim ve yeniden üretim süreci olmaktan çok, ormanlardan yakalanan yabani hayvanların bir süre beslenmeleri biçiminde yapılmıştır..

Ayrıca, Yeni Gine'de köpek, kümes hayvanları ve özellikle tavuk çok beslenmektedir.

Kıyı kesimlerinde yaşayan Papua toplumları arasında ağlar, sepetler, çeşitli iğneler, mızraklar, hatta özel balık zehirleriyle yapılan balıkçılık, en önemli geçim ve beslenme kaynağını oluşturmuştur.

Ormanlık, savanlık ve dağlık bölgelerde yaşayan Papualar, et gereksinimlerini avcılık ile karşılamaya çalışmışlardır. Kimi zamanlar tüm ailenin, hatta bölgesel yerleşim grubunun, ateşler yakıp topluca katıldıkları törensel nitelikli süreklilikli avları düzenlenmiştir. Avcılık araçları olarak en çok mızrak, zıpkın ve Avustralyalı yerlilerden ayrıcalıklı olarak kimi bölgelerde ok ile yay kullanılmıştır. Papualar, özellikle bataklık bölgelerde yaygın bir kuş avcılığı yapmışlardır. Köpek, her türlü avlanmalarda genellikle birlikte götürülmüştür...

Papua toplumlarında işbölümünü, yaş ve cins gibi doğal, fizyolojik koşullar belirlemiştir. Erkekler daha çok avcılık, balıkçılık, tarla açma, ekin kaldırma, ev ya da sandal yapma işlerde çalışmışlardır. Kadınlar genellikle çocukların bakımı, ev işleri, toplayıcılık vb. işlerde özelleşmişlerdir.

Bunların dışında, Yeni Gine'de kimi klanlarda, kimi işlerde özelleşmiş insanlara rastlanabilmektedir. Örneğin kimi köylerin, ünlü bir marangozu, tahta işlemecisi, sandal ve ev yapım ustaları bulunmaktadır. Ayrıca, taş alet üretiminde de özelleşmiş insanlara rastlamak olasıdır. Bu gelişmelerin daha sonraki aşamalarında, özellikle sandal ve marangoz ustalarının, bu mesleklerini kendilerinden sonra gelenlere, özellikle oğullarına bırakmaya başladıkları görülmüştür...

Papualar'ın günlük yaşamlarında toplumsal çalışma etkinliğini sürdürmüşse de, artık üretimin en belirleyici bölümünü aile ekonomisi oluşturmuştur.

Papualar'da, aile üyelerinin çalışmalarıyla, ailenin hemen tüm gereksinimleri karşılanabilmektedir. Ancak, birlikte ve topluca çalışmayla üretimin verimliliği artırılmış, yaşam daha bir güvenceye alınmıştır. Ayrıca, buradaki topluca çalışmada yeni bir nitelik ortaya çıkmıştır. Örneğin, ormanların yakılmasıyla yeni açılan tarlalar önce erkekler tarafından kabartılmış, temizlenmiş, sonra kadınlar bu toprağı daha kullanışlı durumlara getirmişler ve ardlarından gelen çocuklar tohumları ekmişlerdir...

Yeni Gine'deki birlikte çalışma, Avustralya'dakinden nitelikçe farklı olmuştur. Avustralya'daki birlikte çalışma, yaşamın doğal ve temel önkoşuludur. Yeni Gine'de ise, birlikte çalışmayla üretimin verimliliğini arttırmak amaçlanmıştır... Avustralya'da, yaşamın temel ve vazgeçilmez koşulu olan birlikte çalışma ile sağlanan gereksinimler, burada, aile, hatta kişi düzeyindeki çalışma ile gerçekleştirilmiştir. Ancak, tarla açmak, toprakları düzeltmek, ürünleri yabani hayvanlardan korumak için çit yapma vb. birlikte çalışmalar ile, ekonomik gelişmelerin verimliliği arttırılmıştır. Birlikte çalışma, burada gereğinde vazgeçilebilen, ancak uygulandığında çalışmanın verimliliğini artıran bir niteliğe dönüşmüştür.

Papua toplumları arasında değişim, değiş-tokuş giderek günlük yaşamda önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Gereksinim duyulan ham maddeler ya da araç gereçler, yoğun bir değişim dolanımıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Pek çok bölgede, belli zaman ve yerlerde, değişim yapılabilen pazar yerleri oluşturulmuştur. Ayrıca, bir yerleşim yerinden öbürüne giderek de, değiş-tokuş işlevi sürdürülmüştür. Papualar arasındaki değişim, Avustralya'lılardan farklı olarak, toplum adına değil, birey ya da aile adına yapılmıştır...

Yeni Gine'de, en yoğun değişim dolanımı, kıyı köyleri ile dağ köyleri arasında sürdürülmüştür. Çok kez, dağlık bölgelerde yaşayan aileler ya da kişiler, kıyı köylerinde yaşayan bir aile ya da kişiyi değişim için kendine eş seçmiş ve gereksinimlerini sürekli olarak onunla sürdürmüştür. Ki-

mi bölgelerde, bu eşler arasında çocukların bile değiş-tokuş edildikleri görülmüştür. Ayrıca, Kiwai gibi kimi bölgelerde, belli zamanlarda, değerli maddelerin, bir tür armağanların değiş-tokuş edilerek, toplumlar arası barışın, dostluğun sürekliliğine özen gösterilmeye çalışıldığı saptanmıştır. Bu amaçla en çok domuz, yams vb. armağanlar kullanılmıştır...

Papua toplumları, birbirlerine kan akrabası olan genslerin oluşturduğu köylerde ya da bölgesel toplumlarda örgütlenmişlerdir. Topraklar, tüm toplumun ortak mülkü olarak birlikte kullanılmıştır. Ancak, her aile ya da kişi, kendisine yeterli bir toprak parçası üzerinde çalışma hakkına sahip olmuştur. Yeni Gine'de hemen her zaman herkes için yeterli ve ekime elverişli topraklar bulunmuştur. Ancak, Papualar'da temel ilke olarak, her köy ya da gens üyesinin, toplumun ortak toprağını kullanma hakkı olmuştur. Gerek topraktan, gerekse avcılık ve balıkçılıktan sağlanan ürünler ilk kez aile içinde tüketilmişlerdir. Genellikle aile düzeyinde yapılan üretim, yine aile düzeyinde tüketilmiştir.

Gereksinimden fazla olan ürün, yakın akrabalar, yaşlılar tek başlarına yaşayan kadınlar arasında paylaşılmıştır. Ancak, yine burada, Avustralyalılardan ayrıcalıklı olarak, üleşim doğal bir hak gibi bölüşülmemiştir. Fazla ürünü olanlar, bunun belli bir bölümünü istedikleri kimselere vermişlerdir. Bu dağıtımda belli önkoşullar, zorunluluklar saptanmamıştır...

Bütün bu gelişmelerin uzantısında, Papualar arasında gene de çağdaş anlamda bir özel mülkiyet görülmemiştir. Kimi bölgelerde, kimi ailelerin, uzun sürelerden beri aynı toprak parçasını işledikleri ve bunun kuşaklar boyu sürdüğü görülmüştür. Ancak, bunun daha çok bir kullanım-zilliyet hakkı biçiminde bir gelişme olduğu söylenmektedir. Kuşkusuz yine de anımsamak gerekir ki, dünyanın pek çok yerinde, zaman içinde görülen gelişmelerde, kullanım-zilliyet hakkı ile özel mülkiyet arasındaki sınır gittikçe silinmiştir.

Birkaç gensin birleşmelerinden oluşan büyük Papua

köylerinde, ortak bir toplumsal ekonomik biçimlenmeye doğru yönelinmiş, ancak genslerin, kendi bölgelerinde eski kapalı geleneksel düzenlerini sürdürmeye çalıştıkları saptanmıştır. Bu büyük Papua köylerinde de toplumsal ve bireysel mülkiyet çelişkisinin ortaya çıktığı görülmemiştir...

Papua toplumları birbirleriyle çeşitli nedenlerle oldukça sık savaşmışlardır. Yakalananlar ya hemen öldürülmüşler, ya da özellikle kadınlar ve çocuklar, toplumun eşit konumlu üyeliğine alınmışlar ve ayrıcalıksız haklara sahip olmuşlardır. Papua toplumlarında tutsak, köle pek görülmemiştir...

Bugün ağırlık kazanan genel kanıya göre, Yeni Gine Papua toplumlarında, tarım ve hayvancılık üretimine geçiş ile birlikte, anaerkil düzenden ataerkil düzene evrimleşme başlamıştır. Ayrıca, Avustralya'da yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan aile ekonomisi, Papualar'da toplumsal ekonominin tümüne egemen olmuştur...

Papualar arasında yapılan araştırmalarda, erkeklerin yarısından çoğunun, bir tek karısı bulunmaktadır. Örneğin, Keraki bölgesinde yapılan sağlıklı bir gözlemde erkeklerin % 55, 1'nin tek, % 37.2'sinin iki, % 5,4'ünün üç, ve % 2,6'sının dört karısının bulunduğu saptanmıştır. Çok kadınla evlenebilmek hemen her yerde bir varsıllık sorunu olmuştur. Bu nedenle de, yams toplayıcısı olarak kadınların değerinin çok olduğu Keraki gibi bölgelerde yoksul erkeklerin çoğu hemen hiç evlenememişlerdir...

Bütün bu gelişmelerin uzantısında, Papua toplumlarına bütünüyle erkekler egemen olmuşlardır. Kadınların toplum yönetiminde hemen hiçbir hakları kalmamıştır. Pek çok klan içinde, kadınlar, törensel nitelikli toplantılardan bile yalıtılmışlar, erkeklerden, yetişkin çocuklardan ayrı yerlerde oturmaya, hatta yemeklerini bile ayrı yerlerde yemeye zorlanmışlardır... Ancak, kimi bölgelerde, çok üretimde bulunan, çok yams toplayan kadınların toplum içinde önemsenen, ayrıcalıklı konumlar elde ettikleri saptanmıştır...

Papualar'da, temel toplumsal biçimlenmenin temelini köy toplumu oluşturmıştır. Hemen her köy toplumu, bir gensin gelişmesinden oluşmuştur. Ortak bir ata-ana'dan geldiklerine inandığı ve tümünün birbirleriyle kan akrabası olduğu Papua köylerinin ya da genslerinin özel bir adları ve totemleri vardır. Genslerin içinde eksogami temel bir yasa olmasına karşın, bunun günlük yaşamdaki etkinliği oldukça gevşemiştir...

Her köyün kendi sorunlarını yine kendi içinde çözümlediği Papualar arasında, örgütlü yönetim organlarına rast gelinmemiştir.

Papualar arasında çok çeşitli diller ve lehçeler oluşmuştur. Dış dünyadan yalıtılmış, dağlık bölgeler arasında yaşayan kimi 100-400 kişilik küçük toplulukların ayrı bir dili ya da büyük ayrıcalıklı bir lehçeyi konuştuğu saptanmıştır...

Papualar arasındaki klan ilişkileri zamanla çözülmeye başlamıştır. Özellikle büyük sürü sahibi aileler, değişimi, ticari ilişkileri kendi ellerinde toplamaya başlamışlardır. Ancak, bu tür gelişmelerin ivme kazandığı toplumlarda, artık eski karşılıklı yardımlaşma ilişkileri de azalmış, ya da tümüyle yitirilmiş, sınıfsal ayrışım hızlanmış ve ilktoplum Papualar arasında da çözülme sürecine girmiştir...

Ancak bölgeye sömürgecilerin gelmesiyle, Papualar'ın toplumsal ekonomik evrimlerinin doğal devinimi değişmiş, bu toplumlar tümüyle yokedilmeye başlanmışlardır...

EİPO'LAR

Yeni Gine Adasının içbölgelerinin doğusunda, dağlık bölgelerin arasında, deniz düzeyinden 2000-3000 metre yüksekliklerdeki vadiler arasında, sayıları birkaç bini geçmeyen toplumlar saptanmıştır. 1974 yılından beri sürdürülen çok yönlü araştırmalarda, *EİPO* lar adlı bu toplumların günümüzden 10.000 yıl öncelerinin Neolitik üretim koşullarında yaşadıkları görülmüştür.

Eipolar, yoğun ormanlarla kaplı vadiler arasında yaşamaktadırlar. Ancak, bu toplumlar büyük bir olasılıkla, bulundukları vadilerin, bölgelerin dışına hemen hiç çıkmamışlardır.

Bugüne değin saptanabilen bulguların ışığında, Eipoların, tarihsel değişimleri üzerine varsayımlarda bulunmak oldukça zordur... Eipoların da Papualarla aynı kökenden geldikleri, ancak, dış dünyadan çok yalıtılmış doğal bölgelerde kaldıklarından, yeterli evrim düzeylerine ulaşamadıkları sanılmaktadır...

Bugün elimizde, Eipolar üzerine yazılı bir yayın yoktur. Ancak, çok geniş kapsamlı bir araştırmacı grubu sürekli olarak bu toplumları incelemekte, özellikle günlük yaşamlarını, karşılaştırmalı davranış bilimleri yönünden tüm ayrıntılarıyla irdelemeye çalışmaktadırlar... Bizim bu konudaki bilgilerimiz, birkaç ay önce, Max Planck Kurumlarınca, bir ön çalışma niteliğinde yayınlanan 60 dakikalık bir belgesel film-yorum üzerinden edinilmiştir...

Araştırmaların yapıldığı toplum 200 kişi kadardır. Ortalama 20 aileden oluşmuştur. Uzun zamanlardan beri yerleşik düzenlere geçmişlerdir. Yerleşim yerlerini ya da köylerini, çevrenin kolayca görülebileceği bir tepe üzerine kurmuşlardır... Ötekî en yakın yerleşim yerinin 3-4 km. kadar uzakta olduğu söylenmiştir. Üç dört yerleşim yerini kapsayan 800 kadar Eiponun bir klanı oluşturdukları ve tüm Eipoların ise ancak 3000 kişi kadar oldukları sanılmaktadır...

Eipo köy topluluğu, doğa dışında hiçbir şeye bağımlı değildirler. Toplum tüm gereksinmelerini kendi üretebilmektedir. Komşu toplumlarla çok kez törensel, büyüsel nitelikli armağan, ya da taş balta, taş bıçak, örme torba alış-verişi dışında, değişim hemen hiç yoktur...

Üretim aracı olarak en çok taş balta, taş bıçak, ucu sivri sopalar, ok-yay vb. kullanılmaktadır. Ancak, bu üretim araçlarını her yetişkin erkek kendi üretebilmektedir. Özellikle taş bıçakların üretimi belli bir deney birikimini gerek-

U kıldığından, genç çocuklar erken yaşlardan beri bu alanlarda kendilerini yetiştirmeye çalışmaktadırlar.

Eipolar, evlerini tüm toplum üyelerinin katılması, birlik ve dayanışma içinde çalışmasıyla, doğal verilerden üretirler. Ağaçların bağlantı yerlerini, yine lifli bitkilerden oluşturdıkları ip benzeri şeritlerle oldukça sağlam bağlarlar. Evlerin damlarını ve döşemelerini palmye türü ağaçların yapraklarıyla örterler...

Eipolar, araştırmacıların, «ateş testeresi» adını verdikleri, çok kolay bir yöntemle ateş yakabilmektedirler. Bunun için bir ağaç parçası kenarından yarılıp arasına bir parça kuru ot konmaktadır... Özellikle sarmaşık dallarından yapılmış, ip benzeri bir dal parçası, bu yarık odunun çevresinde hızla döndürülmekte ve birkaç saniye, en çok 1-2 dakika içinde güçlü bir ateş yakılabilmektedir. Araştırmacılar, ateşi buraya kadar Prometheus'un getirme olasılığını biraz zayıf gördüklerinden, bu insanların, bu denli sade ama yüzde yüz sonuç veren bir yöntemi nasıl geliştirmiş olabileceklerini tartışmaktadırlar... Bu yoğun yağmur bölgesinde, en iyi bir kibrit ya da çakmakların bile her zaman yanmadığı düşünüldüğünde, bu «ateş testeresinin» önemi daha iyi kavranmaktadır...

Eipolar, ateş yakmak için gereksinim duydukları, bir parça kuru otu her zaman, bir süs eşyası olarak kulaklarının arkasında taşımakta, sarmaşık dallarını da, kol takısı-bilezik olarak kullanmaktadırlar...

Eipolar, hemen hiçbir yapay giyim eşyası kullanmadıklarından, dokuma ya da tekstil diye bir şey bilmemekte, erginlik yaşına gelmemiş çocuklar tümüyle çıırılçıplak dolaşmaktadırlar.

Yetişkin erkekler, yerli dilinde «Sanyum», araştırmacıların «Phalluknpten» adını verdikleri bir cinsel organ kılıfı kullanmaktadırlar. Bu kılıf, bölgede yetişen bir kabak türünden yapılmakta ve yetişkin bir erkeğin, «Sanyum»suz dolaşması ayıplanmaktadır. Erkekler ayrıca, bellerine bitkisel liflerden bir tür kuşak sarmakta ve bir yere koşma zorunlu-

luğu olduğuunda, bir elleriyle, düşmesin diye bu cinsel organ kılıfını tutarak koşmaktadırlar...

Kadınlar, cinsel organlarını kuru otlardan yapılmış çok basit örtüler ile korumaya çalışmaktadırlar... Çocuklu kadınlar, çocuklarını, örme sepetlerinin içinde taşımaktadırlar...

Eipolar arasında, ana-çocuk ilişkisi çok yoğundur. Çocuk, gerek bedensel gerek tinsel olarak, anasıyla sürekli bir besin maddesi-bilgi-deney alış veriş i içindedir. Çocukların babaları ile ilişkileri, analarına oranla çok azdır... Bu daha çok, üretim süreci içinde, zorunlu birlikte çalışmanın getirdiği bir ilişki olarak biçimlenmektedir...

Eipo toplumlarında, çalışma sürelerinin dışında erkekler ayrı evlerde oturmaktadırlar. Kadınlar ile çocuklar da kendileri için yapılmış evlerde oturmakta ve buralarda yemek yemektedirler... Bu evlerde çocukların birbirleriyle ilişkileri çok yoğundur. Tüm günlerini oyun oynamakla geçirirler. Eipo toplumlarında çok köpek beslenmektedir. Her evin 3-4 domuzu ve 3-4 köpeği vardır. Domuz «Totem Hayvandır», ataları simgeler. Köpeklerle «Kam» adı verilmektedir. Eipolarda «Kam» aynı zamanda «Tin-Ruh» anlamına gelmektedir... Eipolar, çocuklarının köpeklerle birlikte oynamaları ve birlikte büyümeleriyle köpeklerin ruhlarının, çocukların ruhlarının gelişmelerini destekleyeceğini, onların ruhlarının büyümelerine yardımcı olacaklarına inanmaktadırlar...

Eipoların ekonomilerinin temel bölümünü bitkisel besi maddeleri oluşturmaktadır. Doğa çok verimlidir. Her zaman yenecek bir şeyler bulmak olasıdır. Mutlak anlamda bir açlık yoktur. Ancak, Eipolar, yams, toro, patates, şeker kamışı gibi kimi bitkisel besin maddesi türlerini kendileri de yetiştirirler. Tarlaları, ucu sivri sopalarla açıp, dikim yaparlar... Kök bitkilerini genellikle küllü ateşte pişirip yerler...

Ağaçların üzerinde ya da kabuklarının altında buldukları kurtlar ya da öbür böcekler, önemli bir protein kaynağını oluşturmaktadır. Ancak, bunlar erkekler için «tabu»dur. Böylece kadınlar ve çocukların, az da olsa protein gerek-

sinmeleri güvenceye alınmış olmaktadır... Eipolar da doğa çok verimli olduğundan, üretilenler hemen tüketilmekte, depolamaya gereksinim duyulmamaktadır...

Eipolar arasında yoğun bir hayvancılıktan söz etmek oldukça zordur. Köpek uzun zamanlardan beri evcilleştirilmiştir. Domuz da beslenmektedir. Ancak, domuzlar çoğu kez, ormandan yaban yakalanıp beslenmekte ya da ancak birkaç kuşak üretilmektedir. Sürekli bir hayvancılık görülmemektedir...

Eipolar arasındaki işbölümü doğal fizyolojik kökenlidir. Bunun dışında, herkes her işi yapmaya çalışmaktadır...

Eipolar, genellikle öğleden sonraları evlerine dönmektedirler. Her gün, yerel saatle 16'da başlayan yağmur saatlerce sürmektedir. Yağmura yakalananlar, palmiye yapraklarını şemsiye biçimine getirip, ıslanmaktan korunmaya çalışmışlardır. Evlerde genellikle, 8-10 kişi, köpekler ve domuzlarla birlikte barınmaktadır. Ortada yanan büyük ateşin üzerinde, küllerinde bitkisel besi maddeleri, özellikle yumrular pişirilmektedir. Evlerin içinde yakılan bu ocakların bacaları yoktur. Duman, zaten her yanı açık olan duvarlardan, kapı ve pencere olarak kullandıkları açıklıklardan çıkar. Gerçekte evlerin en büyük görevi yağmurdan korumaktır.

Çeşitli Eipo toplumları arasında, kadın kaçırmak, domuz çalmak gibi nedenlerden savaş çıktığı görülmüştür. Yerli dilinde, *Kelum*, denen bu tür savaşlarda çok kez, her iki taraf karşı tepelerden birbirlerine bağırmakta ve sonra çekilip gitmektedirler. Ancak, kimi zamanlar, sıcak karşılaşmalar olmaktadır. Eipolar genellikle 20-30 cm. büyüklüğünde ince oklar kullanmaktalar. Oklar, öldürmekten çok korkutmayı, kaçırmayı amaçlamaktadır. Yaralananların yara yerleri çabuk iyileşmektedir. Çok ender olarak, bu tür savaşlarda ölüm olaylarının da görüldüğü belirtilmiştir...

Eipo toplumları arasında, bağımlı ya da köle insanlara rast gelinmemiştir... Toplumsal yönetim biçimleri üzerine de bugüne değin bir bilgi verilmemektedir...

Eipolar üzerine yapılan çalışmaların en büyük bölümünü «Karşılaştırmalı Davranış Araştırmaları» oluşturmaktadır. Eipolar, bu konuda belki de tek doğal canlı deney alanını oluşturmaktadır...

Burada, özellikle, günümüzden 10.000 yıl öncelerinin üretim koşullarında bulunan insanların günlük yaşamlarında gösterdikleri yüz, göz, mimik vb. gibi hareketleri, kızgınlıkları, sevinçleri, mutluluk ya da mutsuzlukları, olabildiğince ayrıntılı bir biçimde, ses film kayıt yöntemleriyle saptanmaya çalışılmaktadır.

Eipolar, film ve ses kayıt aygıtlarının ne işe yaradıklarını bilmediklerinden ve yapmacıksız, doğal yaşamlarını sürdürdüklerinden, araştırmalar oldukça sağlıklı yürümektedir.

Bu koşullarda, günlük yaşamdaki hangi davranış kalıplarının sonradan kazanıldığı, hangilerinin daha sık görüldüğü ya da hiç görülmediği, bu tür araştırmalardan sonra belki daha kolay tartışılabilecektir... Örneğin, bölgede hiç bulunmayan ve Eipoların hiç tanımadıkları sarmısak kokusuna karşı, genç bir Eipolu kadın, hoşlanmadığını belli eden bir savunma davranışıyla yüzünü buruşturmakta, başını geri çekmektedir... Buna karşın, esas kokusuna hemen tüm köy halkı çok beğendiklerini belli eden sevinçli-şaşkın ve yeniden koklamak istediğini vurgulayan davranışlar göstermektedirler...

Kızgın kadınlar, iki ellerini başlarına koyup, iki yana ya da öne arkaya doğru sallanmaktadırlar... Oysa, aynı durumdaki erkekler, daha çok bir ağacın altına çömelip, ellerini başlarının arasına alarak, çok sıkıntılı bir yüz görünümü içinde, hemen hiç konuşmadan dakikalarca bir noktaya bakmaktadırlar. Bazı kereler, erkeklerin tembelliklerinden yakan kadınlar, onların nasıl yavaş yavaş çalıştıklarını anlatır hareketler yaparak tüm toplumu, çocukları ve öteki kadınları güldürmektedirler... Araştırmalar sürmektedir...

Bu tür bilgilerin birikimi, insan davranışlarının kökenini tartışmada yeni boyutlar getirecektir...

3.4. İLKTOPLUMLARIN ÇÖZÜLME DÖNEMLERİ ÖRNEKLERİ...

İlktoplumsal ekonomik biçimlemeler, üretim güçlerinin gelişmesi, toplumsal üretimin tarım ve hayvancılık aşamasına ulaşılmasıyla birlikte çözülme dönemine girmişlerdir. Ancak, bu alanlarda saptanan budunbilim verileri, değişik üretim biçimleri sürdüren dünyanın farklı bölgelerindeki toplumların birbirlerinden görece ayrı gelişim çizgileri gösterdiklerini sergilemektedir...

Bu konuda elimizde, Güney Afrika göçebe toplumları ile Polinezya Adalarından derlenen iki büyük kaynak budunbilim birikimi bulunmaktadır...

Bunların karşılaştırılması ilktoplumların çözülme dönemleri üzerine önemli ve ilginç bulgular vermektedir...

3.4. I. GÜNEY AFRIKA GÖÇEBE TOPLUMLARI

Bugüne değin toplanan çeşitli budunbilim verilerinin uzantısında, Güney Afrika'da, yaşam biçimleri, çalışma yöntemleri, üretim ve tüketim ilişkileri, aile ve toplum biçimlen-

meleriyle çözümlenme sürecinde oldukları izlenen ilktoplumların tarihsel gelişmelerinin çizdikleri ivmelerin Polinezya adalarından oldukça farklı oldukları görülmüştür...

Büyük bir çoğunluğunun, çeşitli nedenlerle, Kuzey ve Doğu Afrika'dan, ardıcıl göç dalgalarıyla, güneydeki savanlık bölgelere geldikleri varsayılan Güney Afrika toplumlarının hemen tümünün göçebe yaşadıkları, temel ekonomilerinin büyük bölümünü hayvancılığın oluşturduğu ve ancak olanak bulunan yerlerde küçük bahçe tarımının yapıldığı saptanmıştır...

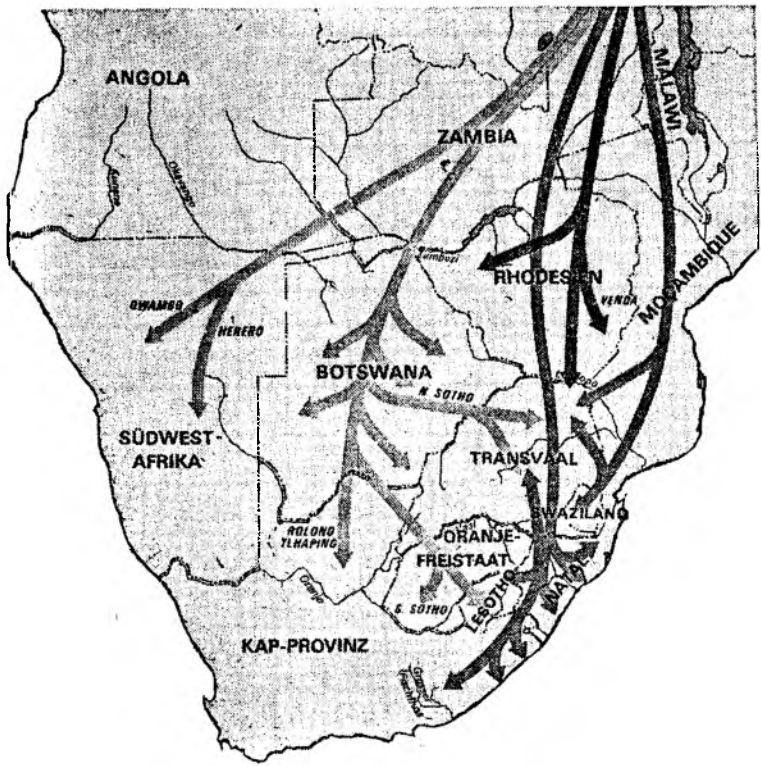
Çoğunun Buşmanlara yakın akraba olduğu, Bantu dil ailesinden oldukça farklı lehçelerin konuşulduğu bu toplumların başlıcalarını Hotontolaar, Hererolar, Skosalar-Xosa'lar, Sotholar, Zulular vb. oluşturmuştur.

Bu göçebe toplumların yaşadıkları Güney Afrika bölgelerinde, doğal koşullar genel bir birlik ve bütünlük göstermemiştir. Anakaranın, kıyı ve iç bölgeleri arasında önemli iklim ayrıcalıkları vardır. Konumuz yönünden özellikle ilgimizi çeken iç bölgelerdeki yaylaların yüksekliği kimi zamanlar 3000 metreye kadar ulaşmıştır. Yoğun bir yüksek basıncın etkisinde bulunan ve genel sıcaklık düzeyinin oldukça yüksek olduğu bu bölgelerin yıllık yağış ortalaması çok kez 400 mm. altında kalmıştır...

Buralarda toprak zemin genellikle kumlu, çöl niteliğini sürdürmüş; kimi dağlık ve sulak bölgelerin yakınındaki yeşillikler dışındaki bitki örtüsünü çalılık ve seyrek ağaçlıklı otluklar oluşturmuştur...

Güney Afrika savanlıklarında yaşayan en ünlü toplumlardan biri *Hotontolardır*. Önceleri hemen tüm Güney Afrika bölgelerine yayılmış olarak yaşarlarken, sonradan, gerek öteki Afrika toplumlarının, gerekse sömürgecilerin etkisiyle, çeşitli bölgelere dağılmışlardır.

Güney Afrika göçebe toplumlarının genel devinim yolları...

Buşmanlar ile yakın akraba, hatta kimilerine göre aynı kökenden geldikleri söylenen Hotontolar, Bantu dil ailesinin çeşitli lehçelerini konuşurlar.

Hotonto toplumlarında ekonominin temelini hayvancılık oluşturmuştur. Burada, en çok sığır, keçi ve koyun beslenmiştir. At daha yakın zamanlarda Hotontoların günlük yaşayışlarına girmiştir.

Ancak, Hotontolar genel olarak hayvancılık yapmaları

na, sürü beslemelerine karşın, besi gereksinmelerinin en büyük bölümünü avcılık ve toplayıcılıktan sağlamaya çalışmışlardır. Hotontolar arasında, sürü hayvanlarının kesilip yenmesi olağan bir durum değildir. Hayvanların en çok sütünden yararlanılmış ve ancak doğum, düğün gibi önemli toplumsal günlerde ya da dinsel törenlerde sürü hayvanlarından kesim yapılabilmektedir.

Hotontolar arasında Korana gibi kimi klanlar, ucu zehirli oklar kullanıp yaşamlarını hemen salt avcılık ile sürdürmeye çalışmışlardır...

Hotontolar, bitkisel gereksinmelerini, doğal koşullarda yetişen yaban yemişler, kökler, yumrular, yeşil sürgünler vb. ile sağlamaya çalışmışlardır. Burada bahçe tarımının önemi her zaman ikincil olarak kalmıştır. Hotontolar, daha çok Avrupalı misyonerler ile karşılaştıktan sonra, görece düzenli bahçe tarımı yapmaya başlamışlar ve en çok, kabak ve kavun yetiştirmişlerdir... Her şeye karşın, Hotontolar, hemen çok kez, ancak küçük toprak parçaları üzerinde ve salt ünlü etli yemeklerine yetecek kadar kabak üretmeye çalışmışlardır...

Hotontolar arasında, toprak ve bahçe çalışmalarını daha çok kadınlar sürdürmüşler ve araç olarak, sivriltilmiş ucu ateşte yakılarak sertleştirilmiş sopalar kullanmışlardır. Ancak, sonraki dönemlerde, maden ve de özellikle demir aletler kullanmaya başlamışlardır...

Balıkçılığın etkisi, bu bölgelerde görece az olmuştur. Ancak, deniz ya da ırmak ile göl kıyılarında yaşayanlar, balık, midye vb. gibi deniz ürünlerini tüketebilmişlerdir. Balık avcılığı, genellikle mızrak ya da oklarla yapılmıştır. Gereksinimden fazla yakalanan balıklar güneşte kurutulmuş, tuzlanmış ve saklanmıştır...

Hotontolar arasında hayvancılık ilkel yöntemlerle yapılmıştır. Hayvanlar, ancak kendi çabaları ile doğada buldukları besi maddeleriyle yetinmek zorunda kalmışlardır. Sürü hayvanlarına ayrıca yem verilmemiştir. Su da yine doğal kaynaklardan sağlanmıştır. Hotontolar, yapay su kaynakları oluşturmamışlar, kuyu açmamışlar, su kanalları, hendekler

kazmamışlardır. Yüzlerce yıl sürdürdükleri hayvancılık uğraşları boyunca, bilinen hiçbir yeni hayvan türü üretmemişlerdir...

Hotontoların yaşamları büyük zorluklar, yoksulluklar içinde geçmiştir. Pek çok gözlemci, üretime katılmayacak kadar yaşlananların ölüme terk edilerek savanlığın ortasına bırakıldıklarını, ya da doğum sırasında anası ölen çocuğun da, diri diri gömüldüğünü yansıtmışlardır...

Hotontolar, sepet biçimi, arı kovanı benzeri evlerini, hemen hiçbir yapay malzeme kullanmadan, salt doğal olanaklarıyla topladıkları ağaç dallarından, yapraklardan otlardan üretmişlerdir. Evlerinin içlerinde öğütme taşları, birkaç çömlek, deri ve tahta kaplar dışında başkaca hemen hiçbir eşya kullanmamışlardır...

Geleneksel üretim araçlarını, silahlarını, taş baltalar, taş ve kemik bıçaklar, kargılar, zıpkınlar, oklar vb. oluşturmuştur. Avrupalılarla karşılaşmaya başladıktan sonra, madencilğe ilgileri artmıştır. Hotontoların kendilerinin de kimi zamanlar maden çıkardıkları, hatta bunları erittikleri saptanmıştır. En çok demir, bakır ve bunların alaşımlarını kullanmışlardır. Madenleri hemen her zaman dövme yoluyla işlemişler ve en çok bıçak, balta, mızrak ve ok uçlukları üretmişlerdir...

Hotontolar arasında, yakın zamanlara değin, yaşa ve cinse dayalı fizyolojik bir işbölümü geçerli olmuştur. Ancak, son zamanlarda madencilik, hasırcılık, kürk-deri tabaklama fildişi-tahta oymacılığı gibi toplumsal işbölümlerinde özelleşmiş insanlara rast gelinmeye başlanmıştır... Ancak bu uzmanlık alanları içinde en önemlilerini madencilik ve demircilik oluşturmuştur.

Hotontolar, ekonomileri kendi içlerine kapalı göçebe toplumlardandır. Burada, pazar için üretim yapma aşamasına gelinmemiştir. Değişimin günlük yaşamdaki yeri, belirleyici hatta etkin değildir. Değişim ve değiş-tokuşta, hayvanlar ya da madeni eşyalar, uzun süreler ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Örneğin, geçen yüzyılın ortalarında, Hotonto pazar-

larında bir sütlü inek, 8 demir uçluklu mızrak, bir keser, bir madeni balta ve bir paket tütün karşılığı değiştirilmiştir. Ya da tüm bu sayılanlar, bir sütlü ineğin değişim değerini oluşturmuşlardır...

Hotonto toplumları, kan akrabalığı düzenine göre örgütlenmişlerdir. Hotontolarda, en küçük toplumsal ekonomik birimi, *büyük aile* oluşturmuştur. İçinde ana-baba, çocuklar, torunlarla birlikte birkaç kuşak Hotontolunun yaşadıkları ve ekonomik-toplumsal bütünlüğü olan büyük aile, ataerkil düzenlidir. Ancak ailenin başkanı, hemen tüm önemli kararları, ailenin onayını aldıktan sonra uygulayabilmiş ya da kesin bir yargıya varabilmiştir... Ayrıca, ataerkil Hotonto ailelerinde, önemli ve etkin anaerkil nitelikli kalıntılar da etkinliklerini sürdürmüştür. Örneğin, aile içinde, ananın kardeşleri büyük saygı görmüşler; erkekler en büyük yeminlerini kız kardeşlerinin üzerlerine söylemişler, evlenecek gençler, çok kez bir yıldan daha uzun süren bir tür tanışma, «nişanlılık» dönemlerini, kadının ailesinin yanında ve onların denetimleri altında geçirmişlerdir... Ayrıca, çok kez yeni doğan çocuklar da, ilk birkaç yıllarını, annelerinin ailesinin yanında, onların eğitim yöntemleri doğrultusunda yetiştirilerek geçirmişlerdir...

Hotonto toplumlarında, kural olarak çok kadınla evlilik kısıtlanmamıştır. Ancak, nesnel koşulların uzantısında, çok kez bir tek kadınla evlenmek olası kılınmıştır. Ama, büyük sürü sahibi varsıllar, hemen her zaman, birden çok kadınla evlenmişlerdir...

Her Hotonto ailesinin kural olarak bir sürüsü vardır. Ayrıca, aile üyelerinin hemen tümünün, kadınların, çocukların da kişisel hayvanları bulunmuştur. Ailenin başkanı konumundaki kişi, öldüğünde, genel olarak büyük oğlan, ailenin yönetimini ve sorumluluklarını yükümlenmiştir. Ancak, bunda anlaşma olmadığı zamanlar, sürü ve öbür mülk, babanın çocukları arasında paylaşılmıştır.

Birbirlerine yakın bölgelerde kümelenmiş büyük aileler-

den, aile grupları oluşmuştur. Bu bölgesel toplumların birleşmesinden de Hotonto Klanları örgütlenmişlerdir...

Klan, Hotontolar arasında en yüksek örgütlenme biçimini oluşturmuştur. Uzun süreli büyük savaşlar gibi kimi çok özel koşullarda, 6-7 klanın birleşmesinden geniş kapsamlı «Klan Federasyonları»nın örgütlendikleri saptanmıştır. Ancak, bunlar, kendilerinin oluşmasını koşullayan nedenler ortadan kalktıktan sonra, çok kez kendiliğinden dağılmışlardır...

Bir Hotonto klanı genel olarak 3000-4000 üyeden oluşmuştur. Hotonto klanları da, ekonomik toplumsal bir bütünlük oluşturmuşlardır. Klan içinde üretilenler ile tüketilenler hemen her zaman birbirlerini dengelemişlerdir. Eksogamik olan Hotonto klanları, çok az değişim, değiş-tokuş gereksinmesi duymuştur.

Genel olarak, bölgedeki en varlıklı, sürü sahibi büyük ailenin başkanı, klanın da önderi olmuştur. Klan önderlerinin yanında, hemen tüm kararların danışıldığı bir klan meclisi bulunmuştur. Tüm sorunlar, ilk kez klan meclisinde tartışılmış, özellikle barış ve savaş durumları burada karara bağlanmıştır. Ancak, savaş süresince tüm yetkiler başkanların ellerinde toplanmıştır. Ayrıca, tüm yetişkin erkeklerin katıldıkları büyük klan toplantıları da sıklıkla düzenlenmiştir...

Temel ilke olarak, her yetişkin Hotontolu erkek, kendi ürettiği silahları ile birlikte, doğal olarak, klanın savunmasını yükümlenmiştir. Ancak, Cochogen gibi kimi Hotonto klanlarında, klan başkanlarına bağlı özel savaş örgütleri oluşmaya başlamıştır.

İlkönceleri, çeşitli varsıl aileler arasından, seçimle atanan klan başkanlığı, sonradan babadan oğula kalıtsal olarak geçmeye başlamıştır.

Günlük yaşam içinde, Klan başkanlarının ayrıcalıksız bir yaşam sürdürmelerine karşın, bunların ayrıca önemli gelir kaynakları oluşmuştur. Örneğin, klan başkanları, hemen her zaman, avlanan, kesilen hayvanlardan «armağanlar» almışlar; savaş gelirlerinin belli bir bölümüne sahip olmuşlar; ayrıca, klan meclisinde tartışılan, karara varılan sorunlar-

dan, özellikle kalıt-miras davalarından bir tür vergi-pay almışlardır. Klan başkanları, aynı zamanda dinsel önderler de olduklarından, pek çok kişi gönüllü olarak bunların hayvanlarına bakmış, bahçelerinde çalışmış, varsılıklarını artırmıştır...

Çok yavaş bir gelişim süreci içinde de olsa, Hotonto toplumları arasında başlayan eşitsizlikler, sınıflaşmalar uzantısında, ilktoplumların çözülme sürecine girilmesiyle birlikte, eski koşulsuz eşitlik, özgürlük ilkeleri aşılmaya ve çeşitli bağımlılık biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır...

Hotonto toplumlarında görülen en önemli bağımlılık biçimlerinden birini, savaş tutsakları oluşturmuştur. Ancak, ilkesel olarak, Hotonto toplumlarında, savaş tutsaklarının başkalarına satılması kısıtlanmıştır. Tutsaklar, genellikle ev işleri, su taşıma gibi yardımcı işlerde görevlendirilmişlerdir. Az bir bölümü, savaşlara birlikte götürülmüştür. Hotonto toplumlarında, savaş tutsaklarının, kölelerin ekonomiye katkıları hemen çok az olmuştur. Ayrıca, uzun bir süre, aynı ailenin yanında çalışan tutsaklar, aile meclisinin onayı ile evlendirilmişler ve kendilerine ailenin öteki özgür üyeleri gibi davranılmıştır...

Tutsaklıktan başka, önemli bir bağımlılık biçimi, yoksul düşmüş Hotontolunun kendisini ve ailesini geçindirmek için, varsıl bir sürü sahibinin yanında çalışmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu tür bağımlılık biçimlerinde, yoksul Hotontolu, her zaman işinden ayrılıp başka bir yere gitme, başka işler yapma özgürlüğünü korumuştur. Ancak, günlük yaşamda bu tür davranışlar hemen hiç görülmemiş, yoksul Hotontolu ile ailesi, ömür boyu ya da çok kez olduğu gibi, kuşaklar boyu, aynı varsıl kişilerin yanında çalışmak zorunda kalmışlardır...

Hotonto toplumlarında görülen başka bir bağımlılık biçimi, varsılların sürülerinin biri kısmını, yoksul ailelerin bakımına vermeleriyle ortaya çıkmıştır. Burada, büyük sürüsü olan ve ona bakacak yeterli aile üyesi bulunmayan varsıl bir Hotontolu, bu hayvanlarının bir kısmını bakması için bir

yoksul aileye vermiştir. Kuşkusuz, hayvanların mülkiyeti yine varsıl Hotontoluda kalmıştır.

Yoksul aile, hayvanları kesip yiyememiş, yalnızca onlara bakmakla yükümlenmiştir. Yoksul aile, burada, sadece mürünün sütünün bir bölümünden yararlanma olanağını sağlamıştır... Bu biçimde başlamış bağlamlılıklar da yine çok kez kuşaklar boyu sürmüştür...

Bütün bunlara karşın, toprak, Hotontolar arasında hemen her zaman toplumun ortak mülkü olarak kalmıştır. Klan başkanları ve klan meclisleri, toprağı ilk kez, bölgesel gruplara dağıtmışlar, sonra onlar da, kendi aralarında yeterli büyüklükteki parçaları bölüşmüşlerdir. Ancak, hemen her koşulda, genellikle çok verimsiz olsa da, her Hotontolu'nun üzerinde çalışabileceğı bir parça toprağı olmuştur.

Toplum üyeleri, bu küçük toprak parçası üzerindeki çalışmalarını birlikte ve dayanışma içinde sürdürmüşler, gerektiğinde onu, yine dayanışma içinde savunmuşlardır. Bu koşullarda, Hotontolar arasında, ilktoplumların çözölme süreci olağanüstü yavaş sürmüştür...

Kuşkusuz burada, bir yandan klan aristokrasisi, öte yandan yoksullaşmış Hotontolardan oluşan toplumsal ayrışım ileri derecelerde belirginleşmiş, ancak sınıflı bir ekonomik toplumsal biçimlenmeye sıçramak için gerekli birikim yoğunlaşmamıştır...

Hotontolar, sınıflı topluluklar aşamasına ulaşmadan, Avrupalı Sömürgecilerle karşılaşmışlar ve uzun süren, çok denge-siz savaşlar ve olağanüstü vahşetle soykırımlarına uğratılmışlardır. Bugün, 4 milyon kadar oldukları sanılan Hotontoların büyük bir bölümü, çağımızın en ırkçı düzenlerinden birini uygulayan Güney Afrika Cumhuriyetinin sınırları içinde yaşamaktadır. Bunların bir bölümü, çok zor koşullarda madenlerde çalışırken, büyük bir bölümü de kurtuluş savaşını örgütlerini oluşturup, Afrika Anakarasının bağımsızlığı için savaşmaktadır...

Güney Afrika'daki, ünlü Bantu toplumlarından biri de *Hererolardır*. Hereroların da, Kuzey ve Doğu Afrika kökenli oldukları ve 1300-1500 yıllarında, çeşitli göç dalgalarıyla Samberi ırmağı üzerinden bugünkü Güney Angola yörelerine geldikleri ve sonradan çeşitli bölgelere dağıldıkları varsayılmaktadır...

Hereroların da temel ekonomik uğraşlarını hayvancılık oluşturmuştur. Sürü hayvanı olarak en çok sığır ve koyun beslenmiş, keçi sonradan üretilmeye başlanmıştır. Hererolar hayvanlarına görece, Hotontolardan çok daha iyi bakmışlar, onlara ayrıca yem, su vermişler, yaralarını tımar etmişler, güneş yanığı yerlerini, yağlamışlardır...

Bu toplumlarda da genel kural olarak evcil sürü hayvanları salt törensel amaçlarla kesilip yenmiştir. Yaralanan ya da ölmek üzere olan hayvanlar bile ancak toplumun genel onaylamasıyla besi maddesi olarak kullanılmışlardır. Bunun dışında, sürü hayvanlarının sütü ve bundan yapılan «Omaece» adlı bir tür ekşi ayran ya da kefir, Hereroların en temel besi maddelerinden birini oluşturmuştur. Ayrıca, hayvanların sütlerinden yağ üretilmiş, ancak bu, yemekten çok derilerin, postların yağlanması için kullanılmıştır...

Öteki Afrika klanlarında olduğu gibi, Hererolarda da, hayvanların bakımı ve sütün sağılması işini genellikle kadınlar yükümlenmişlerdir. İyi bakımlı bir Herero ineğinden günde 4 litre kadar süt sağılabılmış, ancak bunun tümü tüketilmemiş, bir bölümü hayvanın yavrusuna ayrılmıştır...

Hererolar, besi ve et gereksinmelerinin en büyük bölümünü avcılık yoluyla sağlamaya çalışmışlar; gereğinden çok olan av etlerini tuzlayıp, kurutarak saklamışlardır.

Hererolarda, Hotontolar gibi, çok az bahçe tarımı yapmışlardır. Bu toplumları yakından tanıyan pek çok araştırmacı, bahçe tarımı uğraşlarının hemen tümünün, Avrupalı misyonerlerin etkisiyle gerçekleştiğini söylemiştir.

Hererolar, bitkisel besi kaynağı olarak, yaban yetiştirilen meyveleri, kökleri, yumruları, soğanları, cevizleri tüketmişlerdir. Yaban arılarının balını çok sevmişler, bolca tüketmeye çalışmışlardır.

Hererolar, görece uzun süreler yerleştikleri bölgelerde tümüyle doğal verilerden yararlanarak, sepet arı kovanı biçiminde konutlar yapmışlardır. Bu evlerin içinde, eşya olarak en çok süt sağmaya, ekşi süt, yağ yapmaya uygun, deri ve tahta kaplarla birkaç toprak çanak kullanmışlardır.

Hereroların, başlıca silahlarını mızraklar, oklar, önce-leri kemikten, sonradan madenden yapılmış baltalar, bıçaklar oluşturmuştur.

Hererolar, hemen tümüyle kendi içlerine kapalı, kendi ürettikleriyle yetinmeye çalışan ve hemen hiç değişim gereksinmesi duymayan ekonomik toplumsal yapılar örgütlenmişlerdir. Bunlar, en çok tuz, metal, tütün gereksinimi duymuşlar ve bunların değişimini sağlamaya çalışmışlardır...

Kuşkusuz en çok metal araçlara önem verilmiştir. Örneğin, geçen yüzyılın ortalarında, demir uçluklu bir mızrak ya da küçük bir demir çekiç ile sütlü bir inek değiştirilmiştir...

Herero toplumlarında en küçük ve temel ekonomik toplumsal birimi, birkaç kuşağın ya da pek çok küçük ailenin birleşmesiyle örgütlenen büyük aileler oluşturmuşlardır. Herero büyük aileleri, Avrupalıların şantiye adını verdikleri büyük evlerde oturmuşlardır. Ayrıca, isteyen küçük aileler de, bu büyük evlerin yanına kendileri için küçük evler yapmışlardır.

Herero büyük ailelerinin geçimi ve temel ekonomisi tüm ailenin mülkü olan sürüden üretilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, her yeni doğan çocuğa, babası ve büyük ailenin başkanı, büyük ya da küçük baş hayvan armağan etmiş ve bunlar çocuğun kişisel mülkü olarak, gene birlikte bakılmışlardır. Kadınlar da, evlenirlerken birlikte getirdikleri hayvanları kişisel mülkleri olarak korumuşlardır ve bunlardan ürettiklerini kendi ana-babalarına, kardeşlerine armağan edebilmişlerdir...

Herero büyük aileleri arasındaki bu yardımlaşma ve dayanışma, bu ekonomik toplumsal birimin dağılmasını önleyen güçlü bir önlem olarak etkinliğini uzun süreler sürdür-

müştür. Herero aileleri ataerkil düzenlemeler olmalarına karşın, anaerkil nitelikleri canlı biçimlerde korumuşlardır. Örneğin, kalıt, hem ana hem de baba tarafından, iki ayrı biçimde geçmiştir. Ana tarafından gelen kalıta *Eanda*, baba tarafından gelene ise *oruzo* denmiş ve aynı aile içinde her ikiside aynı zamanda, sonraki kuşaklara geçmiştir...

Temelde eksogam olan Herero toplumlarında çok kadınlı evlilik kısıtlanmamış, ancak klan başkanlarının dışındaki erkeklerin bir kadından fazlasını alacak olanakları olmamıştır. Klan başkanları 5, hatta 10 kadınlı evlenebilmişlerdir...

Hererolar arasında, en büyük ve güçlü ekonomik toplumsal örgütlenmeleri klanlar oluşturmıştır. Klanlar çok kez, 2 ile 23 bin arasındaki insanı örgütleyebilmişlerdir... Klan başkanları, çok kez bölgesel toplumların başkanları arasından seçilmişlerdir. Hererolar arasında, klan meclislerinin yetki alanları oldukça geniş kalmış ve kimi despotik davranışları görülen başkanların görevlerine son verilmiştir...

Kendi hayvanlarına bakan, kendi silahlarını üreten, Herero klan başkanlarının günlük yaşamları genellikle öbür insanlarınkinden pek ayrıcalıklı geçmemiştir. Ancak, kalıt davalarından aldıkları ödenekler, savaşlardan sağladıkları gelirler ile varsılıkları artmış ve kimi zaman da 1000 kadar büyük baş hayvandan oluşan sürüleri denetleyebilecek konumlara gelebilmişlerdir...

Bütün bu gelirlerine karşın, Herero klan başkanları, tüm üyelerin yaşamlarından, beslenmelerinden sorumlu tutulmuşlar ve örneğin, yoksul ailelerin çocuklarına dağıtılan sütler, hemen her zaman onların sürüsünden sağlanmıştır...

Ancak önceleri çeşitli bölgesel toplumların, değişik büyük ailelerin içinden seçilen klan başkanları, sonradan en güçlü ve varlıklı aile içinden seçilmeye ve konumlarının babadan oğullarına geçmeye başladığı saptanmıştır.

Herero toplumlarında, azımsanmayacak sayıda köle bulunmasına karşın, bunların ekonomiye katkıları çok az ol-

muştur. Sömürü, daha çok özgür Hererolar üzerinden sürdürülmüştür.

Toplumsal ayrışımaların giderek artması uzantısında, var-
sullarla yoksullar arasındaki ayrıcalıklar çoğalmış; günlük
yaşamda büyük huzursuzluklar ortaya çıkmış; kimi klanlar
bütünüyle çözülüp dağılmışlardır.

Ancak, tüm bu gelişmelere karşın, Herero toplumların-
da, anaerkil bağlar, kalıt düzeninin toplumsal yardımlaşma
ilkeleri uzun süreler yaşamış, büyük sürü hemen her zaman
milenin mülkü olarak kalmıştır. Bütün bunlar, ilktoplumların
çözülüşünü, sınıflı toplumlara geçişi yavaşlatmıştır... Here-
ro toplumları, ilktoplumların çözülme aşamasına kadar ulaş-
mışlar, ancak, sınıflı toplum düzeyine gelememişlerdir..

Güney Afrika yarı göçebe toplumları içinde en iyi tanı-
nımlarından biri *Skosalar*dır. Kendilerini Xosa topraklarının
hisanları anlamına gelen Ama- Xosa'lar olarak tanımlayan
bu toplumların günümüzde yaşayan 4 milyon kadar üyesi, çe-
şitli Güney Afrika devletlerinin değişik ve zor yaşam koşul-
larına uyum çabası göstermeye çalışmaktadırlar...

Skosalarda da temel ekonomik yaşam hayvancılık uğra-
şısı üzerine kurulmuştur. Ancak, bunlarda görece gelişmiş
bir bahçe tarımı da günlük yaşama girmiştir. Ayrıca, Sko-
salar, Avrupalılarla karşılaştıktan sonra, toprağın işlenme-
sinde saban kullanmaya başlayan belki de ilk Güney Afrika
yarı göçebe toplumlardır. Yine, Skosalar, ilk kez ekili top-
rakları gübrelemişler, yaban hayvanlara karşı bahçelerinin
çevresini dikenli çalılarla korumaya çalışmışlardır. Skosa-
lar, en çok darı, kabak, kavun, mısır ve ayrıca keyif veren
bitkilerden kenevir ve tütün üretmişlerdir.

Bu toplumlarda da bahçe çalışmalarını genellikle kadın-
lar üstlenmişler ve alet olarak, ucu sivri sopalar, madeni
araçlar, çapalar, hatta hayvanların çektikleri saban kullan-
mışlardır.

Ancak, bütün bu gelişmelere karşın, Skosalar, gene de

beslenme gereksinmelerinin büyük bir bölümünü, avcılık ve toplayıcılık yoluyla sağlamaya çalışmışlardır...

Deniz ya da ırmak kıyılarında yaşayanlar, mızrak ya da oklarla yoğun balıkçılık yapmışlar, öteki deniz ürünlerini tüketmeye çalışmışlardır...

Skosalar, sürü hayvanı olarak en çok sığır, keçi ve koyun beslemişlerdir. Köpek, çok eskilerden beri evcilleştirilmiş, beslenmeye başlanmıştır. At, ancak geçen yüzyılın sonlarında günlük yaşama girmiştir...

Skosaların en temel silah ve aletlerini oklar, mızraklar, çeşitli harpunlar, madeni baltalar ve bıçaklar oluşturmuştur.

Skosa toplumlarında, başlangıçta hemen salt yaşa ve cinsel dayalı fizyolojik kökenli bir işbölümü sürmüş, ancak sonradan, metalurji, demircilik, çömlekçilik, terzilik, ayakkabıcılık, tahta işlemeciliği, pipoculuk deri tabaklaması vb. gibi özelleşmiş çalışma alanları görülmüştür...

Skosa toplumlarında da temel ekonomik toplumsal yapıyı büyük aile oluşturmuştur. Skosa büyük ailesi, görece bağımsız pek çok küçük ailenin birleşmesinden oluşmuş, ancak önemli sorunlar karşısında birlikte karar alınmış, dayanışma içinde çalışılmıştır. Ataerkil düzenli olan bu toplumlarda, ailenin yönetimi, eski başkanın ilk karısının en büyük erkek evladına geçmiştir. Ancak buna karşı olan çocuklar, ortak mülkten bir miktar pay alarak başka yerlere gitmek olanağına sahip olmuşlardır.

Skosa toplumlarında çok kadınla evlilik yasaklanmamış, ama, ekonomik zorunluluklar, günlük yaşamda ancak tek bir kadınla evliliği olası kılmıştır. Skosa toplumlarında nedenlerini ayrıntılı açıklamak koşuluyla, karı koca ayrılmaları da önemli bir sorun oluşturmamıştır. Ancak kadın, kocasının kendisine kötü davrandığını kanıtlarsa, erkeğin kendisine belli bir miktar mülk-hayvan vermesi zorunluluğu getirilmiş; ve ayrıca, kadın evlenirken birlikte getirdiği, başlık niteliğindeki, yerli dilinde «lolola» denen sürüsünü de yeniden geri alabilmiştir...

Çoğunlukla eksogam ve kan akrabası olan bölgesel gruplardan sonra, Skosa toplumları arasında en büyük toplumsal

ekonomik birlik klanlardır. Klan başkanları, bölgesel grubun yöneticilerinden, deneyli yetenekli savaçılardan seçilmiştir. Klan başkanları, hemen her zaman, yetişkin erkeklerin oluşturduğu meclislerce denetlenmiştir.

Skosaların yaşadıkları bölgelerde hırsızlık ya da sınır geçme gibi olaylar nedeniyle sıklıkla küçük savaşlar, bölgesel çatışmalar görülmüştür. Ancak, tüm toplum üyelerinin, her savaşa katılmaları koşul olmamıştır. Ancak, savaşa katılanlar, olası kazanımlardan pay alabilmişlerdir. Ayrıca, klan meclisi ve klan başkanlarınca onaylanan savaşlara katılanlar «kahraman», küçük bölgesel çatışmalara girenler, çok kez «hırsız» olarak tanımlanmışlardır...

Skosa toplumları içinde, gelirlerinin büyük bir bölümünü savaş kazanımlarının, fildişi, leopar derisi vb. metallerin değişimlerinin oluşturduğu ayrıcalıklı bir sınıf belirlemeye başlamıştır.

Zaman süreci içinde, varsıllar ile yoksulların ayrışmaları hızlanmış; özgürlüklerini yitirip, çeşitli yollardan bağımlılaştıranların sayıları çoğalmıştır. Giderek, klan başkanları, meclis üyelerini kendi yakınlarından seçmeye ve tüm toplumun denetimini ellerinde toplamaya başlamışlardır...

Skosa toplumları, ilktoplumların en son aşamalarına kadar evrimleşmişler, ancak daha bir üst düzeylerdeki toplumsal ekonomik biçimlenmelere geçememişlerdir...

Güney Afrika'nın savanlık ve kurak bölgelerinde yaşayan *Sotho* toplumlarının da, Kuzey Afrika kökenli oldukları ve çeşitli göç dalgalarıyla, 15. yüzyılın sonlarına doğru Güney Afrika bölgelerine geldikleri varsayılmaktadır.

Sotho toplumlarının da temel ekonomilerini hayvancılık oluşturmuştur. Evcil hayvanlardan en çok sığır, keçi ve koyun beslenmiş, ayrıca toplumsal ekonomiye büyük katkısı olmasa da, çokça kümes hayvanı üretilmiştir.

Bir Güney Afrikalı yerli kadın... Kurak ayların tek su kaynağı olan ağaç kovuklarından su emip, sonra bunu çocuğunun ağzına akıtarak yaşam savaşı vermeye çalışmaktadır.

Bu toplumlarda da hayvanlar hemen salt törensel amaçlar için kesilmiş, bunun dışında, sürünün sütünden yararlanılmıştır.

Ayrıca, hiç evcil hayvan sahibi olmayan kimi Sotho toplumları, tüm yaşamlarını, salt avcılık ve toplayıcılıkla yürütmeye çalışmışlardır...

Sotho toplumlarında toprakla uğraşı, etkin bir üretim yöntemi olmamış, ancak olanak bulunduğunda, küçük bahçe tarımı yapılmıştır. Sotholar, Avrupalı misyonerlerin de yardımıyla, en çok mısır, fasulye, şeker kamışı üretmişler; tarlalarının çevresini yaban hayvanlarına karşı dikenli çalılarla çevirmişlerdir...

Sotho toplumlarında da, tarlalarda daha çok kadınlar çalışmış; alet olarak önceleri ucu sivri sopalar kullanılmış; Avrupalılarla karşılaşıldıktan sonra madeni araçlar üretilmeye başlanmıştır.

Sotho toplumları, bitkisel besi maddesi gereksinmelerini, bahçe tarımı dışında, toplayıcılıktan sağlamışlar, yaban yetişen soğanları, meyveleri, kökleri tüketmişlerdir...

Başlangıçta, yaşa ve cinse dayalı işbölümlerine, sonradan çömlekçilik, madencilik, ağaç oymacılığı, hasır-sepet örmeçiliği vb. özgün uğraşlar eklenmiş, ayrıca hastaları sağaltma, yağmur yağdırma gibi tinsel alanlardaki çalışmalarını kapsayan mesleki özelleşmeler görülmüştür...

Görece yaygın bir toplumsal işbölümünün gelişmesine karşın, çömlekçilik dışında hemen hiçbir alanda, pazar için üretim yapılacak aşamaya ulaşılmamıştır. Burada çömlekçilik görece gelişmiş, ancak onun da üretimi bölgesel sınırların ötesine taşamamıştır...

Sotho toplumlarında evler, hiçbir yapay araç kullanılmadan, salt doğal veriler ile üretilmiştir. Bölgesel grupların ya da klanların yerleştikleri yerlerde bu evler, pazar yeri olarak kullanılan geniş bir alanın çevresine yapılmışlardır. Çeşitli bölgelerden ve klanlardan gelen insanlar, bu pazar yerlerinde, en çok tahıl, et, canlı hayvan, balık, silah, çömlek, madeni eşya vb. metallerin değiş-tokuşunu yapmışlardır.

Sotho-Gwraya toplumlarının en büyük klanlarından olan

Serowe'lerin yerleşim yerlerinde 25.000 kadar insanın oturduğu saptanmıştır...

Sotho toplumlarında da, en küçük toplumsal ve ekonomik birimi büyük aile oluşturmuştur. Özü eksogam olan her büyük ailenin, üzerinde dayanışma ile birlikte çalışıldığı bir parça toprağı ve gene ailenin ortak mülkü olan bir sürüsü bulunmuştur. Ancak Sotho toplumlarında, büyük aileyi oluşturan küçük aile birimleri, istediklerinde ayrılıp başka yerlere gidebilmişler, kendi başlarına yeni ekonomik toplumsal biçimlenmeler kurabilmişlerdir...

Sotho toplumları giderek kimi katı ataerkil ilkelere sahip çıkmaya başlamıştır. Örneğin, tüm toplumsal kararların birlikte alındığı klan meclisleri ve yetişkin erkeklerin toplantı evleri, kadınlara kapanmış; hatta kimi törensel nitelikli toplantılara bile kadınların girmeleri kısıtlanmıştır... Buna karşın, kimi anaerkil kalıntılar etkinliklerini sürdürmüş, örneğin, evlenecek gençler birbirlerine alışma, nişan dönemlerini kadının ailesinin yanında geçirmek zorunda kalmışlardır...

Sotho klan başkanlarının konumları zaman içinde giderek güçlenmiş ve görevleri kalıtsal olarak büyük oğullarına geçmeye başlamıştır. Bu süreç içinde, klan başkanlarına sunulan armağanlar çoğalmış, örneğin, kesilen her hayvanın göğüs parçalarının başkanlara verilmesi gelenekselleşmiş; kimi bölgelerde, fildişlerinin, leopar derilerinin kullanımı salt klan başkanlarının tekeline girmiştir...

Sotho toplumlarında, sınıfsal ayrışmaların başlaması uzantısında, ekonomik bağımlıların sayısı giderek artmıştır. Örneğin, varsıllardan hayvan kiralamak zorunda kalan bir Sotholu yoksul, Kgamele sözleşmesi denen ilişkiler düzeninin uzantısında, sürü hayvanının salt sütünü kullanabilmiş; ancak, mülk sahibinin onayı olmadan, hayvanı hiçbir şekilde kesip yiyememiştir.

Sotho toplumlarında savaş tutsaklarının ekonomiye hemen hiçbir katkıları olmamıştır. Erkek tutsaklar çok kez hemen öldürülmüşler, kadın ve çocuklar ise ev işlerinde ya da benzeri yan hizmetlerde kullanılmışlardır...

Sotho toplumlarının çözümlerini koşullayan eşitsizlikler yine bu toplumların içinden çıkmış ve sınıfsal ayrışmalar giderek çoğalmıştır. Kimi koşullarda, tümüyle yoksullaşan bir klanın, başka bir klana bağımlı konuma girdiği görülmüştür. Örneğin Balal, Sarwa, Barwa, Denassona gibi klanlar giderek yoksullaşmışlar ve komşu klanlar için çalışan bağımlı konumlara girmişlerdir.

Bu koşullarda, eski klan meclislerinin demokratik etkinlikleri görece azalmış ve varsıl klan başkanlarının ve onların çevresindeki militarist güçlerin toplumun tüm üretimini, gönencini denetler duruma geldikleri görülmüştür...

Sotho toplumlarında, ilk toplumsal ekonomik biçimlenmeler çözülme süreçlerinin ileri noktalarına ulaşmış, ancak toprağın, su ve maden kaynaklarının, toplumun ortak mülkü olarak kalması, büyük aile, bölgesel grup üyeleri arasındaki dayanışmasının sürekliliği, meta üretiminin azlığı vb. etkenlerle bu bölgelerde ilktoplumların dağılma süreçleri yavaşlamıştır...

Zulular, tüm dünyada en çok tanınan Güney Afrika toplumlarından biridir. Genel olarak, Zulu toplumlarının da temel ekonomilerini hayvancılık ve küçük bahçe tarımı oluşturmuştur. Balıkçılık, ancak kıyı bölgelerinde yaşayan toplumlarca yapılan bir üretim biçimi olmuştur. Toplayıcılık ve avcılık Zulu toplumlarınca da her zaman başvurulan beslenme yöntemi olmuştur.

Zulu toplumları, çeşitli dış saldırılar ve baskılar altında daha 18. yüzyılda, Dingiswago adlı bir önderin başkanlığında toplanmaya ve kendilerine yeni yaşam alanları aramaya başlamışlardır.

Oldukça kısa bir zaman dilimi içinde, 30 kadar Zulu klanı Dingiswago'nun başkanlığı altında birleşmişler ve büyük bir federasyon kurmuşlardır. Ancak, pek çok araştırmacı, Dingiswago'nun bir klan federasyonu başkanı olmanın öte-

sinde, daha çok kral nitelikleri içermeye başladığını vurgulamıştır...

Oldukça zor koşullar altında yaşayan Zulu toplumları giderek sürekli savaş grupları oluşturmaya, militer nitelikli örgütlenmelere dönüşmeye başlamışlardır. Ayrıca, bu değişimler, salt klan yönetimi düzeyinde kalmamış, bölgesel gruplara kadar uzanmıştır. Bölgesel grupların ve klanların başkanları artık sürekli olarak askeri şef nitelikleri taşımaya başlamışlar, sıcak çatışma olmadığı dönemlerde, görece özgün yaşamlar sürdürme olanaklarına sahip olabilmelerine karşın, savaş zamanlarında tüm eli silah tutanlarla birlikte Dingiswago'nun başkanlığında toplanmışlardır...

Dingiswago zamanlarında, Zulu ordusu, Avrupalıların da etkisiyle önemli ölçülerde değişmiş, gelişmiştir. Savaşlar bilinçsiz saldırılar olmanın ötesinde, belli yöntemlerle sürdürülmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerin uzantısında, Zulular, komşu toplumlar üzerinde belli bir üstünlük, hatta denetim kurmaya ve bunların pek çoğunu başka yerlere göç etmeye zorlamışlardır...

Zulular, 18. yüzyılın sonlarında, Güney Afrika'daki pek çok Bantu klanını egemenlikleri altında toplamışlardır.

Zulular, başkan Shaka zamanında, tüm toplumsal yapıyı yeniden ve güçlü militer bir düzene göre örgütlemişler, yeni bir ordu kurmuşlar, yetkin savaş yöntemleri benimsemişlerdir. Burada, temel ilke olarak, eli silah tutan her yetişkin Zululu doğal savaşçı olarak kabul edilmiştir. Eski ilkbahar törenleri, yeni yetişmiş Zululu gençlerin orduya katılma, topluma tanıtılma toplantıları biçimine dönüşmüştür...

Zulu ordusu, «erkekler», «genç erkekler», «yetişkin çocuklar» ve «yardımcılar» gibi bölümlere ayrılmıştır. Ordunun en etkin vurucu bölümünü oluşturan «erkeklerin» belli süreler ve çok kez, kırk yaşına gelene değin evlenmeleri bile yasaklanmıştır. Ancak, en az bir öküz armağan verme karşılığı alınan özel izinler ile, daha genç yaşlardaki erkeklerin evlenmelerine izin verilmiştir. Bu koşullarda, kadınların da evlenmeleri kısıtlanmış ve ancak belli bir grup erke-

ğın evlenme izni alması durumunda, en yaşlı kadınların da evlenmelerine olanak sağlanmıştır...

Kuşkusuz tüm bu gelişmeler toplumsal yaşamı etkilemiş ve Zulular arasında savaş, bir yaşam ve üretim biçimine dönüşmüştür...

Bu koşullarda yeniden örgütlenen Zulu ordusunun temel gücünü, 500 ya da 2000 savaşçıyı kapsayan gruplar oluşturmuş; bunlar da kendi aralarında, 3 ya da 4 alt gruba ayrılmışlardır. Tüm silahlı kuvvetler, kimi zamanlar, 100.000 kişiye kadar ulaşmıştır...

Başkan-kral Shaka, çok kez silahlı kuvvetlere bizzat komuta etmiş, ancak sonraları, «Induna» denen, yetkin ve deneyli savaşçılar hem bölgesel hem de genel ordu komutanlıklarını üstlenmeye başlamışlardır...

Zaman içinde, ekonomik politik ve dinsel gücü elinde toplayan başkanlar giderek despotik bir yönetim oluşturmuşlardır. Örneğin, başkan-kral Shaka, anası öldüğü zaman, tüm Zulu toplumları için geçerli genel bir yas ilan etmiş, 10 genç kızın annesi ile birlikte diri diri gömülmelerini, 12.000 savaşçının mezarın başında nöbet tutmasını, 1 yıl boyunca sebze yenmemesini, süt içilmemesini ve cinsel ilişkide bulunulmamasını söylemiştir. Bu bir yıl içinde, karıları gebe kalan erkekler öldürülmüştür...

Bu gelişim aşamasında, Zulu toplumlarında eski klan meclisleri geleneksel yerlerini korumuşlar, ancak etkinlikleri biçimsel kalmıştır. Tüm toplumsal gönenç, başkanların ve ona yakın askeri şeflerin ellerinde toplanmıştır...

Zulu toplumlarında, düzenli vergi toplama işlevi henüz başlamamış, ancak, başkanlara ve askeri şeflere armağan verme geleneği sıklaşmıştır. Örneğin, kesilen her hayvanın bir bölümünün bölgedeki askeri şefe verilmesi zorunlu duruma gelmiştir...

Zulu toplumlarında, toprak genel olarak, toplumun ortak mülkü olarak kalmış, ancak başkanlar için özel bölgeler belirlenmiş ve buralarda çalışmak, zorunlu olmasa da, «yararlı» olmuştur...

Zulu toplumlarının temelini oluşturan büyük ailelerde, sürü, ailenin ortak mülkü olarak kalmıştır. Bunun yanında aile üyelerinin ortaklaşa çalıştıkları bahçelerde üretim, dayanışma içinde sürdürülmüştür.

Militer-ataerkil bir düzene göre örgütlenen Zulu toplumlarında erkeklerin ancak % 50 kadarı birden fazla kadımla evlenebilecek olanağı bulabilmiştir.

Zulular arasında toplumsal ayrışım oldukça hızlı gelişmiş ve soylular, özgür Zulular ve bağımlılardan oluşan başlıca üç tabakalaşma oluşmuştur. Bunlardan sayıca en azını klan başkanları ve onların yakınlarını kapsayan soylular, toplumun en büyük bölümünü, hem toplumsal üretimi, hem de orduyu besleyen özgür Zulular oluşturmıştır. Bağımlı Zuluların büyük bölümünü yoksul düşmüş özgür yurttaşlar kapsamıştır. Savaş tutsakları genel olarak öldürülmüş ya da çoğunu kadınlar ve çocukların oluşturduğu bir bölümü ev, hizmet işlerinde kullanılmıştır.

Zulu toplumlarında sınıfsal ayrışım, yönetim aygıtı oldukça belirginleşmiş, ancak çalışmanın üretkenliği artmamış, varsıllık sınıflı toplumları oluşturacak niteliğe ulaşmamıştır. Ayrıca, toprağın, toplumun ortak mülkü olarak kullanımı ve yerleşim yerlerindeki dayanışma içindeki çalışma sürecinin devamı Zulu toplumlarının evrimini yavaşlatmıştır...

Zulular da, öteki Güney Afrika toplumları gibi, daha ileri toplumsal ekonomik biçimlenmelere geçme olanağını bulamadan Avrupalı sömürgecilerle karşılaşmışlar ve olası tarihsel gelişmelerini sürdürmek olanağını bulamamışlardır...

Bugün, sayıları 4 milyon kadar olduğu varsayılan Zuluların bir bölümü, küçük köylerde geleneksel yaşamlarını sürdürmeye çalışırken, önemli bir bölümü, ağır ırk ayrımı koşulları altında Güney Afrika devletine karşı bağımsızlık savaşları sürdürmektedirler...

Bir Güney Afrikalı yerli

ÖZETLERSEK: Güney Afrika göçebe toplumlarının hemen tümünün, Kuzey Afrika kökenli oldukları, çeşitli yollardan özellikle Doğu Afrika üzerinden, Anakaranın güneyindeki yüksek yaylalık, savanlık bölgelere geldikleri varsayılmaktadır. Güney Afrika toplumlarının temel ekonomilerini göçebe hayvancılık oluşturmuş ve ancak olanak bulunduğu geçici küçük bahçe tarımı yapılabilmiş; yerleşik düzenlere geçilememiş, büyük kentler oluşturulamamıştır.

Güney Afrika göçebe klanları, uzun süreler birbirlerinden yalıtılmış yaşam sürdürmeleri ile koşullu, çok ayrı lehçeler kullanmalarına karşın, çoğu Bantu dil ailesinden kaynaklanan bir dil kullanmışlardır. Gerek kazı ve insanbilimleri, gerekse kan grupları ve kan protein araştırma verileriyle, bu toplumların, Buşmanlar ile yakın akrabalık ilişkileri içinde bulundukları saptanmıştır.

Güney Afrika'daki ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmeler çözülme aşamasına gelmelerine karşın buralarda toplumsal işbölümlerinin ve meta değişiminin gelişmesi olağanüstü yavaş olmuştur.

Toplumsal işbölümünü, toplumsal üretimin az ya da çok birbirlerine bağımlı dallara ayrılması, biçiminde yapılan tanımlamayı temel alırsak, Güney Afrika toplumlarında, böyle bir gelişmeye rast gelinmemiştir... Örneğin, buralarda tarım ve hayvancılık biçiminde bir işbölümünün varlığını savunmak oldukça zordur. En temel çalışma alanlarında, üretim çok basit araçlar ve yöntemlerle sürdürülmüş ve aile üyelerinin tümü, olanca güçleriyle üretime katkıda bulunmaya çalışmışlardır...

Güney Afrika toplumlarında, bitki ve hayvansal ürün değişimi hemen hiç gözlenmemiştir. Günlük yaşamda meta değişiminin çok az yapıldığı bu toplumlarda, avcılık ve toplayıcılık hiçbir zaman tümüyle bırakılmamıştır. Güney Afrika toplumlarında, toplumsal işbölümü tinsel alanlarda gerçekleşmiştir. Toplumsal gelişmelerin ve tinsel yaşamın karmaşıklaşması uzantısında, artık salt bu işlerle uğraşan

uzmanlara gereksinim doğmuş ve sağaltıcı, yağmurcu gibi meslekler, bedensel işlerden özelleşmeye başlamıştır...

Buna karşın, pazara dönük bir üretim düzeyine hiçbir zaman ulaşamayan, madencilik, deri tabaklama, çömlekçilik... gibi alanlarda uzmanlaşmış kişilere rast gelinmeye başlanmıştır. Ancak, buralardaki üretimler, bilinmeyen bir pazar için değil, yüzyüze gelinerek yapılan ısmarlama mallara göre düzenlenmiştir...

Güney Afrika toplumlarında, toplumsal-ekonomik biçimlenmeler, kan akrabalığına dayalı büyük aile, bölgesel grup, klan düzenine göre örgütlenmiştir. Ancak bu, toplumsal-ekonomik birimlerin etkinlikleri içinde bulunan durumlara göre büyük değişiklikler göstermiştir. Örneğin, özellikle Zulularda, militer yapı, merkezi zorbalık aygıtları geliştikçe, kan akrabalığına dayalı ilk toplumsal demokratik ilişkilerde çözülme hızlanmıştır...

Güney Afrika klanlarında, ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmeler, geçen yüzyılın sonlarına doğru çözülme aşamasına ulaşmış, ancak toplum içinde varsılığın yoğunlaşmasına, hayvanların artmasına, savaş kazanımlarının birikmesine karşın, üretim araçlarının nitelikleri değişmemiş, çalışmanın üretkenliği artmamış, meta değişimi gelişmemiştir...

Bu toplumlarda, yeni toplumsal biçimlenmelere geçiş koşullayacak en temel olguyu belirleyen üretimin artırılmasında nitel bir düzeye ulaşılmamış, buna karşın, hayvancılığın uzun süreler en ilkel biçimlerde yapılması, toprağın toplumun ortak mülkü olarak kalması, anaerki kalıntıların, dayanışma içinde çalışmaların sürmesi gibi olgular, eski toplumsal ekonomik ilişkilerin aşılmasını yavaşlatmıştır...

Güney Afrikalı göçebe toplumlar, kendi özgün tarihsel evrimlerini sürdürmeye olanak bulamadan sömürgecilerle karşı karşıya kalmışlardır...

Kapitalizm, Afrika'da en çirkin yüzünü göstermiştir. İlk kez büyük bir soykırım uygulamış, Anakaranın yerli nü-

fusunun yüzde altmışını yok etmiştir. Yaşayabilenlerin büyük bir çoğunluğunu tutsak etmiş, köleleştirmiş, tarlalarda, madenlerde ölesiye çalıştırmıştır...

Ancak, içinde bulunduğumuz son yıllarda, Güney Afrika toplumlarının büyük bir çoğunluğu, dünya ilerici güçleri ile dayanışma içinde, etkin ulusal kurtuluş savaşları sürdürmeye, Afrika Anakarasının tarihsel evrimini hakettiği düzeye çıkarmaya başlamışlardır...

3.4.2 POLINEZYA ADALARI TOPLUMLARI

Polinezya adaları, insanların üzerine ayak bastıkları en son yeryüzü köşelerinden biridir. İnsanlar, ancak güçlü bir gemicilik aşamasından sonra bu bölgelere gelebilmişlerdir...

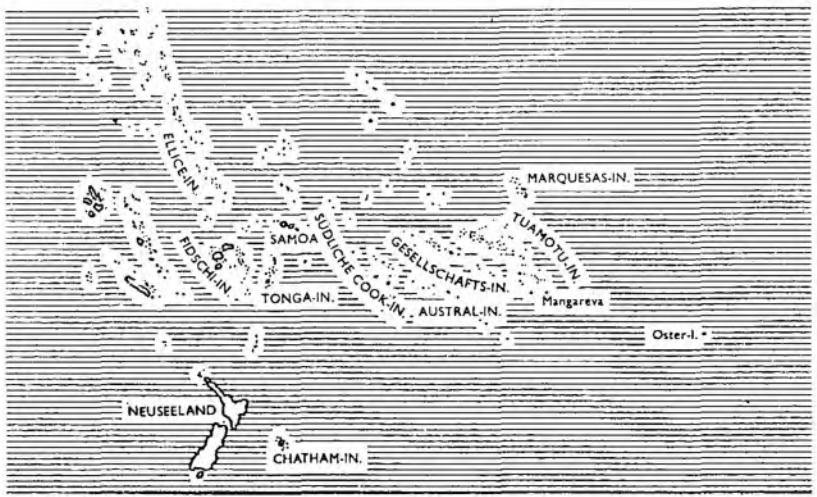
Bugün genel kanıya göre, Polinezyalılar, Doğu Asya kökenlidirler,

Oldukça geniş bir bölgeye dağılmış bu adalar grubunda yaşayan toplumlar, gerek beden yapıları ve biyolojik varlıkları, gerekse kültürel yönlerinden, iklim, doğa örtüsü, üretim araçlarının ve yöntemlerinin benzerliklerinden kaynaklanan hem genel bir özdeşlik, hem de büyük bir çeşitlilik göstermişlerdir...

Buralardaki adalar grupları içinde Polinezya, Markiz, Cook, Tonga, Samoa, Tahiti ve Hawaii adalarında yaşayan toplumlar en örnek bilgileri sergilemektedirler...

Polinezya Adalarının en eski kültür örnekleri *Maori* toplumlarında görülmüştür. Maoriler, Polinezya Adalarına 900 ile 1400 yılları arasında çeşitli göç dalgalarıyla gelmişler ve başlangıçta «mau-hunter» kültür dönemi de denen evrelerde, hemen salt avcılık, balıkçılık yapmışlardır.

Polinezya Adalarının genel görünümü

Polinezya Adaları çok verimli, varıl ve herkese yetecek kadar bol toprak sağladığından, Maoriler, kısa zamanlarda tarımsal üretime başlamışlardır. Başlangıçta tarım alanları, ormanların yakılmasıyla sağlanmış, sonradan toprak daha verimli durumlara getirilmek için kumla karıştırılmış, sulanmış, gübrelenmiş ve giderek terasa yöntemleri uygulanmaya başlanmıştır...

Toprak, hemen her zaman çok yumuşak ve nemli olduğundan, tüm tarla çalışmaları, ucu sivri sopalar, kemik ya da istiridye kabuklarından yapılan aletlerle sürdürülmüştür. Ayrıca, doğal koşullar nedeniyle, yılda birkaç kez ürün alınabildiğinden, tarımsal çalışmalar, kısa süreli tüketimlere yönelmiş, depolamayı amaçlayan, büyük üretim çalışmalarına gereksinim olmamıştır...

Maoriler, en çok, bölgesel bitkilerden, yams, taro, hindistancevizi, muz, tatlı patates vb. yetiştirmişlerdir. Ayrıca mükemmel toplanabilirliğe olanak sağlayan çok verimli bir doğal bitki örtüsü bulunduğundan, yaban soğanlar, kökler, meyveler toplanmış ve çok kez, küllü ateşte pişirilerek yenmiştir...

Maoriler, tarımsal üretimin yanında balıkçılık yapmışlar; başlangıçta çift tekneli kanolar ile avlanırlarken, sonradan daha büyük ve denizci tekneler üretmişlerdir. Ayrıca, domuz, köpek ve kümes hayvanları beslemişlerdir...

Maoriler, bahçe tarımı, avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıktan oluşan gerçek bir karma ekonomi oluşturmuşlardır.

Maoriler arasındaki doğal işbölümünde, erkekler daha çok avcılık, balıkçılık, toplayıcılık, sandal, ev yapmışlar, tarla açmışlar; kadınlar gebelik, çocuk doğurma ile bunların bakımı dışında, av hayvanlarının kurutulması, balıkların tuzlanması, giysilerin dikilmesi, hasır örülmesi gibi işleri örgütlemişlerdir...

Maori toplumlarında, tahta işleri, ev, sandal yapımı, deri dövmeciliği, madencilik vb. alanlarda işbölümleri oluşmuştur. Uzmanlaşma, eğitim yoluyla değil, kişisel uğraş ya da başka bir ustanın-uzmanın yanında yapılan çalışmalarla edinilmiştir. Uzman kişilerin azaldığı durumlarda, çocukların babalarının mesleklerini öğrenmeleri koşulu konmuş, ancak gereğinden çok ustanın ortaya çıktığı dönemlerde, babaların kendi mesleklerini en çok ilk üç erkek çocuklarına öğretebilecekleri, ve sonradan gelenlerin, başka işler edinmeleri zorunluluğu getirilmiştir...

Maoriler arasında sağlık, tinsel dünya, din, büyü gibi alanlarda da uzmanlaşmalar, özelleşmeler olmuştur. Ancak, bu tür uzman kişiler, ayrıca tahta işleri, deri dövmeciliği gibi işlerle de uğraşmışlardır. Bütün bunların dışında, hemen tüm uzmanlaşmış meslek sahipleri, kendi bahçelerinde çalışmışlar, avcılık, balıkçılık yapmışlardır...

Bu koşullarda, Maori toplumlarında, değişim çok az görülmüştür. Kimi araştırmacılar, değişimin ekonomik olmakla çok, insanlar arasındaki dostluğu güçlendirmeyi amaç-

layan bir tür armağan değiş-tokuşu biçiminde sürdüğünü söylemişlerdir...

Maori toplumlarında, temel ekonomik-toplumsal birimi, kan akrabalığı düzeni üzerine kurulmuş büyük aileler oluşturmuştur. Bu toplumlarda, küçük aileler pek görülmemiş, hatta günlük yaşamda konuşulan dilde, ekonomik, toplumsal bağımsız küçük aileyi tanımlayan sözcük ya da kavramların bile bulunmadığı belirtilmiştir...

Büyük aile çatısı altında pek çok kuşak bir arada yaşamış, kimileyin, 93 kişiden oluşan büyük aileler görülmüştür...

Maori büyük ailelerinde, önemli ekonomik- toplumsal sorunlar, tüm aile üyelerinin katılmasıyla oluşan aile meclislerinde karara bağlanmıştır. Avcılık, balıkçılık ya da tarla çalışmaları, birlikte ve dayanışma içinde sürdürülmüştür...

Polinezya Adalarında, büyük aileden sonra gelen toplumsal-ekonomik birimi, yerli dilinde «hapu» denen bir tür bölgesel köy toplulukları oluşturmuştur. Hapular, kan akrabalığı ilişkileri üzerine kurulmuşlar, ancak eksogam bir yapı göstermemişlerdir...

Hapu toplumlarında, dayanışma içinde bir yaşam sürdürülmüş, birlikte çalışılmış, birlikte üretilmiş, saldırılara karşı birlikte savunulmuştur.

Polinezya Adalarının kimi bölgelerinde birden çok hapu'nun birleşmesinden oluşan klan düzeyindeki yerleşim yerleri örgütlenmiştir. Ancak buralarda, hapular, kendi özgün geleneklerini sürdürerek, büyük yerleşim birimi içinde bir tür «mahalleleşmeler» oluşturmuşlardır...

Maoriler arasında en büyük toplumsal-ekonomik birliği klanlar oluşturmuşlardır. Önceleri, çok özel durumlarda, «kanu» ya da «waka» denen klan federasyonları örgütlenirken, bölgeye sömürgecilerin gelmesinden sonra ortaya çıkan savaş dönemlerinde, bu tür birleşmeler süreklilik kazanmıştır...

Avrupalı sömürgeciler, Polinezya Adalarına geldiklerin-

de, ekilebilir toprağın özel kişiler elinde toplanmaya başlaması, köleciliğin yaygınlaşması ve klanlar içinde soylu-nyrıcalklı katmanların oluşmasıyla birlikte, Maoriler arasında ilktoplumların çözölme sürecine girdiğini saptamışlardır...

Maori toplumlarında, daha geçen yüzyılın başlarından beri, kimi güçlü büyük aileler, hapular içinde, üzerinde çalıştıkları toprakları, değişmez sınır taşları ile işaretlemeye ve buralarının kullanım haklarını, ailenin sonradan gelen kuşaklarına kalıt bırakmaya, aktarmaya başlamışlardır... Zaman içinde, Polinezya Adalarında toprağın ortak mülkiyeti, giderek ailelerin özel mülkiyetine dönüşmeye başlamıştır.

Ayrıca, Maori toplumları arasında kölecilik oldukça ileri boyutlara varmıştır. 1859 yıllarında yapılan bir çıkarsamada, tüm Maori toplumlarının % 10 kadarını kölelerin oluşturduğu varsayılmıştır.

Ancak, Maori toplumlarında bulunan kölelerin gerçek konumlarını anlatan bilgiler çok çeşitlidir. Kimileri, bunların ömür boyu köle olarak kaldıklarını söylerlerken, kimileri de kölelerin karılarının ve çocuklarının özgürlüklerini kazandıklarını yansıtmışlardır.

Köleler, Maori toplumlarında da su taşıma, odun toplama eşya taşıma ve kimi zamanlarda da yardımcı bir güç olarak savaşılar katılma işleriyle yükümlendirilmişlerdir. Buna karşın, Maoriler, tarlalarını yabancılardan korumak istediklerinden ve buralara kutsal nitelikler verdiklerinden, köleleri, genellikle tarla çalışmasından uzak tutmuşlardır...

Ekonomiye olan katkılarının düzeyi büyük tartışmalara konu olan kölecilik Maori toplumlarında çok benimsenmiş ve kurumlaşmıştır. Öyle ki, bulunduğu yerden kaçan ve kendi klanına- ailesine sığınan bir köleyi, çok kez kendi kandaşları yakalayıp, çalıştığı yere teslim etmişlerdir...

Maori toplumlarında, bu denli yaygın olmasına karşın kölelerin konumlarını belirleyen ya da düzenleyen bir yasa ya da gelenek bilinmemektedir...

Maori toplumlarında, kölelerin dışındaki insanları, soy-

lular ile özgür Maoriler oluşturmıştır. Klan başkanları ve bunların yakınları, soylular sınıfını oluşturmışlardır. Ancak, klan başkalarının sorumlulukları büyüktür. Bunlar, toplumsal üretimi düzenlemek, bahçe çalışmalarını, ev ve sandal yapılarını örgütlemek, dinsel törenleri sürdürmek, barış ve savaş dönemlerindeki toplumsal sorunları çözmekle yükümlüdürler.

Maori toplumlarında klan başkanlarının iyi bir savaşçı, güçlü bir konuşmacı ve yetenekli bir işçi olması gerekmektedir... Klan başkanlıkları genellikle babadan oğula geçmiş, ancak çocuklar, istenen yetenekleri gösteremediklerinde, değiştirilip, yerlerine çok kez aynı aileden başka biri atanmıştır...

Maori toplumlarında, klan meclisleri, etkinliklerini görece uzun süreler korumuşlardır. Örneğin, Waikato, Nguti, Kahunguni gibi klanlar, kimi kereler 30,000'ne ulaşan yetişkin üyeleriyle büyük toplantılar düzenlemişlerdir...

Maori klan meclislerine, yetişkin tüm erkekler ve kadınlar, hatta çok kereler çocuklar da, ana-babalarıyla birlikte katılmışlardır. Ancak bu toplantılarda, konuşma hakkı salt erkeklere tanınmıştır. Toplantılara kadınların da katılmalarına olanak tanınmış, ancak konuşma hakları ellerinden alınmıştır... Bu çelişkili durumlara, ilktoplumlardan sınıflı toplumlara geçiş süreci içinde sıklıkla rast gelinmeye başlanmıştır. Maoriler de de, kadınlar henüz tümüyle toplum dışına itilmemiş, klan meclislerine katılmalarına olanak sağlanmış, ancak, eski dönemlerin koşulsuz eşitliği ve özgürlüğü de çiğnenerek, onların, bu toplantılarda konuşmaları kısıtlanmıştır. Oysaki, daha önceki dönemlerde, Maori toplumlarında, kadınlar çok daha etkin konumlarda bulunmuşlardır. Örneğin, Matatualarda klan başkanları, yakın zamanlara değin hemen salt kadınlar arasından seçilmiştir...

Maoriler arasında ataerkil bir düzen bulunmasına karşın, kalıt, hem ana hem de baba üzerinden geçmiştir. Mülkiyet ilişkileri de, ana ve baba tarafından yürümüştür...

Özetle Maori toplumlarında sınıfsal ayrışım çoğalmış, toplumsal üretim, toplumsal gönenç, varsılıklar, ayrıcalıklı sınıfların, soyluların ellerinde toplanmaya ve ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmeler ileri düzeylerde çözülme aşamasına ulaşmaya başlamıştır. Ancak, doğa-iklim verilerinin de etkisiyle, üretim güçlerinin, üretimin verimliliğinin, meta değişiminin gelişmesi çok yavaş olmuş, büyük aile, kan akrabalığı ilişkileri, dayanışma içinde çalışma uzun dönemler etkinliğini sürdürmüş, Maori toplumlarının daha ileri toplumsal-ekonomik biçimlenmelere geçişi engellenmiştir...

Markiz Adalarına ilk yerleşimlerin 950 ile 1100 yılları arasında başlamış olmasına karşın, buralarda yaşayan toplumlarda, ırksal ve kültürel bir birlik görülmemiştir. Özellikle kuzey ve güney ada gruplarında yaşayanlar arasında, gerek beden yapısı, kafatası gibi biyolojik görünümelerde, gerekse günlük konuşma dilinde ya da öbür kültürel öğelerde önemli ayrıcalıklar görülmektedir...

Markiz Adalarındaki doğal veriler, Polinezya Adalarından oldukça farklıdır. Toprak oldukça verimsizdir ve ada insanların gereksinmelerini karşılamaktan uzaktır. İklim, adaların çeşitli bölgelerinde büyük ayrıcalıklar göstermiştir. Kıyı kesimler görece bol yağmur alırken, özellikle dağların arasındaki vadiler kurak, hatta kimi zaman steplik, savanlık görünümler almıştır. Bu koşullar altında Markiz Adalarında yaşayan toplumların günlük ekonomilerinde bahçe tarımının etkisi azalmıştır. En temel bitkisel beslenme aracını, doğal olarak yetişen ve meyvelerinden yararlanılan muz, yams, toro, hindistancevizi, vb. ağaçlar oluşturmuştur. Bu tür ağaçların meyvelerini toplamak her zaman kolay olmadığından, Markiz Adalarının ekonomisinde depolama, biriktirme önemli bir yer tutmuştur.

Küçük bahçe çalışmaları ucu sivri sopaları gibi basit araçlarla sürdürülmüştür.

Evcil hayvanlardan en çok domuz ve kümes hayvanları beslenmiştir. Domuzlar için evlerin yanına düzenli ahırlar yapılmış, ayrıca hayvanlara yem verilmiş, sağlıklarına özen gösterilmiştir...

Markiz Adalarında yaygın bir biçimde balıkçılık yapılmıştır. Balık avlanmasında en çok ağ, iğneli oltalar, çeşitli zıpkınlar ve kimi özel balık zehirleri kullanılmıştır...

Markiz Adalarında günlük yaşamda kullanılan başlıca aletler taşlardan, tahta ve bambu kamışlarından, hayvan dişlerinden, midye ve istiridye kabuklarından üretilmiştir.

Markiz Adalarında da, temel toplumsal ve ekonomik birimi büyük aile oluşturmıştır. İçinde birkaç kuşağın birlikte yaşadığı, ortalama 20-30 üyeden oluşan büyük ailelerin özel bir adları olmuş ve bunu başkalarının kullanması yasaklanmıştır. Büyük ailelerde yönetimi en yaşlı ve deneyimli erkek üye üstlenmiştir. Ölümünden sonra, yönetim onun en büyük erkek evladına geçmiştir...

Markiz Adalarında en büyük toplumsal-ekonomik örgütlenmeyi klanlar oluşturmıştır. Bölgenin ve adaların doğal konumları nedeniyle, klanlar görece küçük birimler biçiminde oluşmuşlar, çok kez 1000 kadar üyeyi barındırmışlardır... Klan başkanlarının ve ardıllarının, toplumun öteki üyelerinden ayrıcalıklı konumları olduğundan, bunların bedenlerine «tohuna O'no» denen özel dövmeler yapılmıştır.

Toplumsal-ekonomik koşullar gereği, klan başkanları pek çok üretim alanını örgütlemek ve denetlemekle yükümlenmiştir. Örneğin, açık deniz balıkçılığı ya da büyük sandal yapımları klan başkanlarının denetiminde ve kimi ke-reler 400-500 kişinin birlikte çalıştığı geniş kapsamlı eylemlere dönüşmüştür... Bu tür toplu çalışmayla üretilen sandallar tüm klanın ortak mülkü olarak benimsenmiş ve ortak üretim için kullanılmıştır...

Zaman içinde klan başkanlarının toplum içindeki ayrıcalıklı konumları çoğalmıştır. En iyi topraklar, en meyveli ağaçlar, başkanlara armağan olarak verilmeye başlanmıştır. Uapou, Nukuhiva, Hivaoa vb. adalarda, klan başkanları, üründen kendisine büyükçe bir pay verilmek koşuluyla

la, toplumun ortak mülkü olan toprağı, özel kişilere dağıtmaya başlamışlardır...

Ortak toplum mülkiyetinde bulunan toprağın özel kişilere bölünmeye başlaması, Markiz Adalarında ilktoplumların çözülmesini koşullayan ana nedenleri oluşturmıştır.

Markiz Adalarındaki toplumsal işbölümleri küçük boyutta ancak özgün biçimlerde ortaya çıkmıştır. Buralarda, bir iş dalında özelleşmiş uzmanlara «thunas» adı verilmiş ve bunların toplum içinde özel ve ayrıcalıklı konumları olmuştur.

Markiz Adalarında, klan başkanlarının yanında, salt bu özel meslek gruplarından oluşan bir tür «sanatkârlar meclisi» kurulmuştur... Yetkin sanatkârlar, bu meclisin doğal üyeleri olmuşlardır.

Toplumsal işbölümleri, özellikle balık ağı, sandal, ev, tahta işleri, deri dövmeciliği, süs eşyası, taş yontuculuğu, çalgı aletleri yapımıcılığı alanlarında yoğunlaşmıştır...

Markiz Adalarında, kimi deri dövme uzmanlarının, çevre adalarına giderek özel dövmeler yaptıkları görülmüştür. Buralarda, deri dövme ustaları, mesleklerini sadece ilk erkek çocuklarına öğretebilmişlerdir...

Sanatkârlar, klan meclislerine girebildiklerinden, yaptıkları işlere karşı özel armağanlar aldıklarından ve ayrıca çalışırlarken beslenmeleri toplumca üstlenildiğinden oldukça varıllaşmışlardır.

Bunun dışında, Salt toplum içinde değil, büyük aile içinde de, gönenç görece olsun eşit biçimlerde dağılmamıştır. Babası öldüğünde, büyük erkek çocuk, ailenin hemen tüm mülkünün yönetimini yükümlenmiş ve aile içindeki işbölümünü denetleyebilmiştir. Büyük aile içinde, *ilk doğanlar* ile *sonradan doğanlar* arasında önemli bir ayrışım ortaya çıkmıştır...

Markiz Adalarında, toplum içinde gittikçe yoksullaşan ve kimi kez salt boğaz tokluğuna çalışmak için başkalarına «gönüllü ve özgür» olarak bağımlı konuma giren insanların sayıları artmış; zaman içinde, bunlara, borçlanmalar nedeniyle oluşan köleleşmeler eklenmiştir...

Buna karşın, klan başkanları ve ailelerinin, din adamları ve sanatkârlardan oluşan ayrıcalıklı katmanların var-sılıkları gittikçe artmış, ilktoplumlar, Markiz Adalarında çözülme sürecine girmiştir...

Markiz Adalarında, din adamları klan başkanlarından ayrılmış olmalarına karşın, klan başkanları, gene de yasa niteliğinde *tabu*'lar oluşturarak, toplumsal-ekonomik yaşamı denetleyebilmişlerdir... Ayrıca, klan başkanları çevrelerinde oluşturdukları militarist güçlerle, hem dış hem de iç düş-manlarına karşı egemenliklerini korumaya çalışmışlardır...

Avrupalı sömürgeciler, Markiz Adalarına geldiklerinde, verimli toprakların, bahçelerin, meyveli ağaçların, büyük bir bölümünün az sayıdaki soyluların elinde toplanmaya başladığını, yoksulluğun, bağımlılığın ve salt borçlanmalar nedeniyle oluşan köleleşmelerin arttığını saptamışlardır...

Cook Adaları, insanların en geç ayak bastıkları yeryü-zü köşelerinden biridir. En önemli göç dalgaları 13 ile 15. yüzyıllar arasındaki 200 yıl boyunca sürmüştür.

Cook Adalarında yaşayan toplumların günlük ekonomileri bahçe tarımı, hayvancılık, balıkçılık ve toplayıcılık üzere kurulmuştur.

Bitkisel besi maddesi olarak en çok muz, yams, taro, hindistan cevizi, tatlı patates yetiştirilmiş; evcil hayvan olarak da domuz beslenmiştir.

Cook Adalarında, toplumsal işbölümü en çok sandal yapımı, deri dövmeciliği, ev yapımı, tahta işlemeciliği, balık ağı örmeciliği vb. alanlarda özelleşmiştir...

Ancak, sanatkârlar, salt ismarlama ürün vermişler, pazar için çalışmamışlardır. Ayrıca, çok kez kendi ürettikleri malları, domuz, balık; patates vb. ürünlerle değiştirmişlerdir...

Cook Adalarında da en küçük ve temel toplumsal-ekonomik birimi büyük aile oluşturmuştur. Büyük aileler, bölgesel yönetimlerin kendilerine verdikleri toprak parçaları

üzerinde ortaklaşa çalışmışlardır. Ataerkil nitelikli olan büyük ailelerin yönetimlerini yürüten başkan öldüğünde, en büyük oğlu yerine geçmiştir... Çocuklar, hem ana hem de baba tarafından gelen kalıtları alabilmişler ve analarının klanları ile de yoğun maddi ve tinsel ilişkiler sürdürebilmişlerdir.

Cook Adalarında savaş tutsakları genellikle köleleştirilmişler ya da evlenebilenler görece özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Ayrıca, kimi savaş tutsaklarına, adaların ekime elverişli olmayan bölgelerinde çalışma koşuluyla özgürlükleri verilmiştir...

Cook Adalarında, zaman içinde klan başkanları ve onların yakınları, adalardaki ekilebilir toprakların en iyi bölümlerini kendi üzerlerine geçirdiklerinden, toplumsal ayrıcalıklar çok artmıştır.

Avrupalı sömürgeciler, Cook Adalarına geldiklerinde, ekilebilir toprakların hemen tümünün, balık üretim alanlarının, sandalların, ağların büyük bir çoğunluğunun soylu kişilerin ellerinde toplandığını, ve ilktoplumların çözülme sürecine girdiğini görmüşlerdir...

Tonga Adalarına ilk yerleşimler 450 yıllarında başlamış; 950 yıllarında önemli toplumsal gelişmeler olmuş; 1450 yıllarında, kimi başkanlar kendilerine kral demeye başlamışlardır... Tonga Adalarının birlik ve egemenlik savaşları 1845 yıllarına kadar sürmüş ve bu dönemlerden sonra toplumsal gelişmelerde bir çözülme dönemi başlamıştır...

Tonga Adalarının toplumsal yapısı karma ekonomi temelli üzerine kurulmuştur. Bahçe tarımı, hayvancılık, balıkçılık ve zaman zaman yapılan toplayıcılık başlıca üretim alanlarını oluşturmuştur.

Bitkisel besin maddeleri içinde en çok muz, yams, hindistan cevizi, patates, şeker kamışı ve özellikle kuru topraklarda yetişen toro türleri oluşturmuştur... Yanardağ külleriyle oldukça verimli niteliklere dönüşen tarlaların çevreleri ya-

bandomuzlarına karşı dikenli çitlerle çevrilmiş, gerekli yerlerde terasa biçimi düzenlemeler yapılmıştır...

Tarla, toprak çalışmalarında önceleri sivri uçlu tahta araçlar, sonraları madeni aletler kullanılmıştır.

Balıkçılık, çok kez topluca yapılan en önemli üretim alanlarından birini oluşturmuştur. Evcil hayvanlardan domuz, köpek ve kümes hayvanları yetiştirilmiştir...

Tonga Adalarında, toplumsal işbölümleri en çok sandal, ev yapımı, balık ağı örmeciliği, balıkçılık, deri dövmeciliği, ağaç oymacılığı vb. alanlarda yoğunlaşmıştır.

Sanatkarlık, geleneksel olarak babadan oğula geçmiş, hatta kimi mesleklerin yok olması tehlikesini önlemek amacıyla, büyük erkek çocuğun baba mesleğini öğrenmesi zorunlu kılınmıştır.

Tonga Adalarında, en küçük ekonomik-toplumsal birimi büyük aile oluşturmuştur. Bunun dışında, birbirlerine kan akrabalığı ile bağlı birkaç büyük ailenin oluşturdukları toplumsal birliğe matakali denilmiştir. Birkaç matakali'nin birleşmesinden de *haa* denilen toplumsal birlikler örgütlenmiştir.

Tüm bu yerleşim yerlerinde yaşayanlar, birbirlerine kan akrabalığı ilişkileri ile bağlı kalmışlar, ancak buralarda eksogami etkisini yitirmiş, hatta kimi yerlerde tümüyle anlaşılmıştır.

Büyük aileler ataerkindirler. Ancak, kadınların eski toplumsal etkinliklerinin izleri sürmüştür. Örneğin, pek çok adada, sembolik de olsa, din başkanları kadınlardan seçilmiştir. türenleri ilk kez kadınlar başlatmışlar, sonra erkekler, bu törenleri, kadınlar adına sürdürmüşlerdir. *Tamaha* denen başkan kızlarının, toplum içinde, erkek kardeşlerinden daha saygın konumları olmuştur...

Tonga Adalarında, *haa*'ların birleşmesinden oluşan bölgesel toplumlara *Distrikt* adı verilmiştir. Bunların başkanları, bölgenin en varıl ve yetenekli büyük aile başkanları arasından seçilmişlerdir...

Bölgesel başkanların en önemli sorunlarını, balık ağlarının onarımı ve yeniden üretimi, hayvansal besi maddele-

rinin tüketimi, tarımsal çalışmaların denetimi gibi ekonomik olgular oluşturmıştır. Gerekli görülen konularda, üretimi ve tüketimi dengeleyebilmek amacıyla yeni tabular oluşturulmuştur...

Barış ve savaş gibi önemli konularda, başkanlar, yanlarındaki danışma meclisleriyle birlikte karar verebilmişlerdir. Zaman zaman tüm Tonga Adalarını kapsayan birlikler kurulabilmektedir. Bu birliklerin başkanlarına Tanrısal nitelikli *Tuitongo* adı verilmiştir. Tuitongolar, dinsel törenleri, savaşları yönetmişler, ve öldüklerinde, öte dünyada, kendilerine yardım etmeleri için, biri ana tarafından olmak koşuluyla, birkaç kişi ile birlikte gömülmüşlerdir...

Tonga Adalarında, ayrıca salt yetişkin erkeklerden oluşan ikinci bir danışma kurulu örgütlenmiştir...

Tonga Adalarında, bölgesel gurupların başkanları ve bunların yakınları soyluları oluşturmıştır. Zaman içinde soyluluk babadan oğula geçerek sürmeye başlamıştır. Genel olarak, ilk karısının en büyük erkek çocuğu, babasının ya da başkanın doğal ardılı olmuştur.

Tonga Adalarından çıkan kimi söylencelerde, insanların ancak başkanları-kralları aracılığı ile Tanrılarla kan bağı, akrabalık ilişkileri kurabilecekleri ve mutlu olabilecekleri belirtilmiştir...

Tonga Adalarında, savaş tutsakları ya da büyük suç işleyenler köleler katmanını oluşturmuşlardır. Köleler genel olarak, büyük ailelerin yanlarında çalışmışlar ve kendilerine gösterilen işleri yapmakla yükümlenmişlerdir..

Tonga Adalarında, köleler, tarla, bahçe gibi taşınmaz mülkler edinememişlerdir.

Tonga Adalarında yaşayanların büyük çoğunluğunu *tua* adı verilen özgürler oluşturmıştır. Tualar, tarla ve bahçelerde çalışmışlar, balıkçılık yapmışlar, toplumsal gönencin büyük bölümünü üretmişlerdir...

Tonga Adalarının iç kesimlerinde yaşayanlar, genel olarak kendi bahçelerinde, tarlalarında, kendi aletleri ile çalışmışlar; kıyı kesimlerindekiler de kendi sandalları, kendi ağ-

ları, oltaları, zıpkınlarıyla balıkçılık yapmışlardır... Adaların iç kesimlerinde yaşayanlar ile, kıyı yerleşim yerleri arasında canlı bir değişim sürmüştür. Örneğin, her balıkçı yerleşim yerinin, iç kesimlerde «tofia-kardeş» adlı bir «kardeş köyü» oluşmuştur. Bu iki kardeş yerleşim yeri, genellikle birbirlerinin ürettikleri malları değiş-tokuş etmişlerdir.

Soylular, çeşitli zamanlarda, çalışanlardan bir tür vergi, artık değer toplamaya kalkmışlar; ayrıca bunların, başkanlık evleri, tapmak vb. kamu kuruluşlarına katkılarını istemişlerdir. Toplumsal ayrışım oldukça hızlanmış, Tonga Adaları sınıflı toplum aşamasına yaklaşmıştır...

Ancak, gerek kıyı, gerekse iç kesimlerde çalışan küçük üreticilerin, kendi tarla ya da sandallarında, kendi araçlarıyla, dayanışma içinde üretimde bulunmaları, toplumsal çalışmaların verimliliğinin azlığı, üretim güçlerinin yetersizliği vb. nedenlerde, Tonga Adalarında ilktoplumların çözülüşü olağanüstü yavaşlıkta sürmüştür...

..

Batı Polinezya adaları grubuna giren *Samoa* Adalarına ilk yerleşimler 450 yıllarında başlamış ve yüzlerce yıllık ardıcıl göç dalgalarıyla sürmüştür.

Verimli volkanik toprakları içeren Samao adalarının ekonomik temelini bahçe tarımı, balıkçılık, hayvancılık ve toplayıcılıktan oluşan karma ekonomi oluşturmuştur. Yabani kuş ve domuz avcılığı sıklıkla yapılmıştır.

Samoa Adalarında, her türlü ekim için yeterli ve verimli toprak bulunmuştur. Bu adaların toprakları, yapay sulamayı ve teraslamayı gerektirmeyecek biçimlerdir. *Samoa* Adalarında, ekime alınan bitkiler, taro, yams, muz, patates, hindistan cevizi vb. dir..

Tarlalar ormanların yakılmasıyla açılmış ve sık sık nadasa bırakılmıştır. Tarlalarda, genellikle, «oso» ya da «oso to» adı verilen ucu sivri sopalar, aletler kullanılmıştır...

Samoa Adalarında balıkçılık çok gelişmiştir. Kimi böl-

göllerde de değişik balıklar, çeşitli yöntemlerle avlanmaya başlanmışlardır... Balık avcılığında, genellikle, ağlar, zıpkınlar oklar, iğneli oltalar, hatta özel zehirler kullanılmıştır.

Samoa Adalarında balıkçılık, kimi yerlerde ve zamanlarda, pek çok kişinin, hatta tüm toplumun katılmasıyla sürdürülen ritüel nitelikli eylemlere dönüşmüştür...

Samoa Adalarında evcil hayvanlardan en çok domuz, kümes hayvanları ve köpek beslenmiştir. Domuzlar için evlerin yanında, taşlardan özel yerler yapılmış, ve hayvanlar çok kez hindistancevizi artıklarıyla beslenmişlerdir. Yakın zamanlara değin, en çok sevilen hayvansal besin maddelerinden sayılan köpek, son yıllarda salt avlanmada kullanılmış ve koruyucu, bekçi olarak beslenmeye başlanmıştır.

Avcılık, çok kez köpeğin eşliğinde yapılmış ve özellikle yabandomuzu avlarına gidilmiştir.

Samoa Adalarında, her zaman, ek bir yan beslenme yöntemi olarak toplayıcılık yapılmış, yaban yemişler, kökler, yumrular, şeker kamışları vb. toplanmıştır.

Toplumsal işbölümü alanlarında en çok tahta işlemeciliği, balık ağı örmeciliği, balık iğnesi, mızrak, ok ve yay yapımı, sepet-hasır örmeciliği vb. gelişmiştir...

Bunların dışında her zaman, ev yapımı ve sandal ustalığı en önemli sanatkârlık alanlarını oluşturmıştır. Ancak buralardan sağlanan ürünler, bilinmeyen pazarlar için değil, hep ısmarlama mal değiş-tokuşu için kullanılmışlardır...

Önceleri, Samoa Adalarında belli sanat dallarında örgütlenmiş kişiler hep belli aileler içinden çıkmışlardır. Örneğin, tüm sandal ustaları, tek bir ailenin üyelerinden oluşmuşlardır. Sonradan bu denli sıkı kısıtlamalar aşılmıştır. Ancak son zamanlarda, sanatkârlar kendi aralarında özel örgütlenmeler oluşturarak, bir tür «loncalaşma» girişimlerinde bulunmuşlardır...

Ayrıca, sanatkârların bu tür örgütlenmeleri, dinsel ve kutsal niteliklere büründürülmüş ve her bir sanat kolu ile, onun koruyucu Tanrısı arasında gizemli ilişkiler düşünülmeye çalışılmıştır...

El sanatlarındaki tüm bu gelişmelere karşın, üretim hiçbir zaman pazara yönelik olmadığı için, beklenen aşamalar gerçekleşmemiştir... Örneğin, en önemli ve gelişmiş iş kollarından olan ev-sandal yapıcılığı ve deri dövmeciliği, her zaman belli müşterilerin siparişlerini karşılamaya yönelik olmuştur... Balıkçılık önemli ölçülerde gelişmiş, ve yetkin, deneyli balıkçılara «tautai» adı verilmiştir. Ayrıca, kimi bölgeler ve yerleşim yerleri ile köyler arasında özelleşmeler olmuş ve örneğin, kimi dağ köyleri salt balık ağı örüp, bunları kıyı köylerindeki balıkçılara, ürünleri karşılığı değiştirmeye başlamışlardır...

Samoa Adalarında hasır ve sepet örmeciliğine ayrı bir önem verilmiştir. Üzerinde aylar, hatta yıllarca çalışılarak üretilen ince hasırlar çok önemsenmiş; ayrıca bir başkanın oturduğu ya da bir barış sözleşmesinin onaylandığı hasırlara «devlet hasırı» adı verilmiştir... Samoa Adalarının en önemli tarihsel belgelerinden bir bölümünü bu tür «devlet hasırları» oluşturmıştır...

Samoa Adalarının temel toplumsal-ekonomik birimini büyük aileler oluşturmıştır. Büyük aileler, birkaç kuşağı, 50 kişiye varan üyeleri kapsamış ve bunlar çok kez, konuk ağırlayacak, önemli toplantılar düzenleyecek, çeşitli yatak ve oturma odaları içerecek evlerde oturmuşlardır...

Kendi kendilerine yeterli bir toplumsal-ekonomik birimi oluşturan büyük ailelerin, birlikte çalıştıkları bahçeleri, meyve ağaçları, sandalları, balık ağıları bulunmuştur. Burada, birlikte çalışılmış, üretilmiş ve birlikte tüketilmiştir...

Samoa Adalarındaki büyük ailelerin başında, günlük çalışmaları, işbölümelerini düzenleyen *matai* denen bir yönetici, bir başkan bulunmuştur. Bu, aynı zamanda, ailenin yaşayan üyeleri ile ataları arasındaki ilişkileri sağlayan dinsel yönetici konumunu da üstlenmiştir. Matailer ayrıca, aileyi dışarıya karşı da temsil etme yetkilerini de üstlenmişlerdir...

Ailenin en büyük erkek çocuğu doğal olarak aile başkanının ardılı olmuştur. Ancak, erkek çocuğun olmadığı ya

da bunun aile üyelerinin onayını alacak nitelikleri içermediği durumlarda, başkanlığa başka biri de seçilebilmiştir. Bu kişinin, aile içinden olması koşulu da getirilmemiştir. Çok kez, yeni başkanlar, başka ailelerden de seçilebilmişlerdir. Ancak, böylesi durumlarda, aile meclisi, ilk kez bu yabancı kişiyi, önce ailenin içine almış, onu özümlemiş, ve sonra da başkanlığa seçmiştir...

Samoa Adaları büyük aileleri, ataerkil bir düzenlemeye göre örgütlenmişlerdir. Kimi bölgelerde, kadınlar erkeklerden ayrı yerlerde yemek yiyecek durumlara gelinmiştir. Ancak, bu koşullarda bile, kimi anaerkil ilkeler yaşamın bir parçası olagelmıştır. Örneğin, kadınlar, evlendikten sonra da aileleri ile olan ilişkilerini kesmemişler; kocaları öldüğü ya da ayrıldıkları zamanlarda, çok kez çocukları ile birlikte eski ailelerinin yanlarına geri dönebilmişler, ayrıca, ailenin soyağacı hem babaya hem de anaya göre saptanmıştır...

Samoa Adalarında, kadınlar arasında, toplum başkanlığı yapanların sayıları hiç de az olmamış, örneğin, Salamasina gibi kral ünvanı alan kadınlar görülmüştür...

Samoa Adalarında, zaman içinde, büyük aileler küçülmeye, kan akrabalığına dayalı ilişkiler çözülmeye başlamıştır. Ancak, «aingu» ya da «puiaiga» denen ve birkaç kuşaklık akrabalığı kapsayan ilişkilerde, insanlar yine de hastalık, yaralanma, yoksul düşme gibi durumlarda birbirlerinin yardımlarına koşmuşlardır...

Zamanla, tüm kan akrabalığı kökenli yakınlıkların yerini, aynı bölgelerde-köylerde oturanların oluşturdukları toplumsal örgütlenmeler oluşturmaya başlamıştır. Samoa Adalarında, köy toplumlarında 100-500 kadar insan yaşamıştır. Giderek, köy toplumları, tüm adalar grubunun en önemli toplumsal-ekonomik birimini oluşturmuştur...

Köy toplumlarını oluşturan aileler pek çok üretim alanında, dayanışma içinde birlikte çalışmışlar, üretimde bulunmuşlardır. Örneğin, büyük balık ağları gibi üretim araçlarını tüm köy birlikte üretmiş ve bunlar köyün ortak mülkünü oluşturmuştur. Ayrıca, büyük ve verimli topraklar da,

köyün ortak mülkü olarak birlikte çalışmaya açılmış, üreti-
lenler birlikte tüketilmiştir.

Ancak, tüm bu gelişmelere karşın, Samoa Adalarında, gelişen mülkiyet ilişkileri üzerinde bir soylular katmanı oluşmuştur. Burada, «ali» denen bir başkanlık kurumu örgütlenmiş ve temel güç, babadan oğula geçmeye başlamıştır. Başkanların en etkin gücünü, silahlı kuvvetler, militarizm oluşturmıştır. Toplum başkanları, oğulları ve yakınları ile denetim altında tutabildikleri militer güçleri, her zaman bir zorbalık aracı olarak kullanmışlar ve toplum içinde tüm istemlerini benimsetmeye çalışmışlardır...

Ancak, bu tür militer baskılara, denetlenmelere karşı çıkmayan köy toplumları, kendi aralarında, görece demokratik yöntemler oluşturdıkları danışma kurullarının yönetiminde günlük yaşamlarını sürdürmüşlerdir...

Samoa Adaları, zaman zaman tek bir yönetim altında toplanmışlardır. Ancak bu dönemler çok uzun süreli olmamıştır. İlk toplumlar çözülme sürecine girmişler, ancak, yeni ve daha ileri toplumsal-ekonomik biçimlenmeler kurulamamıştır...

Avrupalı sömürgeciler, Samoa Adalarına geldiklerinde, kan akrabalığına dayalı klan düzenlerinin dağılma sürecine girdiği, bunların yerine bölgesel toplumsal ilişkilere, üretime bağlı köy toplumlarının kurulmaya başladıkları görülmüştür.

Toplum başkanları, örgütledikleri militarizm aracılığı ile dışta saldırılarını, içte sömürülerini artırmış, merkezi bir zorbalık aygıtı geliştirmiştir. Ancak, tüm Samoa Adalarını tek bir yönetim altında toplama çabaları uzun süreli başarılı olamamıştır. Zaman içinde bölgesel yönetimler ağırlık ve güç kazanmışlar, etkinliklerini korumuşlardır...

Samoa Adalarında, ilk toplumlar çözülme sürecine girmiş, ancak sınıflı toplumların oluşma süreci tamamlanmamıştır...

Tahiti Adalarına, 5. ya da 6. yüzyıldan beri gelen göç dalgalarının kökeni yeterince bilinmemekle birlikte, bunların Batı Polinezya kaynaklı olabilecekleri düşünülmektedir.

Tahiti Adalarına yerleşen toplumlar, çok öncelerden beri militer bir biçimlenme oluşturmuşlardır. Bölgesel toplumları, *fare* ya da *tog* denen merkezi toplanma yerlerinde oturan *fatu* adlı başkanlar yönetmişlerdir.

Tahiti Adalarında, günlük yaşamın temeli, bahçe tarımı, balıkçılık, hayvancılık ve toplayıcılıktan oluşan karma ekonomiye dayanmaktadır. Ancak tüm bu üretim alanları içinde, balıkçılık en büyük yeri tutmuştur... Bitkisel besi maddeleri arasında en çok yams, muz, toru, hindistancevizi, tatlı patates vb. yetiştirilmiştir. Ancak, yams ve benzeri bitkiler öteki Polinezya adalarında olduğu gibi çabuk yetişmemişler, bunların ürün verebilmeleri için uzun süreler beklenmek gerekmiştir. Bu nedenle de, Tahiti'de depolama ekonomisi önemli bir yer tutmuştur...

Tarlalarda, çok kez, «O» adı verilen ucu sivri sopalar ile çalışılmış, ancak sonradan, çeşitli madenlerden ve demirden yapılan aletler kullanılmaya başlanmıştır...

Tahiti'de evcil hayvanlardan en çok domuz, kümes hayvanları ve köpek beslenmiştir.

Tahiti Adalarında balıkçılık çok gelişmiştir. Çok kez, yaklaşık 75 m. boyundaki uzun ağlar ile topluca avcılık yapılmış, bundan başka iğneli oltalar, mızraklar, bambu çatalar, zehirler vb. ile de balık üretilmeye çalışmıştır.

Tahiti'de, çok özel bir ekonomik alanı kapsayan deniz ürünleri ve balıkçılık için, çok eskilerden beri özel federasyonlar kurulmuştur...

Tahiti Adalarında değişim, haftanın belli günlerinde açılan pazarlarda sürdürülmüştür. En çok balık, hasır, oyma işleri, taş ve tahta aletler, baltalar, bitkisel besi maddeleri değiş-tokuş edilmiştir...

Tahiti Adalarında oldukça kısa zamanlarda, güçlü bir soylular sınıfı oluşmuş ve buralardan kaynaklanan militarist akınlar bölge adalarını denetim altına almaya başlamıştır. 1200 yıllarında, Tahiti kralı Oro, kendini Tanrı Tanga-

roas'ın oğlu olarak ilan etmiştir. Bu arada, yapılan büyük tapınaklarda, kimi zamanlar, insanlar kurban edilmiştir... Tahiti'nin, en güçlü ailesi olan Tevalar, krallık rengi olan sarı kuş tüyü giysiler taşımaya başlamışlardır.

Toplumun militarist bir niteliğe dönüşümünün uzantısında, Tahiti, güneyde Teva, kuzeyde Ahaora, batıda Oropaa'dan oluşan başlıca üç askeri bölgeye bölünmüştür. Ayrıca bu bölgeler de, kendi içlerinde 4 ya da 8 alt bölgeye ayrılmışlardır.

Bütün bu birliklerin üzerinde, merkezi zorbalık aygıtı, krallık örgütlenmiştir.

Toplumun tümü, ataerkil militer bir düzene göre örgütlenmiş, hemen tüm önemli toplantılar, kadınlara ve yoksullara kapatılmıştır. Tahiti toplumlarında, önemli bir toplumsal toplantıya katılmak için toprak sahibi ya da asker olmak koşulu getirilmiştir...

Tahiti Adalarında toplum başlıca üç sınıfa ayrılmıştır. Sayıca az olmalarına karşın, en verimli toprakları kendi özel mülkiyetlerine geçiren soylular, en güçlü sınıfı oluşturmuşlardır. Kendi aralarında da önemli ayrıcalıklar olan soylularda, hemen tüm yetkiler, babadan sonra en büyük erkek çocuğa geçmeye başlamıştır. Soyluların, başka sınıflardan olan insanlarla evlenmeleri kısıtlanmış ya da ancak özel durumlarda verilen izinlerle olası kılınmıştır...

Zaman içinde giderek, büyük soyluların, Tanrı ile akrabalık ilişkilerinin bulunduğu savunulmaya başlanmıştır...

Soylulardan sonra, en yüksek toplumsal katman olarak din adamları gelmiştir. Din adamlarının da kendi içlerinde özel kimi sınıflandırılmaları söz konusu olmuştur...

Soylular ve din adamları, çalışanlardan aldıkları bir tür pay-vergi dışında, yaptıkları her türlü gideri de yoksullara ödetmişlerdir. Ünlü Kaptan Cook, tüm yemek, giysi, armağan giderlerinin yoksullarca ödendiğini bizzat gördüğünü bildirmiştir. Ayrıca, dinsel törenlerde dağıtılan yemekler de tüm çalışan insanlarca karşılanmıştır...

Tahiti'de, soylulardan sonra, kendi içlerinde de bir bütünlük oluşturmayan, özgür yurttaşlar sınıfı gelmiştir. Kü-

çok toprak sahibi olan özgür Tahitililere *raatina* denmiştir. Bunların sahip oldukları toprak büyüklüğü 20-100 birim (acres) arasında değişmiştir.

Bu topraklar üzerinde çalışan raatinalar, ekim yöntemleri, ekin türü, ürün kaldırılma süresi vb. konularda, ancak bölgelerin en yetkili kişilerinin onayından sonra karara vabilmişlerdir...

Ayrıca, raatinalar, kaldırdıkları ürünlerin en iyi bölümlerinden büyükçe payları da, bölge yetkililerine vermeye başlamışlardır...

Tahiti'de, özgür, ancak üzerinde çalışacak toprağı olmayanlara *manahure* denmiştir.

Ancak, manahure ile raatina arasındaki tarihi ilişki ya da ayrıcalıklar yeterince bilinmemektedir. Ayrıca, kimi adalarda, her ikisi de aynı sözcüklerle tanımlanmıştır... Örneğin, kimi bölgelerde, ölen babanın hemen tüm kalıtı, en büyük erkek çocuğa kaldığından, bu çocuk raatina'yı, aynı babanın sonraki çocukları manahure'leri oluşturmuştur. Ancak, her iki grup da, Tahiti'lerin özgür, ama soylular ve din adamlarınca acımasızca sömürülen sınıfını oluşturmuşlardır...

Tahiti'de, en çok sömürülen bir başka sınıf da, savaş tutsaklarının oluşturduğu kölelerdir...

Tahiti'de kölelerin sayıları çok değildir. Ancak, çoğunun kişisel hemen hiçbir hakları yoktur. Bir kısmı sonradan özgürlüklerini kazanıp evlenebilmişler ve özgür Tahitililer arasına katılmışlardır. Bir kısım kölelere ise sonradan, geldikleri yurtlarına geri dönebilme olanağı sağlanmıştır...

Özetle, 1200 yıllarından beri, Tahiti'de, ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmeler sona ermeye başlamasına karşın, yeni toplumsal-ekonomik biçimlenmeler oluşmamıştır... Çeşitli adalardan oluşan bölgenin getirdiği kimi özel konumlar nedeniyle de, tüm yöreyi denetleyebilecek merkezi bir güç oluşmamıştır. Buna karşın, Tahiti'de, birbirlerine yakın güçlerdeki soylular arasında görece bir güç dengesi kurulmuştur. Ayrıca aralarındaki sürekli çelişkiler nedeniyle de soy-

lular, ekilebilir toprakların tümünü bir elde toplayıp varlıklarını yoğunlaştıramamışlardır.

Bu süreç içinde, üretim güçlerinin, üretimin verimliliğinin ve meta değişiminin gelişmesi olağanüstü yavaş olmuştur...

Anımsatmaya çalıştıklarımızı bir kez daha toparlarsak, Tahiti Adalarında, 1200 yıllarından sonra, sınıflı toplumlara geçilmeye başlanmıştır. Ancak, Tahiti Adalarında, Hawai Adalarındakine benzeyen, büyük ve merkezi su kanalları, yolları kurulmamış ve bu altyapının koşulladığı despotik bir krallık oluşmamıştır... Tahiti Adalarında birbirlerine yakın güçlerdeki pek çok soylu, aralarında görece eşit bir güç dengesi oluşturmuşlardır. Bu koşullarda, yönetimi kısa sürelerde birbirlerinden almışlar ve tüm bölgeye egemen olan bir merkezi gücün oluşmasını engellemişlerdir...

Tahiti Adalarında, Hawai Adalarında olduğu gibi mutlak bir despotizm oluşmamasına karşın, yoksulların ürünlerinin önemli bir bölümüne sürekli olarak el konmuş ve varlıklarla yoksullar arasındaki çelişkiler derinleştirilmiştir...

Hawai Adaları, Polinezya adalar grubunun ve Polinezya kültürünün en kuzey ve en örnek bölümünü oluşturmuştur...

Buraları çevreleyen iklim koşullarının, doğal olanakların bölgede yaşayan insanların, nüfus yoğunluğunun, tarihsel evrimin vb. etkilerin sonucunda Hawai Adaları, Polinezya kültürünün en görkemli ürünlerini vermiştir...

Hawai Adalarına ilk kez 500 yıllarında yerleşilmeye başlandığı varsayılmış; ancak, yeni yapılan radyokarbon araştırmalarında, ilk göçlerin 1000 yıllarına doğru gerçekleştiği saptanmıştır...

Hawai Adalarında, 11 ile 12. yüzyıllarda, Hereon Çağı da denen ve Tahiti ile Markiz adalarıyla yoğun ilişkilerin kurulduğu dönemlerde, merkezi bir yönetime doğru ileri

adımlar atılmıştır... Bu süreç içinde, Hawai'de babadan oğula geçen bir soyluluk düzeni gelişmiştir...

Hawai Adalarında, iklim görece kurak ve yıllık yağış ortalaması az olduğundan, toprağın verimliliği, bir anlamda sulama olanaklarının yeterliliğine bağlı kalmıştır. Bu nedenle de, toprağın yapay yöntemlerle sulanması, ilk yerleşim günlerinden beri önemli bir sorun olmuştur.

Öteki Polinezya adalarında doğal veriler ile karşılanan sulama, Hawai'de ancak merkezi sulama kanallarının örgütlenmesiyle çözümlenmiştir...

Hawai'de, yaygın ve görece düzenli işleyen bir sulama kanalları düzeni kurulmuştur. Ancak, bu su kanalları düzeni, merkezi bir denetimi, merkezi bir gücü ve devlet aygıtını birlikte getirmiştir. Bu koşullar altında, Hawai'de, tüm toplumsal güç ve toplumsal üretim, gönenç aynı ellerde toplanmaya başlamıştır. Ancak, bu durumda toprağın verimliliğini sağlayacak merkezi sulama kanalları yapılabilmiş, bunlar korunmuş ve onarılmıştır. Hawai Adalarında da, öteki Polinezya adalarında görülen büyük aileler görece küçülmüştür. Buralarda, artık etkin bir kan akrabalığı ilişkileri görülmez olmuştur. Hawai Adalarının temel toplumsal-ekonomik birimini *Ohana* denen bölgesel gruplar oluşturmıştır.

Hawai toplumlarının ve yerleşim yerlerinin temelinde sulama kanalları önemli bir yer tutmuş, tarlalar ve evler bu kanallara göre yapılmaya başlanmıştır.

Orta büyüklükteki bir tarlaya, su kanallarından, haftada iki kez su verilmiştir. Ancak, kurak geçen mevsimlerde bu süre daha da uzatılmış ve çok kez birkaç haftada bir sulama yapılabilmektedir...

Bu koşullarda ekime uygun yerlerde, taro, yams, muz, tatlı patates yetiştirilmiştir.

Tarlalarda, «O» adı verilen ucu sivri bir sopa kullanılmış; sonradan metal ya da demir aletler üretilmiştir... Evcil hayvan olarak domuz, köpek, kümes hayvanları beslenmiştir...

Balıkçılık, her zaman en temel besi maddelerinden bi-

rını oluşturmıştır. Hawai'de, salt deniz, göl ya da ırmaklarda balıkçılık yapılmamış, aynı zamanda bazı kapalı su birikintilerinde yapay balık yetiştirilmiştir...

Ancak bütün bu beslenme yöntemleri yanında, yaban yetişen meyveler, kökler, yeşil bitkiler toplanmış ve avcılık yapılmıştır...

Hawai'de, deniz ürünleri, balıklar, domuz etleri ve av hayvanları gereğinde tuzlanıp saklanmışlardır. Günlük yaşamda kullanılan aletler, taşlardan, tahtadan, midye ve bambu kamışlarından yapılmıştır. Sığır derisinden yapılm giysilerin giyilmesi büyük bir onur kaynağı olmuştur. Toplumsal işbölümü, en çok, balık ağı, balık iğnesi, sandal, ev, giysi yapımıcılığı alanlarında yoğunlaşmıştır. Hawai Adalarında, müzik aletleri yapımı ile dans konularında özelleşmiş insanlar özellikle aranmaya başlanmıştır.

Değişim, belli adalarda, haftanın belli günlerinde toplanan pazar yerlerinde yapılmıştır. Ancak büyük çaplı değişimleri, soylular yapmışlardır.

Hawai Adalarında, daha 1250 yıllarından sonra sınıflı toplumlara geçiş başlamıştır.

Ancak, 16 - 18. yüzyıllarda Hawai'de, ekilebilir toprakların hemen tümü, kral ve yakınları ile bunlardan sonra gelen ikinci dereceden soylular arasında paylaşılmıştır...

Bu koşullarda, Hawai Adalarında, «makaeinanu» denen bir toplumsal sınıf oluşmuştur.

Makaeinanu konumundaki Hawaii ne tam bağımlıdır, ne de tam özgür. Bunlar, kral ya da onun atadığı valinin ya da bölgedeki en büyük devlet sorumlusunun öngördüğü pek çok görevi yapmakla yükümlüdürler. Bu görevlerin en başlıcası, soyluların tarlalarında angarya çalışmalarıdır. Bu angarya çalışmalarından kaçanlar çok kez öldürülmüşlerdir.

Makaeinanular, haftada en az iki gün, soyluların tarlalarında, evlerinde angarya çalışmasıyla yükümlüdürler. Hemen tüm soylular, makaeinanuların üretimlerinden sağladıkları artık değerler ile geçinmişlerdir. Bu çalışmanın için-

de, balık ağı üretmek, soyluların evlerini, tapınakları yapmak da vardır.

Makaeinanular, bunun dışında ürettiklerinden de, soylulara ve krala belli oranlarda vergiler, paylar vermek zorunda kalmışlardır. Dinsel törenlerde kesilecek hayvanlar bile, bunlardan alınmıştır...

Bu koşullarda, Hawai toplumlarının tüm üretiminin üçte ikisi, çeşitli sömürü yolları ile soyluların, kralın elinde toplanmıştır.

Hawai Adalarında, özellikle 18. yüzyıldan sonra soylular ile makaeinanular arasında sık sık silahlı çatışmalar olmuştur...

Hawai Adalarında, bir başka toplumsal sınıfı köleler oluşturmıştır. Köleleri savaş tutsakları ve bunların aileleri, çocukları oluşturmıştır. Köleler ancak kendi sınıflarından biri ile evlenebilmişler ve ancak belli topraklar üzerinde çalışabilmişlerdir. Kölelerin, özgür ya da soylu Hawailelerin evlerine bile girmeleri yasaklanmıştır... Tapınaklarda, Tanrılara köleler kurban edilmişlerdir...

Hawai Adalarında, 13. yüzyıldan beri örgütlenen merkezi zorbalık gücü, militarizm, tüm toplumsal denetimi eline geçirmiştir. Merkezi güç, başlangıç dönemlerinde, istemlerini kabul ettirmek için soygun, hırsızlık, adam öldürme, toplu kıyım girişimlerinde bulunmuştur.

Hawai'de ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmeler, bu tür bir merkezi zorbalık örgütü, militarizm ile yıkılmış, sınıflı toplumlara geçilmeye başlanmıştır.

Hawai'de, merkezi zorbalık örgütünün başı, kral, salt bu dünyanın değil, tüm tinsel yaşamın da simgesi olmuştur. Tüm dinsel törenleri kral yönetmeye başlamıştır. Zaman içinde, tüm din adamları, Hawai krallarına bağlanmışlardır.

Hawai'de, kral ve soylular, toplumsal konumlarını dışa yansıtacak biçim ve renkte giysiler taşımışlardır. Örneğin, kral, sarı kuş tüyünden giysiler giymiştir... Gerek kral, gerekse öteki soylular, konumlarını güçlendirmek, toplumu denetim altına almak için çeşitli yöntemlere baş vurmuşlar ve

bunlar içinde en çok yasa niteliğindeki *tabuları* kullanmışlardır.

Egemen güçlerce uygulanan hemen her ekonomik kısıtlama ya da zorunlu çalışma, birlikte üretilen bir ek tabu ile desteklenmiştir...

Hawai Adalarında zaman içinde despotik bir yönetim yerleşmiştir. Buralarda, artık eski klan meclislerinin etkinlikleri azalmıştır. Kuşkusuz, arada, kimi sorunların tartışıldığı genel toplantılar düzenlenmiş, ancak bunlar hemen her zaman göstermelik olmaktan öte bir nitelik taşımamışlardır.

Hawai'de, barış-savaş, toprak dağıtımı, değişimin, ticaretin düzenlenmesi vb. tüm önemli sorunlar, hep kral ve yakınlarının aralarında yaptıkları toplantılarda karara bağlanmış, çalışan insanların ellerinden tüm yönetsel etkinlikler alınmıştır...

ÖZETLERSEK: Polinezya Adalarına ilk kez, geçen bin yılın ortalarına doğru yerleşilmeye başlanmıştır. İlk önceleleri Samoa, Tonga gibi Batı Polinezya Adalarına başlayan göç dalgası, sonradan Tahiti, Hawai gibi Orta ve Kuzey Polinezya Adalarına yayılmıştır...

Polinezya Adalarında yaşayan toplumlar, genellikle belli ve özgün bölgesel nitelikler içeren klan düzenlerinden geçerek evrimleşmişlerdir. Bu gelişim süreci, Batı Polinezya Adalarında 950-1100, Orta Polinezya Adalarında 1200 yıllarında gerçekleşmiştir...

Doğal koşullarda, üretim araç ve ilişkilerinde görülen önemli benzerliklere karşın, Polinezya Adalarındaki toplumların evrimlerinde saptanan ayrıcalıkları, farklı gelişmişlik düzeylerini açıklamak kolay olmamaktadır... Kimi adalarda, sulama kanallarının bulunması gerçeğini, sınıflı toplumlara geçmek için tek başına devindirici bir etken olarak almak oldukça zordur.

Çalışma araçlarının yetersizliği, üretimin verimliliğinin

yüküklüğü, genel doğa koşulları, bu adalarda ilktoplumsal ilişkilerin uzun süreler yaşamasına neden olmuştur...

Tonga, Tahiti, Hawai gibi daha önce yerleşilmiş adalardaki nüfus yoğunluğu ve toplumsal gönenç birikiminin, buralarda görece hızlı bir gelişmeyi, bir «ön alma» sorununu koşulladığını tartışmak olasıdır...

Polinezya Adalarında, üretimin verimliliği ve doğal koşullar, hemen hiçbir yerde, büyük nüfus birikimlerine, büyük yerleşim yerlerinin yoğunlaşmasına gerek ve olanak vermemiştir. Buna karşın, Samoa gibi kimi adalarda köy toplumları oluşmuştur...

Polinezya Adalarının gelişmişlik aşaması ve örgütlenme biçimleri, üretim güçleri, doğa koşulları, çalışmanın verimliliği vb. pek çok tarihsel etkenlere bağlı olarak biçimlenmiştir. Polinezya Adalarında, toplumdaki değişik gelişmişlik düzeyleri ilktopumlardan sınıflı toplumlara geçiş sürecinin çeşitli aşamalarını tartışmada, pek çok iç ve dış tarihsel etkeni gözönüne almayı gerektirmektedir.

Buralarda, alışlagelmiş, genel geçerli tarihsel yasallıkları saptamak her zaman çok kolay olmamaktadır. Örneğin, Polinezya'da, tarım ve hayvancılık diye kalın çizgilerle ayrılan bir toplumsal işbölümünü belirlemek olanaksızdır... Ayrıca, burada, kent ve kır diye adlandırılacak bir toplumsal iş bölümü de ayrışmamıştır...

Bu adalarda, toplumsal işbölümlerinin ayrışımı özgün nitelikler içermiştir. Örneğin, bir yandan pek çok doğal etken, hasırcılık, balıkçılık, sandal yapımcılığı deri dövmeciliği vb. bölgeye özgün işbölümleri oluştururken, öte yandan, sanatkârlar, ürünlerini, hemen her zaman yüzyüze, ismarlama ilişkiler içinde üretmişlerdir. Buralarda, «bilinmeyen bir pazara» dönük üretim yapılamamış ve bu durum da, toplumsal işbölümlerinin evrimlerini duraklatmıştır...

Polinezya Adalarının, bellibaşlı dünya uygarlık merkezlerine, ticaret ağına uzaklığı, buralardaki üretimin gelişmesini salt bölgesel istemlerle sınırlamış, yerleşim yerlerinin ötelere yayılmalarına olanak vermemiştir...

Ancak, her şeye karşın, Polinezya Adalarında tarım ve el sanatları olarak birbirlerine karşıt ve biri olmadan öbürünün yaşayamayacağı biçimde bir toplumsal işbölümü oluşmamıştır.

Bu adaların en küçük ve temel toplumsal-ekonomik birimi olan büyük aileler içinde, kendi gereksinmelerine yetecek düzeyde hemen her türlü üretim yapılabilmektedir. Bu nedenle de, ilktoplumların çözülmesinde, işbölümlerinin ortaya çıkışlarını belirleyici bir etken olarak varsaymak hiç olmazsa Polinezya Adalarında pek kolay değildir... Daha önce de değindiğimiz gibi, yine bu adalarda, bir kent-kır ayırımı da ortaya çıkmamıştır...

Ayrıca, Polinezya Adalarında, ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmelerin, ancak belli üretim aletlerine sahip olanlar tarafından çözüldüğünü savunmak da zordur. Buralarda, üretim araçlarının hemen tümü, büyük bir beceri ve zorluk gerektirmeden, herkes tarafından kolayca üretilmiştir. El-sanatkârları bile, benzerlerine göre, görece çeşitlilik gösteren aletlerini, bunları alacak başka bir yer bulunmadığından, yine kendileri üretmişlerdir...

Kuşkusuz, tüm insanlık tarihi boyunca, üretim araçlarına sahip olmak belirleyici olmuş ve üretim araçlarına sahip olanlar, toplumları etkilemede-yönlendirmede büyük bir gücü ellerinde tutmuşlardır. Ancak, Polinezya Adalarında, bir insan, basit bir ağaç dalından bahçe tarımı yapabilecek bir araç üretebilmiş ya da bir bambu kamışıyla balık avlayabilmektedir...

Ancak her şeye karşın, görece küçük düzeylerde de olsa, toplumsal işbölümlerinin gelişmesi, birlikte çalışmaların yeni boyutlara ulaşması, merkezi yönetim organlarının kurulması, kimi adalarda su kanallarının, sulu tarımın başlaması vb. etkenler, önemli toplumsal ekonomik gelişmeleri koşullamış, sınıflı toplumlara geçişi hızlandırmıştır...

Polinezya Adalarında, ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmeleri çözülmeye zorlayan en temel etkeni, ekilebilir top-

rakların, bahçelerin üzerindeki toplumsal ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçirilmesi oluşturmıştır... Bölgesel ya da daha büyük toplumların başkanları, krallar, ya da Hawaii adalarında olduğu gibi, oluşturdıkları merkezi zorbalık güçleri ile, ekilebilen, ürün veren toprakları kendi mülklerine katmışlar, kişisel varlıklarını yoğunlaştırmışlardır...

Başlangıçta, güvenilir insanlar, toplumsal mülkün koruyucuları olarak göreve atanan başkanlar, ilk dönemlerde, toplumsal mülkün, kullanım-zilliyet haklarını ellerine geçirmişlerdir. Ancak, zaman içinde, toplum başkanları, özellikle merkezi zorbalık aygıtı, militarizm yardımıyla bu «kullanım-zilliyet» haklarını kişisel mülkiyet haklarına dönüştürmüşler ve bu yolda kendilerine karşı çıkanları, gizli ya da açık yollardan ortadan kaldırmışlar, yok etmeye çalışmışlardır.

Bu gelişmelerin ilk aşamalarında, verimli büyük toprakları kendi özel mülkiyetlerine katan ve varlıkları gittikçe yoğunlaşan soylu sınıflar ile, gittikçe yoksullaşanlar, uzun süreler, yan yana birlikte yaşayabilmişlerdir. Bu iki sınıf arasındaki uzlaşmaz çelişkiler hemen başlamamıştır...

Gerek Polinezya Adalarında, gerekse Güney Afrika göçebe toplumlarında, ilk toplumsal-ekonomik biçimlenmelerden sınıflı toplumlara geçiş dönemlerinde, kimi eski gelenekler uzun süreler yaşamışlar, etkinliklerini görece korumuşlardır...

Ancak, zaman içinde, toplumsal ve özel mülkiyet biçimleri giderek karşı karşıya gelmişler ve boyuna varsıllaşan soylular sınıfı, konumlarını ancak merkezi zorbalık aygıtının yardımlarıyla sürdürebilmişlerdir...

Hemen tüm Polinezya adalar grubunda, ilk toplumların çözülmeleri, toprağın, bir küçük ayrıcalıklı azınlık sınıfın eline geçmesi ve toplumun büyük çoğunluğunun yönetimdeki, üretimdeki söz haklarını yitirmeleri yoksullaşmaları, mülksüzleşmeleri ile birlikte gitmiştir...

İlk kez, tüm toplum üyelerinin katıldıkları toplantılar, sonradan salt soylular ve savaşkan yetişkin erkekleri kapsayan küçük bir azınlık içinde, gizli yapılmaya başlanmış ve

sonradan, tüm yetkiler, yine bu azınlık adına, tek bir başkana-krala ve onun yanındakilere geçmiştir...

Polinezya Adalarında, uzun süren bir geçiş döneminden sonra, sınıflı toplumlara geçişin genel çizgileri belirmiştir...

Ancak, Polinezya Adalarında sömürünün köle emeğine dayandığını söylemek kolay değildir. Bu adalarda da, Güney Afrika göçebe toplumlarında olduğu gibi, sömürü özgür ve görece bağımsız çalışanların emekleri, üretimleri üzerinden gerçekleşmiştir... Bu koşullarda, Polinezya Adalarında da, Güney Afrika göçebe toplumlarında olduğu gibi, kölecî bir toplumsal-ekonomik biçimlenmenin gelişmekte olduğunu söylemek oldukça zordur...

Polinezya Adalarında yaşayan toplumlar, sınıflı toplumsal-ekonomik biçimlenmelere geçişin ön aşamalarında bulundukları evrelerde, kapitalist toplumsal-ekonomik biçimlenmelerin temsilcileri olan sömürgecilerle karşılaşmışlar ve o zamandan sonra, kendi özgün tarihsel evrimlerini sürdürmek olanaklarını bulamamışlardır...

4. BÖLÜM

İNSANLIK TARİHİNİN GELİŞMESİNDE YENİ BİR EKONOMİK-TOPLUMSAL AŞAMA...

ESKİ DOĞU SINIFLI TOPLUMLARIN OLUŞMASI...

İlk toplumsal-ekonomik biçimlenmeler, on binlerce yıllık yaşam süreçleri içinde pek çok aşamalardan geçerek evrimleşmişlerdir.

Bu büyük zaman süreci içinde, üretim güçlerinde, üretim ilişkilerinde, üretim yöntemlerinde önemli gelişmeler olmuştur.

Kuşkusuz bunlar arasında en yazgı belirleyicisi, bahçe ve tarım üretimi ile hayvancılığın başlamasıdır. Ayrıca, seramikçiliğin, metal işlemeciliğinin gelişmesi, tekerlekli arabanın ve hayvanların çektikleri sabanın günlük yaşama girmesi, tüm üretim güçlerinin evrimini, üretim sürecini, toplumsal ilişkileri yeniden biçimlendirmiştir.

Toplumsal işbölümlerinin, el sanatlarının artışı ve bunların pazar için üretime yönelmeleri, tüm toplumsal yapıları yeni boyutlarda etkilemiştir...

Bu süreç içinde, mülkiyet ilişkilerinde de önemli niteliksel gelişmeler olmuş ve on binlerce yıldır, toplumların ortak mülkiyetinde olan toprak, ilk kez, Saray-Tapınak mülkiyeti-

ne geçmiş; sonradan da, başlangıçta hiç olmazsa kullanım-zilliyet hakkı, bazı kişiler ya da aileler arasında paylaşılma-ya başlanmıştır...

Üretim güçlerinin, toplumsal ilişkilerin gelişmesindeki bütün bu birikimler, günümüzden 6-7 bin yıl önceleri, dünyanın kimi özel nitelikler içeren bölgelerinde, insanlık tarihinin yeni bir çağının, *Eski Doğu Sınıflı Toplumlari* ya da İlk Sınıflı Toplamlar adlarıyla tanımlanan yeni toplumsal-ekonomik biçimlenmelerin temellerini atmaya başlamışlardır... (123, 94) *

Eski Doğu Sınıflı Toplamlarına geçiş, pek çok insanı besleyebilecek tarımsal-hayvansal üretimin ve yeniden üretimin yapılabilirdiği, ancak bunun için de, yine pek çok insanın birlikte çalışmalarının gerekli, hatta zorunlu olduğu yeryüzü bölgelerinde koşullanmıştır...

Dünya üzerinde bu yeni tarihsel gelişmeler ilk kez Mezopotamya ve Mısır Nil vadileri ile, bunlardan bir süre sonra, Hindistan'da Indus nehri boylarında, Çin'de ve ondan sonra da Amerika Anakarasında başlamıştır...

Ancak tüm bu gelişmelerin en ilk ve en öğretici örneklerini eMzopotamya'da saptanan bulgular sergilemişlerdir...

* Bu tarihsel dönemleri tanımlama sorunu günümüz koşullarında bile tartışmalıdır. Ancak bugün, büyük çoğunluk, bu iki kavramdan birini kullanmaktadır. Biz bu bölümde genellikle «Eski Doğu Sınıflı Toplamlari» tanımlamasını kullandık...

Burada ayrıca, Orient kavramı üzerinde de tartışılabilir. Bugün hemen tüm dünya dillerinde kullanılan Orient kavramı üzerinde hemen hiçbir açıklık yoktur. Genel olarak doğu ülkelerinden söz edilirken kullanılan bu kavramın ne tarihi, ne de coğrafi sınırları bellidir. En doğru açıklamalar, ekonomik-toplumsal biçimlenmeler büyütecı altında yapılabilirdiğinden, **Orient**, Eski Doğu Sınıflı Toplamlarının egemen oldukları ve etkinliklerini duyurdukları bölgeleri ve buralarda oluşan özgün kültürel öğeleri kapsamaktadır demek, kanımızca en doğrusudur.

İnsanlık tarihinde, yeni toplumsal ekonomik sıçramaların başladığı bölgeler, bu süreç içinde, kendilerine özgün kimi doğal- tarihsel nitelikler içermişlerdir... Buralarda toplumsal yaşam hemen salt büyük su yolları, Dicle ile Fırat nehirleri boylarında gelişebilmiştir...

Dicle ile Fırat nehirleri, günümüzden 6-7 bin yıl öncele-ri denize dökülmeden önce, aralarında dar bir toprak parçası bırakacak biçimde bitişircesine birbirlerine yaklaşmalarına karşın, ayrı ayrı ağızlardan Basra Körfezine dökülmüşlerdir. Ancak, günümüzde bu durum değişmiş ve Dicle ile Fırat nehirleri, denize ulaşmadan 110 km. kadar önce birbirleriyle birleşmişler ve tek bir ağızdan Basra Körfezine boşalmaya başlamışlardır...

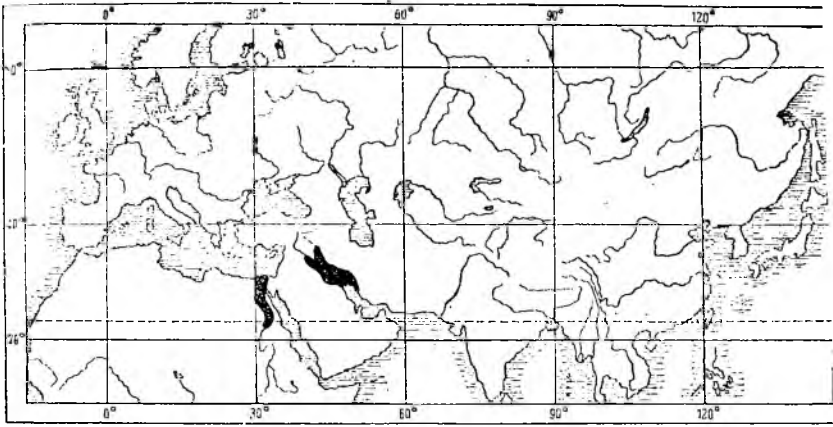
Her yıl, ilkbahar aylarında dağlardaki karların erimesiyle suları çoğalan bu nehirler, ovaya indiklerinde getirdikleri verimli alüvyonlu tortular ile birlikte taşmışlar ve çevrelerindeki kurak, hatta çöllük toprakları, özellikle tahıl ekimine elverişli durumlara getirmişlerdir.

Dicle ile Fırat nehirlerinin günümüzden 6-7 bin yıl önceleri, Basra Körfezine ağızlaşmadan önce, aralarında oluşturdıkları ve üzerinde insanlık tarihinin yeni bir döneminin başladığı bu dar ve ince uzun toprak parçası, en eski yazılı metinlerde, din kitaplarında, «İki Nehir Arasındaki Bölge», Arapça «Şed-ül Arap» olarak tanımlanmıştır.

Büyük bir olasılıkla, ilk kez, z.ö. 200 yıllarında, Yunanlı tarihçi Polybios ile, z.s. 100 yıllarında yine Yunanlı coğrafyacı Strabo, bu bölgeler için «İki Nehir Arası» anlamına gelen Yunanca, *Mezopotamya* adını kullanmışlardır.

İncil'in, İskenderiye'de yapılan bir çevirisinde bu bölgeler için Yunancadan esinlenerek ~~iki~~ kez Mezopotamya adı kullanılmış ve sonradan yapılan hemen tüm belibaşlı çoğaltmalarda bu yeni tanımlama benimsenmiştir. Böylece,

Dünyada, z.ö. 3000 yıllarının ortalarında kurulan, ilk Eski Doğu Sınıflı Toplumlari (122)

Mezopotamya adı, Avrupa'ya ve öteki belli'başlı büyük dille-re İncil yazmaları üzerinden yayılmıştır.

Ancak, bugün de, Hristiyan dünyası için, İncil'de sözü edilen Mezopotamya, salt bir doğa parçasını tanımlamanın ötesinde, «inananların babası» Abraham'ın yurdunu betim-lemek için de kullanılmakta, «ilk kutsal yurdu», «Cenneti» de kapsamakta, simgelemektedir...

Günümüzde Mezopotamya olarak tanımlanan bölgenin, kuzeyinde İran Dağları ve yüksek İran Yaylaları, güneyin-de Basra Körfezi, batısında Suriye Stepleri ile Arap çölleri uzanmakta ve yöre, doğal yapısal ve iklimsel bir bütünlük göstermemekte, daha çok güney, orta ve kuzey bölgeler ola-rak ayrı ayrı tartışılmaktadır.

Güney ve orta Mezopotamya'nın iklimsel niteliğini, sı-cak, uzun ve kuru yazları ile kısa süreli kışlar belirlemekte, yıllık yağış ortalaması hemen hiçbir yerde 250-300 mm'yi geçmemektedir.

Buna karşın, kuzey Mezopotamya'da iklim daha çok karasal nitelikler içermekte, kışlar uzayıp yağışlar artmakta, yıllık ısı ortalaması güney bölgelere oranla oldukça düşmektedir...

Bitki örtüsü yönünden, özellikle güney ve orta Mezopotamya bölgeleri yoksul bir görünüm sergilemişler, bataklık yöreleri ve nehir kıyılarını kaplayan sazlıklar, buraların en temel bitkilerini oluşturmuşlardır. Bu nedenle, sazın Mezopotamya ekonomisine ve uygarlığına etkisi çok yönlü olmuştur. Saz, bu bölgelerde bir yandan hayvan, hatta insan besisi maddesi olarak tüketilirken, bir yandan da çamur içine karıştırılıp, sağlam kerpiç üretiminde, evlerin damlarını, döşemelerini örtmede ve özel yöntemler ile sandal-bot yapımında kullanılmıştır... Mezopotamya'da 32. enlem derecesine kadar olan bölgelerde yetişen hurma ağacı da, buraların ekonomik-toplumsal biçimlenişi ötesinde, yazınında, aşk öykülerinde önemli bir yer tutmuş, hatta yöreye özgün bir «*hurma ağacı kültürünün*» oluşmasını koşullamıştır...

Kuzey bölgelerine doğru gidildiğinde bitki örtüsü görece varsıllaşmış, hatta dağların eteklerinde ormanlıklar görülmeye başlanmıştır.

Mezopotamya'daki hayvan dünyası görece daha renkli bir görünümü sergilemiştir. Bu bölgelerde, azımsanmayacak oranlardaki yırtıcı hayvanların yanında, en çok koyun, keçi, sığır, domuz vb. hayvanların hem yabanıllarına, hem de evcilleştirilmişlerine sıkça rast gelinmiştir.

Nehirlerin içinde çok fazla balık ve çevredeki bataklık-sazlıklarda çeşitli kuşlar saptanmıştır...

Mezopotamya'da, toprağın verimliliği, ya da başka bir demeyle, canlı yaşamın gönenci, başlangıçta hemen tümüyle bu büyük nehirlerin doğal devinimleriyle koşullu gitmiştir. Suların taşıdığı çevresindeki toprakları görece ekime elverişli durumlara getirdiği yerlerde tahıl üretimi yapılabılmış, bunun dışındaki bölgeler ise, giderek çölleşmiştir...

Dicle ile Fırat nehirlerinin her yılın ilkbahar aylarında düzenli olarak taşması, çok kez ikili bir nitelik içermiş ve bir yandan bölge topraklarına ekin için büyük olanaklar sağlarken, öte yandan da toprağın kimyasal niteliğini değiştirip, tuzluluğunu çoğaltarak, tahıl ve özellikle buğday üretimini hemen hemen olanaksız kılmıştır.

Dicle ile Fırat nehirleri, kaynaklandıkları Kuzey Anadolu dağlarından beri taşıdıkları yoğun tuzu, taşıdıkları çevre topraklarına yaymışlar, buraların tuzluluk oranını sürekli olarak yükseltmişlerdir. Ayrıca, nehirlerin su düzeylerinin yüksek ve doğal toprak altı sularının tuzluluk oranlarının fazla olması nedeniyle ekim yapılabilecek toprakların tuzluluğu zaman içinde gitikçe artmıştır. Bu koşullarda, hem nehirlerden gelen, hem de toprak altındaki doğal sularda bulunan fazla tuz sürekli olarak toprakta birikmiş, çok az yağın yağmurlarla yeterince temizlenmemiş ve giderek tahıllı bitkilerin yetişmesini, kimi zamanlar hemen hemen olanaksız kılmıştır...

Tahıllı bitkiler, içinde kök saldıkları topraklardaki % 0,1 - % 0,2'lik tuz oranlarına görece uyum gösterebilmişler, ancak bunun % 0,5 - % 1'lik düzeylere çıkması durumlarında üreme yeteneklerini yitirmişlerdir. Ayrıca, % 2'den fazla tuz oranlarının bulunduğu yerlerde, hurma ağaçları da artık meyve veremez duruma gelmişlerdir...

Eski Mezopotamya yazılı belgelerinde de bu bulguları destekler somut kanıtlar bulunmuştur. Örneğin, z.ö. 2400 yıllarında, Güney Mezopotamya'da, arpa-buğday üretiminde, buğdayın oranı, % 16 iken, 300 yıl kadar sonra, z.ö. 2100 yıllarında, bu oran, % 2'ye düşmüştür. Ayrıca bu süreç içinde, toprağın genel üretkenlik oranındaki azalmaya koşut olarak, arpanın, z.ö. 2400 yıllarındaki verimliliği hektar başına 2500 litre kadarken, bu oran 2100 yıllarında, 1460 litreye ve 1900 yıllarında 900 litreye düşmüştür...

Güney Mezopotamya'daki bu olumsuz gelişmelere karşın, yağmur sularının görece fazla olduğu, toprağın tuzlu-

luğunun yıkandığı, nehir suyu düzeylerinin alçak olduğu ve taşmaların azaldığı Kuzey Mezopotamya'da, z. ö. 1300 yıllarında, arpayı göre % 25 oranında üretilebilen buğday, z.ö. 500 yıllarında az bir düşmeyle % 18 dolaylarında üretilebilmiştir. Buna karşın, bu süreç içinde, arpanın hektar başına üretimi hemen hiç değişmeden, 2000 litre dolaylarında kalmıştır...

Bugün de, çeşitli drenaj yöntemleri, kimyasal ilaçlar vb. pek çok önlem olanağına karşın, bunların yeterli biçimlerde kullanılmaması ile de koşullu olarak, Irak'da buğday, daha çok kuzey bölgelerindeki yaylalarda üretilebilmekte, Güney Mezopotamya'da hemen salt arpa yetiştirilmektedir...

Kuşkusuz bütün bunlar yalnız biyolojik-yerbilimsel değişimler olmanın ötesinde, bölgede yaşayan toplumların ekonomik-politik evrimlerini etkilemiş, hatta tarihi devinim ve uygarlık merkezlerinin güneyden kuzeye doğru kaymalarını dolaylı ya da dolaysız yollardan koşullamıştır.

İnsanlık tarihinin yeni toplumsal-ekonomik biçimlenmelerinin temellerini atmaya başlayacak olan Sümer toplumlarının Mezopotamya'ya ilk kez nerelerden ve hangi yollardan geldikleri kesinlikle bilinmemektedir.

Ancak, Sümerler'den önce, Güney ve Orta Mezopotamya'da, henüz Neolitik üretim aşamasına ulaşmamış, avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık ile geçinen az sayıda toplumların yaşadığı bilinmektedir.

Sümerler, büyük bir olasılıkla, z.ö. 4000 yıllarında ve Neolitik üretim aşamalarına ulaşmış bir kültür düzeyi ile bölgenin kuzey doğusundan, Güney ve Orta Mezopotamya'ya gelmeye başlamışlardır...

Sümerlerin, Mezopotamya'ya geliş süreçleri içinde henüz komünal üretim ilişkileri içinde ve ilktoplum aşamasında oldukları ve sınıfsal ayrışımaların başlamadığı varsayıl-

maktadır. Sümer toplumlarının, o dönemlerden kalma söylencelerinde, «buralarda aslan ısırılmaz», «kurt kuzuyu kapmaz», «hiçbir kadın, ben yaşlıyım demez», «hiçbir erkek kocadığından söz etmez», «buralarda dul ve yaşlı bulunmaz» dedikleri saptanmıştır...

Bugüne değin sürdürülen çok yönlü araştırmaların ışığında, Sümerlerin Mezopotamya'ya ilk geldiklerinde bugün deniz kıyısından 110 km. kadar içerlerde bulunan Eridu, El-Obed gibi bölgelere yerleşmeye başladıkları varsayılmaktadır.

Sümerler, buralarda ilk kez, sazlarla karıştırılmış çamurdan üretilen kerpiçlerden evler yapmışlar, koyun, keçi, domuz gibi evcil hayvanlar beslemişler ve buğday, arpa yetiştirmeye çalışmışlardır...

Güney Mezopotamya'ya, z.ö. 4000 yıllarında yerleşmeye başlayan ilk Sümer toplumları, ayrıca, buralarda merkezi yönetimlere ve büyük toplumsal örgütlenmelere gereksinim göstermeyen ve nehirlerin görece yavaş aktığı bölgelerde, küçük kanalcıklar oluşturup yapay sulama girişimlerinde bulunmuşlardır...

Mezopotamya uygarlıklarının bu ilk aşamalarından sonra ekonomik-toplumsal devrim çok hızlanmış ve bu bölgede kısa bir süre içinde, küçüklü büyüklü pek çok yerleşim yerleri, köyler ve giderek de kentler kurulmaya başlanmıştır.

Sümerlerin, z.ö. 4000 yıllarında, Güney ve Orta Mezopotamya'ya yerleşmelerinden bir süre sonra, o zamanlara değin, Lübnan-Suriye steplerinde çobanlık yapan, hayvan besleyen Sami göçebe toplumları da, z.ö. 3000 yıllarının başlarında Kuzey Mezopotamya bölgelerine yerleşmeye başlamışlardır. İzleyen zaman dilimleri içinde, Orta Mezopotamya bölgelerine doğru gelip, yörenin en görkemli kentlerinden biri olan Akad'ı kuran Samiler, bir süre sonra Sümerler ile yakın ekonomik-toplumsal ilişkilere geçmişler ve sonradan

birbirlerine karışan bu toplumlar aynı koşullar içinde erimişlerdir...

Mezopotamya'ya ilk kez yerleşen toplumlar, özellikle kıyı kesimlerinde, nehir kenarlarındaki bataklıklarda, tahıl üretimi ve hayvancılık için oldukça elverişli koşullar bulmuşlardır. Buralarda, kısa zamanlarda gereksinimden çok fazla buğday, arpa mercimek vb. üretilmiş, zeytin yetişmediği için, bitkisel yağ gereksinimi ancak susam'dan sağlanmaya çalışılmış ve bunların yanında, daha az oranlarda sebze, üzüm, meyve yetiştirilmiştir. Evcil hayvan olarak, en çok koyun, keçi, sığır, domuz, eşek beslenmiş; deve ve at ancak sonraki bin yıllarda günlük yaşama girmiştir...

Tarım ve hayvancılık için sağlanan bu olanaklara karşın, Güney ve Orta Mezopotamya bölgelerinde asfalt dışında hemen hiçbir doğal hammadde kaynağı bulunmamıştır...

Hurmadan başka hiçbir ağacın yetişmediği bu bölgelere, Lübnan ve Suriye'den ünlü sedir ağaçları, Afganistan, Hindistan ve Kuzey Anadolu'dan çeşitli çakmak ve lacivert taşları, dağlık bölgelerden bakır, gümüş, altın gibi madenler getirilmeye başlanmıştır...

Mezopotamya'da doğal hammadde kaynaklarının bulunmaması, tüm olumsuzluklarına karşın, bölgenin tarihini çok yönlü etkilemiş ve buralarını çok kısa zamanlarda dünya ticaretinin bellibaşlı merkezlerinden biri durumuna getirmiştir.

Başlangıçtaki basit metal, taş, tahıl, tahta değiş tokuşu, zaman içinde büyük ticaret yollarının oluşmasına neden olmuştur. Kuşkusuz bütün bu gelişmeler en önemli etkiyi Mezopotamya el sanatlarının gelişmesine yapmıştır. Önceleri, hemen salt ismarlama mal üreten Mezopotamyalı el sanatkarları giderek pazar için sürekli mal üretir duruma gelmişlerdir...

Mezopotamya'da, z.ö. 4000 ile 3000 yılları arasında ortaya çıkan toplumsal biçimlenmelerin belirleyici temel ilke-

lerini, artık, kan akrabalığı-gens ya da klan ilişkilerinin ötesinde, bölgesel toplumsal üretimin verimliliğini, emeğin üretkenliğini artırmaya yönelik sorunlar oluşturmaya başlamıştır.

Hızla yoğunlaşan nüfusun da etkisiyle, buralarda ilk kez, büyük yerleşim yerleri, köy toplulukları kurulmuştur. Mezopotamya'da kurulan köy toplulukları, üretim güçlerinin ve üretim yöntemlerinin gelişmesine kısa zamanlarda olumlu etkiler yapmışlar ve bu yerleşim yerlerinin hızla büyümelerini, nitelikçe değişmelerini koştullamışlardır...

Bu süreç içinde, insanlar artık, kendi gereksinmelerinden çok daha fazla tahıl ve hayvan üretebilecek durumlara gelmişlerdir. Ancak, bu konumlarının sürdürülmesi ve üretimin sürekliliği için, bataklık bölgelerin kurutulması taşmaların zamanında ve düzenli olarak boşaltılması, yeni su basmalarının önlenmesi, kurak bölgelerin sulanması, yeni kanalların açılması gibi toplumsal çalışmalar zorunlu olmuştur. Bu durumda, yeni koşullar çok daha merkeziyetçi bir yönetime gereksinim göstermiştir. Bu süreç içinde, nüfus daha da artmış, ortalama ömür görece uzamıştır...

Bütün bu yeni toplumsal-ekonomik gelişmeler, yeni nitelikli yerleşim yerlerinin örgütlenmesini koştullamış, zorunlu kılmıştır. Köy toplumları, kısa sürelerde, küçük kentlere ve *kent devletlerine* dönüşmüşlerdir...

Bu tarihsel gelişmelerin uzantısında, Mezopotamya'da, z.ö. 3000 yıllarının başlarında, ilk kent devletleri kurulmaya başlanmıştır.

Bu yeni yerleşim yerlerinde, toplumsal işbölümlerinin artması, üretim güçlerinin gelişmesi, yeni toplumsal-ekonomik biçimlenmelerin ortaya çıkmasıyla koşullu olarak, klan ya da klan birliklerinin yönetim organlarının nitelikleri değişmiş, sorumlulukları artmış, bunların daha somut politik güçler edinmelerini zorunlu kılmıştır.

Bu koşullarda, ortaya çıkan sorunları çözecek, yeni toplumların dağılmalarını önleyecek, çelişkileri görece çözecek, karşıt çıkarları savunacak, daha güçlü örgütlenmelere gereksinim olmuştur.

Toplumsal-ekonomik yaşamların giderek karmaşıklaşması uzantısında, bu yeni yönetim ve denetim organları, eskiye oranla toplum içinde çok daha fazla özerklikler kazanmışlardır.

Başlangıçta, toplumsal sorunları çözmek için yükümlenilen bu görevler, zamanla, toplum üzerinde güçlü egemenlikler kurulmasına varmıştır...

Bu koşullarda örgütlenen *devlet*, Engels'in vurguladığı gibi, ...toplum dışından, topluma dayatılan bir güç olmamış, tersine, toplumun çoğalan iç çelişkilerini çözebilmek için, yine toplum içinden çıkmıştır...

Sümer uygarlıkları, hemen her zaman, nehir kıyılarında, toprak zeminden biraz yüksek ve çok kez yapay olarak oluşturulan tepecikler üzerine kurulan ve çevresindeki ikincil köylerle birlikte genellikle 40-50 bin kişilik bir nüfusu barındıran yerleşim yerlerinde gelişmeye başlamışlardır...

Bu ilk kentlerin planları genellikle birbirlerine büyük benzerlikler göstermişlerdir. Bunların, orta yerlerinde, kentin koruyucu tanrılarının «evleri» -Tapınaklar ile din adamlarının evleri, Saraylar yapılmış; bunların çevresine, sanat-kârların atölyeleri, çiftçilerin evleri bulunan mahalleler örgütlenmiştir. Tüm bu yapılar ile ekonomik-toplumsal birim, çok kez güçlü bir surla-duvarla çevrilmiştir. Zorunlu olarak, çiftliklerin bir kısmı ile ekilebilir toprakların çoğu bu surların dışında kalmıştır. Ayrıca, bu başkent niteliğindeki yerleşim yerlerinin çevresinde, bunlarla ekonomik-politik birlik içinde yaşayan ikincil birkaç köy daha oluşturulmuştur...

Tarihsel gelişmelerin bu aşamasında, kent devletlerinin sınırlarını belirleyecek doğal ya da yapay işaretler saptanmamıştır. Örneğin, Eridu, Ur, Uruk, Larsa gibi ilk kent devletleri neredeyse birbirlerini görece yakınlıkta kurulmuşlardır. Ancak, bunlar arasında, hiçbir kent devletinin kap-

samına girmeyen, üzerinde çalışılmamış, tarla ya da kanal açılmamış, geniş topraklar bırakılmıştır.

Sümerlerin oluşturdıkları bu ilk kent devletlerinin ekonomik-toplumsal ve dinsel simgesini Tapınaklar belirlemişlerdir. Hemen tüm toplumsal gönenç, Tapınak ekonomisi Tapınak mülkiyeti ile ölçülmeye başlanmıştır...

Örneğin, Lagaş kent devletinin, 100,000 kişiyi barındırdığı dönemde tüm topraklarının 2000 (en çok 3000) km² olduğu, buna karşın, kent devleti içindeki 20 tapınaktan biri olan Tanrıça Baba Tapınağının 44,65 km²'sini verimli tarlaların oluşturduğu 66 km²'lik toprağı, 1200 çalışan insanının bulunduğu bilinmektedir.

Sümer kent devletlerinde, Tapınaklar, örnek bir ekonomik-toplumsal ve dinsel bir birlik, üretim birimi oluşturmuşlardır. Mezopotamya kent devletlerinde, din ile devletin işlevleri başlangıçta çok kesin bir birlik içinde tanımlanmış ve algılanmıştır.

Tarihsel gelişim süreci içinde, komün mülkiyeti tümüyle özel mülkiyete dönüşmeden önce, bu aşamada genellikle yeni bir özel mülkiyet biçimi ortaya çıkmış ve Eski Doğu Sınıflı Topluluklarında, özellikle toprak, ilk kez Tanrı adına, devletin mülkü olmuş ve buradan özel kişilere önceleri *kullanım* (zilliyet), sonradan da tümüyle *kalkıtım hakkıyla* aktarılmıştır...

Eski Doğu Sınıflı Topluluklarında, küçük ailelerin kendi üretim araçları ile kullandıkları tarlalar ve bahçelerle birlikte, hemen tüm ekilebilir topraklar, hayvan sürülerinin ve ticaretin büyük bir kısmı, Tapınakların ve Sarayın denetimine geçmiştir. Bunların yakınlarından oluşan aristokrat ailelerin kazanımları, genellikle Tapınaklardan ya da Saraylardan aldıkları paylar üzerinden sağlanmıştır... Bu koşullarda, hemen hiçbir varıl, aristokrat aile, Tapınaklar ya da saraylarla boy ölçüşecek düzeylerde toprak sahibi olamamış, kanal açamamış, ücretli işçi ya da köle çalıştıramamıştır. Bu tür bir gelişim aşamasına ulaşma eğilimi gösterenler de,

Tapınak-Saray yönetimi tarafından ortadan kaldırılmışlardır...

Sümer kent devletlerinde, kralın- despotun yanında genellikle iki ayrı danışma kurulu-meclis bulunmuştur. Bunlardan en geniş kapsamlısını, çiftçi-köylü, sanatkâr, savaşçı gruplarının, balıkçıların temsilcilerinin katıldığı kurul oluşturmuştur. Bunun üstünde, kral ve Tapınak yöneticileriyle, bunların yakınlarından oluşan ikinci bir kurul daha işlev görmüştür. Ancak, gerçekte bu iki denetimli yönetim düzeyi çok kez biçimsel kalmış ve kralın-despotun ve yakınlarının yetkileri tüm bunların üstünde gelişmiştir...

Mezopotamya'da, z.ö. 3000 yıllarının başlarında, genellikle su kenarlarının, kanalların çevresinde kümelenmiş ve görece birbirlerinden bağımsız koşullarda yaşamlarını sürdürmeye çalışan birkaç düzine kent devletinin dışında henüz politik ve ekonomik bir birlik kurulmamıştır...

Kazı bulgularından saptanan verilere göre, gene bu süreç içinde, toplumsal yaşamın niteliğinde önemli gelişmeler olmuş, üretimde, el sanatlarında, özellikle metalurjide büyük aşamalara ulaşılmıştır. Örneğin, kral mezarlarında bulunduğu gibi, Sümer toplumlarının yerleşim yerlerinde hemen hiç rast gelinmeyen, altın, gümüş ve bakırdan üretilmiş süs eşyaları, hançerler, baltalar, miğferler, kalkanlar saptanmıştır... Ayrıca, maden işlemeciliği, oymacılık, hattatlık gibi el sanatları da çok gelişmiştir.

z.ö. 3000 yıllarının sonlarına doğru, görece bağımsız yaşayan Sümer devletleri, birbirleriyle çeşitli düzeylerde ilişkiler kurmaya, hatta giderek karşılıklı egemenlik savaşlarına girişmeye başlamışlardır...

Bu süreç içinde, zaman zaman Ur, Kiş, Akad gibi kent devletlerinin birbirleri üzerinde, başlangıçta çok kez kısa süreli etkinlikler kazandıkları saptanmıştır. Örneğin, Gılgamış Destanlarında da sergilendiği gibi, z.ö. 2700-2600 yılları arasında, Kiş, öteki kent devletlerini egemenliği altına almıştır. Sonra Lagaş, sonra yine Kiş, bölgede gelip geçici egemenlikler kurmuşlardır...

Bu sürekli savaşlar, yeni gelişmeler sonucu, artık hemen tüm toplumsal biçimlenme ve bu arada savaş yöntemleri de yeniden değişmiştir. Örneğin, Ur kentinde bulunan mozaiklerde savaşlara artık, önde 4 eşeğin çektiği savaş arabalarının da katılmaya başladığı, bunların arkasında kisa ve ağır mızraklar, deri giysiler, güçlü kalkanlar ile yaya-piyade askerlerden oluşan güçlü orduların örgütlendiği görölmüştür. Yine bu dönemler içinde, o zamanlara değin Sümer toplumlarının en temel ekonomik-politik-kültürel merkezini oluşturan «Tanrısal gücün» simgesi Tapınakların yanında, düzenli orduların «dünyevi gücünün» temsilcisi saray, kral mezarları bulunmaya başlanmıştır...

Bu tarihsel evrede, kent devletleri yöneticileri, hem birbirlerine, hem de kendi toplumlarına karşı egemenlik savaşları sürdürmüşler, tüm varıllıklara tek başlarına el koymaya çalışmışlardır... Bu gelişmeler içinde hızlı bir toplumsal ayrışım sürmüş, sömürenler ile sömürölenler arasındaki sınıflaşma büyük boyutlara ulaşmıştır.

Bu süreç içinde, toplumsal yapılar yeniden örgütlenmeye başlanmıştır. İlk aşamada, tüm toplum üyelerine, toplumsal çalışmalara katılma ya da katkıda bulunma zorunluluğu getirilmiştir... Çalışanlardan toplanan artık değerler çoğaltılmış, bunların bir kısmı kanal-Tapınak-yol baraj-Saray gibi kamu hizmetlerinin yapımı için kullanılırken, çoğu küçük bir sömürücü katmanın lüks tüketimine harcanmıştır.

Mezopotamya kent devletlerinin bu tarihsel gelişim aşamasında, egemen güçlerin dışında kalan insanlar, genel olarak ilk kez köleler-tutsaklar ve özgür yurttaşlar diye iki temel bölüme ayrılmışlardır...

Eski Doğu Sınıflı Toplamları içinde sayıları ve toplumsal üretime katkıları her zaman oldukça az olan kölelerin temel kaynağını savaş tutsakları ve yabancı bölgelere düzenlenen soygunlar, yağmalar oluşturmuştur...

Eski Doğu Sınıflı Toplamlarında çalışan, üretimde bulunan insanların en büyük bölümünü özgür yurttaşlar oluş-

tırmıştır. Bunların büyük bir bölümü köylerde, kırsal bölgelerde, belli bir toprak parçası üzerinde tarım ve hayvancılık yapmışlardır. Toplumsal işbölümünün arttığı kentlerde yaşayanlar, çeşitli işlerde, örneğin, ücretli olarak tapınak, saray işyerlerinde, kamu hizmetlerinde, yol-kanal yapımı işlerinde, el sanatlarında çalışmışlardır...

Sümer kent devletlerinde ya da Eski Doğu Sınıflı Toplumlarında, el konulan artık değer en büyük bölümü özgür yurttaşların çalışmalarından sağlanmıştır. Bu büyük sömürü, kimi zaman dolaysız vergi, kimi zaman tahıl, balık, hayvan vb. ürünler üzerinden, kimi zamanlar da, kamu hizmetlerinde ücretsiz ya da çok az bir ücret karşılığı çalışma biçiminde sürdürülmüştür...

Ayrıca, yine bu özgür yurttaşlar, yönetici organlarca, her çağrılışlarında, askere gitmek. savaşımlara katılmakla yükümlü kılınmışlardır...

Ancak, Eski Doğu Sınıflı Toplumlarının temelini oluşturan bu kitle, zaman içinde siyasal etkinliğini yitirmiş, politik yaşamdan yalıtılmış, ekonomik yönden çökme sürecine girmiştir. Hızla borçlanmış, çok kez borcunu zamanında ödeyememiş ve bu nedenle de çeşitli biçimlerde bağımlı, tutsak, hatta köle konumuna dönüşmüş, özgürlüklerini yitirmiştir... Bu nedenle, Eski Doğu Sınıflı Toplumlarında, özgür yurttaşlar paydası altında toplananlar ekonomik, politik bir birlik oluşturmamışlar, değişik niceliklerde ve niteliklerdeki kümelerde yoğunlaşmışlardır...

Köylerde, kırsal kesimlerde yaşayanlar, ilktoplumların töresel, geleneksel kalıntılarını bir süre daha sürdürmeye çalışmışlardır. Buralarda çok kez yine dayanışma içinde çalışılmış, hatta meralar, av alanları, su kaynakları gibi ekonomik toplumsal biçimlenmelerin en önemli düğüm noktaları, yine ortak mülkiyet biçiminde kullanılmış buralarda daha uzun süreler, «klan demokrasisi» kalıntısı etkinliğini sürdürmüştür...

Ancak, toplumsal ayrışımın yoğunlaşması, çalışan, üretimde bulunanların toplumsal yönetime katılmaları kısıtlan-

dıkça, Eski Doğu Sınıflı Toplumdaki, Despotların zor-balıkları, sömürüleri artmıştır...

Bu süreç içinde, örneğin Lagaş kent devleti içinde yaşayanların çok büyük bir bölümü, kimilerine göre yüzde doksanı, zorunlu borçlanmalar nedeniyle özgürlüklerini yitirmişler, tutsak, köle durumuna düşmüşlerdir. Yine bu dönemlerde, büyük toplumsal huzursuzluklar, hatta yığinsal ayaklanmalar saptanmıştır...

Bu koşullarda, Lagaş kralı Urukaginas, z.ö. 2360 yıllarında, giderek yoksullaşan ve bu nedenle de üretim yeteneğini yitiren insanların durumlarını biraz olsun düzeltmek ve devletin yönetici konumuna yeni bir güç katmak için, ünlü yazılı reform yasalarını oluşturmuştur. Lagaş kralı Urukaginas'ın yazılı reform yasaları, insanlık tarihinin şimdiye değin bilinen ilk yasalarıdır. Bunlar, Hammurabi Yasalarının ilk öncülleri olarak nitenmişler ve gelişmekte olan sınıflı toplumların ekonomik, toplumsal, politik biçimlenişlerini tüm çıplaklığıyla sergilemişlerdir...

Urukaginas'ın reform girişimlerini belgeleyen yazıtların büyük bir bölümü eksiktir. Elde bulunanlarda, hemen tüm Mezopotamya yazın yöntemine uygun olarak bir giriş ya da önsöz bölümü bulunmakta, burada Urukaginas, Tanrılarca kendisine krallık görevinin nasıl verildiğine değinerek,... en eski günlerden, tohumun fışkırdığı zamanlardan beri... Tören'in bulunduğunu söylemiş ve ... Enlil'in kahramanı, Ninkirsu'nin 36,000 kişinin arasına Lagaş krallığını -kendisi Urukaginas'a verişini... anlatmıştır.

Urukaginas reform yasalarının sonraki temel metin bölümlerinde, rüşvet alan memurlara uygulanan işlemler anlatılarak, örneğin, ... Rahiplerin vergisini Saraya taşıyan görevliyi (memuru) oradan uzaklaştırdım..., O gemi adamını oradan atım, ... eşeklerden, koyunlardan çobanı attım, ... Dalyanlardan balıkçı gözçülerini attım, ... Buğdayın başında duran bekçisini sepetlerden, ambarın ağzında duran adamı oradan uzaklaştırdım... diye yaptıklarını anlatmıştır.

Urukaginas ayrıca, kimi yüksek memurların, yoksulla-

rı ezmeye kalkmalarına karşı, halkını nasıl korumaya çalıştığını örneklerle sergilemiştir... Örneğin, ...Kralın altında bulunan bir görevlinin iyi bir eşegi doğarsa, onun amiri, ona, satın alayım derse, satın almak üzere iken, gönlüme hoş görünen (gönlümün istediği) gümüşü tart derse, satın alacağı gün, satmayacağım derse, onun amiri, canı istediği gibi, ona vurmasın...

... Bir büyük adamın evi, kralın altında olan bir adamın evi ile bitişikse, o büyük adam, onun evini satın alayım derse, ancak, onu satın alayım, gönlümün istediği kadar para tart, benim evimin değeri kadar arpa ver derse, satmadığı zaman, büyük adam, kralın altındaki (küçük adamı) zorlamayacaktır... vb.

Urukaginas, ayrıca borçlu oldukları arpadan, hırsızlıktan, öldürmeden dolayı hapis olan Lagaşlıları memnun ettiğini, yıkadığını (affettiğini), onlara özgürlüklerini verdiğini, ... yetim ve dulları kuvvetli adam ezmesin diye -Tanrı-Ningursu ile sözleşme yaptığını anlatmıştır...

Urukaginas'ın bu girişimlerine Lagaşlı aristokratlar karşı çıkmışlar ve özellikle ordu içindeki ayrıcalıklı bir grup silahlı gücün de desteğiyle, ücretli çalışanların ödeneklerini azaltmışlar, çalışma saatlerini çoğaltmışlar, çiftçilerin üzerinde çalıştıkları toprakları 1/2 hektara indirmişler ve Lagaş halkının büyük bir bölümünü açlık ve borçlanmalar nedeniyle yarı bağımlı ya da tümüyle tutsak-köle konumuna getirmişlerdir...

Ayrıca, Lagaşlı soylular, komşu kent devletlerini de Urukaginas'a karşı kıskırtmışlar, kendilerine bağlı askerler ile birlikte, düşmanları Ummanların yanında yer alarak, Lagaş'a karşı saldırmışlar ve yazılı belgelerde de ayrıntılı olarak vurgulandığı gibi, Lagaş kentini yerle bir etmişlerdir...

Mezopotamya'da, 3000 yıllarının sonlarına doğru, üretim güçlerinin gelişmesinde önemli ilerlemeler olmuş, nüfus artmış, üretim ilişkilerindeki çelişkiler çok belirginleşmiş, sertleşmiştir.

Bu süreç içinde, Sümerlerin yaşam düzeyleri oldukça düşük kalmış, o zamanlardan kalma söylencelere göre, «en sık karşılaştıkları konukları, açlık ve yoksulluk» olmuştur... Bu aşamalarda, Sümerler, kerpiçten yapıma, tek odalı küçük evlerde oturmuşlar, ot yataklarda yatmışlar, kaba kumaşlardan bol giysiler taşımışlar ve çok kez, boğaz tokluğuna çalışmışlardır...

Kölelerin, günde 1 kg. arpayla yaşamaya çalıştığı o günlerde, varsıllar iki katlı evlerde oturmuşlar, evlerinin içini çeşitli eşyalarla döşemişler, değerli süs eşyaları, takılar taşımışlar ve beslenmek için buğday, fasulye, susam yağı, balık, koyun eti yemişlerdir...

Yine bu süreç içinde, Saray-Tapınak birliği, «Tanrıların güvenilir insanları» olarak, «Tanrı mülkü» tüm toprakları kendi üstlerine almaya başlamışlardır...

Köy toplumlarının üzerlerinde ortaklaşa çalıştıkları topraklar giderek azalmış, ayrıca, o zamanlara değin, hiç kimsenin mülkünde bulunmayan iki kent devlet arasındaki topraklar bile, güçlü kralların, Tapınakların adına geçirilmeye başlanmıştır...

Büyük toprak sahibi olmayanların kamu işlerinde çalışma zorunlulukları arttırılmış, örneğin, yetişkin erkeklerin yılda 4 ay kadar, Saray ya da Tapınak topraklarında, para karşılığında değil, salt boğaz tokluğuna çalışma koşulu getirilmiştir. Bu insanlar, ancak yılın geri kalan 8 ayında, kendilerine çok kez ancak kullanım hakkı verilen topraklar üzerinde, Saray ya da Tapınaklardan kiraladıkları hayvanlar ile çalışarak, gerekli ekini üretmeye çabalamışlardır...

Tarihsel gelişmelerin bu aşamasında, küçük kent devletleri artık zorunlu olarak tüm bölgeyle ilgilenmeye, Mezopo-

tamya'nın tümünü denetleyebilecek çapta merkezi ve geniş kapsamlı örgütlenme savaşımına hazırlanmaya başlamışlardır...

Bu genel tarihsel zorunluluğu, iki özgün neden daha da dirimsel kılmış, güncelleştirmiştir. Bunlardan ilki, daha önce anımsatmaya çalıştığımız gibi, güney ve orta Mezopotamya bölgelerindeki toprağın tuzluluğunun artmasıyla koşullu olarak verimliliğinin düşmesi ve özellikle buğday üretiminin hemen hemen olanaksız duruma dönüşmesidir. Bu koşullarda, güney bölgelerindeki kent devletlerinin, bir yandan su taşmalarını denetleyecek daha büyük düzenler örgütleme zorunluluğu ortaya çıkarken, bir yandan da ülke sınırlarının, buğday üretimi için verimli kuzey Mezopotamya topraklarına doğru kaydırılması dirimsel bir sorun olmuştur...

Daha büyük devletler kurulmasını zorunlu kılan ikinci temel neden, gitikçe büyüyen ve dirimsel bir sorun olan doğu-batı, güney-kuzey ticaretini denetlemek ve egemenlik altına almak gereksinimi olmuştur...

Bu koşullarda, belki de en olanaklı tarihsel -coğrafi nedenlere sahip Akad kent devleti, tarihsel konumunu üstlenmeye başlamıştır.

Akad kenti, kuşkusuz en büyük gücünü, Dicle ile Fırat nehirlerinin birbirlerine en çok yaklaştıkları bir yerde ve doğudan-batıya, kuzeyden-güneye giden hemen tüm ticaret yollarının kesişme yerinde bulunmasından almıştır.

Bu özgün konumu nedeniyle Akad kent devleti, uzun süreler Mezopotamya ticaretinde etkin bir görev üstlenmiş ve hızla varsıllaşmıştır...

Kent devletleri arasında başlayan egemenlik savaşları sonucu, Akad kent devleti, Sargon başkanlığında, z.ö. 2360 yıllarında tüm bölgeyi denetimi altına alabilecek konuma gelmiştir...

Egemenlik kurduğu bölgelerin sınırlarını, «aşağı deniz» Basra Körfezi'nden «yukarı deniz» Akdeniz'e kadar genişleten Sargon (z.ö. 2340-2284), yazılı belgelere göre, kendi öz-

geçmişini, «... aile kökenimiz kuzeydeki dağlık bölgelerden gelmektedir... Göçebe yaşayan babamı hiç tanımıyorum... Annem de yoksulmuş... Annemin erkek kardeşi dağda otuyormuş... Annem beni gizli doğurmuş... ve bir sepete koyup, nehre bırakmış... Beni bir bahçıvan bulmuş ve büyüt-müş...» biçiminde anlatmıştır. z.ö. 2369 yılında Akad'ın «Gerçek Kralı» olan Sargon'un bu yaşamöyküsü, sonradan Musa ya da Romus-Romulus gibi pek çok söylenceye esin kaynağı olmuştur...

Sınıflı devletlerinin artık kendi konumlarını ancak büyük vurucu gücü olan askeri aygıtlar ile koruyabileceği aşamada Sargon, insanlık tarihinde ilk kez, krala bağlı ve meslekten asker 5400 kişilik bir çekirdek askeri vurucu güç oluşturmuştur. Çağdaşlarının, «yemeğe 5400 silahlı askeriyle birlikte oturur» dedikleri Sargon, hızlı bir kalkınma yöntemi uygulamış; kanallar açmış; nehir ticaretini güvenceye almış, tüm ülke içinde geçerli ağırlık, uzunluk, değer birimleri (Akad Sistemleri) oluşturmuştur. Akad'ın ekonomik ve ticari öncüllüğünü Hindistan'a, Suriye'ye, Anadolu'ya kadar yaymıştır...

Bütün bu gelişmeler, başarılar sonucu, Sargon'a önceleri, «dünyanın dört köşesinin kralı», sonra da, «Akad'ın Tanrısı» denmeye başlanmıştır...

Akadlar döneminde, merkezi militarizm ile birlikte devlet aygıtı da çok gelişmiş, güçlenmiştir. Devletin el koyduğu artık değer çoğalmış, köy toplumlarının ortak mülkiyetindeki topraklar kimi zaman zorbalık, kimi zaman ödeme karşılığında kral tarafından alınmıştır. Bir yazılı belgeye göre, kral, 150 kg. gümüş karşılığı, 300 hektarlık bir toprağı kendi adına satın almıştır...

Kral Neramsin (z.ö. 2290-2254) dönemlerinde Akad Devleti en görkemli günlerini yaşamış, ancak gene bu süreç içinde toplumsal ayrışım, sınıf çelişkileri artmış, büyük halk isyanları çıkmıştır... Resmi yazılarda, krala bağlı askerler

tarafından, binlerce isyancının öldürüldüğü (iç militarizm) bildirilmiştir...

Giderek hemen tüm büyük işyerlerinin Saray-Tapınak ekonomisi çevresinde toplandığı, örneğin, kimi metal işyerlerinde 100 sanatkârın çalıştığı saptanmıştır... Zaman içinde, hemen tüm kamu toprakları kral ve yakınlarının ellerinde yoğunlaşmıştır.

Bu süreç içinde, Akad Devletine karşı, içte ve dışta büyük direnç odakları yoğunlaşmıştır... Sonunda, bütün büyük görkemine ve gönencine karşın, Akad Devleti, kendi halkına karşı uyguladığı *iç militarizm* ve dışta düşmanlarına karşı sürdürmek zorunda kaldığı *dış militarizm* eylemlerinin etkisinde daha fazla ayakta kalamayarak tarihten silinmiştir...

Akad kent devletinin tarihsel etkinliğini yitirmesinden sonra, tüm Mezopotamya'ya, Ur kent devletinin 3. Sülalesi egemen olmuştur.

Bu süreç içinde, üretim güçlerinde yeni gelişmeler olmuş, saban hemen tümüyle günlük yaşama girmiş, metalurji, el sanatları gelişmiştir.

Saray-Tapınak ekonomisi, tüm bölgelerin varsıllığını denetler duruma gelmiştir. Toplumsal ayrışım artmış, borçlanmalar çoğalmış, borçlarının ödeyemeyenler bağımlı durumlara düşmüşler, hatta tutsaklaşmışlardır. Toplumsal işbölümü artmıştır. Yazılı belgelerde, Tapınak işyerlerinde çalışanlar, gemiciler, balıkçılar, marangozlar, seramikçiler, demirciler, değirmenciler, tahta işçileri, metalürji işçileri gibi işkollarına ayrılmışlardır.

Tapınak işyerlerinde çalışanlar ayrıca nitelikli ya da nitelsiz işçi olarak da bölümlenmişlerdir. Nitelikli köleler ayrı işyerlerinde çalışmışlardır. Kadınlar genellikle dokumacılık ve yün iğme işlerinde özelleşmişlerdir. İşçilerin çalışma süreleri ayrı yönetmeliklerle saptanmıştır. Erkek kölelere hiç serbest zaman ayrılmamış, kadın kölelere ayda bir

gün izin hakkı tanınmıştır... Ancak, bu ağır çalışma, kötü beslenme koşullarında kısa sürede çok sayıda köle yaşamını yitirmiştir. Örneğin, bir yazılı belgeye göre, Tapınaklarda çalışan 175 kölenin 50'si bir yıl; bir başka belgede, 44 kölenin oluşturduğu bir gruptan, 14 köle ilk beş ay içinde ölmüştür.

Mezopotamya, 3. Ur Sülalesi döneminde, devlete bağlı işyerlerinde çalışan gündelikçilerin sayısı çoğalmıştır. Örneğin, bir hasat döneminde, kral-tapınak hizmetinde 21.000 gündelikçinin çalıştığı yazılı belgelerden saptanabilmektedir...

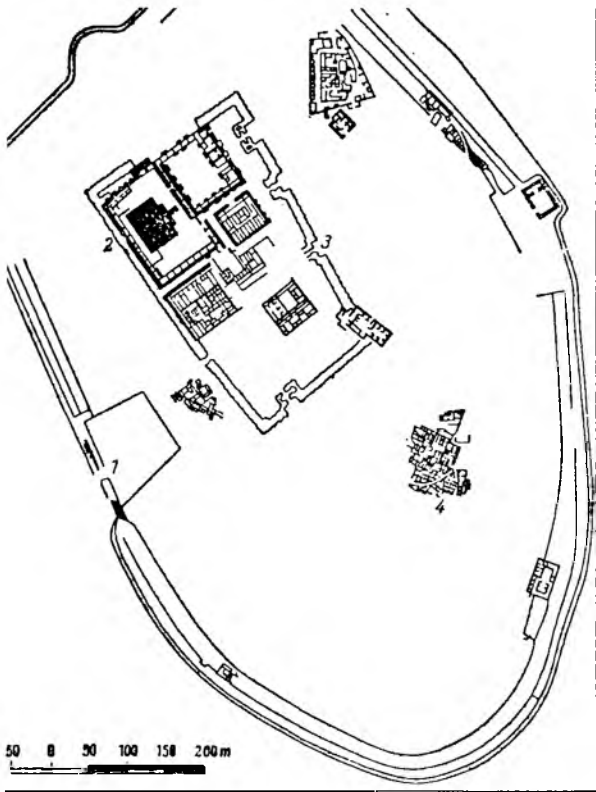
Yine bu çağlarda, Mezopotamya'da ticaret çok gelişmiş, hemen tümüyle kralların ya da onların yakınlarının denetimine girmiştir. Bu dönemde, tüccarlara büyük ödünler veren, güvenceler sağlayan kimi devlet başkanlarına «tüccarların kralları» gibi tanımlamalar yakıştırılmıştır.

3. Ur Sülalesi döneminde, gümüş, değişim değeri olarak kullanılmış; ağırlık ve uzunluk ölçüleri, genellikle Akadlardan kalma «kral ölçüleri» benimsenmiştir...

3. Sülale krallarından Urnammu döneminde, Ur, bölgenin en etkin devleti olmuştur. Çok güçlü bir ordu kurulmuş, oklu-kalkanlı yaya-piyade birlikleri geliştirilmiştir. Dış militarizm sonucu sağlanan yeni toprakların en verimlileri yetkin savaşçılara, komutanlara dağıtmaya başlanmıştır...

Yine bu süreç içinde, toplumsal yoksunluk, huzursuzluk artmış, büyük kitlesel ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Ur kralı Şulgi'nin (2114-2066) başa geçişinin 16. yılında yazılan bir belgede, bu tür toplumsal ayaklanmalara değinilerek, «bu yıl, devletin içinde yaşayanlar üzerinde okçu birliklerinin aracılığıyla büyük bir denetim ve etkinlik kurulduğu» bildirilmiştir...

Gittikçe yoğunlaşan, karmaşıklaşan sorunlar, toplumsal ekonomik koşullarda, Ur Kralı Urnammu, yeni bir reform yasası oluşturma girişiminde bulunmuştur...

Ur kentinin şematik planı.

- 1) Liman, 2) Ziggurat, 3) Saray ve Tapınak,
- 4) Yerleşim yerleri

Urnammu, reform yasalarının giriş bölümünde, genel yazın kurallarına uyup, Tanrıların kendisini nasıl Kral yaptıklarını anlatmış ve sonra da, Ur kentinin (önceleri) ne denli görkemli günler yaşadığına değinip,... Ur'da (böylece) parladı... O zamanlar, seçme tarlalar, ticaret taşımacılığı yapan büyük gemiciler, sığırların, koyunların, eşeklerin ve öteki hayvanların çobanları vardı... diye yakınmıştır.

Sonra, kendisinin Kral olduktan sonra yaptıkları anlatılmaya çalışılmıştır... Örneğin, ... Öksüz zengine teslim edilmedi. Dul kadın, kuvvetli adama teslim edilmedi. Bir sekel'lik (8 1/3) gr. gümüşlük adam, 1 MANA'lık (1/2) kg.) gümüşlük adama teslim edilmedi... denmiş; ve sonra da, yalan suçlamalar (madde 10), kaçak köleler (madde 15), yaralamalarla (made 16-18) ilgili olarak getirilen yeni yasa hükümleri açıklanmıştır... *

BABİL DEVLETİNİN GELİŞMESİ

Ur kent devleti 3. Sülalesinin çöküşünden sonra, Akad-Sümer birliği, Mezopotamya'nın kuzey ve güneyinde başkent, Larsa ve Isın bölgelerinde, birbirlerinden görece bağımsız ekonomik-politik örgütlenmeler, kent devletleri oluşturmuşlardır.

* Gerek Urnammu, gerekse Hammurabi yasalarının Türkçeleştirilmesinde Tosun ile Yalvaç'ın (116) uğraşlarından yararlandık. Kimi bölümleri olduğu gibi, kimilerini ise Almanca-larıyla da karşılaştırıp, akademik kaygılardan uzak, daha bir okunabilir biçimlere getirmeye çalıştık. Ancak, yapıtların özgün metinlerini okumak isteyenler, Tosun ile Yalvaç'ın gerçekten bu çok saygın çalışmalarına başvurabilirler...

Bu her iki kent devletinin kralları da kendilerine Sümer-Akad kralları adını vermişler ve Ur devleti 3. Sülalesinin ardılı olduklarını söylemişlerdir. Ayrıca, bu iki büyük politik örgütlenmenin dışındaki bölgelerde yine pek çok bağımsız küçük kent devletleri kurulmuştur... *

Ancak bu gelişim aşamalarında da, kent devletleri içindeki toplumsal farklılaşmalar, sınıfsal ayrışmalar yoğunlaşmıştır...

Bu dönemlerden kalma Eşnunna Yasaları, z.ö. 2000 yıllarında Mezopotamya'da ortaya çıkan büyük toplumsal-ekonomik sıkıntıları bir ölçüde olsun gidermeyi amaçlamıştır...

Altmış maddelik Eşnunna Yasalarında, ilk kez belli bir fiyat ve ücret ayarlaması öngörülmüştür. Örneğin, 1 Kur (300 litre) arpanın fiyatı 1 sekel (8 1/3 gr.) gümüş; 1 qa (1 litre) iyi yağın fiyatı 1 sekel (8 1/3 gr.) gümüş; 6 Mana (3 kilo) yünün fiyatı 1 sekel gümüş; 3 mana bakırın fiyatı 1 sekel gümüş... vb. olarak saptanmıştır.

Ayrıca, işçi ücretleri de belirlenmeye çalışılmış, örneğin, bir yük arabasının bir günlük ücretinin, sürücüsü ve öküzleriyle birlikte 1/3 sekel; ya da kiralık bir işçinin bir aylık emeğinin 1 sekel gümüş, ve ayrıca yemek ücreti olarak 1 dane gümüş olacağı saptanmıştır...

Eşnunna Yasalarında, ayrıca, Hırsızlık (madde 1-11), Alışveriş Hukuku (madde 17-18, 25-35), Borç Verme (madde 19-21), Haksız Haciz (madde 22-24), Mal Depozitosu (madde 36-37), Alışveriş (madde 38-41), Yaralama (madde 42-47), Mahkemelerin Sorumlulukları (madde 48), Köle Hukuku (madde 49-52); Hayvan Zararları (madde 53-58), Boşanma (madde 59); Ev Bekçiliği (madde 60) gibi konularda da bağlayıcı hükümler getirilmeye çalışılmıştır...

Örneğin (madde 30) eğer bir adam kentine ve beyine kinlenirse ve kaçarsa, karısı ikinci bir adamla evlenirse, döndüğü zaman karısı üzerinde hak iddia edemeyecektir..., ya da (madde 38) eğer kardeş olan ortaklardan biri hisse-

* Bu konularda Server Tanilli'nin uğraşısında çok daha ayrıntılı bilgi bulunabilir. (109)

sini verirse (satarsa, satacak olursa) ve kardeşi satın almayı isterse, dışardan bir kimsenin alacağı fiyatın ortasını (yarısını) ödeyecektir..., ya da (madde 43) eğer bir adam, bir adamın burnunu ısıtır ve koparırsa bir mana (500 gr.) gümüş tartacaktır (ödeyecektir). Sakatlanan göz ise 1 mana, diş ise 1/2 mana, kulak ise 1/3 mana, tokat (yanağa vurulmuş ise) 10 shekel gümüş ödeyecektir... Eğer bir adam bir adamın ayağını kırarsa 1/2 mana gümüş ödeyecektir (madde 45)...

Bu süreç içinde, Suriye, Arabistan steplerinde yarı göçebe yaşayan klanlar, özellikle Amoritler, Mezopotamya içlerine girmeye, çeşitli kent devletlerini egemenlikleri altına almaya başlamışlardır. Bu göçebe klanlar, z.ö. 1895 yılında, Larsa'nın kuzeyinde, Fırat nehrinin kıyısında, önemli bir ticaret merkezi olduğu için, *Tanrının Kapısı* adı verilen Babil kentini alarak burada bağımsız bir devlet kurmuşlardır...

Bütün bu tarihsel gelişmelere karşın, Babil, daha yüz yıl kadar bölgede hiçbir etkinlik gösterememiştir. Ancak, Hammurabi, (z.ö. 1792-1750) bu kent devletinin başına geçmiş ve çevresindeki öteki bağımsız kent devletlerini Babil'in egemenliği altında toplamaya başlamıştır...

Hammurabi, başa geçişinin 7. yılında, Uruk ve Isın kentlerini almış; 9. yılında, «Hammurabi Gönenci» adı verilen ve bölgenin yaşamında dirimsel etkinliği olan önemli bir su kanalı yaptırmıştır.

Oldukça kısa bir zaman dilimi içinde, Hammurabi başkanlığındaki Babil Devleti, tüm Mezopotamya'yı egemenliği altına almıştır... Bu süreç içinde Babil, Girit'ten, Mısır ve Hindistan'a değin uzanan büyük bir ticaret ağının merkezi konumuna gelmiştir...

Mezopotamya'da, z.ö. 2000 yıllarından sonra, üretim güçlerinin gelişmesinde önemli gelişmeler olmuştur. İnsan

emeğinin verimliliği artmış, nüfus daha da yoğunlaşmış, ortalama ömür uzamıştır. 3. Ur Sülalesi dönemlerinden beri kullanılmaya başlanan saban, günlük yaşama bütünüyle girmiştir. Önceleri tahtadan yapılan saban çengeli, artık hemen tümüyle metalden üretilmeye başlanmış ve bu niteliksel gelişme ekilebilir toprakları çoğaltmış, toplumsal gönenci artırmıştır...

Artık, üretim araçlarının hemen tümü metalden yapılmaya başlanmış, bu gelişmeler metal gereksinimini ve ticareti artırmıştır...

Toplumsal işbölümü çoğalmıştır. Hammurabi Yasalarında, 10 kadar ayrı ve önemli meslek grubu sayılmıştır... Yine bu süreç içinde, ticaret çok artmış; tüccarlara ve kervanlara devletçe güvenceler verilmeye başlanmıştır. Alışveriş süreci içinde ödemeler artık hemen tümüyle, tahıl ya da gümüş birimleriyle yapılmaya başlanmıştır. Babil Devleti döneminde, toplum yaşamında borçlanmaların artışına koşut olarak faiz oranları da çok artmıştır... Yazılı metinlerden sağlanan bilgilere göre, gümüş üzerinden yapılan borçlanmalardan alınan faiz % 20, tahıl ürünleri üzerinden yapılan borçlanmalardan alınan faiz oranları % 33 dolaylarına çıkmıştır... Bu gelişmeler, ile koşullu olarak borçlanmalar ve faiz, Babil ekonomisinde çok önemli bir yer tutmuştur. Hatta, faiz oranlarının hesaplanması, Babil'de, eğitim kurumlarında, matematik problemlerinde bile yer almaya başlamıştır. Toplumsal işbölümlerinde ve sermaye birikiminde tefecilik ve faiz önemli bir yer tutmuştur. Babil döneminde, tefeciler özellikle Larsa ve Uruk gibi kentlerde yoğunlaşmışlardır. Örneğin bugüne değin kalan yazılı belgelerden, Uruk kentinden bir tefeci ailesinin, iki erkek kardeşi, 40 kadar ev ve pek çok ekilebilir toprağa tefecilik yoluyla el koymuşlardır... Yine tarihsel gelişmelerin bu aşamasında önemli bir gelişme olmuş ve klan düzeni yeni bir darbe yemiştir.

O zamanlara değin, yürürlükteki yasalara göre, nede-

ni ne olursa olsun, tutsak düşen bir insanın doğduğu kentte satılması, köleleştirilmesi yasaklanmıştır...

Ancak, borçlanmanın ve tefeciliğin bu denli arttığı Babil'de artık durum değişmiş ve borçlanma sonucu köleleşen insanların kendi soydaşlarına satılması bile yasalarca onaylanmıştır...

Köleliğin bu türü, sınıflı toplumların gelişmesinde yeni bir niteliği noktalamıştır... Bu dönemlerde, pek çok Babil'li aile, borçlarını ödeyemedikleri için, kendi çocuklarını bile satmaya başlamışlardır. İnsanlık tarihinin bu yeni aşamasını belgeleyen yazıtlarda sıklıkla, «Güçlüler kendi elleriyle kazandıkları, zayıflarsa sattıkları çocuklarının paralarıyla yaşarlar...» sözlerine rast gelinmiştir...

Bu gelişim süreci içinde, Mezopotamya köy toplumlarındaki geleneksel klan ilişkilerindeki çözülme süreci, sınıfsal ayrışım daha da hızlanmıştır. O zamanlara değin salt devlet memurlarınca denetlenen, artık değerleri toplanan köy toplumları, artık tefeciler tarafından da sömürülmeye başlanmıştır...

Ancak her şeye karşın, Babil Devleti döneminde toplumsal yaşamda önemli gelişmeler olmuştur. İnsanların büyük bir çoğunluğu yarı aç yarı tok yaşamış olsalar da, toplumsal gönenc artmış, Sümerler dönemine oranla yaşam düzeyi gelişmiştir. Kentler büyümüş, varsıllar iki katlı görkemli yapılarında yaşarlarken, yoksul küçük aileler, tek katlı, düz damlı kerpiç evlerde yaşamışlardır. Mezopotamya'da evlerin pencereleri, belli güvenlik nedenleriyle dış dünyaya, sokağa değil, iç avluya bakacak biçimlerde yapılmıştır. Evlerin temel eşyasını masa, birkaç arkalıksız iskemle ile ot-hasır yataklar oluşturmuştur...

Son yıllarda toplanan belgesel nitelikli veriler, Babil Devletinin ekonomik-toplumsal biçimlenişi üzerindeki bilgilerimizi daha da arttırmıştır.

Bu bilgi birikimi uzantısında, Eski Babil Devleti ile 3. Ur Sülalesi dönemleri, aynı tarihsel sürecin iki ardıcıl aşaması olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu gelişmelerin en belirleyici niteliğini, ilktoplumlardaki toplumsal mülkiyetin, özel mülkiyet biçimlerine dönüşmesi oluşturmaktadır.

Babil Devleti döneminde, toplumun temel ekonomisini belirleyen, tarım üretimi, hemen tümüyle küçük aile işletmeleri üzerine kaydırılmaya başlanmıştır. Burada ekilebilir topraklar, karı koca ve çocuklardan oluşan küçük aileleri besleyecek ve belli bir artık değeri devlete bırakabilecek büyüklüklerde parçalanmıştır... Bu topraklar üzerinde küçük çiftçi aileleri, çok kez kendi üretim araçları ve ancak hasat zamanlarında kiralamak zorunda kaldıkları yeni insan ve hayvan güçlerinin yardımlarıyla çalışmışlar, üretimde bulunmuşlardır.

Babil Devleti döneminde, küçük aile işletmelerinin giderek artan oranlarda ortaya çıkışı, toplumsal üretimin bu en temel alanının «desentralizasyonu», toplumsal-ekonomik biçimlenmede bir bireyselleşme kişiliğinin gelişme sürecini koşullamıştır...

Ancak, eski Mezopotamya topluluklarında, bir yandan bu tür bireyselleşme süreci gelişirken, öte yandan tarımsal üretimin en temel gereksinimi olan, torpağın ve sulama kanallarının devletin tekelinde toplanması ve bunun içinde merkezi bir zorbalık-despotluk örgütünün kaçınılmaz olarak ortaya çıkışı, en önemli toplumsal çelişkilerden birini, belki de birincisini oluşturmuştur.

Bu nedenle, Doğu despotizminin etkin olduğu bölgelerde, özel mülkiyetin, kişiliğın, bireyselleşme sürecinin gelişmesi, hep sarayın-tapınağın «buyurucu zorbalığı» altında yönlendirilmiş, gelişmiştir.

Bu arada, Dilbat kentinden Iddin-Lagamal gibi büyük varsıl aileler görülmüş, ancak bunların etkinlikleri göreceği olmuştur...

Dünya tarihinin belki de ilk büyük özel sermaye birikimini Mezopotamya'da, 3. Ur Sülalesi döneminde, Dilbat kentinden Iddin-Lagamal ailesi yapmıştır. Yazılı verilere bakılırsa, bu büyük aile, sonradan politik olarak Babil'e bağlı kalmış olmasına karşın, gerek Hammurabi Sarayının, ge-

rekse ailenin kendi özel arşivinden saptanan bulgulara göre, çok büyük ölçülerde tarlalar, bahçeler, evler almış, bölge ticaretini, el sanatlarını, hayvan sürülerini denetimi altında toplamıştır. İddin-Lagamal ailesi, Dilbat kentini ve çevresini 150 yıl boyunca egemenliği altında tutmuş, bölgenin ekonomik-toplumsal yönetimini eline geçirmiştir...

Ancak, Hammurabi'nin Babil Devletinin gücünü artırması, merkezi yönetim aygıtını örgütlemesi uzantısında, İddin-Lagamal ailesinin büyümesi ve etkinliği azalmış, giderek kendilerinden söz edilmez olmuştur...

Babil Devleti döneminde, özellikle kentlerde yoğunlaşan ticaret ve el sanatlarının da etkisiyle, buraları büyük kültür merkezlerine dönüşmeye başlamıştır. Büyük atölyeler, artık ısmarlama yapılanların ötesinde, pazar için ve çok fazla oranlarda mal üretmeye başlamışlardır. Ancak yine bu arada, el sanatları üretim yerlerinin büyük bir bölümü ile bunların ürünlerinin ve hammaddelelerinin dışsatım ve alımları devletin tekelinde toplanmaya başlamıştır... Örneğin, en önemli dışsatım kaynaklarından olan yün ve tekstil ürünleri, ancak saray memurlarının denetiminde, kıyı kentlerinden, limanlardan satılabilmektedir.

Babil Devleti döneminde, artan ticaret gereksinimi için, Basra Körfezi limanları yetmez olmuş ve özellikle Asurluların yönettikleri büyük ticaret ağı aracılığıyla, Önasya kentleri ile yoğun ticari ilişkiler kurulmuştur.

Devlet güvencesi altında çalışan Asurlu tüccarlar, Ege Denizi kıyılarına dek uzanan ünlü ticaret merkezlerini oluşturmuşlardır. Bunlardan en önemlisi, Kızılırmak kıyısındaki Kültepe-Kaneş kentidir. Burada, çağın ticaret ilişkilerini sergileyen pek çok yazılı belge bulunmuştur. Bu büyük ticaret örgütlenmesi üzerinden, Mezopotamya'ya özellikle bakır, çinko, gümüş, altın, kereste vb. getirilmiş, buna karşın tahıl, yün, tekstil ürünleri hayvan, balık vb. satılmıştır...

Bu gelişim süreci içinde dışalım ve satımlarda geçerli ölçü birimleri benimsenmiş, buna göre, 1 talent 30 kg., 1

korn-tane ortalama 44 miligram, 1 sekel 8 1/3 gr., 1 mine 0,5 kg. vb. olarak saptanmıştır...

Alım ve satımlarda artık genellikle hemen salt gümüş kullanılmıştır. Ancak, pek çok yazılı belgelerde, kimi zamanlar, örneğin, «bu yazılı belgeyi getirenlere» biçiminde yazılmış, çağa özgü «çekler»in ya da bir tür «bonolar»ın kullanıldığı saptanmıştır...

Babil Devleti dönemlerinde, özellikle tarım üretiminin desentralizasyonu, Mezopotamya'da köle emeğine olan gereksinimi azaltmıştır.

Burada, insan emeğine gereksinim duyulan yerlerde, özellikle hasat zamanlarında, ücretli işçi kullanmak çok daha ekonomik olmuştur.

Bu tür ücretli emek kiralamalarda ödemeler, yasalarda da saptandığı gibi, tahıl ya da gümüşle yapılmıştır...

Borçlarını zamanında ödemeyenlerin kendileri ya da çocukları, çok kez tefeciler üzerinden, başkalarına kiraya verilmişlerdir. Ücretli köle emeği kullananlar, ödemeyi, köle sahiplerine yapmakla yükümlenmişlerdir. Hammurabi yasalarına göre (madde. 116) bir kölenin bir aylık çalışması karşılığında sahibine ödenen ücret 20 sekel gümüş olarak saptanmıştır. Buna ayrıca ayda üç gün izin ve 1/2 sekel de yemek parası eklenmesi kararlaştırılmıştır.

Babil'de ticaret sermayesi yanında, ayrıca bir de salt tefecilikten sağlanan sermaye birikimi görülmüştür... Tefeciler, gümüş üzerinden yapılacak ödemelerden % 20, mevsimsel farklılıklar nedeniyle, tahıl üzerinden yapılacak ödemelerden % 33 1/3 faiz almışlardır...

Tarihsel gelişmelerin bu aşamasında, Babil Devletinde, özellikle Hammurabi döneminde, ekonomik-toplumsal biçimlenmenin merkezileşmesi en doruk noktasına ulaşmıştır. Hammurabi, örgütlediği büyük bir ordu ve memur düzeniyle, ülkesinin içindeki tüm toprakları kendi-Saray-adına kayıtlı etmiş, iç ve dış ticareti, balıkçılığı, hayvancılığı, deniz

ve kara ulaşımını, el sanatlarını vb. denetim altına almış, tekelleştirmiştir...

Hammurabi ayrıca, Babil Devletine bağımlı olmayan, ancak onun gücünü tanıyan pek çok yarı göçebe topluluklardan da belli oranlarda haraç almaya başlamıştır...

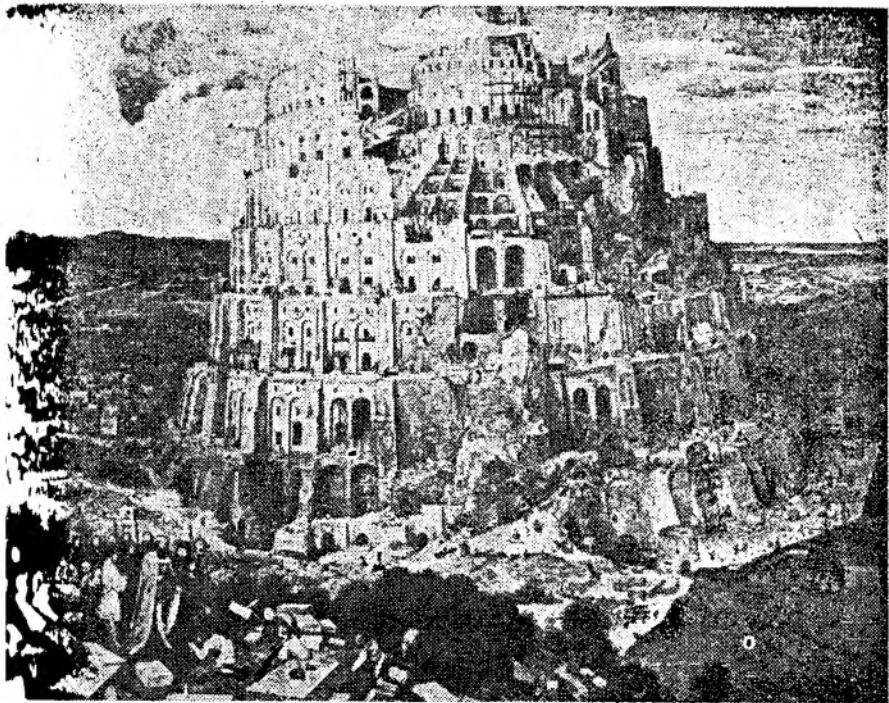
Bu süreç içinde, çeşitli dinlerin, bölgesel Tanrıların merkezileştirilmesine başlanmış ve ilk aşamada, bölgedeki hemen tüm Tanrılar, Babil'in koruyucu Tanrısı Marduk'un varlığı, onun kimliği içinde eritilmişler; ya da başka bir deyişle, Marduk'un çeşitli görünümlerini benimsemek koşuluyla, bir süre daha yaşayabilmişlerdir.

Bu konuda Engels, «...Tek kral olmaksızın tek Tanrının ortaya çıkması olanağı düşünülemez. Çeşitli doğa görüntülerini denetleyen ve birbirleri ile çatışma durumundaki güçleri bir arada tutan Tanrının tekliği, birbiri ile çatışan çıkarılara sahip, bireyleri sözde ya da gerçekten bir arada tutan bir Doğu Despotunun yansıısından başka bir şey değildir...» demiştir.

Ancak, bölgesel koruyucu Tanrıların bütünüyle yadsınması ile tek Tanrıcılığa geçiş, ilktoplumların ekonomik-toplumsal güçlerinin tümüyle aşılmasına dek sürmüştür...

Hammurabi, çok düzenli bir yazışma düzeni kurmuş, arşiv tutmuştur. Kazı bulgularından saptanan verilere göre, Hammurabi, en önemli yazışmalarını, Sid-iddinam ile Şamaş-hasır adındaki iki memuruna yazdırmıştır. Bunlardan, Sid-iddinam'ın 60, Şamaş-hasır'ın 100 kadar mektubu ve önemli belgeleri çivi yazısıyla yazdırları, altlarına imzalarını attıkları saptanmıştır. Bu iki güvenilir yazıcının, sıradan yüksek memurlar olmalarının ötesinde, kimi zamanlar birer genel vali gibi davrandıkları sanılmaktadır...

Eski Doğu Sınıflı Topluluklarında ve bunun ilk örneğini oluşturan Babil Devleti döneminde, etkinliği kimi bölgelerde günümüze değin süren bir toprak düzeni kurulmuştur. İku düzeni denen bu yöntemde, ekilebilen topraklar, verimlilikleri, sulanma olanakları gözönüne alınarak, küçük çift-

Hollandalı büyük ressam Pieter Bruegel (1525-1569), **Babil Kulesi** adlı ünlü yapıtını üretirken kuşkusuz Mezopotamya kazılarının ayrıntılarından ve Zigguratlar'dan bugünkü düzeyde habersizdi...

O, daha çok Kutsal Kitaplarda yazılanlardan esinlenmiştir... Ancak Bruegel, burada, bir sanatçı öngörüsüyle, insanların yaratıcı gücünü, yürekliliği ve gereğinde «Tanrısal güçlere» karşı başkaldırısını şaşılacak bir görkem ve gerçekçilikle sergilemiştir...

çi ailelerine bir hufe'den (6,5 hektardan) az olmamak koşuluyla dağıtılmıştır. Ancak, birden çok, hatta kimi yerlerde 12 hufer (80 hektar) kadar toprağı olanlar oldukça sık görülmüştür. Ünlü yazarı, Şamaş-hasır, bir mektubunda,

Idam-arşı adlı birinin, 26 hufer toprağı bulunduğunu ve bunun, sonradan ardından gelen 6 kişi arasında paylaştırıldığını belgelemiştir.

İku düzenine göre, belli büyüklükte toprağı olanlar, devlete belli bir sayıda asker ya da yüksek memur beslemekle yükümlendirilmişlerdir... Örneğin, Hammurabi döneminde, 2 hufe toprağı olanların 3 asker, 4 hufe toprağı olanların 1 subay, 8 hufe toprağı olanların ise 2 yüksek memur beslemeleri yasallaştırılmıştır...

Babil Devleti, ayrıca tahıl vergisi olarak hufer başına 1800-2400 litre arasında arpa ödenmesini öngörmüştür...

Küçük çiftçi aileleri, temelde devletin olan bu toprakların kullanım haklarına genellikle 20-40 yıllık zaman dilimleri için sahip olabilmislerdir...

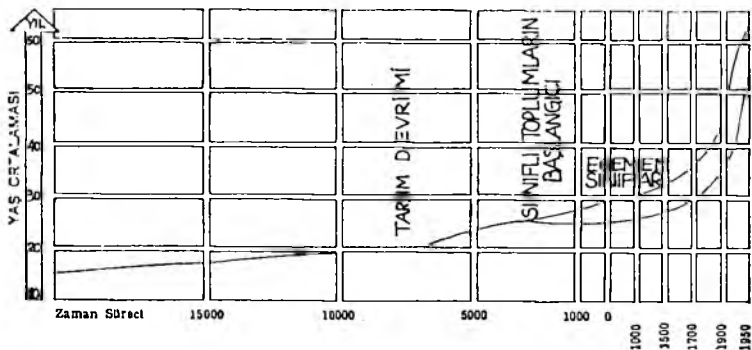
İku düzeninin temelinde, ülke içindeki tüm toprakların devletin mülkü olduğu ilkesi geçerli olmuştur. Ancak, devlet bu toprakları iyi bakmak, bol ürün sağlamak koşuluyla başkalarına emanet edebilmiş kullanma haklarını vermiştir...

Eski Doğu Sınıflı Toplumlarında, tarımsal üretimin bu tür desentralizasyonundan Saray, çok yönlü kazançlar sağlamıştır. Saray, bu yöntem ile, ilk kez, kendisine karşı çıkması olası güçlerin ekonomik temelini ortadan kaldırmış, sonra da, kendisi için gerekli güçlü bir orduyu ve memur gücünü, bu küçük tarımsal üretim birimlerine besletmiştir...

Babil Devleti, ayrıca tarımsal üretimin temelini oluşturan su kanallarının açılmasını, korunmasını, onarılmasını üstlenmiştir... Mezopotamya'da su kanalları toplumsal yaşamın temelini oluşturmuştur. Kanallara yeterince iyi bakılmadığı, temizlenmediği, z.ö. 1820 yılında Fırat nehrinin bir taşmasında, ortalama 40,000 kadar insanın bulundukları yerleri terk etmek zorunda kaldıkları saptanmıştır. Mezopotamya kanal düzeninin nasıl korunacağı, Hammurabi Yasalarında ayrıntıları ile belirlenmiştir...

Babil Devleti, su yolları ile kanallardan başka, buralardan tutulan su ürünleri ile balıklar üzerinde de tekel kur-

muştur. O dönemlerden kalma bir yazıda, 17 çeşitten 15,000 balık tutulduğunu ve bunların 1/2 mine ve 3 sekel (yaklaşık 250 gr.) gümüşe satıldıkları belirtilmiştir. Ancak, balıklar genellikle dayanıklı bir ürün olmadığından, ve Güney Mezopotamya koşullarında çabuk bozulduklarından, bunların, sıklıkla, halka ucuz olarak dağıtıldığından da söz edilmiş, ayrıca, balık satımı için izin alan aracılardan kazandıklarının üçte birini Saray'a vermeleri koşulu getirilmiştir... Hammurabî döneminde, balık için özel bir kayıt işlemi uygulanmış, bu üretim dalındaki kazançlar, «Deniz balıkları gümüş hesabında» toplanmış ve ayrıca bunların yıllık dökümleri yapılmıştır...

Klasik Neandertalis'lerden günümüze değin varsayılan ortalama yaşam süresi. Sınıflı toplumlar döneminin başlamasından sonra sömürücü sınıflar her zaman çalışan, üretimde bulunanlardan daha uzun yaşamışlardır. Koyu renkli bölüm aradaki bu farkı belgelemektedir. (54. s. 60)

Babil Devleti, balık ürünleri dışında, tüm keçi, koyun, sığır ve benzeri hayvanlarla da ilgili ayrı kayıtlar düzenlemişlerdir. Örneğin, Hammurabî döneminde, Babil'in güney bölgelerinde yaşayan 17 çobanın adları, bulundukları yerler, hayvanları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Saray, bunların ürünleri, özellikle yünleri üzerinde de tekel kurmuştur.

Saray, topladığı yünün bir bölümünü kendi özel gereksinimleri için ayırmış ve bunu yine kendi işyerlerinde dokutmuş, geri kalan yün ürünleri, ayrı bir kayıt düzeni üzerinden, dışsatımlara gönderilmiştir... Hammurabi döneminde, 1 talent yünün, 20 sekel gümüş üzerinden işlem gördüğü saptanmıştır.

Bütün bu koşullar uzantısında, Saraya bağlı büyük bir memur kadrosu örgütlenmiştir. Bunlardan kimileri, balık ürünleri, dışsatım vb. gibi tek bir alan üzerinde özelleşmişlerdir... Örneğin, Şem-sin adlı bir memur, «Tüccarbaşı» adı altında salt dışsatım işleriyle ilgilenmiştir...

Eski Doğu Sınıflı Toplumlarında, bir yandan tarımsal üretimin küçük aile işletmeleri biçiminde bölünmesi, ticaretin ve el sanatlarının gelişmesi, öte yandan devlet aygıtının ileri derecede merkezileşmesi sürecindeki ikilem, bu toplumlarda yaşayan insanların kişiliklerinin gelişmesine de yansımıştır. Bu tarihsel geçiş dönemi içinde, Mezopotamya'da yaşayan insanlar, bir yandan kendilerini ilktoplumların bütünlüğü içinde eriten güçlerin etkisinden kurtarıp, içinde bulundukları küçük aile üretim birimlerine uygun bir bireyselleşme, kişilik kazanma aşamasına girerlerken, öte yandan da, sınıflı toplumların getirdiği güvencesiz, ikircimli yaşamların etkisini duymaya, hatta bunun tutsaklığa varan somut sonuçlarını üstlenmeye başlamışlardır...

Mezopotamya'da, 3. Ur Sülalesi dönemlerinden sonra saptanan yazılı belgelerde, mektuplarda, buralardaki yeni yaşam biçimlerinin tüm alanlarını kapsayan ayrıntılı bilgiler bulunmaya başlanmıştır.

Bunlar arasındaki kimi resmi ve özel yazışmalarda, mektuplarda, toplum içindeki kişilerin, bireylerin gelişimleri hakları, bunların yeni toplumsal koşullara uyum sorunları tartışılmıştır...

Bu süreç içinde, kuşkusuz, kişiliğin gelişmesine en önemli katkılardan birini, hiç olmazsa kimilerinin, üstlerinde ta-

şımaya başladıkları ve üzerlerinde kendilerinin, babalarının ve koruyucu Tanrılarının adları yazılı mühürler oluşturmıştır... Küçük aile ekonomisi, özel mülkiyet ile koşullu olarak başlayan mühür taşıma gereksinimi kişiliğin gelişmesinde önemli bir evrimsel aşamayı simgelemiştir...

Bu gelişim, insanların hiç olmazsa bir bölümünü, tüm toplum içinde erimişlikten kurtarıp, onlara ayrı bir nitelik vermeye başlamıştır...

Babil Devletinin resmi kayıtlarında, salt mühür taşıyanlar değil, mührünü yitirenlere bile rast gelinmiş, örneğin kimi tutanaklarda, «...Şabatım ayının birinden beri siyah mührünü yitirmiştir...», ya da, «O, artık mühür taşımıyor» gibi betimlemeler bulunmuştur. Özcesi, küçük tarımsal aile işletmeleri, ticaret, el sanatları ile birlikte, üzerinde kendi adı yazılı mühür taşımak, insanlık tarihinin, insan kişiliğinin evrimine yeni bir nitelik getirmiştir...

Kişiliğin gelişmesindeki bu yeni boyutlar, eski Babil yazımına da yansımış ve söylencelerde yeni kahraman biçimleri oluşmaya başlamıştır. Babil söylencelerinde artık tüm önemli olaylar, belli insanların çevresinde örgütlenmeye ve gerçek kahramanlar Tanrılar arasından değil, insanlardan oluşmaya başlamıştır. Bu evrelerden sonra, Tanrıların konumları, görkemli dış görüntülerine karşın, göreceli ikinci derecelere inmiş ve onlar, ancak, insanlara yaptıkları iyilik ya da kötülüklere göre, edilgen olarak, söylencelerin, duaların içinde yer alabilmişlerdir. Ayrıca bu tür söylencelerde yer alan kişiler, hemen her zaman, yiyen, içen, çalışan, seven, üretimde bulunan insanlar arasından seçilmişlerdir. Tanrılara, ancak ölümsüzlük nitelikleri yakıştırılarak, üretimde bulunan insanlardan ayrıcalıklı bir yer bulunabilmıştır...

İnsan kişiliğindeki bu gelişmelere karşın, yine bu dönemlerde, sınıflı toplumlara özgü eşitsizlikleri «dengeleyen», haklıyı haksızdan ayıran, dul-yetim ile yoksul ve güçsüzleri koruyan, «yasalara saygılı» Tanrı-Kral simgeleri ortaya

çıkmağa başlamıştır. Bu gelişmelere yöndeş olarak, hemen tüm yazıtlarda ve kitabelerde «Sürüsünü koruyan, ondan sorumlu», «mülkün sahibi» Krallar ileri sürülmüştür...

İnsanlık tarihinde saptanan ilk savaş resmi.
İspanya Akdeniz kıyıları Les Dogues, Castellon.

Sınıflı toplumların başlamasıyla, kişiliğin kazanılması olayı, aynı zamanda onun bütünüyle yitirilmesini birlikte getirmiştir. Kişiliğini kazanan, kendisinin, babasının ve koruyucu Tanrısının adının yazıldığı mührü kuşağında taşıyan insan, çok kısa zamanda, bunların tümünü yitirmiş, bağımlı, tutsak, hatta köle konumuna düşmüştür... Tıpkı, komünün ortak mülkü olan toprağı kendi üzerine geçirdikten sonra, bunu hemen tefeciye kaptırıp, tümüyle topraksız kalınması gibi, insan, hem ortak mülkiyetini, hem de kişiliğini, daha ileri bir düzeydeki yeni bir toplumsal-ekonomik biçimlenmede yeniden kazanana değin, hemen tümüyle yitirmiştir...

Bu koşullar içinde, insanlar, ilkönceleri yakınmışlar, dualar, ağıtlar okumuşlar; Tanrılara, «bu dünyanın neden bu denli haksızlıklarla dolu olduğunu» sormuşlar, konumlarına yanıt aramışlar... Karşılıklı söyleşilerde, hemen her zaman, «neden kimi insanların öbürlerine baskı yaptığını» sormuşlardır...

Bunun dışında, pek çok insan, kentleri, işlerini bırakıp başka yerlere kaçmaya başlamışlardır. Ayrıca, kimi yazıtlarda, «halkın kanalları bozduğu, su yollarını tıkadığı, tarlaları-ekinleri yaktıkları,...» biçimindeki iç savaş görünüşleri sergilenmiştir...

Mezopotamya'dakilere benzer bir gelişme ivmesi gösteren eski Mısır'da, 2. Ramses döneminde z.ö. 1165 yılında, Theben kentinde, Kral vadisinde, kral mezarlarının yapımında çalışan ücretli işçiler, kendilerine verilmesi öngörülen para, yemek, et, balık, sebze vb. şeyleri alamadıkları gerekçesiyle, insanlık tarihinde şimdiye değin bilinen ilk işbirakma ya da başka bir demeyle, ilk toplu grev girişiminde bulunmuşlardır... Ancak, araya sözügeçer din adamlarının, yüksek memurların girmesi ve 2. Ramses ile dolaylı ilişki kurulmasından ve yasalarca öngörülen hakların yeniden sağlanmasından sonra, işçiler yeniden çalışmaya başlamışlardır...

Babil Devletinde, sınıflı toplumsal-ekonomik biçimlenmelerin ulaştığı bu aşamada, yönetici konumunda bulunanlar durumlarını ancak büyük bir militarizm ve memur düzeni gücüyle koruyabilmişlerdir. İlktoplumlarda görülen tüm klanın silahlanması ve dayanışma içinde çalışması yerine, buralarda, ancak kamu güçlerinin çalışan insanlara ayrı ve onlara karşı örgütlenmesiyle, küçük bir azınlığın, büyük çoğunluğu sömürmesi olası kılınmıştır...

Bu koşullarda, sınıflı toplumlarda, yönetim aygıtı, devlet, gittikçe daha «masraflı» olmaya ve daha çok sömürmeye başlamıştır. Bu süreç içinde, sınıfsal ayrıcalıklar daha artmış, çelişkiler yadsınamaz boyutlara ulaşmıştır...

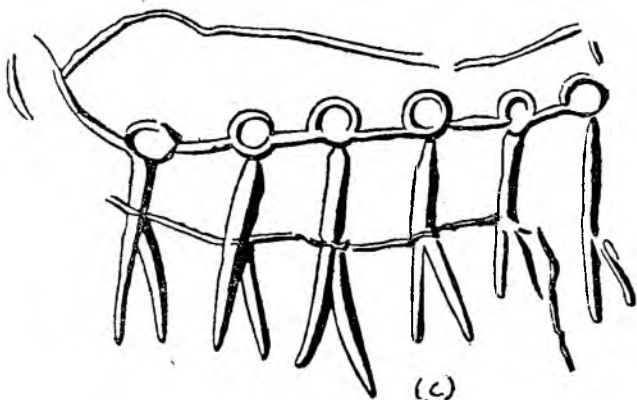
Bu düzeyde, sömürüyü dengelemek, toplumsal yaşamı görece düzenlemek, gerçesinin duyulan yeni üretim güçle-

(a)

(b)

(c)

Sınıflı toplumların ortaya çıkmasıyla birlikte, sanat ürünlerinin de konuları değişmeye başlamıştır.

a) z.ö. 3000 yıllarında IV. Uruk döneminde bir mühür. Din önderi yönetiminde tutsakların götürülüşü.

b) z.ö. 2600 yıllarında Yukarı Mısır'da bir Kral mezarı bulgusu. Fildişi üzerine kazıma, «Tutsak Alayı».

c) Oase Dachle, Mısır. Kayalar üzerine kazıma. «Tutsakların Taşınışı»... (Winkler'den)

rinin, ilişkilerinin gelişmesine olanak sağlamak amacıyla, yeni ve değişmez nitelikli ilkeler getirilmesi zorunlu olmuş ve Babil'de ünlü Hammurabi Yasaları düzenlenmiştir...

Hammurabi Yasaları olarak tanımlanan anıtsal yapıt, 2,25 metre yüksekliğinde, alt çapı 1,65 cm. olan ve yukarıya doğru bir koni biçimi oluşturan siyah bazalt taşından yapılmıştır.

Bu anıtın üzerinde, Kral Hammurabi ile Baş Tanrı Mar-duk'un yargı işlerine bakan bir görünümünü simgeleyen, Sümerler'in eski Güneş Tanrısı Şamas'ın yontuları vardır. Burada, aynı zamanda, yargı gücünü de simgeleyen Şamas'ın, Hammurabi'ye yasaları verişini anlatılmaya çalışılmıştır... Bu anıt üzerindeki Tanrı Şamas, Hammurabi ilişkisi, daha sonraları, Musa tarafından, tek Tanrı Yehova'dan özel komutları alışı biçimine dönüştürülmüştür.

Bu anıt-yapıt, 1901-1902 yıllarında Mezopotamya'da Elam Devletinin Başkenti Susa'da yapılan kazılar arasında bulunmuş ve Paris-Louvre Müzesine getirilmiştir...

Hammurabi Yasaları, bu koni biçimindeki taşın çevresine çivi yazısıyla yazılmıştır.

Yasaların tümü üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm; Önsöz, Giriş ya da Prolog'dur...

Bunu, 282 maddeden oluşan asıl yasalar bölümü oluşturmaktadır. Ancak anımsatmakta yarar bulunabilir ki, yasalarındaki maddelerin numaralanması çağdaş araştırmacılarca yapılmıştır. Yapıtın aslında yoktur...

Yasaların üçüncü ve son bölümünü, sonsöz ya da Epilog oluşturmaktadır...

Hammurabi Yasaları, Mezopotamya Babil dönemlerindeki yaşamın hemen tüm alanlarını kapsayan toplumsal sorunlar üzerine ayrıntılı açıklamalar getirmiş en temel yapıt-

lardan biri, belki de birincisidir. Kuşkusuz, Mezopotamya tarihinde Hammurabi Yasalarından önce de sonra da önemli reform girişimlerinde bulunulmuş, ancak Hammurabi Yasaları bunların içinde en bütünseli olma niteliğini sürdürmüştür.

Bütün bu nedenler uzantısında, Hammurabi Yasalarını biraz daha yakından tanımanın, hem Mezopotamya Babil dönemini, hem de genel olarak Eski Doğu Sınıflı Toplamlarının temel işleyişlerini hatta günümüzdeki kimi yasaları özümlemede yararı olabilir...

Saray ozanı üstün bir yetkinlikle, Mezopotamya-Babil dönemlerine örnek biçimle (üslupla) sergilediği Yasaların, Giriş-Önsöz ya da Epilog bölümünde, Hammurabi'nin ağzından,... Baş Tanrı Madruk'un, memlekete adaleti getirmek, kötülerini ortadan kaldırmak, şikayetçileri rahatlatmak, kuvvetlinin zayıfları yok etmesini önlemek, memleketi aydınlatmak, insanların bedenlerini hoş etmek, onların bakımlarını sağlamak için kendisini çağırdığını... anlatmış, ve ... ben Hammurabi, ben bolluk ve bereket yığan, her şeyi kusursuz yapan,... dünyanın dört bucağını dolaşan,... Babil'in adını büyüten,... efendisi Marduk'un gönlünü hoş tutan,... halkına bolluk suyu sağlayan,... memleketin koruyucusu, ... Tapınakların bolluğunu artıran, ... düşmanları yok eden, Vahşi boğa, ... Kralların karşı koyamayacağı savaşçı, ... Kralların birincisi, ... halkını sıkıntıdan kurtaran, ... Babil'in içinde temellerini güvenceli biçimde sağlamlaştıran, ... halkının çobanı, ... halkını yöneten, ... homurdananları susturan, ... Büyük Tanrıların duacısı ve öncüsü, ... Babil'in Güneşi, olan beni, ... Marduk, insanları yönetmem için gönderdiği zaman, memlekete doğruluk ve adalet getirdim... Halkımı mutlu kıldım...

Bunun için de...
diyerek; Yasaların temel bölümleri anlatılmaya başlanmıştır...

Hammurabi Yasalarında ilk kez, yargı organlarının, yasaların sağlıklı çalışabilmeleri için, sanıkların, tanıkların ve yargıçların davranışlarına açıklık getirilmek istenmiştir. Örneğin, *madde 1*. Eğer bir adam, bir adamı suçlayıp ona cinayet suçu atar ve bunu kanıtlayamazsa, suçlayan kimse öldürülecektir... Ya da *madde 3*. Eğer bir adam, bir dava-da yalancı tanıklığa çıkıp, söyledikleri sözleri kanıtlayamazsa ve bu dava can davası (canla ilgili bir dava) ise, o adam öldürülecektir... Ya da *madde 5*. Eğer bir yargıç, bir dava kararı almış, karar kesip belge düzenlemiş ve sonra kararını değiştirmiş ise, o yargıcın verdiği kararda değişiklik yaptığı saptanır ve bu davada şikayetçi varsa verilen yargının on iki katını verecektir (ödeyecektir). Yargıçlar görevinden atılacak, bir daha oraya dönemeyecek ve mahkemede yargıçlar arasına oturtulmayacaktır... *

Hiç kuşkusuz, Hammurabi Yasalarının en temel bölümlerinden birini, özel mülkiyetle ilgili sorunlar ve suçlar oluşturmuştur. Burada, özellikle Saray-Tapınak ekonomisi-mülkiyeti yasal güvenceye alınmak amaçlanmıştır. Örneğin, *madde 7*. Eğer bir adam Tanrıya-Tapınağa ait birşeyi çalarsa, o adam öldürülecektir. Ve çalınmış malı alan da öldürülecektir... Ya da *madde 8*. Eğer bir adam, sığır, koyun, eşek, domuz ya da gemi çalarsa ve bunlar Tanrıya ya da Saraya aitseler, çalan çaldığının otuz katını verecektir. *Muşkenum*'a aitse on katını ödeyecektir. Eğer çalanın verecek hiç bir şeyi yoksa öldürülecektir...

Burada artık Saray ile Tapınak yöneticileri dışındaki insanlar, varsıllar, yoksullar ve köleler biçiminde sınıflara ayrılmakta ve bu durum, devletçe onaylanmakta, bu konulara yasal düzenlemeler getirilmektedir... Babil Devletinde, özgür yurttaşlar ilk kez, genel olarak, *muşkenum* ile *awelum* diye iki gruba ayrılmışlardır. Hammurabi Yasalarında kullanılan bu kavramların, ya da toplumsal bölümlerinin, kesin olarak ne anlamlara geldiği, aralarında-

*Hammurabi Yasalarının asıllarına uygun Türkçe çevirileri için bkz. 116. Tosun-Yalvaç...

ki sınırlar yeterince bilinmemektedir. Genel kaniya göre muşkenum, Sarayın altında, Saraya bağlı, yoksul insanları kapsamaktadır. Bunların yaşam düzeyleri oldukça düşüktür, hatta yoksuldurlar. Özgür olmalarına karşın, Saray yetkililerinin kendilerine gösterdikleri tüm işleri yapmakla yükümlüdürler... Babil Devleti döneminde, bir başka toplumsal katmanı, *awelum*'lar oluşturmuştur. Bu kavramın da gerçek anlamı ve kapsamı bilinmemektedir. Ancak, *awelum* tanımlamasının kapsamına girenler, muşkenum'lardan, daha varsıl ve toplum içinde daha saygın konumdadırlar. *Awelum*'lara karşı suç işlendiğinde, ödenecek cezalar daha ağırdır... Örneğin, *madde 206*. Eğer bir bey (burada bir *awelum* amaçlanıyor) (başka bir) beyi kavgada döverse ve onu yaralarsa, o adam «bilerek vurmadım» diye yemin edecek ve hekimin ücretini ödeyecektir. *Madde 207*. Eğer darbe yüzünden ölürse, yemin edecektir. Eğer bey sınıfından biri ise 1/2 mana (250 gr. kadar) gümüş ödeyecektir. *Madde 208*. Eğer muşkenum sınıfından biri ise 1/3 mana (150,5 gr. kadar) gümüş ödeyecektir...

Sağlık sorunlarında ve tedavilerde de, bu iki toplumsal grubun konumlarına önemli ayrıcalıklar getirilmektedir. Örneğin, *madde 215*. Eğer bir hekim, ağır yaralı bir adamı (*awelum*), bronz neşterle ameliyat edip, adamın yaşamını kurtarırsa, adamın alnını ya da şakağını bronz neşterle açıp, adamı yaşatırsa 10 sekel (10 x 8 1/3 gr.) gümüş alacaktır... *Madde 216*. Eğer, muşkenum sınıfından bir kimse ise 5 sekel gümüş alacaktır... *Madde 217*. Eğer köle ise, kölenin sahibi hekime 2 sekel gümüş verecektir...

Hammurabi Yasalarında 20 kadar madde, özel mülkiyet sorunları ile ilgili suçları çözümlemeyi ve bunlara açıklık getirmeyi amaçlamıştır... Örneğin, *madde 21*. Eğer bir adam, bir ev delerse, deliğin önünde onu öldürecekler ve onu asacaklardır. *madde 22*. Eğer bir adam hırsızlık yapar ve yakalanırsa o adam öldürülecektir. *Madde 25*. Eğer bir adamın evinde ateş (yangın) üflenirse (çıkartılırsa) ateşi söndürmeye gelen adam, ev sahibinin eşyasına göz kaldırırsa (göz ko-

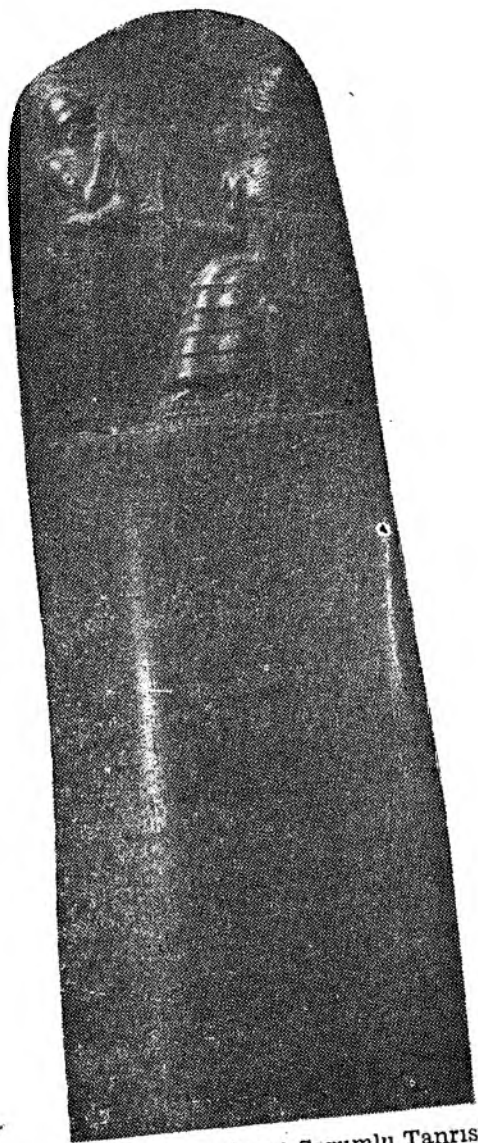
yaşsa) ve ev sahibinin malını alırsa, o adam o ateşe atılacaktır...

Hammurabi Yasalarında bir başka önemli bölümü, arazi-toprak, ev ile askerlik sorunları ve askerlere dağıtılan toprakların durumları oluşturmuştur...

Yasaların bu bölümünde de, askerler için, bugün de yeterince çözümlenmeyen iki ayrı sınıflandırma bulunmaktadır. Bunlar, «Redum» ile «Ba'irum» tanımlamalarıdır. Bu ayrımlar ile nasıl bir askeri sınıflandırmanın amaçlandığı bilinmiyor.

Hammurabi Yasalarında, askere gitmek istemeyenler için kesin yargılar getirilmiştir. Örneğın, *madde 26*. Eğer, kralın seferine gitmesi emredilen bir asker (Redum ya da Ba'irum, ya da ikisi birden) savaşa katılmaz ise ve bir bedel kiralayıp yerine gönderirse, o asker (Redum ya da Ba'irum) öldürülecektir...

Yasaların daha sonraki maddelerinde, askerlerin toprakları ile ilgili sorunlara yer verilmiştir. Örneğın, *madde 27*. Eğer bir asker, kral hizmetinde iken, esir alınırsa, ondan sonra tarla ve bahçesi birine verilirse, (bu kimse de) yükümlülüğünü yerine getirirse, ancak (esir) döner ve kentine ulaşırsa, tarlasını ve bahçesini ona geri verecekler, İKU (toprak sahibinin sorumluluğunu) bizzat yerine getirecektir... *Madde 28*. Eğer toprağında çalışırken kaırılan bir askerin oğlu, toprak ile ilgili sorumluluklarını yürütebilecek güçteyse, tarla ve bahçe ona verilecek, babasının toprak sorumluluklarını yerine getirecektir. *Madde 29*. Eğer, oğlu küçükse ve babasının toprak sorumluluğunu yüklenecek güçte değilse, bahçenin ve tarlanın 1/3'ü annesine verilecek, annesi onu yürütecektir... *madde 30*. Eğer bir asker, tarlasını ve bahçesini ve evini toprak sorunları yüzünden terk edip uzaklaşırsa, ondan sonra bir başkası tarlasına, bahçesine ve evine el koyarsa ve üç yıl toprak sorumluluğunu yerine getirirse, kendisi geri döner, tarlasını, bahçesini ve evini geri isterse, ona verilmeyecektir. El koyan ve toprak sorumluluklarını yürüten kimse, sorumluluğunu yerine getirecektir. *madde 31*. Eğer bir yıl uzaklaşıp dönerse tarlası ona

Kral Hammurabi ile Yargı İşleri Sorumlu Tanrısı Samaş'ın yontularını ve 282 maddelik yasaları içeren yapıt. Louvre, Paris.

geri verilecektir. Kendisi toprak sorumluluklarını yerine getirecektir.

Bir askerin tutsak kalması durumunda ödenen başlık parası içinde açıklık getirilmiştir. *madde 32.* Eğer bir asker, kral seferinde iken tutsak edilmiş ve bir tüccar onu çözmüşse (kefaretinin ödemişse) ve kentine kavuşursa, evinde çözme parası varsa, kendisini bizzat çözer (tüccara olan borcunu verir). Ancak evinde çözecek (bir karşılığı) yoksa kentinin tapınağı tarafından (çözülür). Eğer kentinin tapınağının çözüm karşılığı yoksa, onu Saray çözecektir. Tarlası, bahçesi ve evi çözüm karşılığı olarak verilmeyecektir.

Hemen her koşulda askerlerin tarlaları, bahçeleri güvenceye alınmaya çalışılmıştır. Örneğin, *madde 35.* Eğer bir adam, bir askerin elinden, kralın ona verdiği sığırları ve koyunları satın alırsa, gümüşten (eli) kalkar (parasını kaybeder). *madde 36.* Bir asker, bir vergi yükümlüsünün tarlası, bahçesi ya da evi gümüşe (para karşılığı) verilmeyecektir (satılmayacaktır) vb...

Toplumsal gönencin hemen tümüyle tarımsal üretime bağlı bulunduğu, ancak buna karşın, ekime elverişli toprakların son derece sınırlı olduğu Mezopotamya'da, toplumsal-ekonomik biçimlenmenin en önemli sorunlarını tarımsal üretim oluşturmuştur.

Toplumsal çalışma, tarımsal üretim sorunu, daha Hammurabi öncesi Mezopotamya yasalarında da önemli yer tutmuş, ancak, sonradan çok daha geniş kapsamlı ele alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Hammurabi döneminde, Babil Devleti, tarımsal üretimi dirimsel bir sorun olarak görmüş ve her ne koşul altında olursa olsun, bunu güvenceye alacak önlemler getirilmesine çalışılmıştır...

Örneğin, *madde 42.* Eğer bir adam, bir tarlayı işlemek üzere kiralar, ancak tarlada arpa yetiştirmezse ve tarla iş yapmazsa, bu saptanacak ve (bitişik) komşunun (ürünü) oranında arpayı tarla sahibine verecektir... *Madde 43.* Eğer tarlayı işlemeyip gen bıraktıysa tarla sahibine (bitişik) kom-

şusununki gibi arpa verecektir. Gen bıraktığı tarlada gen bozacak, diziye (arka) ekim yapacak, tarla sahibine geri verecektir... *Madde 44.* Eğer bir adam, gen bir tarlayı üç yıl içinde açmak üzere kiraladıysa, (ancak) kol atıp (tembelleşip) tarlayı açmadıysa dördüncü yıl tarlada gen bozacak, kesek kıracak ve arka ekim yapacak, tarla sahibine geri verilecektir. Her 18 IKU (3600 m²'lik bir toprak birimi ölçüsü) için 10 GUR (1 GUR 300 litre kadar) arpa ödeyecektir...

Hammurabi Yasalarında, tarlalarda olası kötü ekinden yoksul kiracılar sorumlu tutulmuştur. Örneğin *madde 45.* Eğer bir adam, tarlasını ürün almak üzere kiracıya verirse tarlanın ürününü alır, ancak sonra tarlayı su basarsa ya da sel götürürse, zarar tarlayı işleyenindir... denilmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgiler, *madde 45, 46, 53, 54, 55/56, 57/58, 65'te* bulunabilir...

Hammurabi Yasalarında ev kiralama ile kredi düzeni de önemli bir yer tutmuş, ayrıca, Eski Babil'in öteki yazılı belgelerinde de, bu konu, üzerinde en çok durulan sorunlardan birini oluşturmıştır...

Ancak burada, hemen sadece, tarla, bahçe ve evler taşınamaz mülkler kapsamında gösterilmişlerdir...

Hammurabi dönemlerinde, kiralamalar, krediler ve faizler genellikle bir yıl üzerinden hesaplanmış ve yasalarda da, bir yıllık olarak belirtilmiştir... Ancak, Hammurabi Yasalarının bu bölümlerini içeren, özellikle 67-78. maddeler kıvrılmış olduğundan yazılar yeterince açık okunamamıştır...

Yasaların yazıldığı günlerde, Babil Toplumunda, gümüş üzerinden yapılan borçlanmalarda, % 5'ten % 25'e hurma, yağ, tahıl vb. tarım ürünleri üzerinden yapılan borçlanmalardan ise, % 40'a kadar varan faiz alınması gelenekleşmişti. Ancak Hammurabi Yasaları, bu değişken oranları sabitleştirmiş ve gümüş borçlanmalar için % 20, tahıl borçlanmalar için de % 33 1/3 oranında faiz alınmasını kararlaştırmıştır... Ancak, borçluların, ödeme yapacak gümüşleri ol-

madığı koşullarda, borcun tahlil ile de ödenebilmesi olanağı sağlanmıştır...

Ticaretin gittikçe yaygınlaştığı Eski Babil'de, alım-satım işleriyle meyhane ilişkileri de önemli toplumsal sorunlar yaratmıştır.

Hamurabi Yasaları tücarları, tiaretten kazanç sağlayanları çok açık bir biçimde desteklemiş, korumuş, onlara devlet güvencesi vermiştir... Örneğin, *madde 99*. Eğer bir tüccar bir ayak satıcısına alışveriş için gümüş verirse ve onu yola çıkarırsa, ayak satıcısı ona emanet edilen parayı (kazanç yoluyla) arttırabilecektir... Ya da *madde 100*. Eğer gittiği yerde kazanç sağlarsa, aldığı gümüşün faizini kayıt edecek ve gününde tüccara ödeyecektir. *Madde 101*. Eğer gittiği yerde kâr etmezse, aldığı gümüşü iki katına çıkarıp ayak satıcısı tüccara ödeyecektir... *Madde 102*. Eğer tüccar, ayak satıcısına parayı borç olarak verirse, gittiği yerde zarar görürse, anaparayı tüccara geri verecektir... *Madde 103*. Eğer yolda iken, düşman ayak satıcısını soyarsa, ayak satıcısı o zaman Tanrı yemini edecek ve serbest bırakılacaktır...

Eğer bir meyhaneci kadın, bir ölçü birayı-içkiyi borç verirse, hasat zamanı, bunun karşılığı olarak, 1 litre arpa alacaktır... ya da, Eğer bir meyhaneci kadın, içkinin ücreti karşılığı olan arpayı kabul etmez de gümüş isterse, arpa kabul etmeyen kadın kovuşturulup cezalandırılacak, suya atılacaktır... bkz. *Madde 111/108*.

Zaman süreci içinde, toplumsal biçimlenmelerin ve günlük yaşamın karmaşıklaşması oranında, geçerli yasaların suçlu olarak nitelendirdikleri davranışların artmasına yöndeş olarak, Hammurabi Yasalarında da bu konularla ilgili maddeler çoğalmıştır... Buradaki sorunların büyük bir bölümünü arsa, tarla, kiralama, faiz üzerinden oluşan borçlanmalar oluşturmuştur... Bunlar için özellikle madde 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, ...151, 120-126'ya bakılabilir...

Babil toplumunda aile, karı-koca sorunları üzerine önemli sayıda yasa maddesi konmuştur. Örneğin *madde 129-136*.

Ancak, burada yasalar, çok açık bir biçimde, ataerkil düzeni korumuşlar, erkeklerin yanlarında yerlerini almışlardır. Örneğin aile içinde erkeğin başka kadınlarla ilişki kurmasına önemli yasal kısıtlamalar getirilmezken, kadınların benzer davranışları çok kez ölümle cezalandırılmak istenmiştir. Ayrıca, aile içindeki kalıt sorunu da, Hammurabi Yasalarında önemli bir yer tutmuştur... Bu konuda, özellikle 168/169, 171, 182. maddelere bakılabilir...

Babil Devletinde yasa koyucular, aile içinde, babaların mutlak egemenliğini desteklemiş ve yasal güvenceye almışlardır. Örneğin, *madde 195*. Eğer, bir evlat, babasına vurursa eli bileğinden kesilecektir... gibi yasa hükümleri getirmişlerdir.

Mezopotamya toplumlarında, insanlar arası sorunların çözümünde geçerli «göze göz, dişe diş» ilkeleri, Hammurabi Yasalarında da yer almıştır. Ancak, burada çeşitli toplumsal katmanlara verilecek cezalar birbirlerinden ayrılmıştır. Örneğin. *madde 196*. Eğer bir adam, bir adamın oğlunun gözünü kör ederse, onun gözünü de kör edeceklerdir... *Madde 197*. Eğer bir adamın kemiğini kırarsa, onun da kemiği kırılacaktır... *Madde 198*. Eğer bir muşkenum'un gözünü kör eder ya da kemiğini kırarsa bir Mana gümüş ödeyecektir... *Madde 200*. Eğer bir adam, kendi dengi bir adamın dişini vurup sökerse, onun da dişini vurup sökeceklerdir. *Madde 201*. Eğer bir adam, bir muşkenum'un dişini vurup sökerse 1/3 Mana gümüş ödeyecektir...

Hammurabi Yasalarında, olası meslek hatalarına karşı oldukça ağır önlemler getirilmiştir. Örneğin, *madde 218*. Eğer bir hekim, ağır yaralı bir adamın üzerinde bronz neşterle çalışıp onun ölümüne neden olursa, ya da adamın göz bölgesini bronz neşterle açıp, adamın gözünü kör ederse (hekimin) bilekleri kesilecektir...

Madde 219. Eğer bir hekim, ağır yaralı bir muşkenum'un, kölesi üzerinde bronz neşterle çalışıp ölümüne ne-

den olursa, köleye karşı köle ödeyecektir... *Madde 220.* Eğer göz bölgesini bronz neşterle açıp, gözünü kör ederse fiyatının yarısı kadar gümüş ödeyecektir... *Madde 221.* Eğer bir hekim, bir adamın kırık kemiğini iyileştirip ve hasta bir damarı-kası iyi ederse, yara sahibi, hekime 5 sekel gümüş ödeyecektir...

Madde 222. Eğer muşkenum sınıfından bir kimse ise 3 sekel gümüş ödeyecektir... *Madde 223.* Eğer bir bey kölesi ise kölenin sahibi hekime 2 sekel gümüş ödeyecektir... *Madde 225.* Eğer bir (baytar) ağır yaralı bir öküz ya da eşeğin üzerinde çalışıp ve ölümüne neden olursa (hayvanın) fiyatının 1/4 kadarını öküz ya da eşeğin sahibine ödeyecektir. *Madde 229.* Eğer bir mimar bir adama ev yapıp, yaptığını sağlam yapmazsa ve yaptığı ev çöküp, evin sahibinin ölümüne neden olursa, o mimar öldürülecektir. *Madde 230.* Eğer (mimar) evin sahibinin oğlunun ölümüne neden olursa, o mimarın oğlunu öldüreceklerdir...

Mezopotamya'nın ekonomi politliğinde, üretim araçlarının işgücünün kiralınması önemli bir yer tutmuştur. Gerek daha önceki yasalar, gerekse de Hammurabi Yasaları bu konularda ayrıntılı açıklamalar getirmek zorunda kalmışlardır. Örneğin, *madde 239.* Eğer bir adam bir gemici kiralarsa ona yılda 6 GUR (300 x 6 litre) arpa verecektir. Ya da *madde 242.* Eğer bir adam, bir öküzü bir yıllığına kiralarsa, dip öküzün (sabana bağlı öküzün) emeği karşılığı 4 GUR arpa verecektir... *Madde 243.* Orta öküzün bedeli 3 GUR arpa sahibine verecektir... *Madde 245.* Eğer bir adam, bir öküz kiralayıp ihmal ya da dayakla ölümüne neden olursa, öküz sahibine öküz yerine öküz ödeyecektir... *Madde 247.* Eğer bir adam öküz kiralayıp gözünü kör ederse fiyatının yarısı kadar gümüşü sahibine verecektir...

Mevsimlik ya da hasat dönemleri için kiralanan hayvanlara ödenecek ücretler de ayrıntılı olarak saptanmıştır. Örneğin, *madde 268.* Eğer bir adam, bir öküzü harman (dövmek) için kiralarsa bedeli 2 sutum arpadır. *Madde 269.* Eğer bir eşiği (harman) dövmek için kiralarsa karşılığı 10 qu ar-

padır. *Madde 270.* Eğer bir keçi (harman) dövmek için kiralarsa, bedeli 1 qu arpadır... *Madde 271.* Eğer bir adam, sığır, araba ve araba sürücüsünü kiralarsa, günde 1 qu (1 qu yaklaşık 1 litre) arpa verecektir...

Hammurabi Yasalarında, özellikle tarım kesiminde çalışan işçilerin ücretleri, yılın belli aylarına, hasat mevsimlerine göre ayrı ayrı saptanmıştır. Örneğin, *madde 273.* Eğer bir adam bir işçi kiralarsa, yılın başından beşinci aya kadar günde 6 dane ağırlığında (ortalama 2 1/2 gr) gümüş verecektir. Altıncı aydan sonra, yılın sonuna kadar günde 5 dane ağırlığında gümüş verecektir...

Ücretli işçi kiralayanlara karşı getirilen öteki yasa maddelerinde, örneğin, *madde, 257.* Eğer bir adam, bir çiftçi kiralarsa ona bir yıl için 8 GUR arpa verecektir. *Madde 261.* Eğer bir adam sığır ve koyun sürüsünü gütmek için bir çoban kiralarsa ona bir yılda 8 GUR arpa verecektir... Ancak, *madde 263.* Eğer (çoban) kendisine verilen öküz ya da koyunları yok ederse, öküzü öküz, koyuna koyun (karşılık olarak) verecektir...

Hammurabi Yasalarında, özellikle son 278-282, maddeler, kölelerin satışları ve onların bir tür deneme-garanti süreleriyle ilgili bölümleri kapsamaktadır. Örneğin, *madde 278.* Eğer bir adam, bir erkek köle ya da bir kadın köle satın alırsa ve ay dolmadan (kölenin) sar'ası tutarsa, satanına geri dönecek, satın alan, ödediği gümüşü geri alacaktır...

Hammurabi Yasalarına eklenen uzun bir Sonsöz, Epilog bölümünde...

Ben kusursuz kral Hammurabi... Tanrıların bana verdiği kara başları (insanları) boşlamadım... onları acı zorluklardan kurtardım... Tanrı Marduk'un bana verdiği güç ile... yukarıdaki ve aşağıdaki düşmanı söküp attım... Savaşlar sürdürdüm... Memleketin iyiliğini sağladım... İnsanları güvenceli yerlere yerleştirdim...

Ben iyilik seven çoban...
güçlünün güçsüzü ezmemesi, öksüzün yetimin adaletle yö-

netilebilmesi için,... ezilenlerin hakkını almak için...
hakkı yenmiş adam,

Benim anıtımın önüne gelsin...

Yazılı yasalarımı okusun...

Benim değerli sözlerime kulak versin...

Ben Büyük Hammurabi... diye sürdürülmüştür...

Hammurabi Yasaları, salt bir hukuk belgesi değil, insanlık tarihinde, bir toplumsal-ekonomik biçimlenmeden öbürüne geçilişin, sınıflı toplumların ve de devletin ortaya çıkışının anıtsal simgesidir.

Kuşkusuz, Babil, Mısır, Hindistan, Çin vb. bölgelerde sınıflı toplumlara geçildikten, egemen güçler devlet düzeni içinde örgütlendikten sonra da, dünyanın pek çok yerinde, ilktoplumlar daha binlerce yıl, hatta Eipolar da olduğu gibi, günümüzde bile yaşamlarını sürdürmüşlerdir...

Ancak, tarihsel olarak, artık insanlık tarihinde yeni bir çağa, sınıflı toplumlar dönemine geçilmiştir. Bu aşamadan sonra insan toplumlarının evrimini, gelişimini yeni bir itici güç olarak, sömürenler ile sömürülenler arasındaki sınıf çatışmaları belirlemeye, yönlendirmeye başlamıştır...

yel değirmeni ve çıkırık feodal beyi, buhar motoru sanayi kapitalistini koşullamıştır...

karl marx

5. BÖLÜM

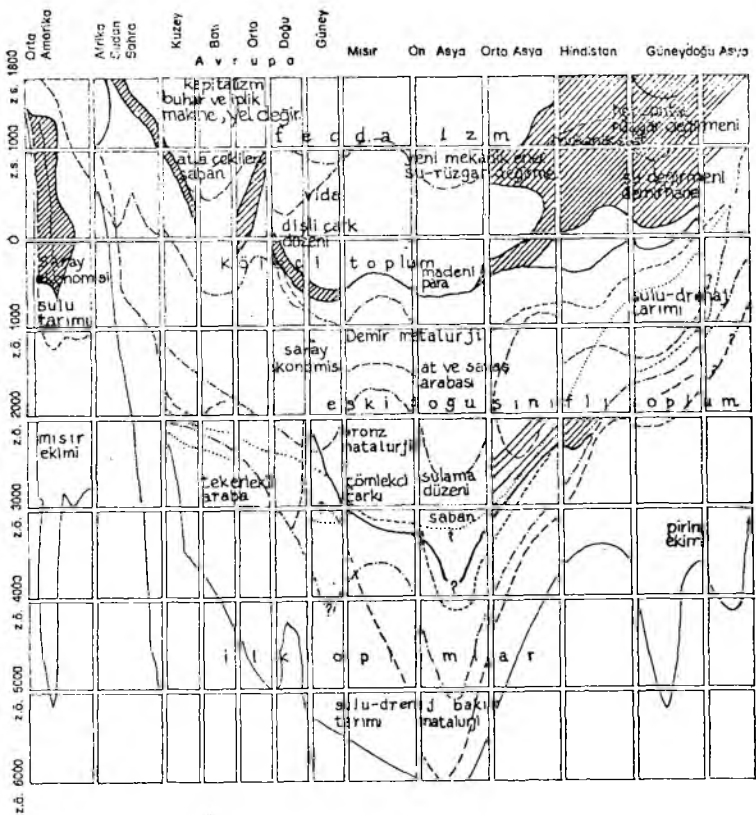
SABAN'dan BİLİMSEL TEKNİK DEVRİME

Eski Doğu Sınıflı Topluluklarında, dünya tarihinde ilk kez, ilktopluluklar çağı aşılmış ve insanın insanı sömürüsüne dayanan yeni toplumsal ekonomik biçimlenmelere (formation), sınıflı topluluklara geçilmeye başlanmıştır...

Tarihsel gelişmelerin bu aşamasında, Eski Doğu Sınıflı Toplulukları, üretim güçlerinin, üretim araçlarının, çalışmanın üretkenliğinin gelişmesine büyük olanaklar sağlamış, katkılarda bulunmuştur...

Bu dönemlerde, tarım ve hayvancılık çok gelişmiş; hayvanların çektikleri metal çengelli saban, hızlı dönen çömlekçi çarkı, metalurji, yün iğme araçları, dokuma tezgâhları, tekerlek, yine hayvanların çektikleri yük, binek ve savaş arabaları vb. günlük yaşama girmiştir...

Doğu Despotizminin merkezi memur ve militarist düzeninin yönlendirdiği, denetlediği ve de koruduğu iletişim yolları üzerinde gelişen ticaret, meta değiş tokuşu çok artmıştır...

Kapitalizm öncesi toplumsal-ekonomik biçimlenmelerde kimi önemli üretim güçlerinin gelişmesi... (94) s. 30 Hermann Joachim'ın şemasından esinlenerek çizilmiştir...

Bu süreç içinde, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen mallar, deneyler, bilgiler, buluşlar, düşünürler, sanatkârlar, görece gelişme olanakları içeren yeni yerleşim yerlerinde, ticaret merkezlerinde toplanmaya ve buralarda yeni nitelikte maddi ve tinsel birikimler yoğunlaştırmaya başlamışlardır...

Eski Doğu Sınıflı Toplumlarında, toprağın kullanım hakkının küçük aile işletmeleri biçiminde bölünmesi ile de koşullu olarak, hemen tüm toplumsal artık değer, devleti yöneten Kralların-Despotların ve bunların çevresindeki militarist ekibin, yüksek memurların, din adamlarının ellerinde yoğunlaşmaya başlamıştır...

Bu süreç içinde, toplumsal gönenç görece artmış, ancak birikimlerin, varsılıkların büyük bölümü, gittikçe büyüyen ve toplumlara pahalıya mal olan militarizm ve memur kadrolarıyla, devlet aygıtının artan giderlerine harcanmıştır...

Toplumlar giderek artan hızlarda, yönetenler-savaşanlar ve dua edenler ile çalışanlar, üretimde bulunanlar arasında kutuplaşmaya, sınıflaşmaya başlamıştır...

Başlangıçta toplumsal üretimin gelişmesine olumlu katkılarda bulunan bu toplumsal ilişkiler, giderek çalışan, üretimde bulunan insanların yığınsal yoksullaşmalarına ve özellikle tarımsal üretimin görece azalmasına neden olmuştur...

Bu süreç içinde pek çok sınıfsal çatışma olmuş, ancak tarihsel gelişmelerin bu aşamasında, kuşkusuz bu direnişlerin açık bir politik-ideolojik öngörülleri olmamış ve çok kez, dinsel görüşler biçiminde ortaya çıkmışlardır...

Saray-Tapınak ekonomisi, başından beri dinsel inançları kendi sömürüsü için önemli bir araç, güç kaynağı olarak kullanmış, ancak buna karşın, sömürüye karşı direniş yapan yığınlar da, kendi istemlerini hemen her zaman dinsel görünümde sergilemişlerdir...

İzleyen zaman dilimleri içinde, sömürenlerin ve sömürülenlerin dinsel kökenli savları, giderek çeşitli felsefi düşünce biçimlerinin kökenini oluşturmaya başlamıştır...

Ayrıca, sömürücü sınıflar, gelişmelerinin bu aşamasında egemenliklerini sanat yapıtları ile de güçlendirmeye çalışmışlar ve yoğunlaştırdıkları, el koydukları artık değerlere yöndeş, büyük anıtsal yapıtlar, saraylar, mezarlar tapınaklar yaptırmışlardır...

Eski Doğu Sınıflı Toplamları, z.ö. 1000 yıllarında, gelişmelerinin doruk noktasına, tarihsel büyümelerinin sonuna ulaşmışlardır... Bu dönemlerden sonra, bu toplumların içinde beliren tıkanıklıklar, giderek üretim güçlerinin gelişmesini, üretimin artmasını önlemeye başlamıştır. Ve bu tarihsel koşullarda, belli gelişmişlik düzeylerine ulaşan üretim güçleri, gereksinim duyulan daha ileri bir düzeydeki üretim ilişkilerini oluşturacak yeni koşullar hazırlamaya başlamışlardır...

Ancak insanlık tarihinde gereksinim duyulan bu yeni toplumsal düzenlenmeler, Doğu Despotizminin dolaysız egemenlik kurdukları bölgelerde gelişme olanağı bulamamışlardır. Bu yeni ekonomik-toplumsal biçimlenmeler, daha çok ilktoplumsal, gens ilişkilerinin henüz tümüyle çözülmediği, belli bir demokratik toplumsal temelin yaşamını sürdürdüğü, ancak yeni üretim güçlerinin gelişmelerinden, bilgilenmelerden, ticaretten, meta değişiminden önemli ölçülerde etkilenen Doğu Akdeniz kıyılarında, Girit Adasında, Ege Denizi dolaylarında başlamıştır...

İnsanlık tarihinin yeni bir niteliksel değişim gösterdiği bu bölgelerdeki doğal veriler büyük sulama kanallarına gereksinim göstermeyecek koşulları içermiş ve gelişmelerin başlangıç dönemlerinde, ekonominin temelini orta büyüklükteki tarım işletmeleri oluşturmuştur. Tarımsal üretimde, tahıllı bitkilerin yanında, hatta kimi zamanlar bunlardan daha da fazla, tarla uğraşlarından çok daha değişik işlemleri, atölye çalışmalarını gerekli kılan, üzüm-şarap, zeytin-zeytin yağı, tütün gibi sanayi bitkileri yer almıştır... Ancak, buradaki niteliksel değişimi, doğal ve yeni toplumsal-ekonomik biçimlenmeler gereği gittikçe gelişen ticaret, meta değiştokuşları ile para ekonomisi koşullamıştır...

Bu koşullarda, bu bölgelerdeki toplumsal-ekonomik yaşam yeni bir sıçrama sürecine girmiş, yüzlerce, hatta binlerce yıldan beri biriken maddi öğelere ek olarak tinsel veriler, yeni düşünce ve felsefe düzenleri oluşturacak biçimlere dönüşmeye başlamıştır...

Tarihsel gelişmelerin bu döneminde, bu toplumlarda, gens soyluları, askeri şefler, hem toprakların en iyi, en büyük parçalarına, hem de ticaretin, meta değişimlerinin, el sanatlarının artık değerlerinin önemli bölümlerine el koymaya başlamışlardır...

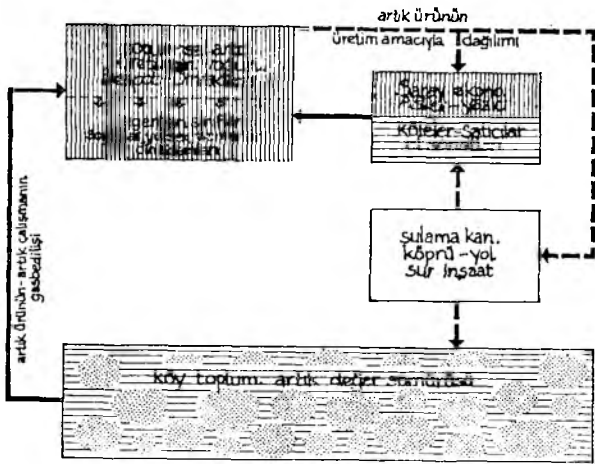
Bu aşamada, bu toplumlardaki temel çelişkiyi, büyük toprak sahipleri ile küçük toprak sahipleri arasındaki çatışma oluşturmıştır...

Kentleşme ve Kent Devletlerinin (Polis) oluşma süreci içinde büyük toprak sahipleri, Kent Devletlerinin yönetimlerini ellerine geçirirlerken, küçük toprak sahipleri ile olan sınıfsal çelişkileri, gensin doğal demokrasi kalıntıları uzantısında sürmüştür. Kimi zamanlar, küçük toprak sahipleri politik alanlarda, görece özgür haklar bile sağlamışlardır. Her şeye karşın, büyük ve küçük toprak sahipleri arasındaki temel çelişki artarak sürmüş, ancak bu bölgelerde, ilk toplumlar, bir despotik devlet tarafından tümüyle aşılmamıştır...

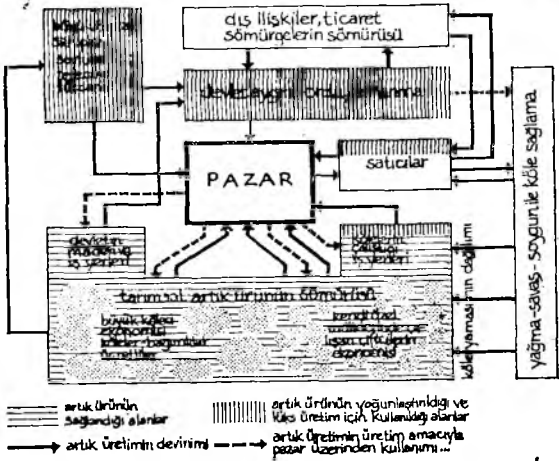
Antik demokrasilerin kökenini büyük ve küçük toprak sahiplerinin, gens kalıntısı özgürlükler üzerindeki savaşmaları oluşturmıştır...

Ticaretin, el sanatlarının, işbölümlerinin ileri derecede geliştiği bu tarihsel aşamada, *demirin* yeni bir üretim gücü kaynağı olarak günlük yaşama girmesi, toplumsal gelişmelere devrimsel nitelikli etkide bulunmuş, ekonomik-toplumsal ilişkilere yeni bir devinim kazandırmıştır. Bu koşullarda üretim ilişkileri yeni niteliklere sıçramış, özellikle tarla ve atölyelerde yoğun bir işgücü gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu aşamada, insan emeğine duyulan gereksinim bu toplumlarda dirimsel bir sorun oluşturmıştır... Bu açık, köle emeğiyle karşılanmaya çalışılmıştır...

Eski Doğu Sınıflı Toplamlarından farklı olarak, burarlarda özgür insan sayısından fazla köle çalıştırılmaya başlanmıştır. z.ö. 700 yıllarında devinim kazanan bu gelişmelerden sonra, bu toplumlardaki temel çelişkiyi, özgür yurttaşlar ile köleler arasındaki ilişkiler belirlemiştir...

a

b

a) Eski Doğu Sınıflı Toplumlarda, b) Köleci toplumsal ekonomik biçimlenmelerde artık toplumsal ürünün üretiminin, yoğunlaştırılmasının ve kullanımının şematik betimlenişi (Herrmann 94, s. 35).

Tarihsel gelişmelerin bu döneminde, Antik Toplumlarda, gens düzeninin, ilkel toplumların kalıntıları tümüyle dağılmamış ve topraklar, kuşkusuz eşit parçalarda olmasa da, yerleşim yerlerindeki özgür insanlar arasında dağıtılmışlardır. Soylular, askeri yöneticiler, görece iyi ve daha büyük parçaları almışlar, ancak, hemen her özgür toplum üyesinin bir parça toprağı olmuştur... Büyük yerleşim yerlerinin gelişmesinin zorunlu olduğu bu aşamada, giderek, *tarlalar kentlerin uzantısı biçimine* dönüşmüşlerdir... Oysa, tarihsel gelişmeler, Eski Doğu Sınıflı Toplumlarında farklı ivmeler çizmişler, ve buralarda, toplumsal-ekonomik yaşamın temelini oluşturan *köyler, tarlaların ekini* oluşturmışlardır...

Köleci Toplumlar ile Eski Doğu Sınıflı Toplumları arasındaki bir başka önemli niteliksel ayrıcalığı, toprağına sahip olma biçimleri belirlemiş ve Antik Toplumlarda, *toprakların kullanım-zilliyet değil, mülkiyet ve kalıt hakları* olmuştur.

Antik köleci toplumların temelini meta-para ekonomisi oluşturmıştır. Para, meta, faiz ekonomisi geliştikçe borçlanmalar artmış, tarla satışları çoğalmıştır. Başlangıçta salt savaş tutsakları arasından oluşan tutsaklık ve kölelikler, sonradan özgür yurttaşların da köleleşmelerini geliştirmiştir...

z.ö. 700 yıllarında, temelini özel mülkiyet, köle emeğı, ticaret, meta değişimi, para ekonomi olan Yunan Devleti Doğu Akdeniz, Ege Denizi bölgelerine egemen olmaya başlamıştır...

Ve bu tarihsel koşullarda, ilktoplumlar, Yunan Devletinde, köleci toplumsal ekonomik biçimlenmeler üzerinden çözülmüştür....

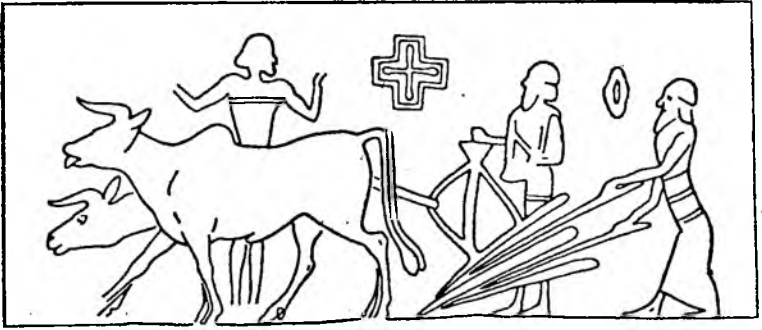
Bir kez daha vurgularsak, ilktoplumlar (Urgesellschaft), Eski Doğu Sınıflı Toplumları, Köleci Toplumlar, Feodal Toplumlar üzerinden değişmişler ve sınıflı toplumlara dönüşmüşlerdir...

Özel mülkiyetin, sınıfların, devletin, militarizmin, insan-

lık tarihinin en ilk dönemlerinden beri varolagelen toplumsal kurumlar olmadıkları gerçeği, artık yadsınamaz biçimlerde kanıtlanmıştır...

İnsanlar, yüzbinlerce yıl, özel mülkiyetin, sınıfların, devletin, militarizmin bulunmadığı toplumsal biçimlenmelerde, üretim-üleşim-tüketim ilişkileri içinde yaşamışlardır.

İlktoplumlar, insanlık tarihinin en uzun süreli dönemini oluşturmuş; sınıflı toplumlara geçildikten sonra, ortaya çıkan çeşitli biçimlerdeki devletlerin yaşama süreleri, çok kez, ortalama birkaç yüzyıl ile sınırlı kalmıştır...

Mezopotamya'da, hayvanların çektikleri saban ile tarla sürülmesini ve aynı zamanda tohum ekilmesini gösterir bir yapıt.

Engels, devlet daha çok, toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasının ürünüdür; bu, toplumun önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz karşıtlar biçiminde bölündüğünün ve kendi kendisiyle çözülmemiş çelişkiye girdiğinin açığa vurulmasıdır, demiştir...

İlktoplumlar, özel mülkiyetin, sınıfların, devletin ve militarizmin ortaya çıkışıyla birlikte, görece artan bir hızla, değişim ve dönüşüm sürecine girmişlerdir...

İlktoplumların çözülme sürecinde ilk kez ortaya çıkan militarizm, Mezopotamya kent devletlerinde, Akad-Sargon

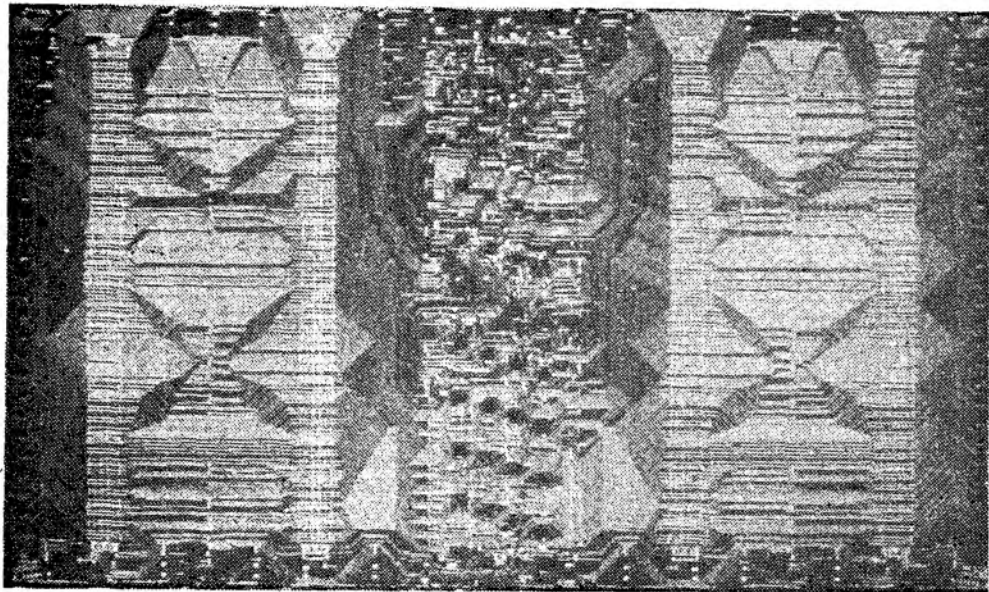
döneminde, yeni bir nitelik değiştirmiş ve sınıflı toplumların, devletin ayrılmaz parçasını oluşturmuştur...

Sınıflı toplumlar çağının yaşandığı insanlık tarihinin son birkaç bin yıllık dönemlerinde, birbirlerinden farklı pek çok devlet biçimleri ortaya çıkmıştır. Ancak, bunların tümünün ortak yanlarını, bu toplumlarda, her zaman, sömürenler ile sömürülenlerin bulunması ve devlet-militarizm aygıtının yine her zaman, sömüren sınıfların çıkarlarını koruması, onların yanında yerini alması oluşturmuştur...

Tüm sınıflı toplumların tarihi, sömürü-devlet-militarizm ortak paydası altında toplanabilmektedir. Başka bir demeyle, ilktoplumların çözölme sürecinde ortaya çıkan militarizm ve devlet, çeşitli görünümler içinde, insanlık tarihinin tüm sınıflı toplumlar dönemlerinde etkinliklerini sürdürmüşlerdir...

Devletle bütünleşen tekelci kapitalizmden, toplumcu ekonomik-toplumsal biçimlenmelere geçiş sürecinin yaşandığı günümüz dünyasının sınıflı toplumlarında, modern militarizm etkinliğini sürdürmektedir. Yine bir başka demeyle, devletle bütünleşen tekelci kapitalizm ancak modern militarizm aracılığıyla ayakta kalabilmektedir. Çağdaş sınıflı toplumların, ekonomilerini modern militarizm biçiminde askerileştirmeleri, emperyalizm dönemindeki kapitalizmin yaşamının en son evresine girdiğinin en somut kanıtını oluşturmaktadır...

Belli gelişmişlik koşullarında, Mezopotamya, Mısır, Hindistan vb. bölgelerde, Eski Doğu Sınıflı Toplumlarına geçişi koşullayan en temel üretim güçlerinden birini ve belki de birincisini saban oluşturmuştur... Özellikle hayvanların çektikleri metal çengelli saban, tarımsal üretimi olağanüstü artırıp, ekonomik-toplumsal gelişmelere devrimsel nitelikte katkılarda bulunmuştur... Çok genel çizgili bir tanımlama ile, Eski Doğu Sınıflı Toplumlarının, Doğu Despotizminin temelini, hayvanların çektikleri metal çengelli saban koşullamıştır...

Bir Cnips in 1 mm²'sinde bir Silisyum kristalinde yakın bir gelecekte 1 milyon dan fazla informasion taşınabilecektir. Toplumsal üretimin bu denli arttığı koşullarda, insanlar, istedikleri kadar çalışacaklar, gerektiği kadar tüketebileceklerdir,

Köle emeği, para ekonomisi, meta değişimi ve demir, Antik Yunan'da, ilktoplumların değişimlerine, Eski Doğu Sınıflı Toplumlarından değişik nitelikte bir ivme vermiştir...

Yeni bir tarihsel geçiş dönemi yaşanan günümüz dünyasında, *bilimsel teknik devrim*, etkisini yaşamın tüm alanlarında duyurmaya başlamıştır...

Bugün, mikroelektronik, chips, computer, robotlar vb. ile üretime getirilen otomasyon ve otomasyonun otomasyonu ekonomik-toplumsal yaşama büyük bir devinim getirmiştir. Bilimsel teknik devrim sürecinin insanlık tarihine getirdiği devinimin hızı, kuşkusuz, saban'ın 5000 yıl önceki etkilerinden hem nicelikçe hem de nitelikçe çok değişiktir...

Bilimsel teknik devrim, çalışmanın verimliliğini olağanüstü artırmış; çalışma sürecini çok yönlü etkilemiş, niteliğini değiştirmiştir...

Bilimsel teknik devrim ile koşullu olarak, insanların gereksinim duydukları şeylerin üretimi için zorunlu çalışma reksini; mduydukları şeylerin üretimi için zorunlu çalışmalar için olanaklar sağlamıştır...

Bu koşullarda, bir yandan toplumsal üretim insanlık tarihinde örneği görülmemiş ölçülerde artarken, bir yandan da insanların kendilerini daha iyi yetiştirmeleri, geliştirmeleri için olanaklar çoğalmıştır...

Çağdaş insan, *istediği kadar çalışıp, gerektiği kadar tüketebileceği* toplumsal-ekonomik biçimlenmelere geçişin hazırlığı içine girmiştir...

Bu tarihsel olgunun bilimsel teknik temeli atılmış, sonrası, bir anlamda, zaman sorununa dönüşmüştür...

Ancak bütün bunları saptamak yetmemekte, sorunu değiştirmektedir...

6. BÖLÜM

KAYNAKLAR *

- 1 — Alfred, V. : **Papuas**. Orell-Fussli Verlag, Zurich 1954
- 2 — Angel, J. : **Early Neolithic skeletons from Çatal Höyük**. Demography and pathology. Anatolian Stud. XXI, 1971 s. 77-98
- 3 — Anti-Dühring. 100 Jahre. Akademie Verlag Berlin 1978
- 4 — Aristoteles: Politika. Remzi Kitabevi
- 5 — Bachofen J. J. : **Das Mutterrecht** (1861). Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1975
- 6 — Baumann, P., Uhlig, H. : **Kein Platz für «Wilde» Menschen**. Fritz Mold Verlag 1974
- 7 — Baumann, P., Patzelt, E., **Menschen im Regenwald**. Droste Verlag, Düsseldorf 1975

* Bu çalışmamızda genel bir bilgi aktarımını amaçlayıp, daha önceden yazılmamış, duyulmamış bir şeyler söyleme düşü ve safdilliği içinde olmadığımızdan ve akademik kaygılardan da uzak bulunduğumuzdan, görece bir okuma kolaylığı sağlayabilmek için, yararlandığımız kaynakları genel bir başlık altında toplamayı uygun gördük.

- 8 — Beeck, M.A. : **Bildatlas der Assyrisch-Babylonischen Kultur.** Gerd-Mohn Verlag 1961
- 9 — Benedict, R. : **Kulturen primitiver Völker.** Stuttgart 1984 s. 49
- 10 — Berndt, C.H. : **Arnhem-Land.** Melbourne 1954
- 11 — Biedermann, G. : **Hegel.** Pahl-Rugestein Verlag 1981
- 12 — Birket-Smith, K. : **Die Eskimos.** Orell-Fussli Verlag, Zürich 1948
- 13 — Bjerre, J. : **Kalahari-Brockhaus.** Wiesbaden 1960
- 14 — Borneman, E. : **Das Patriarchat. Ursprung und Zukunft unseres Gesellschaftssystems.** Fischer Verlag 1981
- 15 — Bostancı, E. Y. : **The Mesolithic of Beldibi and Belbaşı...** Antropoloji 3. 1963 s. 91-134
- 16 — Brentjes, B. : **Zum Verhaetnis von Dorf und Stadt in Altvorderasien.** Universitaet Halle. Wiss. Z. 17 1968 s. 9-41
- 17 — Brentjes, B. : **Von Schanidar bis Akkad.** Leipzig 1968, s. 38-39
- 18 — Brentjes, B. : **Die Entwicklung im Vorderen Orient vom 9-4 Jahrtausend.**
Evolution und Revolution in Alten Orient und in Europa.
(Hrsg) von Friedrich Schlette Berlin 1977, s. 23-37
- 19 — Bryant, A. T. : **The Zulu People.** Pietermaritz 1949
- 20 — Burnham, H. : **Çatal Höyük. The textiles and twine fabrics.** Anatolian Studies XV. 1965 s. 169-174.
- 21 — Burrows, E. G. : **Western Polynesie, in: Etnologiska Studied.** 7 1938 p. 91...
- 22 — Childe, G. : **Kendini Yaratan İnsan.**
Varlık Yayınları 1983
- 23 — Childe, G. : **Tarihte Neler Oldu? Odak Yayınları** 1974
- 24 — Çeborsakov, N. N., Çeborsakova, I. A. : **Völker, Rassen, Kulturen.**
Urania Verleg. Leipzig-Jena, Berlin 1979
- 25 — **Deutsche Geschichte: Band 1. Von den Anfaengen bis zur Ausbildung des Feodalismus.**
Pahl-Rugenstein Verlag, Köln. 1982 s. 82 b. s. 56-a.
- 26 — **Die Germanen : Band 1.** Akademi Verlag. Berlin 1983

- 27 — Die Nomaden in Geschichte und Gegenwart.
Akademie Verlag Berlin 1981
- 28 — Drew, M., Perkins, J. and Daly, P. : **Prehistoric Domestication of Animals: Effects on Bone Structure.** Science 171. 1971 s. 280-282
- 29 — Dubinin, N. P. : **Soziale Umwelt und die Evolution des Menschen.**
Urania Verlag, Leipzig 49 1973, s. 28-33
- 30 — Engels, F. : **Der Ursprung der Familie, des Privateigentum und des Staats** (1. Baskı 1884).
Marxistische Taschenbücher, Frankfurt 1978. (Türkçe basım: Engels, F. : **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** Sol Yayınları. Çeviren. Kanan Somer 1964 s. 14)
- 31 — Esin, U. : **İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa I.**
İst. Üniv. Yayınları. (1975) 1979
- 32 — Esin, U. : **İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa II.**
İst. Üniv. Yayınları 1981
- 33 — Farmer, S. S.: **Tonga and the Friendly Island.**
London 1955
- 34 — Ferguson, A.: **Abhandlung über die Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft.** Jena 1905 s. 217.
- 35 — Fester, R., Köngi, M. E.: **Weib und Macht.**
Fischer Verlag, 1980
- 36 — Feustel, R.: **Dieur-und Frühgeschichte und das Problem der historischen Periodisierung. Evolution und Revolution im Ablauf der Steinzeit.** Ethnog-arcaeo. Z, Berlin 1968 s. 120-147
- 37 — Feustel, R.: **Urgesellschaft.** Weimar. 1975 s. 19
- 38 — Forman, W.: **«Captain Cook. Mit den Augen den Entdecker».** Verlag Anton. Wien 1971
- 39 — Fuchs, A.: **Abenteuer Arktis.** Orac Pietsch 1982
- 40 — Garstang, J.: **Prehistoric Mersin.** Oxford 1953
- 41 — **Geschichte der Urgesellschaft.** von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Heinz Grünert. Veb Berlin 1982
- 42 — **Geschichte des Wissenschaftlichen Denkens im Altertum.**

Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Fritz Jürss. Akademie Verlag, Berlin 1982

- 43 — Gifford, E. M.: **Tonga Society**. Bernice P. Bishop Museum 61 1929
- 44 — Grimm, H.: **Zur Evolution des Menschen und der Herausbildung seiner erblichen Varietaeten Genetik und Abstammungslehre**. Berlin s. 257-286
- 45 — Hahn, E.: **Von der Hacke und Plug**. Leipzig 1914
- 46 — Handy, S. C.: **The Native Culture in Marquesas**. Bernice P. Bishop Museum 9 1923 s. 15...
- 47 — Harrer, H.: **Unter Papuas**. Pinguin Verlag Frankfurt 1976
- 48 — Heberer, G.: **Der Ursprung des Menschen**. Unser gegenwaertiger Wissensstand Jena 1972.
- 49 — Hegel, G. F.: **Phaenomenologie des Geistes**. Stuttgart 1927 s. 618
- 50 — Hegel, G. F.: **Philosophie der Weltgeschichte** Leipzig Bd. I 1944 s. 40...
- 51 — Helbaek, H.: **Textilen from Çatal Höyük**. Archeology 16 1963 s. 39-46
- 52 — Henry, T.: **Ancient Tahiti**. Bernice P. Museum 48 1928
- 53 — Herbert, W.: **Polarwüsten**. Österreichischer Bundesverlag 1971
- 54 — Herrmann, J.: **Spuren des Prometheus**. Leipzig-Jena Berlin 1975
- 55 — Herrman, F.: **Völkerkunde Australien**. Bibliographischen Institut. Mannheim 1967
- 56 — Hesiod -**Samtliche Werke**, Wien 1936 s. 76... (Max Beer: Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi. İstanbul 1965 s. 36)
- 57 — Irle, J.: **Die Herero**. Gütersloh 1906
- 58 — Iribadschakov, N.: **Antiker Materialismus aktuell**. Demokrit. VMB. Frankfurt 1983
- 59 — Jeier, T.: **Die Eskimos. Geschichte und Schicksal der Jaeger in Hoher Nords**. Econ Verlag Düsseldorf 1977
- 60 — Jenny, H.: **Südafrika**. Verlagsgesellschaft 1976
- 61 — Jürs, F.: **Von Thales zu Demokrit**. Pahl-Rugenstein Verlag 1980

- 62 — Kabo, V. R.: **Zum Probleme der Rekonstruktion der Vergangenheit aus ethnographischem Material... Die Geschichte der Urgesellschaft und die Ethnographie...** Ethnogra-Archaeol. Z. 16 1976 s. 253-269
- 63 — Kant, I.: **Idee zu einer allgemein Geschichte in weltbürgerlicher Absicht, in: Ausgewählte kleine Schriften.** Taschenausgabe der Philosophischen Bibliothek, Heft 24, Leipzig 1945, s. 24
- 64 — Kardiner, A.: **The Psychological Frontiers of Society.** New York 1940 s. 24
- 65 — Kaufmann, H.: **Afrika weg in die Gegenwart.** George Westermann Verlag. Braunschweig 1963
- 66 — Klengel, H.: **Hammurabi von Babylon und seine Zeit.** VEB Verlag Berlin 1978
- 67 — Klix, F.: **Erwachendes Denken. Eine Entwicklungsgeschichte der menschlichen Intelligenz.** VEB, Berlin 1980 a.s. 42, b. s. 41
- 68 — Knabenhaus, A.: **Arbeitsteilung und Kommunismus in australischen und Völkerkunde XIV.** 1920 s. 74-115
- 69 — Knabenhaus, A.: **Die Politische Organisation bei den australischen Eingeboren.** Leipzig 1919
- 70 — Krader, L.: **The Ethnological Notebooks of Karl Marx.** Assen 1972
- 71 — Kramer, S. N.: **Geschichte beginnt mit Summer.** München 1959, s. 177
- 72 — **Kulturgeschichte der Antike Griechenland I. Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Reimar Müller.** Akademie Verlag, Berlin 1980
- 73 — Lang, J.: **Das System der Urverwandschaftstermini.** Ethnogr-Archaeol. Z. 10 1968 s. 219-244
- 74 — Laseron, Ch.: **Ancient Avustralian.** Sydney-London 1954
- 75 — Lucretius Carus: **Von der Natur der Dinge.** Leipzig 1947 s. 259
- 76 — Mackay, R. D.: **Neuginea. Time Life Buch** Amsterdam 1976
- 77 — Marquard, T. G.: **The Southern Bantu.** London 1939

- 78 — Marx-Engels: **Ausgewählte Werke**. Dietz Verlag. Berlin 1977
- 79 — Marx, K.: **Grundrisse der Kritik der Politische Ökonomie...** (Rohentwurf) 1857-1858 Dietz Verlag Berlin 1974 (Türkçe basım: Karl Marx: Grundrisse... 'Birikim Yayınları, Çeviren: Sevan Nişanyan, İstanbul 1979)
- 80 — Marx, K.: **Ekonomi Politikasının Eleştirisine Katkı**. Sol Yayınları. Sevim Belli 1970 s. 23
- 81 — Mazziere, F.: **Insel des Scheingens. Das Schicksal der Osterinsel**. Ullstein Verlag 1967
- 82 — Mellaart, J.: **Çatal Höyük. Stadt aus der Steinzeit**. Bergisch-Gladbach 1967
- 83 — Mellaart, J.: **The Neolithic of the Near East**. Thames and Hudson. London 1975 s. 49
- 84 — Mellaart, J.: **Excavations at Hacilar**. Edinburg 1970
- 85 — Mellaart, J.: **Alter als Babylon. Die Geschichte von Çatal Höyük**. Mannheimer Forum. Ein Panorama der Naturwissenschaften. 1982 s. 117-168
- 86 — Morgan, L. H.: **Urgesellschaft «Ancient Society». Untersuchung über den Fortschritt der Menschheit aus der Wildheit durch die Barbarei zur Zivilisation...** Verlag Andreas Achenbach Lollar/Lahn Printed in Germany 1979.
- 87 — **Moriari People of the Chatham Island: Their Traditions and History**, in: The Journal the Polynesian Society 1919 s. 209...
- 88 — Oates, J.: **Babylon. Stadt und Reich im Brennpunkt des Alten Orient**. Gustav Lubbe Verlag 1983
- 89 — Oosterwal, G.: **Die Papua. Von der Kultur eines Naturvolks**. Kohlhammer Verlag Stuttgart 1963
- 90 — Otto, K. H.: **Deutschland. In der Epoche der Urgesellschaft**. Veb. Berlin 1978
- 91 — Perkins, D.: **Fauna of Çatal Höyük**. Science 164 1969 s. 177-179
- 92 — **Philosophen Lexikon**. Von einem Autorenkollektiv herausgegeben von Erhard Lange und Dietrich Alexander. deb. Berlin 1982
- 93 — Porschnew, B. F.: **Materialismus und Idealismus zur Fra-**

ge der Entstehung des Menschen. Sowjetwissenschaft, 3 1956 s. 569-592

- 94 — **Produktivkräfte und Gesellschaftsformationen in vor-kapitalistischer Zeit.** Herausgegeben von Joachim Herrman und Irmgard Selnow. Akademie Verlag Berlin 1982
- 95 — Rasmussen, K.: **Die Grosse Schlittenreise.** Matthias-Grünwald Verlag Mainz 1958
- 96 — Raunig, Walter (Hrs). **Schwarz Afrikaner...** Umschau Verlag. Frankfurt 1980
- 97 — Rousseau, J. J.: **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı.** Say Kitap Pazarlama. Türkçesi, Rasih Nuri İleri. 1982
- 98 — Saggs, H. W.: **Mesopotamien-Assyrer-Babylonier-Sumerer.** Kindler Verlag, Zürich 1962
- 99 — Schmidt, W.: **Sudafrika.** Kurt Schroder Verlag. Bonn 1963
- 100 — Scrobogna, B.: **Am Ende der Steinzeit...** Verlag Ullstein 1980
- 101 — Selnow, (I.: **Grundprinzipien einer Periodisierung der Urgeschichte,** Berlin 1961 Akademie Verlag.
- 102 — Seidel, H.: **Von Tales bis Platon.** Pahl-Rugenstein Köln 1980
- 103 — Semjonow, J.: **Die Entstehung gesellschaftlicher Verhältnisse.** Sowjetwissenschaft. Berlin 1966 s. 879-898
- 104 — Semjonew, J.: **Die Hauptetaben der Evolution in der Wirtschaft der Urgemeinschaft...** Gesellschafts-Wissenschaften 1978 4-16
- 105 — Semjonow, S.A., Petrow, W. S., Rybakow, R. B.: **Über die älteste Periode der Menschheitsgeschichte...** Sowjetwissenschaft. Berlin s. 424-433
- 106 — Smith, A.: **Untersuchung über das Wesen und die Ursachen des Volkswohlstandes,** Bd. 3 1907 s. 2-4
- 107 — Steinbauer, F.: **Papua-Neuginea.** B. Heymann 1975
- 108 — Stow, G. W.: **The Native Races of South Africa,** London 1905
- 109 — Tanilli, S.: **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası. İnsanlık Tarihine Giriş. I. İlk Çağ.** Say Kitap Pazarlama. 1984

- 110 — Thomas, E. M.: **Meine Freunde die Buschmaener.** Verlag Ullstein 1959
- 111 — Thomson, G.: **Aischylos und Athen. Eine Untersuchung der Urprünge des Dramas.** dep. Berlin 1956
- 112 — Thomson, G.: **Frühgeschichte Griechenlands und Aegaeis I.** dep (1949) 1980
- 113 — Thomson, G.: **Die ersten Philosophen.** 2. dep 1961
- 114 — Tolstow, S. P.: **Zur Frage der Periodisierung der Geschichte der Urgesellschaft.** Sowyetwissenschaft. 2. Berlin 1948 s. 91-97.
- 115 — Tokarew, S. A.: **Die Religion in der Geschichte der Völker.** Dietz Verlag Berlin 1976
- 116 — Tosun, M., Yalvaç, K.: **Sumer, Babil, Assur Kanunlari ve Amiri-Saduqa Fermanı...** Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1975
- 117 — Toynbee, A.: **Menscheit und Mutter Erde.** Ullstein Verlag 1982
- 118 — Uhlig, H.: **Die Sumerer. Volk am Anfang der Geschichte...** C. Bartelsmann Verlag 1976
- 119 — Vedder, H.: **The Herero, in: The Native Tribes of South West Africa,** Cape Town 1928
- 120 — Walter, W.: **Artis.** Verlag Anton Scroll Wien 1975
- 121 — Weber, M.: **Wirtschaft und Gesellschaft.** Tübingen 1947
- 122 — **Weltgeschichte in 10 bd.** Hauptred. 1. M. Zukov (Shukow) Moskau Akademie der Wissen. UdSSR. 1955. Berlin Bd. 1-2 1961-1963, s. 190
- 123 — **Weltgeschichte bis zur Herausbildung des Feodalismus. ein Abriss.** Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von I. Sellnow. Berlin 1977. s.83
- 124 — Wesel, U.: **Der Mythos vom Matriachat...** Suhrkamp Verlag Frankfurt 1981
- 125 — White, L. A.: **«Configurations of Culture Growth»** American Anthropologist. 48 1946 p. 88...
- 126 — Williamson, R. W.: **The Social and Political Systems Central Polynesia** 3. Vol. Cambridge 1924 s. 303...

Bu uğraşımızı noktalama aşamasına geldiğimizde, Türkçe yayımlanan iki değerli çalışma geçti elimize...

— Alâeddin Şenel: **İlkel Toplumdan Uygar Topluma.**

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fak. Yayınları 504. Ankara 1982

— Halil Berktaş: **Kabileden Feodalizme.** Kaynak Yayınları 1983

Bu araştırmaları daha önceden okumuş olsaydık kuşkusuz eksikliklerimiz, hatta olası yanlışlarımız daha az olabilirdi. Bunlardan, Alâeddin Şenel'in kitabını kendi özel kitaplığından armağan etmek inceliğini gösteren Sayın Server Tanilli'ye bir kez daha teşekkür etmek isterim...

Yanlış Doğru Cetveli

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
19	5	İnsannı	insanın
23	2	süre çiçinde	süreç içinde
24	7	Özdeştestirler	özdeştirler
25	29	çıkışına	çıkışına
30	11	olaanksızdır	olanaksızdır
33	12	ödnemleniyle	dönemleriyle
36	10	uoplumunun	toplumunun
39	30	kavramışla	kavramıyla
41	26	ka-	za-
42	29	artırtışmıştır	tartışmıştır
45	3	toplumlain	toplumların
49	11	daya-	dayanan
61	24	yorumlanmalıdır	yorumlanmamalıdır

Yüzeyde büyük bir kargaşanın gözlemlendiği dünyamızda, gerçekte, yepyeni ve daha insancıl bir toplumsal-ekonomik biçimlenmeye geçiş süreci yaşanıyor... Şu kargaşalı dönemleri yorumlama çabası, bir bakıma, insanlık tarihinde görülen tüm olguların tartışılmasını da zorunlu kılmaktadır. Tarih, şu çağdışı, gülünç safsataların tersine, hiçbir zaman ölü bir geçmiş ya da olaylar yığını değil, yaşanan günleri anlamada, geleceği yorumlamada biricik kılavuzumuzdur.

Serol Teber, Doğanın İnsanlaşması adlı yapıtının bir uzantısı niteliğinde olan bu yeni çalışmasında, bizler için çok yeni ve özgün bir konuya el atmaktadır. S. Teber, ilktoplumların insanlaşma ve toplumsallaşma sürecini, Avustralya Yerlilerini, Eskimoları, Yeni Gine Topluluklarını, yerleşik ve göçebe toplumları, özellikle de Asya ve Anadolu'da yeni toplumsal-ekonomik biçimlenmelerin ortaya çıkışını, sınıflı toplumların oluşumunu, kısacası, insanlığın, "saban"dan "bilimsel teknik devrim"e uzanan tarihini gerçek bir bilimadamı gözüyle ve ödün vermez bir tutumla aydınlatmaktadır.